

IMVO Convenanten

Convenant Duurzame Kleding en Textiel

Dierenwelzijn in de kleding- en textielsector

Dierenwelzijn in de kleding- en textielsector

Een onderzoek naar de dierenwelzijnsaspecten van leer, wol, dons en veren, bont en zijde op basis van literatuur en interviews

Inhoud

Samenvatting	5
Disclaimer	11
Leeswijzer	12

Deel I: Inleiding

1 Achtergrond	14
1.1 Aanleiding onderzoek	14
1.2 Doel van het onderzoek	14
1.3 Auteur van het rapport	15
2 Dierenwelzijn	16
2.1 Definitie van dierenwelzijn.....	16
2.2 Wetgeving voor dierenwelzijn	18
2.3 Morele positie van het dier	21
3 Onderzoeksmethode	23
3.1 Afbakening van het onderzoek	23
3.2 Literatuur	24
3.3 Interviews	24
3.4 Presentatie resultaten.....	24

Deel II: Dierenwelzijnsaspecten en oplossingsrichtingen per dierlijk materiaal

4 Toelichting	26
4.1 Samenvatting.....	26
4.2 Materiaal	26
4.3 Individuele diersoorten	26
4.4 Oplossingsrichtingen	27
5 Leer	29
5.1 Samenvatting.....	29
5.2 Materiaal	33
5.3 Rund	35
5.4 Schaap.....	45
5.5 Krokodilachtige.....	55
5.6 Slang	60
5.7 Oplossingsrichtingen	66
6 Wol	70
6.1 Samenvatting.....	70
6.2 Materiaal	73
6.3 Schaap.....	74
6.4 Geit	85
6.5 Angorakonijn.....	91
6.6 Oplossingsrichtingen	94
7 Dons en veren	98
7.1 Samenvatting.....	98
7.2 Materiaal	100
7.3 Eend	101
7.4 Gans	107
7.5 Oplossingsrichtingen	113
8 Bont	116
8.1 Samenvatting.....	116
8.2 Materiaal	119
8.3 Vos	120

8.4	Wasbeerhond	129
8.5	Nerts	137
8.6	Bont van wildvangst	143
8.7	Oplossingsrichtingen	150
9	Zijde	154
9.1	Samenvatting.....	154
9.2	Materiaal	156
9.3	Zijderups	157
9.4	Oplossingsrichtingen	160

Deel III: Due diligence en algemene oplossingsrichtingen

10	Due diligence stappenplan voor dierenwelzijn	163
10.1	Formuleer een visie op dierenwelzijn (stap 1).....	163
10.2	Stel een beleid op m.b.t. dierlijke materialen (stap 2)	164
10.3	Analyseer de keten (stap 3).....	164
10.4	Bepaal en prioriteer dierenwelzijnsrisico's in de keten (stap 4).....	165
10.5	Pas oplossingsrichtingen toe om risico's te verkleinen (stap 5).....	165
10.6	Communiceer je beleid (stap 6)	166
10.7	Monitor de risico's (stap 7)	166
11	Oplossingsrichtingen (algemeen).....	167
11.1	Dierlijke materialen inkopen uit laag-risicolanden	167
11.2	Toepassen van certificeringssystemen	169
11.3	Kiezen voor alternatieven	170
11.4	Samenwerken in de keten	171
12	Conclusies en aanbevelingen.....	174
12.1	Conclusies	174
12.2	Aanbevelingen voor bedrijven	174
12.3	Aanbevelingen voor overheden	175
12.4	Aanbevelingen voor maatschappelijke organisaties	175
12.5	Aanbevelingen voor wetenschappelijke instanties	176

Bijlagen

A.	Namen werkgroepleden	178
B.	Lijst van geïnterviewden	179
C.	Animal Protection Index.....	180
D.	Links naar beeldmateriaal	181
	Dankwoord	184

Samenvatting

Dit rapport bevat de achtergronden, resultaten en conclusies van een onderzoek naar het welzijn van dieren die worden gebruikt in de kleding- en textielsector. Dit onderzoek werd in 2017 uitgevoerd door Dok Kunneman, student aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, Faculteit Rotterdam School of Management, tijdens zijn onderzoeksstage bij de Werkgroep Dierenwelzijn van het [IMVO Convenant Duurzame Kleding en Textiel](#). Voor het onderzoek is gebruikgemaakt van informatie uit literatuur en interviews.

Het doel van dit rapport is om bedrijven in de kleding- en textielsector te informeren over dierenwelzijnsaspecten van de materialen leer, wol, dons en veren, bont en zijde. Per dierlijk materiaal zijn voor verschillende diersoorten de dierenwelzijnsrisico's, leefomstandigheden en wetgeving in de grootste productielanden in kaart gebracht. Per materiaal worden tevens oplossingsrichtingen beschreven om dierenwelzijnsrisico's in de productie- en toeleveringsketen te vermijden of te verkleinen.

De informatie uit dit rapport kan door bedrijven worden toegepast in hun due diligence proces. Geadviseerd wordt om hierbij de volgende zeven stappen aan te houden:

1. Formuleer een visie op dierenwelzijn en op het gebruik van dierlijke materialen voor de productie van kleding en textiel
2. Stel een beleid op m.b.t. de productie en het gebruik van dierlijke materialen
3. Analyseer de keten
4. Bepaal en prioriteer dierenwelzijnsrisico's in de keten
5. Pas oplossingsrichtingen toe om dierenwelzijnsrisico's te vermijden of te verkleinen
6. Communiceer je beleid m.b.t. dierenwelzijn
7. Monitor de dierenwelzijnsrisico's

Dit rapport beschrijft alleen de dierenwelzijnsrisico's van de geselecteerde materialen van dierlijke oorsprong. Overige duurzaamheidsaspecten zoals milieu zijn niet meegenomen. Uiteraard wordt van bedrijven verwacht dat zij ook deze aspecten meewegen in de materiaalkeuze. Hiervoor kan bijvoorbeeld de [MADE-BY Environmental Benchmark for Fibers](#) of de [Higg Materials Sustainability Index](#) worden gebruikt.

Dierenwelzijn

Er bestaan verschillende definities van dierenwelzijn. De 'Vijf Vrijheden' worden momenteel gezien als de meest bruikbare parameters om dierenwelzijn te bepalen. Uitgaande van de Vijf Vrijheden dienen dieren gevrijwaard te zijn van de volgende vijf aspecten:

1. Dorst, honger en onjuiste voeding
2. Fysiek en fysiologisch ongerief
3. Pijn, verwonding en ziektes
4. Angst en chronische stress
5. Beperking van hun natuurlijk gedrag

In Nederland wordt de intrinsieke waarde van het dier erkend. Deze is vastgelegd in de [Wet dieren](#) (Artikel 1.3). Dat betekent dat dieren worden gezien als wezens met gevoel en een eigen zelfstandige waarde hebben los van de gebruikswaarde die de mens aan het dier toekent. Als gevolg hiervan verdient het dier respect, moet de mens zorgen voor goed dierenwelzijn en wordt van de mens verwacht dat zij inbreuk op de integriteit van het dier voorkomen. Dieren mogen niet worden gebruikt, gehouden of gedood, tenzij daar

zwaarwegende overwegingen tegenover staan die de inbreuk op welzijn en/of integriteit kunnen verdedigen.

Een dierenwelzijnsrisico verwijst naar een risico op het plaatsvinden van een praktijk of misstand waarbij inbreuk wordt gedaan op een of meerdere van de Vijf Vrijheden voor dierenwelzijn. Dierenwelzijnsrisico's kunnen zich voordoen bij verschillende aspecten van het houden van dieren. Bij veel diersoorten die worden gebruikt voor de productie van kleding en textiel bestaan risico's bij huisvesting, ingrepen, transport en slacht/doden. Bij huisvesting bestaat bijvoorbeeld het risico dat dieren hun natuurlijk gedrag niet kunnen uitvoeren wegens een beperkende, prikkelarme leefomgeving of wegens een te hoge dierdichtheid. Ingrepen zoals castratie en staartcouperen worden doorgaans uitgevoerd zonder verdoving of pijnstilling; dit leidt tot stress en pijn. Bij (langdurig) transport van dieren kan een hoge dierdichtheid, beperkte voorziening van water en voedsel en blootstelling aan hoge temperaturen leiden tot honger, dorst, fysiek ongerief, pijn, ziektes en stress. Bij het doden worden dieren vaak niet of onvoldoende bedwelmd. Dit kan leiden tot pijn, angst en stress voorafgaand aan en tijdens het doden.

Ten behoeve van het proces van due diligence kunnen bedrijven een eigen visie formuleren op de volgende twee aspecten:

1. Het gebruik van dierlijke materialen: vindt het bedrijf het al dan niet verantwoord om dierlijke materialen te gebruiken?
2. Dierenwelzijn: het bedrijf formuleert aan welke dierenwelzijnsnormen een productiesysteem van een producent die hun dierlijke materiaal produceert moet voldoen

Oplossingsrichtingen

Voor bedrijven die nu materialen van dierlijke oorsprong gebruiken in hun collectie worden in dit rapport vier mogelijke oplossingsrichtingen besproken om dierenwelzijnsrisico's in hun keten te vermijden of te verkleinen:

- Dierlijke materialen inkopen uit laag-risicolanden
- Toepassen van certificeringssystemen
- Kiezen voor alternatieven
- Samenwerken in de keten

Ten eerste kunnen bedrijven dierlijke materialen (laten) inkopen in landen met lagere dierenwelzijnsrisico's. De dierenwelzijnswetgeving en de handhaving hiervan kunnen een indicatie geven van het niveau van dierenwelzijn in een land. Een tweede optie is het inkopen van materialen van gecertificeerde productiebedrijven. Partijen die aangesloten zijn bij een certificeringssysteem stemmen ermee in zich te houden aan bepaalde voorgeschreven dierenwelzijns- en/of traceerbaarheidseisen en worden hierop gecontroleerd. Ten derde kunnen dierenwelzijnsrisico's worden verkleind door dierlijke materialen te vervangen door gerecyclede dierlijke materialen of worden vermeden door dierlijke materialen te vervangen door niet-dierlijke alternatieven. Ten slotte kunnen bedrijven – direct of indirect – dierenwelzijnsrisico's verkleinen door ketenmanagement oplossingen toe te passen: door samenwerkingen aan te gaan met ketenpartijen, traceerbaarheidssystemen te implementeren of de keten te herinrichten kan een bedrijf de implementatie van andere oplossingen faciliteren en de producttraceerbaarheid en transparantie in de keten vergroten. Bovengenoemde vier oplossingsrichtingen zijn niet allesomvattend: bedrijven kunnen ook andere maatregelen treffen om dierenwelzijnsrisico's te verkleinen. Dierenwelzijnsrisico's in de keten (indirecte effecten van bedrijfsactiviteiten uitgezonderd) worden te allen tijde vermeden indien geen dierlijke materialen worden gebruikt.

Voor elk van de besproken dierlijke materialen gelden dierenwelzijnsrisico's. De aard en de omvang van deze risico's verschillen sterk per materiaal en per diersoort. Ook verschilt de mate van traceerbaarheid, het aanbod van certificeringssystemen en het aanbod en de kwaliteit van alternatieven per materiaal. Zodoende worden verschillende oplossingen besproken per materiaal en soms per diersoort om dierenwelzijnsrisico's te vermijden of te verkleinen. Bij het toepassen van oplossingen dienen de beperkingen van deze oplossingen in acht te worden genomen. Zo garandeert een certificeringssysteem niet dat alle regels te allen tijde worden nageleefd door productiebedrijven en kunnen alternatieven voor dierlijke materialen ook negatieve effecten hebben op milieu en gezondheid.

Leer

Leer is meestal een bij- of coproduct van de vleesindustrie. Het meeste leer wordt gemaakt van de huiden van runderen en schapen.

China, India, Brazilië en de Verenigde Staten zijn de grootste producenten van runderhuiden. De leefomstandigheden van runderen verschillen aanzienlijk per land en per productiesysteem. China en India tellen een groot aantal kleinschalige houderijen (hierbij leven de dieren meestal buiten) en een toenemend aantal grootschalige, intensieve productiesystemen (hierbij leven de dieren vaak in stallen). Brazilië kent voornamelijk extensieve veeteelt. In de Verenigde Staten groeien runderen op kleinschalige houderijen en worden ze op *feedlots* (heel grote vlaktes met een hoge dierdichtheid) op gewicht gebracht voor de slacht. Ook in Brazilië komen feedlots voor. De voornaamste dierenwelzijnsrisico's manifesteren zich bij de huisvesting, het spenen (scheiden van een kalf van de moeder), het uitvoeren van ingrepen en het transport van runderen. Bij intensieve systemen zoals feedlots bestaat een groot risico dat runderen bepaald natuurlijk gedrag niet of beperkt kunnen uitvoeren. Sommige kalveren worden vlak of direct na de geboorte van het moederdier gescheiden; dit leidt tot stress. Tevens zijn er hoge risico's op pijn en stress bij het uitvoeren van ingrepen (verwijderen van de horens, castratie, staartcouperen, brandmerken en oormerken). De omstandigheden tijdens het transport van runderen zijn in elk van de vier genoemde productielanden inferieur.

Schapenhuiden zijn voornamelijk afkomstig uit China, India en Australië. De leefomstandigheden en welzijnsrisico's bij schapen worden besproken onder het kopje 'Wol'. Deze aspecten zijn ook van toepassing op leer van schapen.

De traceerbaarheid van leer is momenteel zeer beperkt. Ook zijn er weinig tot geen algemeen toepasbare certificeringssystemen met betrekking tot dierenwelzijn in de leersector. Wel zijn er verschillende initiatieven waaronder de [Leather Working Group](#) en [Responsible Leather](#) opgericht om de producttraceerbaarheid en transparantie in de leersector te vergroten. Bedrijven die dierenwelzijnsrisico's bij leer als bij- of coproduct van de vleesindustrie willen verkleinen kunnen zich aansluiten bij dergelijke initiatieven of een voorbeeld nemen aan koplopers op het gebied van duurzaamheid die de dierenwelzijnsrisico's in hun leerketen op andere manieren hebben verkleind. Dierenwelzijnsrisico's kunnen worden vermeden door leer te vervangen door kunstleer of nonwovens van bijvoorbeeld ananasvezels (*piñatex*), champignons (*amadou*), kurk en zeewier (*ocean leather*). Bij runderleer kunnen bedrijven overwegen om huiden in te kopen uit Brazilië, waar de dierenwelzijnsrisico's lager zijn dan in de andere besproken landen.

Naast leer als bij- of coproduct van de vleesindustrie bestaan ook exotische leersoorten van onder andere krokodilachtigen en slangen, waarbij dieren in de eerste plaats voor hun huid worden gehouden en gedood. Colombia en de Verenigde Staten zijn de grootste producenten van huiden van krokodilachtigen. Slangenhuiden worden voornamelijk

geproduceerd in Indonesië, Maleisië en Vietnam. Krokodilachtigen worden gefokt op farms en ranches of rechtstreeks uit het wild gehaald. Slangen worden in het wild gevangen of gefokt op slangenhouderijen. Er zijn bij beide diersoorten grote welzijnsrisico's bij de huisvesting en het doden. Bij de huisvesting kan bepaald natuurlijk gedrag niet worden vertoond vanwege een gebrek aan ruimte en een prikkelarme leefomgeving. De dodings- en bedwelmingsmethodes zijn bij zowel krokodilachtigen als slangen vaak niet of onvoldoende effectief, waardoor de dieren grote pijn en stress ervaren en soms levend en bij bewustzijn worden gevild. Momenteel zijn de mogelijkheden om deze hoge risico's te verkleinen zeer beperkt, omdat er voor exotisch leer geen certificeringssystemen zijn. Ook zijn er geen landen van herkomst waarbij het risico op aantasting van dierenwelzijn relatief laag is. Bedrijven kunnen dierenwelzijnsrisico's vermijden door geen exotisch leer te gebruiken en te kiezen voor niet-dierlijke alternatieven.

Wol

De meeste wol is afkomstig van schapen. Deze worden doorgaans gehouden in extensieve productiesystemen met een lage dierdichtheid. Australië, China en Nieuw-Zeeland zijn de grootste producenten van schapenwol. Aandachtsgebieden met hoge dierenwelzijnsrisico's voor schapen zijn ingrepen (castratie, staartcouperen en mulesing), scheren en transport. *Mulesing* is een ingreep bij merinoschapen waarbij stukken huid rond het staartstuk worden verwijderd om *myasis* (nesteling van vliegen in de huid) te voorkomen. Mulesing en andere ingrepen kunnen leiden tot pijn, stress en gezondheidsproblemen. Scheren is een stressvolle gebeurtenis voor schapen en kan leiden tot verwondingen. Het transport van schapen per schip vanuit Australië naar het Midden-Oosten is berucht vanwege de erbarmelijke omstandigheden en hoge sterftecijfers aan boord. Bedrijven kunnen dierenwelzijnsrisico's bij wol van schapen verkleinen door de [Responsible Wool Standard](#) toe te passen in hun keten en door wol in te kopen uit Nieuw-Zeeland. Ze kunnen dierenwelzijnsrisico's vermijden door geen wol te gebruiken en te kiezen voor niet-dierlijke alternatieven voor wol (bijv. acryl, fleece of katoen).

De kasjmiergeit en de anorageit worden gehouden voor de productie van respectievelijk kasjmier en mohair. China is de grootste producent van kasjmier, Zuid-Afrika de grootste producent van mohair. Bij geiten zijn er voornamelijk dierenwelzijnsrisico's bij ingrepen (verwijderen van de horens en castratie) en bij het scheren of kammen. Het verwijderen van de horens kan leiden tot langdurige pijn en hersenschade.

Het anorakonijn wordt gebruikt voor de productie van anorawol. China is de grootste producent van deze wolsoort. Anorakonijnen worden individueel gehuisvest in draadstalen kooien of kooien met stro. Natuurlijk gedrag zoals graven, rennen, springen en spelen kan niet worden uitgevoerd en konijnen missen het contact met soortgenoten. Dit kan leiden tot stress en apathie. De konijnen worden elke drie maanden met de hand geplukt of geschoren met een scheerschaar of scheermachine. Dit proces is extreem pijnlijk en stressvol en kan leiden tot verwondingen. Momenteel zijn de mogelijkheden om de hoge risico's bij de huisvesting en het plukken of scheren te verkleinen zeer beperkt, omdat er voor anorawol geen certificeringssystemen of landen van herkomst zijn waarbij het risico op aantasting van dierenwelzijn relatief laag is. Bedrijven kunnen dierenwelzijnsrisico's vermijden door geen anorawol te gebruiken en te kiezen voor niet-dierlijke alternatieven.

Dons en veren

Eenden en ganzen zijn de meest gebruikte dieren in de dons- en verenindustrie. China is de grootste producent van dons en veren. Eenden leven meestal in schuren in intensieve productiesystemen. Zwemwater is bijna nooit aanwezig. Ganzen worden vaak gehouden op kleinschalige familiebedrijven in omheinde achtertuinen waar soms zwemwater aanwezig is.

Bij eenden worden de dons en de veren na de slacht geplukt; ze vormen hiermee een bijproduct van de voedselindustrie. Ganzen worden tijdens hun leven meerdere malen levend geplukt en nog geplukt na de slacht; dons en veren vormen hiermee het hoofdproduct en een coproduct van de vleesindustrie.

De voornaamste dierenwelzijnsrisico's voor eenden en ganzen hebben betrekking op huisvesting (m.n. eenden), dwangvoeding (eenden en ganzen), levend plukken (ganzen) en het uitvoeren van een snavelbehandeling (muskuseenden). Huisvesting in schuren kan leiden tot fysiek ongerief, gezondheidsproblemen en stress indien de leefomstandigheden onvoldoende aansluiten bij de natuurlijke behoeftes en leefomstandigheden van eenden en ganzen. Bij de afwezigheid van open water in hun leefgebied kunnen eenden en ganzen bepaald natuurlijk gedrag (zwemmen, poetsen, voedsel zoeken) niet uitoefenen. Bij dwangvoederen, dat wordt toegepast voor de productie van *foie gras* (vette lever), krijgen eenden en ganzen onder dwang onnatuurlijk grote hoeveelheden voedsel toegediend. Dit brengt verschillende gezondheids- en welzijnsrisico's met zich mee. Foie gras eenden en ganzen leven bovendien vaak individueel in kooien. Het levend plukken van ganzen is pijnlijk en stressvol en kan leiden tot verwondingen en beschadigingen aan de huid. Ook bij het 'oogsten' of 'verzamelen' van loszittende veren zijn deze risico's aanwezig. Een snavelbehandeling (inkorten van de snavel) wordt uitgevoerd bij muskuseenden om veren pikken (eenden pikken in elkaars veren) te vermijden. Deze ingreep, die vrijwel altijd onverdoofd wordt uitgevoerd, is pijnlijk en stressvol.

Voor het verkleinen van dierenwelzijnsrisico's kunnen bedrijven dons en veren inkopen die zijn gecertificeerd met de [Responsible Down Standard](#), de [Traceable Down Standard](#) of [Downpass 2017](#). Alle drie verbieden dwangvoeding en het levend plukken van vogels en alle drie hanteren hiernaast algemene dierenwelzijnseisen. Voor het vermijden van dierenwelzijnsrisico's kunnen in plaats van dons en veren synthetische opvulmaterialen worden gebruikt (bijv. PrimaLoft of Thermolite) of kapok. Risico's aangaande dwangvoeding kunnen worden verkleind door dons en veren in te kopen uit landen waar dwangvoeding verboden is of niet wordt toegepast.

Bont

Het merendeel van de bontproductie is afkomstig van vossen, wasbeerhonden en nertsen die exclusief voor hun pels worden gefokt op pelsdierhouderijen. Deze dieren zijn niet volledig gedomesticeerd en leven normaliter in het wild. Op pelsdierhouderijen worden ze gehuisvest in draadstalen kooien. Hier zijn ze niet in staat om volledig hun natuurlijk gedrag (o.a. jagen, voedsel zoeken, afleggen van lange afstanden) uit te voeren. Dit kan leiden tot fysieke, psychische en gedragsproblemen. China is de grootste producent van bont van pelsdierhouderijen. Nederland verbiedt sinds 15 januari 2013 met de Wet verbod pelsdierhouderij het houden en doden van dieren voor het verkrijgen van hun pels, maar er geldt een overgangstermijn voor nertsenhouders tot 1 januari 2024.

Een deel van de bontproductie is afkomstig van in het wild gevangen dieren. Deze worden gevangen en gedood met 'letale vallen' of gevangen met 'levendvallen' en in een later stadium gedood. Bij beide typen vallen beleven dieren vaak zeer pijnlijke, angstige en stressvolle momenten in de periode voor hun dood; bij levendvallen kan deze periode dagen duren. Bovendien sterven ook veel andere dieren (niet zijnde pelsdieren) doordat deze in de wildvallen terechtkomen. Bont van wilde dieren komt voornamelijk uit de Verenigde Staten, Canada, Rusland en de Europese Unie.

Bij bont afkomstig van pelsdierhouderijen en bij bont afkomstig van wilde dieren bestaan hoge dierenwelzijnsrisico's. Bedrijven kunnen sommige dierenwelzijnsrisico's verkleinen

door *Welfur* gecertificeerd bont te kopen en dierenwelzijnsrisico's vermijden door geen bont te gebruiken en te kiezen voor niet-dierlijke alternatieven.

Zijde

Zijde is afkomstig van zijderupsen (m.n. *Bombyx mori*) die worden gekweekt op houderijen. Soms worden ook lege cocons verzameld van wilde, niet gehouden zijderupsen. China en India zijn de grootste zijdeproducerende landen. De voornaamste dierenwelzijnsrisico's manifesteren zich bij het doden en conserveren van de zijdewormen. Zijderupsen worden in India meestal gedood door de cocons in de zon te laten drogen, in heet water te gooien of bloot te stellen aan stoom. Hierbij lijden zijderupsen mogelijk pijn, alhoewel wetenschappelijk (nog) niet is vastgesteld in hoeverre insecten zoals zijderupsen pijn kunnen ervaren. In China worden de cocons voor het oogsten van de zijde geconserveerd door ze – met zijderups en al – in te vriezen. Hierbij raken de zijderupsen in een toestand van bewusteloosheid. Het is niet duidelijk in hoeverre het welzijn van de zijderupsen hierbij wordt aangetast. Insecten zoals zijderupsen vallen in principe niet onder de dierenwelzijnswetgeving. Ook zijn er geen certificeringssystemen met betrekking tot dierenwelzijn voor zijde.

Dierenwelzijnsrisico's bij zijde kunnen worden verkleind door het gebruik van bepaalde soorten zijde. Zo wordt *Ahimsa* zijde gewonnen nadat de rups als mot de cocon heeft verlaten. Wilde zijde is afkomstig van in het wild levende zijderupsen en wordt meestal geoogst nadat de mot de cocon heeft verlaten. Bij deze twee soorten zijden worden zijderupsen dus in principe niet gedood of ingevroren. Bedrijven kunnen dierenwelzijnsrisico's vermijden door geen zijde te gebruiken en te kiezen voor niet-dierlijke alternatieven (bijv. rayon, lyocell, nylon, polyester of gemercenterd katoen).

Disclaimer

Dit rapport dient ter informatie voor bedrijven die dierlijke materialen inkopen of verkopen die worden gebruikt in de kleding- en textielsector. Het rapport is gebaseerd op literatuur en interviews en niet op een veldonderzoek waarin landen en bedrijven zijn bezocht om de productieomstandigheden en dierenwelzijnsrisico's in kaart te brengen. Ook is de student die de onderzoeksstage heeft uitgevoerd zelf geen dierenwelzijnsdeskundige.

Het doel van het rapport is niet om een oordeel te verkondigen over het gebruik van dierlijke materialen, maar om bedrijven te informeren over dierenwelzijnsrisico's en over mogelijke manieren om deze te adresseren. Dit zijn suggesties om dierenwelzijnsrisico's in de keten te vermijden of te verkleinen. In hoeverre het haalbaar is om deze oplossingen te implementeren hangt af van het bedrijf en de specifieke keten. Het is aan bedrijven zelf om een dierenwelzijnsbeleid op te stellen op basis van hun eigen mogelijkheden en hun eigen visie op dierenwelzijn en het gebruik van dierlijke materialen.

De dierenwelzijnsaspecten (dierenwelzijnsrisico's, leefomstandigheden, wetgeving etc.) met betrekking tot de kleding- en textielsector zijn omvangrijk en continu in ontwikkeling. Zodoende is het niet mogelijk geweest om alle mogelijke aspecten van alle diersoorten in kaart te brengen. Bedrijven wordt daarom geadviseerd om hun dierenwelzijnsbeleid niet uitsluitend te baseren op de inhoud van dit rapport, maar om het rapport als hulpmiddel te gebruiken en zelf verder onderzoek te doen naar de dierenwelzijnsaspecten in hun keten.

De student die de onderzoeksstage heeft uitgevoerd, het secretariaat van het Convenant duurzame Kleding en Textiel en de Werkgroep Dierenwelzijn van het IMVO Convenant Duurzame Kleding en Textiel dragen geen verantwoording voor eventuele foutieve vermeldingen en zijn niet aansprakelijk voor eventuele opgelopen schade die voortvloeit uit het gebruik van informatie uit dit rapport. Zo nodig kunnen de factsheets worden herzien. Feedback kan gedeeld worden met textielconvenant@ser.nl.

Leeswijzer

In Deel I (Hoofdstuk 1-3) van dit rapport staan de achtergronden van het onderzoek beschreven (Hoofdstuk 1). Tevens wordt in dit deel ingegaan op het begrip dierenwelzijn, de dierenwelzijnswetgeving en de morele positie van het dier (Hoofdstuk 2). Ten slotte wordt uitgelegd hoe het onderzoek is uitgevoerd (Hoofdstuk 3).

Deel II (Hoofdstuk 4-9) gaat in op de dierenwelzijnsrisico's en oplossingsrichtingen voor de volgende vijf dierlijke materialen:

- leer (hoofdstuk 5)
- wol (hoofdstuk 6)
- dons en veren (hoofdstuk 7)
- bont (hoofdstuk 8)
- zijde (hoofdstuk 9)

Voor elk materiaal is een samenvatting van de resultaten opgenomen inclusief suggesties voor oplossingen om de aan het materiaal gerelateerde dierenwelzijnsrisico's te vermijden of te verkleinen.

De volledige resultaten zijn per materiaal opgesplitst in paragrafen over:

- Het materiaal
- Individuele diersoorten
- Oplossingsrichtingen

De paragraaf over oplossingsrichtingen bevat bij sommige materialen beoordelingen van de dierenwelzijnsrisico's voor verschillende productielanden en/of certificeringssystemen.

Deel III (Hoofdstuk 10-12) bevat een stappenplan voor bedrijven om due diligence toe te passen op het thema dierenwelzijn (Hoofdstuk 10), gevolgd door een algemene toelichting op verschillende oplossingsrichtingen om dierenwelzijnsrisico's in de keten te vermijden of te verkleinen (Hoofdstuk 11). Ten slotte worden de voornaamste conclusies van het onderzoek uitgelicht en worden enkele aanbevelingen gedaan voor bedrijven, overheden, maatschappelijke organisaties en wetenschappelijke instanties (Hoofdstuk 12).

Bijlage D bevat links naar filmpjes die een indruk geven van de productieprocessen van de verschillende dierlijke materialen en van de leefomstandigheden en dierenwelzijnsrisico's van de in dit rapport besproken diersoorten.

DEEL I: Inleiding

1 Achtergrond

In dit hoofdstuk wordt uitgelicht waarom en met welk doel dit onderzoek tot stand gekomen is.

1.1 Aanleiding onderzoek

Voor dit rapport is onderzoek gedaan naar de dierenwelzijnsaspecten van de materialen leer, wol, dons en veren, bont en zijde. Het rapport is tot stand gekomen in het kader van het [IMVO Convenant Duurzame Kleding en Textiel](#), dat op 4 juli 2016 is ondertekend door een brede coalitie van brancheorganisaties, vakbonden, maatschappelijke organisaties en de Rijksoverheid. Door de globalisering van de textielketen kunnen Nederlandse bedrijven in de kleding- en textielsector betrokken raken bij negatieve gevolgen op mens, dier, natuur en milieu elders in de wereld. Bedrijven in de kleding- en textielsector verklaren door ondertekening van het convenant zich actief in te spannen voor het voorkomen en verminderen van deze negatieve gevolgen en voor de verduurzaming van hun productie- en toeleveringsketen.

Het convenant bevat doelstellingen met betrekking tot negen risicogebieden waaronder dierenwelzijn. In januari 2017 werd de Werkgroep Dierenwelzijn opgericht om bedrijven in de kleding en textielsector te ondersteunen bij de invulling van de gemaakte afspraken voor dit risicogebied. De werkgroep bevat vertegenwoordigers van kleding- en textielbedrijven, brancheorganisaties, maatschappelijke organisaties en de Rijksoverheid (zie Bijlage A).

Kleding- en textielbedrijven geven met het convenant aan het thema dierenwelzijn belangrijk te vinden en ermee aan de slag te willen. Bij de bedrijven is echter beperkte kennis over dit thema in relatie tot het gebruik van dierlijke materialen. Kleding- en textielketens zijn doorgaans complex en intransparant en veel dierlijke materialen komen van buiten de Europese Unie. Zodoende weten veel bedrijven niet precies wat de herkomst is van de dierlijke materialen, wat de bijbehorende dierenwelzijnsrisico's zijn en hoe ze deze kunnen vermijden of verkleinen. Dierenwelzijn is bovendien een duurzaamheidsthema dat relatief nieuw is voor de sector. Om te voorzien in de behoefte aan informatie rond dit thema werd door de werkgroep in maart 2017 een onderzoeksopdracht uitgeschreven.

1.2 Doel van het onderzoek

Het doel van dit rapport is om kleding- en textielbedrijven te informeren over de dierenwelzijnsaspecten van vijf dierlijke materialen (leer, wol, dons en veren, bont en zijde) en om handvatten te bieden voor het verduurzamen van hun keten met betrekking tot dierenwelzijn.

De informatie uit dit rapport kan door bedrijven worden toegepast in hun due diligence proces. Met de informatie uit dit rapport kunnen zij hun eigen visie op dierenwelzijn formuleren, hun keten doorlichten op dierenwelzijnsrisico's en passende maatregelen treffen. Het rapport borduurt voort op de [Sustainable Material Guide](#) van Modint, die bedrijven informeert over duurzaamheidsaspecten van materialen voor kleding in het algemeen, maar richt zich uitsluitend op dierenwelzijn. Uiteraard wordt van bedrijven verwacht dat zij ook andere duurzaamheidsaspecten meewegen in de materiaalkeuze. Dit rapport biedt concrete oplossingsrichtingen om dierenwelzijnsrisico's te vermijden en te verkleinen. Bedrijven kunnen dierenwelzijnsrisico's vermijden door geen dierlijke materialen te gebruiken of te kiezen voor niet-dierlijke alternatieven voor deze materialen.

Bedrijven kunnen dierenwelzijnsrisico's verkleinen (en in sommige gevallen voorkomen) door dierlijke materialen in te kopen waarbij dierenwelzijn relatief goed geborgd is.

1.3 Auteur van het rapport

Dit rapport is geschreven door Dok Kunneman, student Master in Management aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, Faculteit Rotterdam School of Management. Hij heeft van 1 juli tot 31 december 2017 in opdracht van de Werkgroep Dierenwelzijn onderzoek gedaan naar dierenwelzijn in de kleding- en textielsector.

Zijn onderzoeksopdracht had de vorm van een onderzoeksstage die werd gefaciliteerd door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Dok Kunneman heeft de onderzoeksopdracht gecombineerd met zijn masterscriptie Reducing Animal Welfare Risks in the Textile and Clothing Industry.

2 Dierenwelzijn

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het begrip dierenwelzijn. Verschillende definities van dierenwelzijn worden besproken. Ook wordt de wetgeving voor dierenwelzijn in Nederland en in de Europese Unie uitgelicht, hetgeen een beeld geeft hoe er in Nederland en Europa invulling wordt gegeven aan het thema dierenwelzijn. Tevens worden enkele internationale standaarden met betrekking tot dierenwelzijn besproken. Ten slotte wordt ingegaan op de morele positie die in Nederland wordt toegekend aan het dier.

2.1 Definitie van dierenwelzijn

Het begrip dierenwelzijn wordt gebruikt in het kader van de omgang van mensen met dieren en het effect van menselijke activiteiten op het welzijn van dieren. Een eenduidige wetenschappelijke definitie van dierenwelzijn bestaat niet en in alle definities ontbreekt het aan harde criteria die bepalen wanneer sprake is van een goed dierenwelzijn. Dit rapport gaat uit van de 'Vijf Vrijheden' voor het borgen van dierenwelzijn zoals beschreven in de Nederlandse *Wet dieren*. De Vijf Vrijheden worden internationaal gedragen als parameters voor een goed dierenwelzijn en bieden als startpunt belangrijke handvatten in het oordeel over dierenwelzijn.

2.1.1 Vijf Vrijheden

De Nederlandse Wet dieren (Artikel 1.3, lid 3) bepaalt dat tot de zorg die dieren redelijkerwijs behoeven in elk geval gerekend moet worden dat dieren zijn gevrijwaard van:

1. Dorst, honger en onjuiste voeding
2. Fysiek en fysiologisch ongerief
3. Pijn, verwonding en ziektes
4. Angst en chronische stress
5. Beperking van hun natuurlijk gedrag

voor zover zulks redelijkerwijs kan worden verlangd.

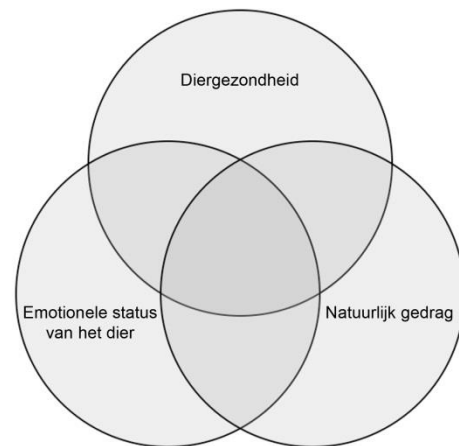
De Vijf Vrijheden zijn gebaseerd op de bevindingen van het Brambell Committee¹ dat in 1965 van de Britse regering de opdracht kreeg om de voorwaarden vast te stellen waaronder productiedieren gehouden zouden moeten worden. Deze hadden in eerste instantie betrekking op het kunnen staan, liggen, omdraaien, verzorgen van de huid (likken, krabben) en het strekken van de ledematen. De Britse Farm Animal Welfare Council heeft de voorwaarden in 1993 uitgewerkt tot de hierboven genoemde Vijf Vrijheden.

Over de Vijf Vrijheden wordt opgemerkt dat deze definitie de nadruk legt op het vrijwaren van dieren van negatief welzijn (zoals honger en pijn) in plaats van de aanwezigheid van positief welzijn. Ook de *Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit van Utrecht* benadrukt dat dierenwelzijn meer is dan de afwezigheid van een aangetast welzijn en dat het gaat om de kwaliteit van het leven zoals die door het dier zelf ervaren wordt. De Faculteit hanteert zelf de volgende definitie: "Een dier verkeert in een staat van welzijn wanneer het in staat is zich actief aan zijn levensomstandigheden aan te passen en daarmee een toestand kan bereiken die het als positief ervaart."

¹ R. W. R. Brambell. (1965). Report of the Technical Committee to Enquire into the Welfare of Livestock Kept under Intensive Husbandry Conditions.

2.1.2 Andere definities van dierenwelzijn

Naast de hierboven genoemde Vijf Vrijheden bestaan verschillende andere definities van dierenwelzijn. De meeste omvatten zowel de lichamelijke als de geestelijke conditie van het dier. Op de website van [Groen Kennisnet](#) valt te lezen dat dierenwelzijn gaat over de kwaliteit van het leven zoals het door het dier wordt ervaren. Een goed welzijn betekent voor dieren dat er voldaan wordt aan de natuurlijke behoeftes van het dier. Gedrag en gezondheid geven belangrijke signalen af over hoe het met het welzijn gesteld is. Goede huisvesting en voeding zijn basisvoorwaarden om dierenwelzijn te optimaliseren. Kennis over de biologie van het dier is nodig om te weten wat het dier nodig heeft en hoe het functioneert. Alleen dan zijn signalen van 'onwelzijn' of juist van positief welzijn te herkennen.

Figuur 1: Kerncriteria dierenwelzijn volgens Fraser

De Canadees David Fraser beschrijft in het artikel *Understanding animal welfare* (2008) dat de verschillende visies op dierenwelzijn kunnen worden samengevat in drie kerncriteria die gedeeltelijk overlappen: diergezondheid, emotionele status van het dier, natuurlijk gedrag (Figuur 1). Bij sommige visies ligt de nadruk op diergezondheid, bij andere op de emotionele status van het dier en bij weer andere op het natuurlijk gedrag.

In 2012 heeft de Raad voor Dierenaangelegenheden het begrip dierenwelzijn nader uitgewerkt in haar rapport *Zorgplicht Natuurlijk Gewogen* en het als volgt verwoord: "Dierenwelzijn is het resultaat van het dynamische samenspel tussen een dier en zijn omgeving. Daarin is de welzijnsstatus van dat dier gerelateerd aan de mate waarin hij zich kan aanpassen aan de uitdagingen die de heersende omgevingsomstandigheden bieden en de vrijheid die hij heeft om normale, soortspecifieke gedragspatronen te vertonen, teneinde een staat te bereiken die hij als positief ervaart."

2.1.3 Meten van dierenwelzijn

In het EU-project *Welfare Quality*[®] is een Europees gedragen systematiek voor het meten van dierenwelzijn van productiedieren ontwikkeld, grotendeels op basis van kenmerken van en metingen aan dieren. Deze systematiek borduurt voort op de vanuit praktische overwegingen veel gehanteerde Vijf Vrijheden. Feitelijk is de Welfare Quality benadering een operationalisering van het concept van de Vijf Vrijheden in de vorm van concrete criteria voor dierhouderijen en met nadruk op het belang van diergerichte monitoring. Het raamwerk van Welfare Quality gaat uit van de volgende vier klassen:

1. Normaal gedrag
2. Goede gezondheid
3. Goede voeding
4. Goede huisvesting

2.2 Wetgeving voor dierenwelzijn

Veel landen hanteren een algemene dierenwelzijnswet of hebben bepalingen met betrekking tot dierenwelzijn opgenomen in het wetboek van strafrecht. In dierenwelzijnswetgeving is het veroorzaken van onnodig(e) pijn en leed doorgaans verboden. Daarnaast kunnen bepalingen zijn opgesteld rondom thema's zoals huisvesting, voeding, gezondheid, omgang, transport en slacht/doden. De thema's transport en slacht/doden zijn soms gespecificeerd in een aparte wet. Bij de meeste landen is dierenwelzijn gereguleerd op nationaal niveau. In sommige landen zoals de Verenigde Staten, Australië en India verschilt de wetgeving per staat of territorium. In deze paragraaf wordt de Nederlandse en Europese dierenwelzijnswetgeving besproken, hetgeen een beeld geeft van hoe in Nederland en in Europa invulling wordt gegeven aan het thema dierenwelzijn. Ook worden de internationale regelgeving en aanbevelingen voor dierenwelzijn besproken.

2.2.1 Nederlandse wetgeving

In Nederland geldt de *Wet dieren* als de algemene dierenwelzijnswet. Het *Besluit houders van dieren* is een hiervan afgeleide algemene maatregel van bestuur (amvb). Ook geldt in Nederland de EU wetgeving voor dieren. In Nederland is het houden, doden of doen doden van een pelsdier is verboden met de *Wet verbod pelsdierhouderij*.

2.2.1.1 Wet dieren

Per 1 januari 2013 is in Nederland de Wet dieren (19 mei 2011) van kracht. Deze wet is een samenvoeging van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren, de Diergeneesmiddelenwet, de Wet op de Dierenbescherming, de Wet op de uitoefening van de diergeneeskunde 1990 en de Kaderwet diervoeders. De Wet dieren vormt het wettelijk kader voor het houden van dieren en bevat bepalingen over onder andere het verzorgen, gebruiken, fokken, verhandelen, transporteren en doden van dieren.

Het uitgangspunt van deze wet wordt gevormd door de erkenning van de intrinsieke waarde van het dier (zie §2.3.2). De Wet dieren gaat uit van het 'nee, tenzij beginsel' bij het gebruiken, houden en doden van dieren voor productiedoeleinden. De Vijf Vrijheden zijn vastgesteld als basisprincipes bij de zorg die dieren behoeven (Artikel 1.3, lid 3). Artikel 2.1, lid 1 verbiedt het zonder redelijk doel veroorzaken van pijn en letsel bij een dier en het benadelen van de gezondheid en het welzijn van dieren.

2.2.1.2 Besluit houders van dieren

In het Besluit houders van dieren uit 2014, dat onderdeel uitmaakt van de Wet dieren, staan de algemene regels voor het houden en verzorgen van alle dieren én specifieke regels voor productiedieren. Zo mag de bewegingsvrijheid van een dier niet zodanig worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijdt of letsel wordt toegebracht. Ook moet voldoende ruimte worden gelaten voor de fysiologische en ethologische behoeftes van een dier. Artikelen 2.1-2.77 gaan over dieren die gebruikt worden voor landbouwdoeleinden; er zijn specifieke bepalingen voor varkens, runderen, pluimvee, konijnen en nertsen. Artikelen 5.1-5.9 zijn van toepassing op het doden van productiedieren. Het onbedweld doden van dieren mag alleen onder bepaalde omstandigheden waarbij dierenleed zoveel mogelijk dient te worden beperkt.

2.2.1.3 Pelsdieren

Nederland verbiedt sinds 15 januari 2013 met de *Wet verbod pelsdierhouderij* het houden en doden van dieren voor het verkrijgen van hun pels, maar er geldt een overgangstermijn voor nertsenhouders tot 1 januari 2024. In de *Memorie van Toelichting* van de wet valt te lezen dat het uitsluitend of in de hoofdzaak houden en (doen) doden van pelsdieren voor hun pels in Nederland wordt gezien als moreel onaanvaardbaar. Als doel kan het

bedrijfsmatig houden en doden van dieren ter verkrijging van hun pels de morele toets niet doorstaan. Dit product kan niet op redelijke wijze als een essentieel goed worden aangeduid. Het is een luxeproduct waarvoor veel gangbare alternatieven bestaan die eveneens mooi, modieus en warm zijn. Het toebrengen van leed en het ontnemen van het leven van een dier voor een niet-essentieel en zelfs triviaal doel kan moreel niet worden gerechtvaardigd. Het is in strijd met de publieke moraal.

Sinds 1 april 2008 is het verboden om in Nederland vossen en chinchilla's te houden voor de productie van bont. Dit verbod is ingegeven door de welzijnsproblemen waarmee de productie van vossen- en chinchillabont gepaard gaat. Al in 1997 is geconcludeerd dat het houden van vossen en chinchilla's om hun pels ernstige welzijnsproblemen met zich mee brengt. Ook spelen de overwegingen dat voor bont gelijkwaardige alternatieven voorhanden zijn en dat het dragen van bont indruist tegen de publieke moraal een belangrijke rol (zie Nota van Toelichting bij het [Besluit aanwijzing voor productie te houden dieren](#), §4).

Nederland kent sinds 2007 een verbod op de import en handel in producten van zadelrobber en klappmutsen. De aantallen zadelrobber en klappmutsen die jaarlijks gedood worden, zijn reden tot bezorgdheid ten aanzien van de stand van de populatie van deze soorten. Dit temeer omdat zadelrobber en klappmutsen niet alleen op grote schaal worden bejaagd, maar ook worden bedreigd door klimaatverandering, bijvangst, botsingen met schepen en ecologische achteruitgang van hun leefgebied. Ook de gehanteerde jachtmethodes, die tot grote publieke verontwaardiging hebben geleid, zijn reden tot zorg (zie <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2007-253.html>).

2.2.2 Europese wetgeving

De dierenwelzijnswetgeving van de Europese Unie geldt voor alle 28 lidstaten. In de Europese Unie worden dieren niet langer gezien als dingen of zaken maar als individuen met hun eigen gevoel, emoties en wens tot welbevinden. In het [Verdrag van Amsterdam](#) werd in 1997 formeel vastgelegd dat dieren 'sentient beings' (wezens met gevoel) zijn. In 2007 werd dit nogmaals bekrachtigd in het [Verdrag van Lissabon](#) (Artikel 13).

In de Europese Unie geldt [Council Directive 98/58/EC concerning the protection of animals kept for farming purposes](#) als de algemene welzijnswet voor productiedieren. [Council Regulation \(EC\) No 1/2005 of 22 December 2004 on the protection of animals during transport and related operations](#) stelt minimumstandaarden voor het transport van dieren. [Council Regulation \(EC\) No 1099/2009 of 24 September 2009 on the protection of animals at the time of killing](#) is van toepassing op het doden van dieren. Voor bepaalde diersoorten zoals kalveren, varkens, kippen en paarden zijn aparte minimumstandaarden vastgesteld. Verder heeft de Europese Raad verscheidene niet-wettelijke aanbevelingen voor het houden van dieren gepubliceerd, zoals de [Recommendation concerning fur animals](#).

2.2.2.1 Council Directive 98/58/EC (Dierenwelzijnsrichtlijn)

Deze wet bevat algemene bepalingen voor het houden van productiedieren. Zo mogen dieren niet voor landbouwdoeleinden worden gebruikt tenzij redelijkerwijs kan worden verwacht dat dit geen schadelijk effect heeft op hun gezondheid of welzijn. Ook mag de bewegingsvrijheid van een dier niet zodanig worden beperkt dat dit leidt tot onnodig leed of tot verwondingen. Verder zijn er bepalingen inzake onder meer de huisvesting, fok en de voorziening van water en voedsel.

2.2.2.2 Council Regulation (EC) No 1/2005 (Transportverordening)

In deze wet over het transport van dieren is bepaald dat alleen dieren die fit zijn mogen worden getransporteerd en dat dieren uitsluitend mogen worden getransporteerd onder omstandigheden die niet leiden tot verwondingen of tot onnodig leed. Tenzij anders

aangegeven moeten zoogdieren ten minste elke 24 uur worden gevoederd en elke 12 uur worden gedrenkt. Voor verscheidene diersoorten is de maximum toegestane dierdichtheid vastgesteld.

2.2.2.3 Council Regulation (EC) No 1099/2009 (Dodingsverordening)

Deze wet gaat over het doden van dieren en bepaalt dat pijn, stress en leed bij het dier voorkomen moeten worden tijdens het doden. Annex I bevat een lijst van bedwelmingsmethodes en stipuleert de diersoorten waarbij en de voorwaarden waaronder deze methodes mogen worden uitgevoerd.

2.2.2.4 Dieren in de kleding- en textielsector

In de EU geldt een handelsverbod voor zeehondenproducten (*Regulation (EC) 1007/2009*) en voor katten- en hondenbont (*Regulation (EC) No 1523/2007*). Het handelsverbod voor katten- en hondenbont is gebaseerd op de overweging dat honden en katten in de EU worden beschouwd als gezelschapsdieren. Daarom wordt het niet aanvaard dat hun pels wordt gebruikt voor bont of producten die dergelijk bont bevatten.

2.2.3 Internationale regelgeving en aanbevelingen

Er bestaat geen internationale wetgeving voor dierenwelzijn. Wel hebben de OIE, de OESO en de FAO internationale standaarden opgesteld met betrekking tot dierenwelzijn. Daarnaast bestaat er CITES-overeenkomst dat niet over dierenwelzijn gaat, maar dat wel relevant is voor de regels rond de handel in beschermde planten- en diersoorten.

2.2.3.1 OIE

Internationaal richt de Wereldiergezondheidsorganisatie (*OIE*) zich op het verbeteren van diergezondheid en dierenwelzijn wereldwijd. De OIE is een intergouvernementele organisatie waaraan 178 landen deelnemen. De OIE stelt standaarden op voor diergezondheid en dierenwelzijn waar lidlanden geacht worden zich (minimaal) aan te houden. De OIE hanteert daarbij 'guiding principles' voor dierenwelzijn waarin ook de internationaal erkende Vijf Vrijheden zijn opgenomen. (zie http://www.oie.int/index.php?id=169&L=0&htmfile=chapitre_aw_introduction.htm). De OIE heeft standaarden met betrekking op dierenwelzijn ontwikkeld voor diertransport, slacht/doden, dieren voor onderzoek en educatie, zwerfhonden, werkpaarden en vleesvee, melkvee en vleeskuikens (zie <http://www.oie.int/en/animal-welfare/oie-standards-and-international-trade>).

2.2.3.2 OESO en FAO

De OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling) en de FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations) hebben de *Guidance for Responsible Agricultural Supply Chains* opgesteld. Hierin wordt ook het thema dierenwelzijn als risicogebied geadresseerd. Er wordt gestreefd naar het implementeren van de Vijf Vrijheden voor het borgen van dierenwelzijn. De OESO en de FAO willen zorgen voor hoge standaarden voor het houden van dieren ten behoeve van dierlijke productie.

2.2.3.3 CITES

CITES staat voor Convention on International Trade in Endangered Species of wild flora and fauna. CITES regelt de wereldwijde handel in ongeveer 5.000 beschermde diersoorten en 30.000 beschermde plantensoorten. Deze beschermde soorten mogen niet zomaar worden verhandeld, vervoerd, verzameld of gehouden. Hiervoor gelden regels. Voor sommige soorten is de handel verboden, in andere gevallen zijn er vergunningen of certificaten nodig.

2.3 Morele positie van het dier

De maatschappelijke opvattingen over de relatie en omgang met dieren zijn aan verandering onderhevig waarbij een steeds zwaarder gewicht wordt toegekend aan de belangen van het dier. Dit komt onder andere door de toenemende kennis over de belevingswereld van dieren en zorg over hoe mensen omgaan met dieren, ook met dieren die worden gebruikt in de kleding- en textielsector. De omgang met dieren wordt mede bepaald door de morele positie die aan dieren wordt toegekend. De morele positie bepaalt de mate waarin rekening wordt gehouden met hun belangen.

2.3.1 Vier verschillende morele posities

Mensen kennen dieren een verschillende morele positie toe. Uit die morele positie vloeien verschillende morele verplichtingen voor de mens voort. Ethicus Franck Meijboom onderscheidt in het rapport *Houden van dieren - Over morele rechtvaardiging, doelen en waarden bij het houden van dieren* uit 2012 vier morele posities (zie Tabel 1).

Tabel 1: Vier morele posities van het dier volgens Meijboom

Morele positie: waarde die we aan dieren kunnen toekennen	Betekenis voor ons handelen
Instrumentele waarde	Het dier wordt gezien als instrument, bijvoorbeeld als productiemiddel. Het dier telt mee omwille van de waarde die het voor de mens heeft (de gebruikswaarde). Dieren mogen gebruikt/gehouden/gedood worden ten behoeve van mensen zonder dat dit een extra rechtvaardiging vraagt.
Morele waarde als voelend wezen	Het dier wordt gezien als wezen met gevoel en capaciteit tot lijden. De mens heeft de verplichting om lijden te beperken en welzijn te optimaliseren. Er vindt een morele afweging plaats: het dier mag worden gehouden/gebruikt/gedood door de mens, mits het lijden wordt beperkt en het welzijn wordt geoptimaliseerd.
Intrinsieke waarde	Het dier heeft intrinsieke waarde (eigen waarde) die losstaat van de gebruikswaarde voor de mens. Naast goed welzijn, verdient het dier respect en dient er aandacht te zijn voor de integriteit van het dier. Dieren mogen niet worden gebruikt/gehouden/gedood, tenzij daar zwaarwegende overwegingen tegenover staan die de inbreuk op de intrinsieke waarde kunnen verdedigen.
Inherente waardigheid	Het dier heeft een inherente waardigheid, vergelijkbaar met de morele status die ook mensen hebben. Mens en dier zijn moreel gelijkwaardig. Dieren mogen niet worden gebruikt/gehouden/gedood omwille van de mens. Een inbreuk hierop is niet te rechtvaardigen en kan enkel te verdedigen zijn in uitzonderlijke situaties zoals noodweer.

2.3.2 Nederland erkent de intrinsieke waarde van het dier

Zoals vermeld in §2.2.1.1 vormt de erkenning van de intrinsieke waarde van het dier het uitgangspunt van de Nederlandse Wet dieren. Met het begrip intrinsieke waarde wordt tot uitdrukking gebracht dat dieren, zijnde wezens met gevoel, een eigen zelfstandige waarde hebben los van de gebruikswaarde die de mens aan het dier toekent. De intrinsieke waarde ontkent de gebruikswaarde van dieren echter niet en staat het houden van dieren dus niet principieel in de weg.

De erkenning van de intrinsieke waarde van het dier vereist dat bij het handelen jegens dieren ten volle rekening wordt gehouden met de belangen van het dier, onverminderd andere gerechtvaardigde belangen. Dit betekent dat daar waar mensen dieren voor bepaalde doeleinden willen gebruiken er een zorgvuldige afweging dient te worden gemaakt tussen de belangen van de mens en die van het dier. Daartoe kan gebruik worden gemaakt van een ethisch afwegingskader zoals beschreven in de *Nota* naar aanleiding van het verslag betreffende de Wet dieren. Bij het maken van de afweging stelt de Wet dieren (Artikel 1.3, lid 2) dat inbreuk op de integriteit of het welzijn van dieren, verder dan redelijkerwijs noodzakelijk, wordt voorkomen en dat de zorg die de dieren redelijkerwijs behoeven is verzekerd.

2.3.3 Integriteit van het dier

De Wet dieren spreekt ook over de integriteit van het dier. Het begrip integriteit verwijst naar heelheid en gaafheid van een dier, met betrekking tot zowel de fysieke als de mentale gaafheid. Deze fysieke en mentale gaafheid zijn gerelateerd aan het soortspecifiek en zelfstandig kunnen functioneren van het dier in overeenstemming met zijn eigen natuur in een omgeving die geschikt is voor het dier. Het soortspecifiek en zelfstandig kunnen functioneren van het dier staat dus los van de vraag of er feitelijk sprake is van uitwendig waarneembare aantasting van het welzijn of de gezondheid van het dier.

Aantasting van de fysieke integriteit verwijst naar een verandering van het lichaam of de werking van het lichaam, bijvoorbeeld door ingrepen (bijv. mulesing bij merinoschape), fokken op hogere productie (bijv. een hogere melkproductie per koe) of genetische modificatie. Aantasting van de mentale integriteit verwijst naar aantasting van het genetisch, soortspecifiek gedrag, door:

- Geen ruimte te geven aan natuurlijk gedrag (bijv. vossen, wasbeerhonden en nertsen in kooien die niet kunnen fourageren)
- Ongewenst gedrag weg te selecteren (bijv. wegfokken van stressgevoeligheid bij pelsdieren en varkens)
- Geen mogelijkheid te geven voor soorteigen gedrag (bijv. dieren die door bedrijfsmatige maatregelen niet anders kunnen dan een steeds simpeler gedragspatroon laten zien)
- Aantasting van de *telos* van het dier (verwezenlijking van het doel waarvoor het dier op aarde is).

3 Onderzoeksmethode

De resultaten van dit onderzoek zijn gebaseerd op literatuur en interviews over de dierenwelzijnsaspecten van leer, wol, dons en veren, bont en zijde. Dit rapport is geschreven met feedback vanuit de Werkgroep Dierenwelzijn. De werkgroepleden hebben ook zelf informatie aangeleverd en diverse experts aangedragen.

3.1 Afbakening van het onderzoek

Dit onderzoek richt zich op dierenwelzijn bij de materialen leer, wol, dons en veren, bont en zijde. Dit rapport beschrijft alleen de dierenwelzijnsrisico's van de vijf geselecteerde materialen van dierlijke oorsprong. Overige duurzaamheidsaspecten zoals milieu zijn niet meegenomen in het onderzoek. Ook de invloed van productiesystemen op de integriteit van dieren wordt niet expliciet besproken.

De volgende diersoorten worden besproken:

1. **Leer:** rund, schaap, krokodilachtige², slang
2. **Wol:** schaap, geit, angorakonijn
3. **Dons en veren:** eend, gans
4. **Bont:** vos, wasbeerhond, nerts, wildvangst³
5. **Zijde:** zijdeworm

De keuze voor de dieren is gebaseerd op de productieaantallen, op de relevantie voor de Nederlandse markt en op de aard van de dierenwelzijnsrisico's in vergelijking met andere besproken diersoorten. De afbakening heeft ook te maken met de beschikbare tijd van de student voor de onderzoeksstage: een half jaar. Ondanks de wensen van de werkgroep zijn de volgende dieren daarom niet meegenomen in het onderzoek: geit (voor leerproductie), varken, hagedis, kameel, lama, alpaca, vicuña, chinchilla en konijn (voor bontproductie). Voor de categorie bont is onderzoek gedaan naar in het wild gevangen dieren, omdat hier – ondanks de beperkte relevantie voor de Nederlandse markt – structureel andere dierenwelzijnsaspecten bij komen kijken dan bij de andere bontsoorten. De nerts wordt slechts beperkt beschreven vanwege de geringe afzet op de Nederlandse markt en omdat hier al relatief veel over bekend is.

Per diersoort worden een of meerdere landen waar het dierlijke materiaal wordt geproduceerd besproken. De keuze voor de landen is grotendeels gebaseerd op de productieaantallen. Afhankelijk van het aandeel van landen in de totale productie worden in principe de twee tot vier grootste productielanden behandeld. Alleen bij de paragrafen over eenden en ganzen is ervoor gekozen om als tweede land een Europees land in plaats van het tweede grootste productieland te bespreken met het oog op de relevantie voor de Nederlandse markt.

² De sectie over krokodilachtigen heeft betrekking op krokodillen, alligators en kaaimannen, die alle behoren tot de orde krokodilachtigen.

³ De sectie over wildvangst heeft betrekking op wilde dieren die met wildvallen worden gevangen en voor de productie van bont worden gebruikt.

3.2 Literatuur

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van rapporten, artikelen, websites en boeken van brancheorganisaties, maatschappelijke organisaties, overheden, academici en commerciële bedrijven.

Om de productieaantallen te bepalen zijn de online database FAOSTAT, FAO rapporten en informatie van brancheorganisaties zoals Fur Europe en de International Wool Textile Organization geraadpleegd.

Voor de secties 'Dierenwelzijnsrisico's' en 'Leefomstandigheden' is voornamelijk gebruikgemaakt van wetenschappelijk onderzoek in opdracht van maatschappelijke organisaties. Vanuit de kleding- en textielsector zelf was hierover vaak weinig tot geen informatie vanwege de geringe transparantie van de sector.

De wetten per land zijn gevonden via zoekmachines en via de website [Lexadin](#). In de meeste gevallen is een officiële Engelse vertaling geraadpleegd. Indien een Engelse vertaling niet beschikbaar was, is Google Translate gebruikt om een wet te kunnen vertalen. Ook de door World Animal Protection opgestelde samenvattingen en beoordelingen van de dierenwelzijnswetgeving in 50 verschillende landen zijn voor de secties met betrekking tot wetgeving bestudeerd (zie [Animal Protection Index](#) en Bijlage C).

De beoordeling van de dierenwelzijnsrisico's per land is opgesteld op basis van een inschatting door de student van de frequentie en impact van praktijken en misstanden in het desbetreffende aandachtsgebied, aan de hand van bronnen van maatschappelijke organisaties. Voor het onderzoek is uitgegaan van een dierenwelzijnsrisico zodra een praktijk of misstand kan leiden tot een inbreuk op een of meerdere van de Vijf Vrijheden voor dierenwelzijn.

De certificeringssystemen zijn gevonden via zoekmachines en via de website [Sustainabilitymap.org](#). Informatie over deze systemen is verkregen via de websites van de organisaties achter de certificeringssystemen. De niet-dierlijke alternatieven zijn gevonden via zoekmachines. Voor aanvullende informatie over deze alternatieven zijn diverse bronnen geraadpleegd waaronder de websites van de gepatenteerde materialen.

3.3 Interviews

Voor dit onderzoek is tevens een aantal interviews afgenomen met experts op het gebied van dierenwelzijn, certificering en ketenmanagement en met experts uit de leer-, wol-, dons- en veren-, bont- en zijdesector. Het doel van deze interviews was om de in de literatuur gevonden informatie te valideren en te completeren. Tevens is alle experts gevraagd om oplossingsrichtingen te formuleren voor bedrijven om dierenwelzijnsrisico's in hun keten te verkleinen. Een lijst met de namen van alle geïnterviewden is te vinden in Bijlage B.

3.4 Presentatie resultaten

De door middel van literatuur en interviews verkregen informatie is samengevat door de student. Op basis hiervan is voor elk van de vijf dierlijke materialen een hoofdstuk (Deel II: Hoofdstuk 4-9) opgesteld met verschillende onderdelen (zie Leeswijzer en Hoofdstuk 4). Per materiaal en per diersoort is geprobeerd om alle relevante dierenwelzijnsaspecten en oplossingsrichtingen op een logische en overzichtelijke manier te presenteren. Om deze reden zijn bij enkele hoofdstukken bepaalde onderdelen zoals vermeld in Hoofdstuk 4 weggelaten of juist toegevoegd.

DEEL II:

Dierenwelzijnsaspecten
en oplossingsrichtingen per
dierlijk materiaal

4 Toelichting

In de hoofdstukken 5 t/m 9 zijn per dierlijk materiaal de dierenwelzijnsrisico's en oplossingsrichtingen in beeld gebracht. In dit hoofdstuk wordt toegelicht hoe per dierlijk materiaal deze informatie is opgebouwd. De resultaten zijn opgesplitst in een samenvatting, een inleiding over het materiaal, een of meerdere paragrafen over individuele diersoortveren en een paragraaf over oplossingsrichtingen. Zoals vermeld in §3.4 kunnen de onderdelen binnen deze paragrafen afwijken van de hieronder genoemde elementen.

4.1 Samenvatting

Deze paragraaf bevat een samenvatting van de informatie over het materiaal, de individuele diersoorten en de oplossingsrichtingen die beschreven staan in het desbetreffende hoofdstuk.

4.2 Materiaal

In deze paragraaf wordt een definitie gegeven van het materiaal. Er wordt kort ingegaan op de herkomst, toepassingen, eigenschappen, verwerking en classificatie van het materiaal. NB: Bijlage D bevat links naar filmpjes die een indruk geven van de productieprocessen van de verschillende dierlijke materialen.

4.3 Individuele diersoorten

De paragrafen over individuele diersoorten bevatten in principe de volgende elementen:

- **Inleiding:** Hierin wordt een definitie gegeven van het dier. Indien van toepassing worden de soorten vermeld die het meest worden gebruikt voor de productie van het materiaal in kwestie. Ook andere algemene relevante informatie over de diersoort en het bijbehorende dierlijke materiaal is opgenomen in dit onderdeel.
- **Aantallen en herkomst:** Dit onderdeel bevat, voor zover beschikbaar, de productieaantallen van de diersoort in een recent jaar en de bijbehorende landen van herkomst.
- **Dierenwelzijnsrisico's:** Hierin wordt een overzicht gegeven van de dierenwelzijnsrisico's voor verschillende aspecten in de productieomstandigheden (bijv. huisvesting, transport of slacht/doden). Elk van deze aspecten of 'aandachtsgebieden' wordt toegelicht. Bovendien wordt algemene informatie vermeld over de productieomstandigheden. Per aandachtsgebied is er een risico op schending van een of meerdere van de Vijf Vrijheden zoals beschreven in de Nederlandse Wet dieren. In een tabel staat aangegeven op welke van de Vijf Vrijheden een aandachtsgebied van toepassing is (zie het voorbeeld in Tabel 2).

Tabel 2: Voorbeeld dierenwelzijnsrisico's in relatie tot Vijf Vrijheden

	Dorst, honger en onjuiste voeding	Fysiek en fysiologisch ongerief	Pijn, verwondingen en ziektes	Angst en chronische stress	Beperking van hun natuurlijk gedrag
Huisvesting		x	x	x	x
Voeding	x				
Ingrepen			x	x	
Transport	x		x	x	
Slacht			x	x	

- ❖ **Leefomstandigheden:** In dit onderdeel worden de leefomstandigheden van de diersoort besproken in de 2-4 grootste productielanden⁴. De leefomstandigheden worden omschreven aan de hand van verscheidene aspecten die verschillen per diersoort. Besproken aspecten zijn onder meer huisvesting, voeding, spenen⁵, ingrepen, management, transport en slacht/doden. NB: Bijlage D bevat links naar filmpjes die een indruk geven van de leefomstandigheden en dierenwelzijnsrisico's van sommige van de besproken diersoorten.
- ❖ **Wetgeving:** In dit onderdeel wordt voor elk van de bij 'Leefomstandigheden' beschreven productielanden de wetgeving besproken die van toepassing is op de diersoort. Voor zover beschikbaar staan per land tussen haakjes de scores vermeld van de [Animal Protection Index](#) uit 2014. Dit is een beoordeling van de wetgeving op het gebied van dierenwelzijn in 50 landen door de NGO World Animal Protection op een schaal van A (hoogste score op kwaliteit en effectiviteit) tot G (laagste score op kwaliteit en effectiviteit). Zie ook Bijlage C voor de scores van alle 50 landen. Indien een lidstaat van de Europese Unie tot de besproken landen behoort, wordt ook de EU wetgeving die van toepassing is op de diersoort besproken.

4.4 Oplossingsrichtingen

In deze paragraaf worden de volgende vier oplossingsrichtingen uitgewerkt voor het materiaal in kwestie (zie ook Hoofdstuk 11 voor een verdere, algemene toelichting op elk van de vier oplossingsrichtingen):

1. Dierlijke materialen inkopen uit laag-risicolanden
2. Toepassen van certificeringssystemen
3. Kiezen voor alternatieven
4. Samenwerken in de keten

Sommige oplossingen zijn van toepassing op meerdere of alle in het desbetreffende hoofdstuk besproken diersoorten. Bij andere oplossingen wordt onderscheid gemaakt per diersoort.

- ❖ **Dierlijke materialen inkopen uit laag-risicolanden:** Hierin wordt aangegeven uit welke landen de (ruwe) materialen kunnen worden ingekocht om dierenwelzijnsrisico's te verkleinen. Deze sectie bevat voor sommige materialen en diersoorten een beoordeling van de dierenwelzijnsrisico's in de bij 'Leefomstandigheden' en 'Wetgeving' besproken landen voor elk van de in 'Dierenwelzijnsrisico's' besproken aandachtsgebieden. Deze beoordeling

⁴ Bij de paragrafen over eenden en ganzen is ervoor gekozen om als tweede land een Europees land in plaats van het tweede grootste productieland te bespreken met het oog op de relevantie voor de Nederlandse markt.

⁵ Spenen verwijst naar het scheiden van jongen van hun moeder.

is opgesteld op basis van de ingeschatte waarschijnlijkheid van bepaalde (wan)praktijken in het desbetreffende aandachtsgebied en de impact hiervan op het welzijn van individuele dieren.

De risico's zijn weergegeven door middel van plussen en minnen. Zo geeft een - (min) aan dat er hoge dierenwelzijnsrisico's gelden bij een aandachtsgebied met zowel een hoge waarschijnlijkheid als een grote impact op het welzijn van dieren. Een +/- duidt op middelgrote dierenwelzijnsrisico's. Een + duidt op lage dierenwelzijnsrisico's (zie het voorbeeld in Tabel 3).

Tabel 3: Voorbeeld inschatting van dierenwelzijnsrisico's per aandachtsgebied per land

	Huisves- ting	Voeding	Ingrepen	Transport	Slacht
Land 1	+/-	+	-	-	-
Land 2	+/-	+/-	-	-	-
Land 3	+/-	-	-	+/-	+

-- zeer hoge dierenwelzijnsrisico's - hoge risico's +/- middelgrote risico's + lage risico's ++ zeer lage risico's

- ❖ **Certificeringssystemen toepassen:** Hierin worden de meest relevante certificeringssystemen voor dierenwelzijn voor het desbetreffende materiaal vermeld en toegelicht. Dierhouderijen en slachthuizen kunnen zich op vrijwillige basis aansluiten bij een certificeringssysteem. Hiermee stemmen ze in zich te houden aan bepaalde voorgeschreven dierenwelzijnseisen. Bij de meeste systemen worden houderijen en slachthuizen om de zoveel tijd bezocht om naleving te controleren. Bij sommige systemen moeten partijen verder in de keten ook gecertificeerd zijn om het gecertificeerde materiaal te mogen gebruiken en het als zodanig te mogen claimen. Ook hierbij wordt, per certificeringssysteem, met plussen en minnen aangegeven in hoeverre dierenwelzijnsrisico's (nog) aanwezig zijn. Een - (min) geeft aan dat er hoge dierenwelzijnsrisico's gelden ondanks dat het materiaal gecertificeerd is.
- ❖ **Kiezen voor alternatieven:** Hierin worden de meest relevante alternatieven voor het materiaal vermeld. Er kan onderscheid worden gemaakt tussen dierlijke alternatieven (met verlaagde dierenwelzijnsrisico's) en niet-dierlijke alternatieven (dierenwelzijnsrisico's worden vermeden). De niet-dierlijke alternatieven kunnen verder worden opgesplitst in natuurlijke en synthetische materialen.
- ❖ **Samenwerken in de keten:** Deze oplossingsrichting wordt alleen besproken bij Hoofdstuk 5 over leer, vanwege de hoge relevantie van deze oplossingsrichting in de leersector. In deze sectie wordt ingegaan op de traceerbaarheid van leer en op initiatieven om producttraceerbaarheid en transparantie in de sector te vergroten. Ook worden voorbeelden gegeven van koplopers die zelf door middel van ketenmanagement oplossingen de dierenwelzijnsrisico's in hun leerketen hebben verkleind. Bij de andere materialen gelden geen bijzonderheden wat betreft ketenmanagement en kan de informatie in §11.4 worden toegepast.

5 Leer

5.1 Samenvatting

5.1.1 Materiaal

Leer is het materiaal dat gemaakt wordt van de huid van gedode dieren. Leer is meestal afkomstig van huiden van runderen, schapen, varkens of geiten uit de vleesindustrie. Een klein percentage huiden is afkomstig van andere dieren (o.a. krokodilachtigen en slangen), die meestal speciaal voor hun huid worden gehouden en gedood. Huiden worden geloid met behulp van chemicaliën. Leer wordt gebruikt voor de productie van onder meer kleding, schoenen, (werk)handschoenen, tassen, riemen, portemonnees, horlogebandjes, autobekleding en meubels. Leer kan een lange levensduur hebben, is flexibel en wordt gezien als stijlvol. Het ademt goed en is een goede warmte-isolator.

5.1.2 Rund

Runderen behoren tot de *Bovinae*, een categorie middelgrote tot grote hoefdieren. Meestal wordt gedomesticeerd rundvee gebruikt (koeien, stieren en kalveren). In sommige landen zoals India worden ook buffels gehouden. Runderhuiden vormen een bij- of coproduct van de vleesindustrie. Wereldwijd worden ongeveer 1,675 miljard runderen gehouden. Jaarlijks worden ongeveer 360 miljoen runderhuiden geproduceerd. De top-vier productielanden van runderhuiden zijn China (13%), India (13%), Brazilië (11%) en de Verenigde Staten (9%). Veel van de huiden uit deze landen komen uiteindelijk op de Europese markt terecht, als ruwe huid, als bewerkte huid of verwerkt in een eindproduct.

De leefomstandigheden voor runderen verschillen aanzienlijk per land. China en India tellen een groot aantal kleinschalige houderijen (hierbij leven de dieren meestal buiten) en een toenemend aantal grootschalige, intensieve productiesystemen (hierbij leven de dieren vaak in stallen). Brazilië kent voornamelijk extensieve veeteelt waarbij de dieren vrijuit buiten kunnen grazen. In de Verenigde Staten groeien runderen op op kleinschalige houderijen en worden ze op *feedlots* (gigantische vlaktes met een hoge dierdichtheid) op gewicht gebracht voor de slacht. Ook in Brazilië komen *feedlots* voor.

Er zijn dierenwelzijnsrisico's voor runderen bij de volgende zeven aandachtsgebieden: huisvesting, voeding, spenen, ingrepen, management, transport en slacht. In intensieve productiesystemen kunnen runderen bepaald natuurlijk gedrag zoals rondlopen, vrijuit grazen, uitstrekken en interactie met andere dieren niet of beperkt uitvoeren. Beperkte voorziening van schaduw en beschutting kan leiden tot fysiek ongerief. Er is soms niet genoeg water en voedsel voor de dieren aanwezig vanwege droogte of nalatigheid. Het spijsverteringssysteem van runderen is niet geschikt voor de diëten die ze op *feedlots* krijgen. In melkveehouderijen worden kalveren soms al na een dag gespeend. Spenen is normaal een geleidelijk proces. Het abrupt scheiden van een kalf van de moeder veroorzaakt stress.

Ingrepen (verwijderen van de horens, castratie, staart couperen, brandmerken en oormerken) worden meestal onverdoofd uitgevoerd. Het uitvoeren van ingrepen veroorzaakt pijn en stress en kan leiden tot gezondheidsproblemen. Een slechte hygiëne op de houderij verhoogt het risico op infecties. Het produceren van onnatuurlijk hoge hoeveelheden melk kan leiden tot maagkrampen bij koeien. Runderen worden vaak over lange afstanden vervoerd zonder voorziening van water en voedsel. In India moet ze soms honderden kilometers lopen. Bij het transport zijn er risico's op honger, dorst, stress en ziektes. Het slachten van runderen vindt soms onbedwelmd plaats. Dit veroorzaakt pijn en stress.

5.1.3 Schaaap

Het schaaap (*Ovis aries*) is een evenhoevig zoogdier en behoort tot de herkauwers. Het dier wordt gehouden voor de productie van wol, vlees en zuivel. Schapenhuiden vormen een bij- of coproduct van de vleesindustrie. Bij het materiaal *lammy* (Engels: shearling) wordt de schapenhuid gelooid met de vacht er nog op. Lammy wordt gebruikt voor de productie van onder andere jassen, vesten en laarzen. Wereldwijd worden ongeveer 1,163 miljard schapen gehouden. Jaarlijks worden ongeveer 540 miljoen schapenhuiden geproduceerd. De top-drie productielanden van schapenhuiden zijn China (23%), India (7%) en Australië (6%). Veel van de huiden uit de top-drie productielanden komen uiteindelijk op de Europese markt terecht, als ruwe huid, als bewerkte huid of verwerkt in een eindproduct.

De meeste schapen worden gehouden in extensieve productiesystemen met een zeer lage dierdichtheid. Ze kunnen vrijuit grazen en hebben veel bewegingsvrijheid. In Australië leeft 12% van de schapen permanent binnen in schuren. De meeste schapen worden ten minste eenmaal per jaar geschoren in het voorjaar. Bij merinoschapen wordt vaak de ingreep *mulesing* toegepast. Hierbij worden stukken huid rond het staartstuk verwijderd om *myasis* (nesteling van vliegen in de huid) te voorkomen. Mulesing vindt vooral plaats in Australië.

Er zijn dierenwelzijnsrisico's voor schapen bij de volgende acht aandachtsgebieden: huisvesting, voeding, ingrepen, mulesing, scheren, management, transport en slacht. Schapen worden soms blootgesteld aan onaangename weersomstandigheden bij gebrek aan goede huisvesting. Ze kunnen ondervoed raken bij een lage voedingswaarde van het gras. Ingrepen (castratie, staartcouperen) worden meestal onverdoofd uitgevoerd. Dit genereert pijn en stress en kan leiden tot gezondheidsproblemen. Hetzelfde geldt voor de ingreep mulesing. Er is een risico op verwondingen en op stress tijdens het scheren. Er is bij schapen een risico op kreupelheid. Tijdens het transport van schapen is de dierdichtheid meestal hoog, is er beperkte toegang tot water en voedsel en is er een verhoogd risico op stress, het uitbreken van ziektes en sterfte. Schapen worden soms onbedweld geslacht, vanwege religieuze voorschriften of wegens gebrek aan wetgeving. Dit genereert pijn en stress.

5.1.4 Krokodilachtigen

Krokodillen, alligators en kaaimannen behoren tot de orde krokodilachtigen (*Crocodylia*) en worden gebruikt voor de productie van exotisch leer. In 2013 werden ongeveer 1,9 miljoen krokodillenhuiden geproduceerd. De top-drie productielanden van huiden van krokodilachtigen zijn Colombia (45%), de Verenigde Staten (26%) en Zimbabwe (6%).

De productie van krokodillenhuiden is gereguleerd in de [CITES](#) overeenkomst voor beschermde dieren en planten. Dit betekent dat bepaalde soorten niet uit het wild mogen worden gehaald (soorten in Appendix I van de overeenkomst), terwijl de productie van andere soorten gereguleerd is door middel van exportvergunningen en productiequota (soorten in Appendix II van de overeenkomst).

Leer van krokodilachtigen wordt verkregen via drie verschillende productiesystemen:

1. **Krokodillenfarms:** Bij dit systeem worden krokodilachtigen gefokt en in gevangenschap gehouden.
2. **Krokodillenranches:** Bij dit systeem worden eieren en jongen van krokodilachtigen uit het wild gehaald en in gevangenschap gehouden. Op latere leeftijd wordt een deel van de jongen vaak weer losgelaten in het wild om de populatie in stand te houden.
3. **Wildvangst:** Bij dit systeem worden (jong)volwassen krokodilachtigen uit het wild gebruikt. Deze dieren worden niet in gevangenschap gehouden maar direct gedood.

Er zijn dierenwelzijnsrisico's voor krokodilachtigen bij de aandachtsgebieden huisvesting en doden. Krokodilachtigen worden in groepen gehuisvest bij meren, moerassen en kunstmatig aangelegde waterbassins. Vaak is er sprake van een hoge dierdichtheid waardoor bepaald natuurlijk gedrag zoals lopen en zwemmen beperkt kan worden uitgevoerd. Dit kan leiden tot verschillende gedrags- en gezondheidsproblemen. Bij een hoge dierdichtheid, hoge temperaturen en een matige waterkwaliteit en hygiëne op farms en ranches is er een verhoogd risico op het uitbreken van ziektes. Er is een groot risico op pijn en stress tijdens het doden. De dodings- en bedwelmingsmethodes (o.a. neerschieten en neerknuppelen) zijn vaak onvoldoende effectief, waardoor krokodilachtigen soms levend en bij bewustzijn worden gevild.

5.1.5 Slang

Slangen (*Serpentes*) zijn lange, dunne, vleesetende reptielen die worden gebruikt voor de productie van exotisch leer. De meeste slangenhuiden worden verkregen van de *Python reticulatus* en *Python bivittatus* en zijn afkomstig uit Indonesië, Maleisië en Vietnam. Er vindt veel illegale handel in slangenhuiden plaats. In Indonesië en Maleisië worden slangen voor de productie van exotisch leer uit het wild gehaald. In Vietnam worden ze gefokt op slangenhouderijen. De productie van de huiden van slangen is gereguleerd in de [CITES](#) overeenkomst voor beschermde dieren en planten (zie §5.1.4).

Er zijn dierenwelzijnsrisico's voor slangen bij de wildvangst, op houderijen en bij het doden. In het wild levende slangen worden vastgepakt bij de nek en krijgen een stok gepresenteerd, waar ze zich omheen wentelen. Vervolgens wordt hun snuit afgeplakt en worden ze in een zak gestopt. Ze brengen soms dagen tot weken door in een zak (alleen) of houten kist (samen met andere slangen) zonder water of voedsel alvorens te worden geslacht. Hierbij is er een risico op honger, dorst, fysiek ongerief, angst, stress en het niet kunnen uitoefenen van natuurlijk gedrag. Ook wildvangstmethodes met een net of haak worden toegepast.

In gevangenschap levende volwassen slangen worden individueel gehuisvest in kooien. Hierbij is er een risico op stress en kan bepaald natuurlijk gedrag zoals jagen en het afleggen van lange afstanden niet worden uitgevoerd. Ook is er een risico op luchtweginfecties omdat de temperatuur op slangenhouderijen beperkt kan worden gereguleerd.

Slangen worden gedood door een klap op de kop, onthoofding of verstikking. Deze methodes – met name onthoofding en verstikking – leiden vaak niet tot onmiddellijk bewustzijnsverlies en een acute dood. Hierdoor is er een risico op pijn en stress.

5.1.6 Oplossingsrichtingen

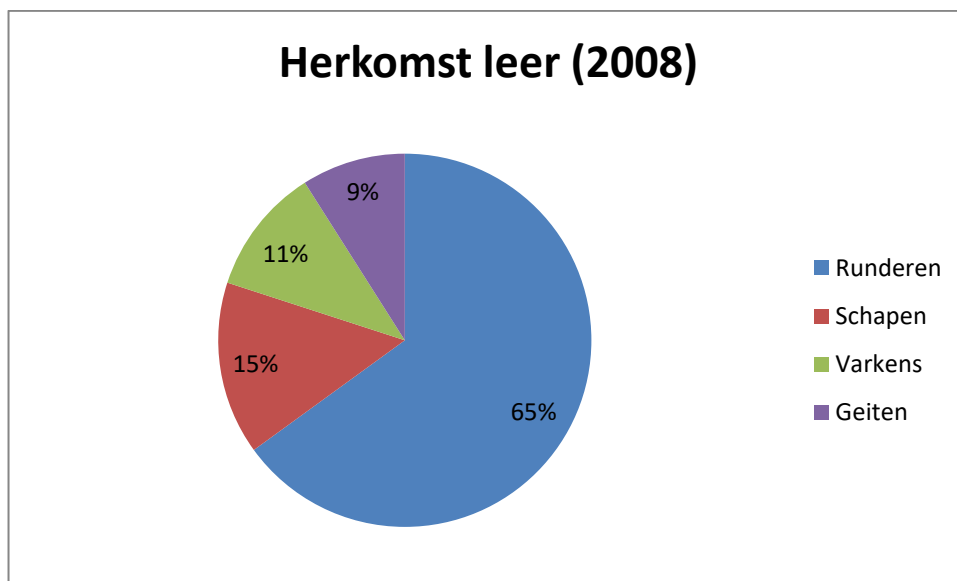
- ❖ **Runderen en schapen:** Bedrijven kunnen sommige dierenwelzijnsrisico's bij leer van runderen verkleinen door runderhuiden in te kopen uit Brazilië. Bepaalde dierenwelzijnsrisico's bij leer van schapen kunnen worden verkleind door leer te mijden uit India en Australië. Momenteel is het [Rainforest Alliance Certified Seal](#) het enige certificeringssysteem voor leer met betrekking tot dierenwelzijn. Het is niet duidelijk in hoeverre de standaard wordt toegepast in de leersector. Gerecycled leer kan worden gebruikt als een alternatief voor nieuw leer. Dierenwelzijnsrisico's kunnen worden vermeden door geen leer te gebruiken en te kiezen voor niet-dierlijke alternatieven. Kunstleer met een oplossing van de polymeren PU of PVC is het meest gangbare alternatief voor leer. Daarnaast zijn er verscheidene innovatieve vervangers van dierlijk leer waaronder nonwovens van ananasvezels (piñatex), champignons (amadou), kurk en zeewier (ocean leather). Ook experimenteert men met het [kweken van leer](#). Bedrijven kunnen zich aansluiten bij initiatieven zoals de [Leather Working Group](#) en [Responsible](#)

Leather die erop gericht zijn om de producttraceerbaarheid en transparantie in de leersector te vergroten. Ook kunnen bedrijven een voorbeeld nemen aan koplopers op het gebied van duurzaamheid die de dierenwelzijnsrisico's in hun leerketen op andere manieren hebben verkleind, door bijvoorbeeld huiden te gebruiken van gecertificeerde slachterijen of van biologische veehouderijen.

- ❖ **Krokodilachtige en slang:** Momenteel zijn de mogelijkheden om de dierenwelzijnsrisico's bij leer van krokodilachtigen en slangen te verkleinen zeer beperkt, omdat er voor deze exotische leersoorten geen certificeringssystemen zijn. Ook zijn er geen landen van herkomst waarbij het risico op aantasting van dierenwelzijn relatief laag is. Bedrijven kunnen door middel van due diligence (zie Hoofdstuk 10) en samenwerking in de keten (zie §11.4) de dierenwelzijnsrisico's in hun keten proberen te verkleinen of zelf op zoek gaan naar exotisch leer waarbij dierenwelzijn beter geborgd is. Bedrijven kunnen dierenwelzijnsrisico's vermijden door geen exotisch leer te gebruiken en te kiezen voor niet-dierlijke alternatieven.

5.2 Materiaal

- ❖ **Definitie:** Leer is het materiaal dat gemaakt wordt van de huid van gedode dieren.
- ❖ **Bronnen:** Bijna alle huiden die tot leer worden verwerkt zijn afkomstig uit de vleesindustrie. Het gaat om dieren die speciaal voor de vleesindustrie worden gefokt, maar ook om trekdieren en dieren die oorspronkelijk uit de zuivel- en wolindustrie komen. De huiden worden veelal gezien als een bij- of afvalproduct van de vleesindustrie, omdat de dieren in eerste instantie voor hun vlees worden geslacht. Men kan ook spreken van een coproduct: de verkoop van huiden is voor boeren soms lucratiever dan die van vlees⁶ en de leerindustrie maakt wereldwijd jaarlijks een omzet van ongeveer \$100 miljard⁷. Een klein deel van de wereldwijde leerproductie is afkomstig van dieren die alleen of vooral voor hun huid worden gehouden en gedood.
- ❖ **Dieren:** Ongeveer 65% van het leer wordt gemaakt van de huiden van runderen (Figuur 2). Ook de huiden van schapen (15%), varkens (11%) en geiten (9%) worden vaak tot leer verwerkt na de slacht. Minder dan 0.2% is afkomstig van andere dieren (o.a. slangen, krokodilachtigen, slangen, hagedissen en struisvogels).⁸ Deze diersoorten worden in de meeste gevallen speciaal voor hun huid gehouden en gedood.

Figuur 2: Herkomst leer (2008)⁹

- ❖ **Toepassingen:** Leer wordt gebruikt voor de productie van onder meer kleding, schoenen, (werk)handschoenen, tassen, riemen, portemonnees, horlogebandjes, autobekleding en meubels.
- ❖ **Eigenschappen:** Leer kent een lange levensduur, is flexibel en wordt gezien als stijlvol. Het ademt goed en is een goede warmte-isolator vanwege de lucht die zich in het materiaal bevindt.

⁶ <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2008/aug/27/ethicalfashion.leather>

⁷ United Nations Industrial Development Organization. (2010). Future Trends in the World Leather and Leather Products Industry and Trade.

⁸ International Council of Tanners. (n.d.). Leather Statistics and Sources of Information.

⁹ International Council of Tanners. (n.d.). Leather Statistics and Sources of Information.

- ❖ **Productie:** Na het slachten van het dier wordt de huid gereinigd van bederfelijke resten. Vervolgens wordt de huid meestal verhandeld op een hudenmarkt en ingekocht door een leerlooier. Bij het looien worden de haren losgeweekt en wordt de huid gestabiliseerd met behulp van chemicaliën zodat deze lange tijd houdbaar blijft. In 90% van de gevallen is chroomsulfaat het hoofdbestanddeel bij het looien; soms worden plantaardige looistoffen gebruikt.¹⁰ Van de gelooide huid kunnen producten worden gemaakt. Leer kan in verschillende stadia van het productieproces worden geleverd.
- ❖ **Classificatie:** Een dikkere laag leer wordt vaak gesplitst in meerdere lagen. Zo ontstaat de nerfsplit (uitwendige laag) en de vleessplit (binnenste laag). Soms is er ook nog een kernsplit (middelste laag). De nerfsplit is het meest waardevolle deel, dat wordt verkocht als glad leer, nappa of alininelee. De vleessplit staat beter bekend als splitleer, veloursleer of suède.¹¹

¹⁰ Stahl. (2017). Interview.

¹¹ <http://www.leder-info.nl/index.php/Splitleer>

5.3 Rund

5.3.1 Inleiding

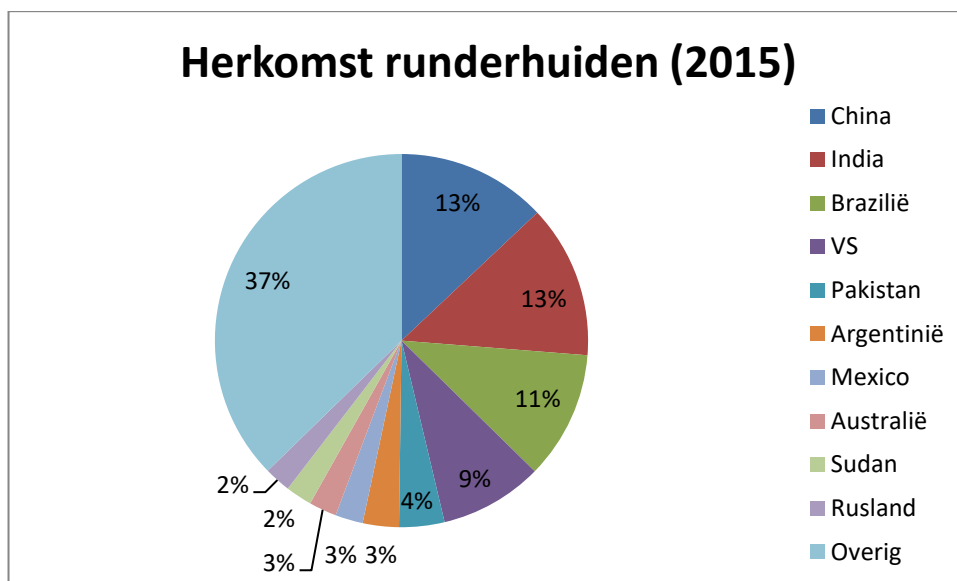
Runderen behoren tot de onderfamilie *Bovinae*, een categorie middelgrote tot grote hoefdieren waaronder gedomesticeerd rundvee (koeien), buffels, bizons, yaks en antilopes. Meestal wordt gedomesticeerd rundvee gebruikt voor de leerindustrie. Het gaat hierbij om koeien (Figuur 3¹²), stieren en kalveren. In sommige landen zoals India en Italië¹³ worden ook buffels gehouden.

Figuur 3: Koe

5.3.2 Aantallen en herkomst

Wereldwijd worden ongeveer 1,675 miljard runderen gehouden, verspreid over meer dan 150 landen. Ieder jaar worden rond de 360 miljoen runderhuiden geproduceerd. De meeste runderhuiden zijn afkomstig uit China (13%), India (13%), Brazilië (11%) en de Verenigde Staten (9%). Dit zijn ook de vier landen met de grootste rundveestapel. Veel van de huiden uit deze landen komen uiteindelijk op de Europese markt terecht, als ruwe huid, als bewerkte huid of verwerkt in een eindproduct. Ook Pakistan (4%), Argentinië (3%), Mexico (3%), Australië (3%), Sudan (2%) en Rusland (2%) hebben een aanzienlijk aandeel in de mondiale productie van runderhuiden (Figuur 4).¹⁴

Figuur 4: Herkomst runderhuiden (2015)

5.3.3 Dierenwelzijnsrisico's

In deze sectie worden de dierenwelzijnsrisico's voor runderen besproken op basis van zeven specifieke aandachtsgebieden. Bij elk aandachtsgebied is er een risico op schending van een of meerdere van de Vijf Vrijheden voor dierenwelzijn zoals beschreven in de Nederlandse Wet dieren. Tabel 4 geeft weer op welke van de Vijf Vrijheden elk aandachtsgebied van toepassing is.

¹² By Cgoodwin - Own work, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4526197>

¹³ In Italië worden buffels primair gehouden voor de productie van mozzarella.

¹⁴ FAO. (2016). World statistical compendium for raw hides and skins, leather and leather footwear 1999-2015.

Tabel 4: Dierenwelzijnsrisico's voor runderen in relatie tot Vijf Vrijheden

	Dorst, honger en onjuiste voeding	Fysiek en fysiologisch ongerief	Pijn, verwondingen en ziektes	Angst en chronische stress	Beperking van hun natuurlijk gedrag
Huisvesting		x	x	x	x
Voeding	x		x		
Spenen				x	x
Ingrepen			x	x	
Management			x		
Transport	x	x	x	x	
Slacht			x	x	

x = risico op schending 'Vrijheid'

- ❖ **Huisvesting:** Er bestaan intensieve en meer extensieve productiesystemen voor runderen (zie §5.3.4). Met name in de intensieve systemen ervaren dieren vaak gedragsbeperkingen. Het uitoefenen van bepaald natuurlijk gedrag zoals rondscharrelen, vrijuit grazen, uitstrekken en interactie met andere dieren is soms niet of slechts beperkt mogelijk.^{15,16} Dit kan leiden tot stress. Een hoge dierdichtheid vergroot bovendien de kans op oververhitting en op verspreiding van ziektes. Beperkte voorziening van schaduw en beschutting kan leiden tot fysiek ongerief.
- ❖ **Voeding:** Beperkte voorziening van water en voedsel op de houderij bij droogte of als gevolg van nalatigheid kan leiden tot honger, dorst en ondervoeding. Doordat het spijsverteringssysteem van runderen niet geschikt is voor de diëten die ze op feedlots krijgen, is er een risico op chronische spijsverteringsproblemen, darmzweren en leverabcessen.¹⁷
- ❖ **Spenen:** Met name in de melkveehouderij is het gebruikelijk om kalveren snel na de geboorte te spenen, soms al na een dag, om zoveel mogelijk melk te kunnen afvangen. Spenen is normaliter een geleidelijk proces dat plaatsvindt bij een leeftijd van 7 tot 14 maanden.¹⁸ Een kalf dat abrupt van zijn moeder wordt gescheiden kan niet op een natuurlijke manier spenen. Het abrupt scheiden van een kalf van de moeder veroorzaakt stress vanwege de plotselinge verandering van omgeving en het plotseling ontvreemd zijn van de moeder en de uier.¹⁹
- ❖ **Ingrepen:** Ingrepen die voorkomen bij runderen zijn het verwijderen van de horens, castratie en staartcouperen. De horens worden, met name in systemen met een hoge dierdichtheid, verwijderd om te voorkomen dat de dieren elkaar of de boer verwonden. Castratie wordt uitgevoerd om mannetjesdieren blijvend onvruchtbaar en minder dominant te maken. Het couperen (afbranden/afknippen) van staarten gebeurt om het uiergebied schoon te houden (bij melkvee) en om de aandoening 'tail necrosis' te voorkomen. Ter identificatie worden runderen gebrandmerkt of geormerkt.²⁰ Welke ingrepen precies worden toegepast hangt af van het productiesysteem en van eventuele wetgeving (identificatie van runderen is in de Europese Unie bijvoorbeeld verplicht). Ingrepen worden

¹⁵ Humane Society International. (n.d.). An HSI Report: The Welfare of Intensively Confined Animals in Battery Cages, Gestation Crates, and Veal Crates.

¹⁶ G. M. Cronin, J. L. Rault, P. C. Glatz. (2014). Lessons learned from past experience with intensive livestock management systems.

¹⁷ D. N. Cassuto. (2012). Hot, Crowded, and Legal: A Look at Industrial Agriculture in the United States and Brazil.

¹⁸ Our Companions. (n.d.). Animal Welfare on Factory Farms: The Treatment of Chickens, Dairy Cows, Beef Cattle, & Pigs.

¹⁹ D. Enríquez, M. J. Hötzel, R. Ungerfield. (2011). Minimising the stress of weaning of beef calves: a review.

²⁰ <http://www.vier-pfoten.org/en/topics/farm-animals/mutilations-of-farm-animals/mutilations-of-cattle/>

om economische redenen meestal uitgevoerd zonder verdoving of pijnstilling. Het onverdoofd uitvoeren van deze ingrepen leidt tot acute pijn. Ook als verdoving wel wordt toegepast, is er een risico op pijn. Het incorrect uitvoeren van ingrepen kan leiden tot infecties, chronische pijn en nesteling van maden.²¹ Bovendien brengen de ingrepen vaak extreme angst en stress teweeg, zowel wanneer de dieren dit zien gebeuren bij soortgenoten als wanneer ze het proces zelf ondergaan.

- ❖ **Management:** Een slechte hygiëne op de houderij verhoogt het risico op infecties. Het produceren van onnatuurlijk hoge hoeveelheden melk kan leiden tot maagkrampen bij koeien.²²
- ❖ **Transport:** Beperkte voorziening van water en voedsel tijdens het vervoer kan leiden tot honger en dorst. Het vervoeren over lange afstanden leidt tot vermoeidheid bij de dieren. Bij ongunstige omstandigheden kunnen runderen ziek worden tijdens het vervoer als gevolg van de honger, dorst en stress en door blootstelling aan hoge temperaturen.^{23,24}
- ❖ **Slacht:** In grootschalige, commerciële slachterijen is het gebruikelijk om runderen te bedwelmen voorafgaand aan de slacht. Dit gebeurt meestal met een schietmasker en soms met elektriciteit. Bij de eerstgenoemde methode wordt door de hersenen geschoten met een kogel of stalen pen. Ook kan alleen een kopslag worden toegediend zonder de hersenen te penetreren. Vervolgens wordt de hals van het dier doorgesneden. Runderen worden soms echter ook onder primitievere omstandigheden geslacht, zonder bedwelming. Ook bij het ritueel slachten volgens islamitische en joodse standaarden (halal en koosjer) wordt meestal geen bedwelming toegepast. Bij rituele slacht moet een dier tijdens de halsdoorsnede bij bewustzijn zijn. Sommige gemeenschappen staan reversibele bedwelming toe; dit houdt in dat de bedwelming niet tot de dood van het dier mag leiden.²⁵ Onbedwelmd slachten zorgt voor pijn. Ook als er wel bedwelming wordt toegepast is er een risico op pijn; soms is de bedwelming niet effectief of ontwaakt het dier voortijdig. Bovendien brengt de slacht vaak extreme angst en stress teweeg, zeker wanneer dieren dit zien gebeuren bij soortgenoten.

5.3.4 Leefomstandigheden

In deze sectie worden de leefomstandigheden beschreven voor runderen in de top-vier productielanden van runderhuiden.

5.3.4.1 China

- ❖ **Productie:** China kent miljoenen kleinschalige rundveehouderijen. Meer dan 90% van deze bedrijven heeft minder dan 10 dieren.²⁶ In de afgelopen decennia heeft de intensieve veehouderij echter een sterke opmars gemaakt. Deze ontwikkeling is aangejaagd door de Chinese regering om te kunnen voorzien in de toenemende vraag naar vlees en zuivel.^{27,28} Vroeger werden vooral oude of gewonde trekdieren geslacht voor de productie van

²¹ Our Companions. (n.d.). Animal Welfare on Factory Farms: The Treatment of Chickens, Dairy Cows, Beef Cattle, & Pigs.

²² PETA. (n.d.). Inside the Indian Dairy Industry: A Report on the Abuse of Cows and Buffaloes Exploited for Milk.

²³ Our Companions. (n.d.). Animal Welfare on Factory Farms: The Treatment of Chickens, Dairy Cows, Beef Cattle, & Pigs.

²⁴ The Humane Society of the United States. (2009). An HSUS Report: The Welfare of Animals in the Meat, Egg, and Dairy Industries.

²⁵ Animal Sciences Group van Wageningen UR. (2008). Ritueel slachten en het welzijn van dieren.

²⁶ X. P. Han, B. Hubbert, M. E. Hubbert, C. P. Reinhardt. (2016). Overview of the Beef Cattle Industry in China: The widening Deficit between Demand and Output in a Vicious Circle.

²⁷ P. J. Li. (2009). Exponential Growth, Animal Welfare, Environmental and Food Safety Impact: The Case of China's Livestock Production.

²⁸ Brighter Green. (2011). Skillful Means: The Challenges of China's Encounter with Factory Farming.

rundvlees²⁹, maar tegenwoordig worden runderen in toenemende mate op jongere leeftijd geslacht voor de vleesindustrie³⁰.

- ❖ **Huisvesting:** De huisvesting van Chinese runderen hangt af van de locatie en het seizoen. Runderen in weidegebieden leven grotendeels buiten en kunnen vrijuit grazen. Runderen in agrarische gebieden leven binnen in stallen en krijgen vooral granen en restanten van gewassen te eten. Bij sommige houderijen vindt een combinatie plaats waarbij de runderen bijvoorbeeld in de winter of 's nachts in stallen verblijven en de rest van de tijd buiten kunnen grazen.^{31,32}
- ❖ **Spenen:** In 2005 en 2006 onderzocht Prof. Peter J. Li negen melkveehouderijen. Bij vijf van de negen bedrijven werden de kalveren na twee of drie dagen bij hun moeder weggehaald; bij de overige vier was dit na vier of vijf weken.³³
- ❖ **Management:** In alle melkveehouderijen die Peter J. Li onderzocht werd antibiotica gebruikt 'indien nodig'.³⁴
- ❖ **Transport:** Rundvee in China wordt vervoerd per trein of vrachtwagen over lange afstanden, soms van meer dan 2500 km. Het transport wordt vaak uitgevoerd door kleine en middelgrote bedrijven die doorgaans niet gemotiveerd zijn om dierenwelzijnsstandaarden na te leven vanwege de bijkomende kosten. Veel van deze bedrijven zijn niet-gespecialiseerde ondernemingen die weinig kennis hebben op het gebied van dierenwelzijn en dieren op een ruwe manier behandelen. Het overladen van vrachtwagens is een veelgebruikte manier om kosten te besparen.³⁵
- ❖ **Slacht:** Door de opkomst van grootschalige, efficiënte slachthuizen zijn de omstandigheden voor schapen tijdens de slacht verbeterd. Alle grote slachthuizen hanteren bedwelmingstechnieken zoals schietmaskers en elektrische verdoving. In slachthuizen in landelijke gebieden is echter veel verbetering mogelijk.³⁶

5.3.4.2 India

- ❖ **Productie:** Het houden van runderen voor de vleesconsumptie is ongebruikelijk in India vanwege de status van de koe in Indiase religies. Wel worden koeien en buffels uit de zuivelindustrie geslacht voor de export van vlees.³⁷
- ❖ **Huisvesting:** Een groot aantal koeien en buffels in India wordt gehouden in dorpen op kleinschalige houderijen in de niet-georganiseerde sector.³⁸ Ook in steden worden koeien en buffels gehouden, in stallen waar ze staan aangebonden. Daarnaast kent India een toenemend aantal intensieve houderijen, ook wel *tabelas* genoemd. Hier zitten de dieren het grootste deel van de dag opgesloten in kleine stallen.³⁹ De weidegrond in India is in

²⁹ Q. Huai, J. Zhiyong, C. Zhijie. (1993). A survey of cattle production in China.

³⁰ G. H. Zhou. (1998). Developing a Beef Grading System for China.

³¹ Q. Huai, J. Zhiyong, C. Zhijie. (1993). A survey of cattle production in China.

³² X. P. Han, B. Hubbert, M. E. Hubbert, C. P. Reinhardt. (2016). Overview of the Beef Cattle Industry in China: The widening Deficit between Demand and Output in a Vicious Circle.

³³ P. J. Li. (2009). Exponential Growth, Animal Welfare, Environmental and Food Safety Impact: The Case of China's Livestock Production.

³⁴ P. J. Li. (2009). Exponential Growth, Animal Welfare, Environmental and Food Safety Impact: The Case of China's Livestock Production.

³⁵ M. C. Appleby, V. A. Cussen, L. Garcés, L. A. Lambert, J. Turner. (2008). Long Distance Transport and Welfare of Animals.

³⁶ N. Trent, P. Ormel, J. L. Garcia de Siles, G. Heinz, M. James. (2003). The State of Meat Production in Developing Countries: 2002.

³⁷ The Hindu. (2014). Dark and dairy: The sorry tale of the milch animals.

³⁸ Federation of Indian Animal Protection Organisations. (n.d.) The State of Dairy Cattle in India.

³⁹ PETA. (n.d.). Inside the Indian Dairy Industry: A Report on the Abuse of Cows and Buffaloes Exploited for Milk.

veel gevallen ontoereikend voor de grote hoeveelheden rundvee.⁴⁰ Vooral in het hete, droge lenteseizoen is er vaak niet genoeg voedsel en water voor de dieren.⁴¹

- ❖ **Spenen:** Kalveren worden soms na drie of vier dagen gescheiden van hun moeder om zoveel mogelijk melk te kunnen afvangen. De mannetjes worden geslacht of achtergelaten.⁴² Sommige boeren binden de kalveren vast aan de hekken van tempels als religieus geschenk. Door de hoge temperaturen in het land drogen de dieren in rap tempo uit.⁴³
- ❖ **Management:** Tijdens een undercover operatie van PETA zijn verschillende misstanden in Indiase tabeas aangetoond. In de stallen is vaak gebrek aan hygiëne; het drinkwater is vies en sommige dieren staan in hun eigen uitwerpselen. Ook worden melkmachines vaak niet op tijd stopgezet, wat pijn veroorzaakt aan de uiers van de dieren. Veel koeien krijgen het hormoon oxytocine toegediend om de melkproductie te verhogen. PETA rapporteerde ook verscheidene gevallen van mishandeling van koeien en buffels.⁴⁴
- ❖ **Transport:** Vanwege de heilige status van het dier mogen koeien (en vaak ook stieren en kalveren) maar in een beperkt aantal staten worden geslacht. Als gevolg hiervan moeten de dieren vaak grote afstanden afleggen naar de slachthuizen. Ze worden hierbij vervoerd in overvolle vrachtwagens en treinen of te voet. Jaarlijks lopen zo'n één miljoen productiedieren in het zuiden van India een gemiddelde afstand van ongeveer 400 km naar de staat Kerala om daar te worden geslacht. Deze tocht is een uitputtingsslag: de dieren krijgen geen water en voedsel en worden geslagen wanneer ze niet snel genoeg lopen.⁴⁵ Ook over het vervoer per vrachtwagen zijn verscheidene misstanden bekend. Dieren worden vastgebonden aan elkaar, aan het plafond of aan de zijkant van overvol geladen vrachtwagens en vervoerd over afstanden van 500-1500 km zonder voorziening van water en voedsel.⁴⁶
- ❖ **Slacht:** Runderen die niet langer productief zijn voor de zuivelindustrie worden meestal geslacht. India kent een groot aantal illegale slachthuizen, met name in de staten waar de slacht van runderen verboden is.⁴⁷ Veel slachthuizen in India zijn 50-75 jaar oud en kampen met een slechte hygiëne en een gebrek aan voorzieningen (bijv. ventilatie en een goede watertoevoer).⁴⁸ Het slachten van de runderen gebeurt voor de ogen van hun soortgenoten, meestal onbedwemd.⁴⁹ Vaak worden onorthodoxe dodingsmethodes toegepast.⁵⁰

5.3.4.3 Brazilië

- ❖ **Productie:** Dankzij het grote landoppervlak, een lage grondprijs en een gunstig klimaat is Brazilië bij uitstek geschikt voor de extensieve veeteelt.^{51,52} In 2015 telde het land meer

⁴⁰ N.S. Ramaswamy. (2005). Livestock and Development

⁴¹ M. Harris. (1978). India's sacred cow

⁴² The Hindu. (2014). Dark and dairy: The sorry tale of the milch animals.

⁴³ M. Clifton. (2012). No Sacred Cows: The Dark Side of the Dairy Industry in India.

⁴⁴ PETA. (n.d.). Inside the Indian Dairy Industry: A Report on the Abuse of Cows and Buffaloes Exploited for Milk.

⁴⁵ S. A. Rahman, L. Walker, W. Ricketts. (2005). Global perspectives on animal welfare: Asia, the Far East, and Oceania.

⁴⁶ M. C. Appleby, V. A. Cussen, L. Garcés, L. A. Lambert, J. Turner. (2008). Long Distance Transport and Welfare of Animals.

⁴⁷ <http://dahd.nic.in/node/86828>

⁴⁸ <http://moud.gov.in/upload/uploadfiles/files/chap5.pdf>

⁴⁹ S. A. Rahman, L. Walker, W. Ricketts. (2005). Global perspectives on animal welfare: Asia, the Far East, and Oceania.

⁵⁰ https://mvonderland.nl/system/files/media/research_on_sustainability_in_the_leather_supply_chain_final_report_june_2013.pdf

⁵¹ Brazilian Government: Ministry of Agriculture, Livestock and Food Supply. (n.d.). Animal Welfare in Brazil.

⁵² J. B. Sterman Ferraz, P. Eduardo de Felício. (2010). Production systems: An example from Brazil.

dan 209 miljoen runderen verspreid over een gebied van 167 miljoen hectare.⁵³ Een groeiend aantal dieren wordt gehouden in de semi-intensieve veeteelt.⁵⁴ De meerderheid van de geslachte runderen wordt exclusief voor de vleesindustrie gefokt.

- ❖ **Huisvesting:** De meeste runderen leven op weides of grote vlaktes waarbij ze vrijuit kunnen lopen, spelen en grazen. Sommige dieren brengen het laatste deel van hun leven door op *feedlots*, gigantische vlaktes met een hoge dierdichtheid waarbij dieren middels een uitgebalanceerd dieet op gewicht worden gebracht voor de slacht.
- ❖ **Spenen:** Er bestaan drie verschillende systemen in Brazilië met betrekking tot de fase tussen het spenen en de slacht. In het eerste systeem worden runderen na acht maanden weggehaald bij hun moeder, waarna ze ongeveer vier maanden doorbrengen op een feedlot. In het tweede systeem brengen ze na het spenen eerst ongeveer een jaar door op grasland voordat ze worden overgebracht naar feedlots. In het derde systeem brengen ze hun hele leven door op grasland en worden ze geslacht als ze 30-42 maanden oud zijn.⁵⁵
- ❖ **Management:** In 2012 vond een onderzoek plaats bij 124 melkveehouderijen in Zuid-Brazilië. Hierin kwamen de bewegingsvrijheid van de dieren en het feit dat de meeste boeren hun dieren individueel konden herkennen als positieve dierenwelzijnsaspecten naar voren. Negatieve aspecten op sommige houderijen waren een beperkte voorziening van drinkwater en schaduw, een matige kwaliteit van het grasland en de aanwezigheid van teken op de dieren.⁵⁶
- ❖ **Transport:** In Brazilië worden runderen meestal per vrachtwagen vervoerd naar slachthuizen en veilingen. Resultaten uit verschillende onderzoeken duiden op slechte omstandigheden tijdens het vervoer op basis van het aantal kneuzingen in de karkassen.⁵⁷ De duur van het vervoer ligt meestal onder de twaalf uur, maar kan in sommige gevallen oplopen tot 60 uur. De wegen in Brazilië zijn berucht vanwege hun slechte staat. Hierdoor is er een verhoogd risico op ongelukken en technische problemen bij de vrachtwagens onderweg.⁵⁸ Daarnaast wordt jaarlijks een groot aantal dieren geëxporteerd per schip. In 2012 stierven 2700 runderen door verdroging toen het schip waarin ze vervoerd werden in meerdere havens niet werd toegelaten in het Midden-Oosten.⁵⁹
- ❖ **Slacht:** Volgens een rapport van de Food and Veterinary Office van de Europese Commissie uit 2007 wordt dierenwelzijn over het algemeen gerespecteerd in slachthuizen in Brazilië.⁶⁰ Afgezien van incidentele misstanden zijn de omstandigheden tijdens en voorafgaand aan de slacht relatief goed, mede door de wetgeving en handhaving op dit gebied.

5.3.4.4 Verenigde Staten

- ❖ **Productie:** In de Verenigde Staten wordt de meerderheid van de geslachte runderen exclusief voor de vleesindustrie gefokt.

⁵³ ABIEC. (2016). Brazilian Livestock Profile: Annual Report 2016.

⁵⁴ A. E. Latawiec, B. B. N. Strassburg, J. F. Valentim, F. Ramos, H. N. Alves-Pint. (2014). Intensification of cattle ranching production systems: socioeconomic and environmental synergies and risks in Brazil.

⁵⁵ Sterman Ferraz, J. B., & Eduardo de Felício, P. (2010). Production systems: An example from Brazil.

⁵⁶ J. H. C. Costa, M. J. Hötzel, C. Longo, L. F. Balcão. (2012). A survey of management practices that influence production and welfare of dairy cattle on family farms in southern Brazil.

⁵⁷ J. H. C. Costa, M. J. Hötzel, C. Longo, L. F. Balcão. (2012). A survey of management practices that influence production and welfare of dairy cattle on family farms in southern Brazil.

⁵⁸ M. C. Appleby, V. A. Cussen, L. Garcés, L. A. Lambert, J. Turner. (2008). Long Distance Transport and Welfare of Animals.

⁵⁹ <http://theconversation.com/tighter-rules-mean-brazil-is-now-kicking-goals-on-animal-welfare-27805>

⁶⁰ European Commission: Food and Veterinary Office. (2007). Final report of a mission carried out in Brazil from 14 to 27 March 2007 in order to evaluate animal health controls in place in particular over foot and mouth disease and public health control systems and certification procedures.

- ❖ **Huisvesting:** De meeste kalveren voor de vleesindustrie groeien op op grasland van kleine of middelgrote houderijen met een gemiddelde van 40 dieren.⁶¹ Hierna wordt de meerderheid overgeplaatst naar feedlots. In 2008 bracht 70% van de vleesrunderen de laatste maanden van hun leven door op feedlots met meer dan 16.000 runderen.⁶²
- ❖ **Spenen:** Na ongeveer zeven maanden worden kalveren doorgaans gescheiden van hun moeder en doorverkocht aan grootschalige veeteeltbedrijven.⁶³
- ❖ **Management:** Op de feedlots krijgen runderen uitgebalanceerde porties met onder andere maïs te eten om op gewicht te komen voor de slacht. Het eten is vaak goedkoop en vet en er worden groeihormonen aan toegevoegd. Om verspreiding van ziektes te voorkomen wordt op grote schaal gebruikgemaakt van antibiotica.⁶⁴
- ❖ **Transport:** Het vervoer naar het slachthuis, de veiling of de nieuwe houderij vindt vaak plaats over lange afstanden, waarbij runderen in de regel geen toegang hebben tot water en voedsel. Sommige runderen worden ziek, zakken door hun poten of sterven als gevolg van de honger, dorst en stress en door blootstelling aan hoge temperaturen.^{65,66}
- ❖ **Slacht:** Ondanks de Humane Methods of Slaughter Act (zie §5.3.5.4) zijn sommige bedwelmingstechnieken onvoldoende effectief, waardoor de dieren soms nog bij bewustzijn zijn tijdens de slacht.⁶⁷

5.3.5 Wetgeving

Per land staan tussen haakjes de scores vermeld van de *Animal Protection Index* uit 2014, op een schaal van A (hoogste score) tot G (laagste score).

5.3.5.1 China (E)

- ❖ **Algemeen:** Er is in China momenteel geen wetgeving inzake het welzijn van runderen. In 2009 werd een wetsvoorstel ingediend voor een algemene dierenbeschermingswet⁶⁸, maar deze wet is nooit officieel doorgevoerd. Wel werd in 2006 de Animal Husbandry Law⁶⁹ voor vee en gevogelte van kracht. De wet is ingevoerd teneinde de kwaliteit en veiligheid van producten uit de vlees- en zuivelindustrie te waarborgen en bevat bepalingen die de gezondheid van dieren ten goede kan komen. Zo zijn er verschillende eisen met betrekking tot hygiëne en veterinaire zorg. Er is geen informatie te vinden over de handhaving van deze wet. Verder zijn in enkele regio's zoals Shanghai, Hunan en Weixian bepaalde dierenwelzijnsregels ingevoerd.⁷⁰
- ❖ **Transport:** Ten aanzien van het vervoer van dieren schrijft Artikel 53 van de Animal Husbandry Law uit 2006 voor dat maatregelen getroffen dienen te worden ten behoeve van

⁶¹ <https://www.ers.usda.gov/topics/animal-products/cattle-beef/background.aspx>

⁶² Food & Water Watch. (2010). *Factory Farm Nation How America Turned Its Livestock Farms into Factories*.

⁶³ Our Companions. (n.d.). *Animal Welfare on Factory Farms: The Treatment of Chickens, Dairy Cows, Beef Cattle, & Pigs*.

⁶⁴ D. N. Cassuto. (2012). *Hot, Crowded, and Legal: A Look at Industrial Agriculture in the United States and Brazil*.

⁶⁵ Our Companions. (n.d.). *Animal Welfare on Factory Farms: The Treatment of Chickens, Dairy Cows, Beef Cattle, & Pigs*.

⁶⁶ The Humane Society of the United States. (2009). *An HSUS Report: The Welfare of Animals in the Meat, Egg, and Dairy Industries*.

⁶⁷ Our Companions. (n.d.). *Animal Welfare on Factory Farms: The Treatment of Chickens, Dairy Cows, Beef Cattle, & Pigs*.

⁶⁸ http://www.chinadaily.com.cn/china/2009-06/19/content_8300745.htm

⁶⁹ <http://faolex.fao.org/docs/texts/chn82613.doc>

⁷⁰ <http://animallawconference.org/wp-content/uploads/sites/7/2015/09/China-Animal-Welfare-Legislation.pdf>

de veiligheid van vee en gevogelte en dat de dieren moeten worden voorzien van voldoende water, voedsel en ruimte. Deze maatregelen zijn verder niet gespecificeerd.

- ❖ **Slacht:** Een wet die humane slachtmethodes voorschrijft is er momenteel alleen voor de slacht van varkens.⁷¹
- ❖ **Welzijnsstandaarden:** Verschillende media melden begin 2016 dat de Chinese Veterinary Medical Association (CVMA) zou werken aan het opstellen van welzijnsstandaarden voor de veeteelt en slacht van runderen, schapen, varkens en gevogelte.^{72,73} Tot op heden zijn dergelijke standaarden nog niet ingevoerd.

5.3.5.2 India (C)

- ❖ **Algemeen:** De Prevention of Cruelty to Animals Act uit 1960⁷⁴ verbiedt het slaan, trappen, overbelasten en martelen van dieren en een veelheid aan andere wanpraktijken. In dezelfde wet staat dat een eigenaar moet zorgen voor voldoende water, voedsel en onderdak voor het dier, dat de dieren niet mogen worden gehouden in hokken met onvoldoende bewegingsvrijheid en dat het transport van dieren niet gepaard mag gaan met onnodig lijden (Sectie 11). Er staan boetes op het overtreden van de wet.
- ❖ **Transport:** Voorschriften voor het transport van runderen, schapen, geiten en paarden zijn vastgelegd in de Transport of Animal Rules uit 1978⁷⁵.
- ❖ **Slacht:** In de Prevention of Cruelty to Animals (Slaughter House) Rules uit 2001⁷⁶ is bepaald dat dieren alleen mogen worden geslacht in gelicenseerde slachthuizen. Er zijn eisen voor de voorzieningen en hygiëne van de slachthuizen en dieren mogen niet voor de ogen van hun soortgenoten worden geslacht. De wet uit 2001 stelt geen eisen wat betreft de dodingsmethode. Het slachten van koeien, stieren en kalveren is omstreden in India en in veel staten verboden vanwege de status van de koe in Indiase religies. 28 staten en grondgebieden hebben specifieke wetgeving voor de slacht van dieren. De implementatie en handhaving van deze wetten varieert aanzienlijk per staat, als gevolg waarvan runderen op grote schaal illegaal worden geslacht.⁷⁷ Alleen in de staten Kerala en West-Bengalen is het slachten van koeien officieel toegestaan. Het slachten van buffels is toegestaan in de meeste staten.⁷⁸ In andere staten ontbreekt wetgeving aangaande de slacht van runderen in zijn geheel.⁷⁹
- ❖ **Handhaving:** De Indiase dierenwelzijnswetgeving wordt in zeer beperkte mate gehandhaafd.^{80,81}

5.3.5.3 Brazilië (C)

- ❖ **Algemeen:** Decreet 24645 uit 1934⁸² verbiedt het mishandelen van dieren. In Artikel 3 van het decreet worden onder andere de volgende praktijken aangemerkt als

⁷¹ <http://en.pkulaw.cn/Display.aspx?lib=law&Cgid=105516>

⁷² <http://www.globalmeatnews.com/Safety-Legislation/China-s-first-welfare-code-for-feed-lots-slaughterhouses-due-in-June>

⁷³ <https://www.beefcentral.com/trade/china-working-towards-animal-welfare-standards-for-livestock-processing/>

⁷⁴ <http://www.envfor.nic.in/legis/awbi/awbi01.pdf>

⁷⁵ <http://www.envfor.nic.in/legis/awbi/awbi07.pdf>

⁷⁶ <http://www.moef.nic.in/legis/awbi/awbi17.html>

⁷⁷ World Animal Protection. (2014). Animal Protection Index Country Report: India.

⁷⁸ Federation of Indian Animal Protection Organisations. (n.d.) The State of Dairy Cattle in India.

⁷⁹ <http://dahd.nic.in/node/86828>

⁸⁰ Federation of Indian Animal Protection Organisations. (n.d.) The State of Dairy Cattle in India.

⁸¹ World Animal Protection. (2014). Animal Protection Index Country Report: Brazil.

⁸² <http://funed.mg.gov.br/wp-content/uploads/2010/05/Decreto-lei-24645-34-maus-tratos-animais.pdf>

dierenmishandeling: het dwingen van dieren tot overmatige arbeid met fysiek lijden als gevolg, het vervoeren van dieren gedurende meer dan 12 uur zonder water en voedsel, het onthouden van veterinaire zorg indien noodzakelijk en het houden van dieren op onhygiënische plekken, op plekken met onvoldoende licht en lucht en op plekken waar ze niet goed kunnen ademen, bewegen en rusten. Er staan boetes op het overtreden van de wet. Artikel 32 van de Wet 9605 uit 1998⁸³ verbindt gevangenisstraffen van drie maanden tot een jaar aan het misbruiken, mishandelen, verwonden en verminken van dieren. Deze straffen worden verhoogd met een zesde tot een derde als de handeling leidt tot de dood van het dier. Verder vermeldt Artikel 225(1)(VII) uit de Braziliaanse grondwet uit 1988⁸⁴ dat de overheid flora en fauna moet beschermen tegen praktijken die in strijd zijn met de wet.

- ❖ **Transport:** Globale richtlijnen omtrent het vervoer van productiedieren zijn opgesteld in Instruction No. 56 uit 2000.
- ❖ **Slacht:** 'Normative instruction 03' uit 2000 verplicht slachthuizen om dieren op een humane manier te behandelen tijdens en voorafgaand aan de slacht en om ongemak en stress bij de dieren tot een minimum te beperken. De wet verbiedt het gebruik van agressieve methodes en het veroorzaken van stress. De Federal Inspection Service van het Braziliaanse ministerie van Landbouw ziet toe op naleving van de wet en voert geregeld inspecties uit. Overtreding van de wet kan leiden tot boetes en tot een (tijdelijk) verbod op het uitoefenen van de werkzaamheden.⁸⁵
- ❖ **Handhaving:** De Braziliaanse overheid ziet toe op het transport en de slacht van dieren voor de internationale handel, maar de handhaving van de dierenwelzijnswetgeving wordt in principe overgelaten aan lokale autoriteiten. De wetten uit 1934 en 1998 zijn niet allesomvattend en de wet uit 1998 kent verschillende uitzonderingen. Deze aspecten bemoeilijken de handhaving.⁸⁶

5.3.5.4 Verenigde Staten (D)

- ❖ **Algemeen:** De enige algemene dierenwelzijnswetgeving in de Verenigde Staten op federaal niveau is de Animal Welfare Act uit 1966⁸⁷. Deze wet schrijft minimale standaarden voor voor de behandeling en verzorging van dieren. Bepaalde groepen dieren waaronder productiedieren voor de veeteelt vallen echter niet onder deze wet.
- ❖ **Wetgeving per staat:** Alle 50 staten hebben specifieke dierenwelzijnswetgeving met gemeenschappelijke thema's zoals bescherming tegen wanpraktijken, verwaarlozing en het voorzien van water, voedsel en onderdak. Afhankelijk van de aard van de overtreding staan er boetes en gevangenisstraffen op het overtreden van de wetten. Er zijn veel uitzonderingen opgenomen binnen sommige wetten. Zo zijn dieren voor de veeteelt in 34 van de 50 staten uitgesloten van bepalingen aangaande dierenleed.⁸⁸ De Humane Society of the United States (HSUS) heeft in 2013 een *beoordeling* gepubliceerd van de dierenwelzijnswetgeving van alle 50 staten. Het rapport laat zien dat er grote verschillen zijn tussen de staten op het gebied van dierenwelzijnswetgeving.

⁸³ <http://aiba.org.br/wp-content/uploads/2014/10/LEI-N-9605-1998.pdf>

⁸⁴ https://www.constituteproject.org/constitution/Brazil_2014.pdf

⁸⁵ World Animal Protection. (2014). Animal Protection Index Country Report: Brazil.

⁸⁶ World Animal Protection. (2014). Animal Protection Index Country Report: Brazil.

⁸⁷ http://www.aphis.usda.gov/animal_welfare/downloads/Animal%20Care%20Blue%20Book%20-%202013%20-%20FINAL.pdf

⁸⁸ World Animal Protection. (2014). Animal Protection Index Country Report: United States.

- ❖ **Transport:** De Twenty-Eight Hour Law uit 1906⁸⁹ bepaalt dat productiedieren niet langer dan 28 uur aaneengesloten mogen worden vervoerd zonder water, voedsel en rust.
- ❖ **Slacht:** Runderen vallen onder de Humane Methods of Slaughter Act uit 1958⁹⁰ die voorschrijft dat het slachten van vee op een snelle, effectieve en pijnloze manier moet plaatsvinden. De wet wordt zowel op federaal als regionaal (i.e. staat) niveau gehandhaafd. Een rapport van de overheid toont aan dat in het jaar 2013 831 houderijen op federaal en 1950 houderijen op regionaal niveau werden geïnspecteerd.⁹²
- ❖ **Handhaving:** In een petitie uit 2005 aan het Ministerie van Landbouw vermeldt de HSUS dat de Twenty-Eight Hour Law tussen 1960 en 2005 niet aantoonbaar werd gehandhaafd.⁹³ Er zijn geen aanwijzingen dat de handhaving sindsdien is verbeterd.⁹⁴ De handhaving van de dierenwelzijnswetgeving in de staten verschilt aanzienlijk per staat.

⁸⁹ <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/USCODE-2011-title49/pdf/USCODE-2011-title49-subtitleX-chap805-sec80502.pdf>

⁹⁰ <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/USCODE-2014-title7/pdf/USCODE-2014-title7-chap48.pdf>

⁹¹ <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CFR-2000-title9-vol2/pdf/CFR-2000-title9-vol2-part313.pdf>

⁹² <http://usda.mannlib.cornell.edu/usda/nass/LiveSlauSu/2010s/2014/LiveSlauSu-04-21-2014.pdf>

⁹³ https://www.fsis.usda.gov/wps/wcm/connect/9ddd8b7c-983f-4cb1-83e8-9e545e9345d0/Petition_HSUS_Humane_Handling.pdf?MOD=AJPERES

⁹⁴ <https://awionline.org/sites/default/files/uploads/legacy-uploads/documents/FA-LegalProtectionsDuringTransport-081910-1282577406-document-23621.pdf>

5.4 Schaaap

5.4.1 Inleiding

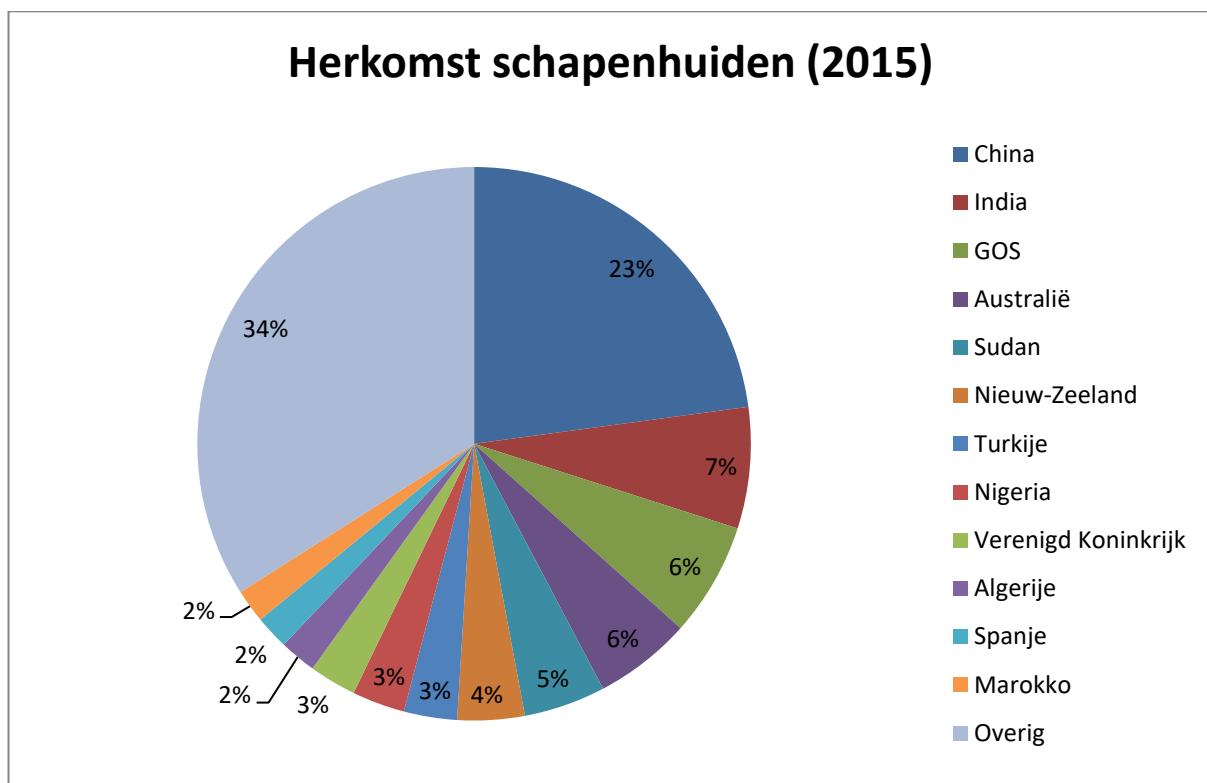
Het schaap (*Ovis aries*) is een evenhoevig zoogdier en behoort tot de herkauwers. Van de in totaal meer dan 850 verschillende schapenrassen⁹⁵ worden de meeste voor zowel de vlees- als de wolindustrie gebruikt.⁹⁶ Schapenleer kan dus afkomstig zijn van rassen die bekend staan om hun superieure kwaliteit vlees, zoals de Hampshire Down (Figuur 5⁹⁷), maar ook van populaire rassen uit de wolindustrie, zoals de Merino. Naast volwassen schapen worden ook lammeren uit de vleesindustrie veel gebruikt voor de productie van leer. Schapenleer is lichter en soepeler dan runderleer.⁹⁸

Figuur 5: Hampshire Down schaaap

In tegenstelling tot de meeste andere leersoorten wordt schapenleer soms gelooid met behoud van de vacht. Het resulterende product staat in Nederland bekend onder de naam *lammy* (Engels: shearling) en wordt gebruikt bij de productie van onder andere jassen, vesten en laarzen.

5.4.2 Aantallen en herkomst

Figuur 6: Herkomst schapenhuiden (2015)

⁹⁵ European Food Safety Authority. (2014). Scientific Opinion on the welfare risks related to the farming of sheep for wool, meat and milk production.

⁹⁶ <http://www.sheep101.info/201/breedselection.htm>

⁹⁷ By Jamain - Own work, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=25812846>

⁹⁸ <http://www.caineleather.co.uk/leather-jacket-buying-guide-8443-0.html>

Wereldwijd worden jaarlijks rond de 540 miljoen huiden van schapen en lammeren geproduceerd. Het grootste deel hiervan komt uit China (23%), gevolgd door India (7%), Australië (6%), Sudan (5%) en Nieuw-Zeeland (4%) (Figuur 6).⁹⁹ Veel van deze huiden komen uiteindelijk op de Europese markt terecht, als ruwe huid, als bewerkte huid of verwerkt in een eindproduct.

Het Gemenebest van Onafhankelijke Staten (GOS, groep van ex-Sovjetstaten) produceert in totaal ongeveer 7% van de schapenhuiden. Turkije (3%), Nigeria (3%), het Verenigd Koninkrijk (3%), Algerije (2%), Spanje (2%) en Marokko (2%) produceerden in 2015 elk meer dan 10 miljoen huiden. In totaal worden wereldwijd ongeveer 1,163 miljard schapen gehouden.¹⁰⁰

Ondanks dat het aantal geproduceerde schapenhuiden zo'n anderhalf keer groter is dan het aantal runderhuiden (ca. 360 miljoen), wordt in totaal meer runderleer dan schapenleer geloid, aangezien schapen en vooral lammeren aanmerkelijk kleiner zijn dan runderen. In 2015 ging het om 1350 miljoen m² runderleer tegenover 499 miljoen m² schapen- en geitenleer.¹⁰¹

5.4.3 Dierenwelzijnsrisico's

In deze sectie worden de dierenwelzijnsrisico's voor schapen besproken op basis van acht specifieke aandachtsgebieden. Bij elk aandachtsgebied is er een risico op schending van een of meerdere van de Vijf Vrijheden voor dierenwelzijn zoals beschreven in de Nederlandse Wet dieren. Tabel 5 geeft weer op welke van de Vijf Vrijheden elk aandachtsgebied van toepassing is.

Tabel 5: Dierenwelzijnsrisico's voor schapen in relatie tot Vijf Vrijheden

	Dorst, honger en onjuiste voeding	Fysiek en fysiologisch ongerief	Pijn, verwondingen en ziektes	Angst en chronische stress	Beperking van hun natuurlijk gedrag
Huisvesting		x	x	x	x
Voeding	x				
Ingrepen			x	x	
Mulesing			x	x	
Scheren			x	x	
Management		x	x		
Transport	x	x	x	x	
Slacht			x	x	

x = risico op schending 'Vrijheid'

- ❖ **Huisvesting:** De meeste schapen leven in extensieve productiesystemen. Een klein aantal schapen leeft permanent binnen in schuren. In extensieve productiesystemen is er vaak geen overdekte huisvesting aanwezig. Hierdoor worden schapen soms blootgesteld aan onaangename weersomstandigheden zoals extreme hitte, kou, regen, wind en sneeuw. Met name lammeren zijn kwetsbaar onder deze omstandigheden. Het natuurlijk gedrag van schapen om gedurende 50% van de dag te grazen. Schapen die in schuren leven zijn hier niet toe in staat, wat kan leiden tot stress. Schapen die in schuren gehouden worden kunnen tevens gedragsproblemen ontwikkelen die zich uiten in stereotypisch gedrag zoals vachtbijten en het kauwen op voorwerpen in de schuur.

⁹⁹ FAO. (2016). World statistical compendium for raw hides and skins, leather and leather footwear 1999-2015.

¹⁰⁰ <http://www.iwto.org/wool-production>

¹⁰¹ FAO. (2016). World statistical compendium for raw hides and skins, leather and leather footwear 1999-2015.

Sommige dieren stoppen zelfs met eten. Ook treden soms voetproblemen op door het harde grondoppervlak. Bij schapen die in individuele compartimenten verblijven is bovendien zeer beperkt sociale interactie mogelijk.¹⁰²

- ❖ **Voeding:** Schapen die in schuren leven krijgen soms minimale hoeveelheden te eten. Ook heeft het voedsel soms een lage voedingswaarde. Als gevolg hiervan kunnen verschillende gezondheidsproblemen ontstaan.¹⁰³ In extensieve productiesystemen is er een risico op ondervoeding vanwege de soms lage voedingswaarde van het gras. Dit risico is extra groot in de winter en in periodes van droogte. Als een schaap een dikke wintervacht draagt, is ondervoeding niet altijd goed zichtbaar.¹⁰⁴
- ❖ **Ingrepen:** Ingrepen die voorkomen bij schapen zijn castratie, staartcouperen, mulesing (zie onder) en ingrepen ter identificatie (meestal oormerken). Castratie wordt uitgevoerd om mannetjesschapen blijvend onvruchtbaar en minder dominant te maken. De staart van een schaap wordt gecoupeerd om opeenhoping van ontlasting en de aandoening *myasis* te voorkomen.¹⁰⁵ Welke ingrepen precies worden toegepast hangt af van het productiesysteem en van eventuele wetgeving. Ingrepen worden om economische redenen meestal uitgevoerd zonder verdoving of pijnstilling. Het onverdoofd uitvoeren van deze ingrepen leidt tot acute pijn. Ook als verdoving wel wordt toegepast, kan een ingreep pijnlijk zijn. Tevens is er een risico op chronische pijn en op infecties. Uit onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat lammeren ook na een castratie nog dagenlang pijn kunnen hebben.¹⁰⁶
- ❖ **Mulesing:** Mulesing¹⁰⁷ verwijst naar het verwijderen van stukken huid rond het staartstuk om aantasting door vliegen (*myasis*) te voorkomen. Dit gebeurt meestal onverdoofd. De ingreep is controversieel, omdat deze veel pijn en stress teweegbrengt en kan leiden tot infecties. Mulesing wordt hoofdzakelijk in Australië uitgevoerd bij merinoschapen om aantasting door de *Lucilia cuprina* bromvlieg te voorkomen. Vanwege de rimpels en vouwen in de wollige huid van merinoschapen blijven urinevocht en resten van uitwerpselen snel hangen bij de staart en het achterwerk van de dieren. Dit werkt als een magneet op de bewuste vlieg, die er graag zijn eitjes legt. De larven die uit deze eitjes komen eten zich een weg door de schapehuid, een aandoening die *myasis* wordt genoemd en bij uitblijven van medische behandeling fataal is voor het schaap.¹⁰⁸ Animal Health Australia adviseert in de *Animal Welfare Standards for Sheep* dat de ingreep alleen moet worden uitgevoerd als er geen alternatieven voorhanden zijn en als het het welzijn en de gezondheid van de schapen ten goede komt. Een voorbeeld van een alternatief is een injectie met natriumlaurylsulfaat-oplossing. Na het toedienen hiervan vormt zich een korst en vervolgens een stuk blote huid met beperkte haargroei.¹⁰⁹ Daarnaast kan het ontstaan van *myasis* worden voorkomen door het uitvoeren van controles, door vroegtijdige behandeling van geïnfecteerd weefsel en door het gebruik van insecticide.¹¹⁰ Een lange-termijnoplossing is het doorfokken van merinoschapen die minder vatbaar zijn voor *myasis*.¹¹¹
- ❖ **Scheren:** Schapen worden meestal eenmaal per jaar geschoren. Dit gebeurt met een handscheermachine of met een scheerschaar. Welke methode wordt gebruikt hangt af van

¹⁰² http://kb.rspca.org.au/What-are-the-animal-welfare-issues-with-individual-shedding-of-sheep_114.html

¹⁰³ http://kb.rspca.org.au/What-are-the-animal-welfare-issues-with-individual-shedding-of-sheep_114.html

¹⁰⁴ Webster, J. (2008). *Animal Welfare: Limping Towards Eden*.

¹⁰⁵ Farm Animal Welfare Council. (2008). *FAWC Report on the Implications of Castration and Tail Docking for the Welfare of Lambs*.

¹⁰⁶ Webster, J. (2008). *Animal Welfare: Limping Towards Eden*.

¹⁰⁷ Mulesing valt onder ingrepen, maar wordt hier als apart aandachtsgebied besproken omdat het een veelbesproken dierenwelzijnsthema is bij schapen.

¹⁰⁸ http://kb.rspca.org.au/What-is-mulesing-and-what-are-the-alternatives_113.html

¹⁰⁹ http://kb.rspca.org.au/What-is-mulesing-and-what-are-the-alternatives_113.html

¹¹⁰ <https://www.mpi.govt.nz/protection-and-response/animal-welfare/codes-of-welfare/>

¹¹¹ http://kb.rspca.org.au/What-is-mulesing-and-what-are-the-alternatives_113.html

de grootte van het bedrijf (grote kuddes worden meestal machinaal geschoren) en van het klimaat (bij handmatig scheren is het mogelijk om een dikkere laag wol intact te laten, wat noodzakelijk is bij koude temperaturen).¹¹² Tijdens het scheren is er een risico op verwondingen, die soms zonder verdoving met naald en draad worden gedicht. Met name als de scheerders worden betaald per volume-eenheid en niet per uur is de kans op verwondingen groot, aangezien het scheren dan vaak haastig verloopt. Het verzamelen in een scheerschuur en het scheren zelf is stressvol voor schapen en een ruwe behandeling bij het scheren leidt vaak tot pijn. Ook kunnen vormen van mishandeling voorkomen bij het scheren zoals het slaan, stompen en schoppen van schapen en het staan op hun kop, nek en achterpoten.¹¹³

- ❖ **Management:** Een groot welzijnsrisico bij schapen is rotkreupel, een aandoening waarbij verschillende bacteriën de klauwen en tussenklauwhuid aantasten. Schapen met rotkreupel hebben gepaste zorg nodig, aangezien de aandoening pijnlijk is en kan leiden tot permanente kreupelheid.¹¹⁴ Merinoschapen zijn gefokt voor hun geplooide huid en dragen hierdoor relatief veel wol. Sommige dieren raken oververhit en storten in elkaar door het dragen van deze onnatuurlijk grote hoeveelheden wol.¹¹⁵
- ❖ **Transport:** Bij hoge temperaturen en lange afstanden kan het vervoer van schapen leiden tot honger, dorst en uitdroging.¹¹⁶ Een ruwe omgang bij het vervoer leidt dikwijls tot pijn. De hoge dierdichtheid, het lawaai en de plotselinge verandering van omgeving tijdens het vervoer kunnen stress en angst veroorzaken.¹¹⁷ Tijdens het vervoer per schip is er een verhoogd risico op salmonella en hittestress. Verder weigeren sommige dieren om te eten aan boord. Dit is de belangrijkste doodsoorzaak van schapen tijdens het vervoer.¹¹⁸
- ❖ **Slacht:** In grootschalige, commerciële slachterijen is het gebruikelijk om schapen te bedwelmen voorafgaand aan de slacht. Dit gebeurt meestal met elektriciteit en soms met een schietmasker. Bij deze laatste methode wordt door de hersenen geschoten met een kogel of stalen pen. Ook kan alleen een kopslag worden toegediend zonder de hersenen te penetreren. Vervolgens wordt de hals van het dier doorgesneden. Schapen worden soms ook onder primitievere omstandigheden geslacht, zonder bedwelming. Ook bij het ritueel slachten volgens islamitische en joodse standaarden (halal en koosjer) wordt meestal geen bedwelming toegepast. Bij rituele slacht moet een dier tijdens de halsdoorsnede bij bewustzijn zijn. Sommige gemeenschappen staan reversibele bedwelming toe; dit houdt in dat de bedwelming niet tot de dood van het dier mag leiden.¹¹⁹ Onbedwelmd slachten zorgt voor pijn. Ook als er wel bedwelming wordt toegepast is er een risico op pijn; soms is de bedwelming niet effectief of ontwaakt het dier voortijdig. Bovendien brengt de slacht vaak extreme angst en stress teweeg, zeker wanneer dieren dit zien gebeuren bij soortgenoten.

5.4.4 Leefomstandigheden

In deze sectie worden de leefomstandigheden beschreven voor schapen in de top-drie productielanden van schapehuiden.

¹¹² International Wool Textile Organization. (2017). Interview.

¹¹³ <https://www.peta.org/issues/animals-used-for-clothing/wool-industry/>

¹¹⁴ Webster, J. (2008). Animal Welfare: Limping Towards Eden.

¹¹⁵ <https://www.peta.org/issues/animals-used-for-clothing/wool-industry/mulesing/>

¹¹⁶ M. C. Appleby, V. A. Cussen, L. Garcés, L. A. Lambert, J. Turner. (2008). Long Distance Transport and Welfare of Animals.

¹¹⁷ M. C. Appleby, V. A. Cussen, L. Garcés, L. A. Lambert, J. Turner. (2008). Long Distance Transport and Welfare of Animals.

¹¹⁸ M. C. Appleby, V. A. Cussen, L. Garcés, L. A. Lambert, J. Turner. (2008). Long Distance Transport and Welfare of Animals.

¹¹⁹ Animal Sciences Group van Wageningen UR. (2008). Ritueel slachten en het welzijn van dieren.

5.4.4.1 China

- ❖ **Productie:** China telt rond de 180 miljoen schapen, waarvan slechts een deel de fijnere wolsoorten produceert die het meest geschikt zijn voor de wolindustrie. Vaak gaat het om schapen die voor zowel de wol- als de vleesindustrie worden gehouden. Deze schapen zijn doorgaans kruisingen van inheemse en geïmporteerde rassen.¹²⁰
- ❖ **Huisvesting:** De meeste schapen leven in het noordelijk deel van China in de regio's Xinjiang, Inner Mongolia en Gansus. Het gaat om extensieve productiesystemen in berg- en heuvelachtige gebieden die vanwege de wind, beperkte regenval en koude temperaturen in de winter ongeschikt zijn voor akkerbouw. In de winter leven de schapen grotendeels binnen in schuren; ze krijgen dan dagelijks wat tijd om buiten te kunnen grazen.¹²¹ China kampt op grote schaal met landverslechtering en verwoestijning als gevolg van overbegrazing.¹²² Dientengevolge mag in Inner Mongolia maximaal één schaap gehouden worden per 2 hectare grond.¹²³ Vanwege de vaak ontoereikende voedingswaarde van het gras is aanvullend voedsel (o.a. kuilvoer, hooi en concentraten van granen) nodig voor de schapen.¹²⁴
- ❖ **Mulesing:** Er is geen aanleiding om te veronderstellen dat mulesing wordt toegepast in China. De ingreep wordt vrijwel uitsluitend bij merinoschapen uitgevoerd. Alhoewel sommige schapen in China afstammen van de Merino¹²⁵, zijn raszuivere merinoschapen een zeldzaamheid in het land.
- ❖ **Scheren:** Er is geen informatie beschikbaar over scheerprocedures in China. Aangenomen wordt dat de algemene informatie over scheren (zie §5.4.3) ook van toepassing is op China.
- ❖ **Transport:** Schapen worden in China per trein of vrachtwagen vervoerd naar markten en slachthuizen. Het gaat om lange afstanden, soms van meer dan 2500 km. Het transport wordt vaak uitgevoerd door kleine en middelgrote bedrijven die doorgaans niet gemotiveerd zijn om dierenwelzijnstandaarden na te leven vanwege de bijkomende kosten. Veel van deze bedrijven zijn niet-gespecialiseerde ondernemingen die weinig kennis hebben op het gebied van dierenwelzijn en de dieren op een ruwe manier behandelen. Het overladen van vrachtwagens is een veelgebruikte manier om kosten te besparen.¹²⁶
- ❖ **Slacht:** Door de opkomst van grootschalige, efficiënte slachthuizen zijn de omstandigheden voor schapen tijdens de slacht verbeterd. Alle grote slachthuizen hanteren bedwelmingsstechnieken zoals schietmaskers en elektrische verdoving. In slachthuizen in landelijke gebieden is echter veel verbetering mogelijk.¹²⁷

¹²⁰ D. G. Masters, D. B. Purser, S. X. Yu, Z. S. Wang, R. Z. Yang, N. Liu, X. L. Wang, D. X. Lu, L. H. Wu, W. H. Rong, J. K. Ren, G. H. Li. (1990). Production from fine wool sheep in three areas in Northern China.

¹²¹ D. G. Masters, D. B. Purser, S. X. Yu, Z. S. Wang, R. Z. Yang, N. Liu, X. L. Wang, D. X. Lu, L. H. Wu, W. H. Rong, J. K. Ren, G. H. Li. (1990). Production from fine wool sheep in three areas in Northern China.

¹²² J. G. Han, Y. J. Zhang, C. J. Wang, W. M. Bai, Y. R. Wang, G. D. Han, L. H. Li. (2008). Rangeland degradation and restoration management in China.

¹²³ EBLEX. (2014). EBLEX study of the sheep industry in Northern China.

¹²⁴ D. G. Masters, D. B. Purser, S. X. Yu, Z. S. Wang, R. Z. Yang, N. Liu, X. L. Wang, D. X. Lu, L. H. Wu, W. H. Rong, J. K. Ren, G. H. Li. (1990). Production from fine wool sheep in three areas in Northern China.

¹²⁵ EBLEX. (2014). EBLEX study of the sheep industry in Northern China.

¹²⁶ M. C. Appleby, V. A. Cussen, L. Garcés, L. A. Lambert, J. Turner. (2008). Long Distance Transport and Welfare of Animals.

¹²⁷ N. Trent, P. Ormel, J. L. Garcia de Siles, G. Heinz, M. James. (2003). The State of Meat Production in Developing Countries: 2002.

5.4.4.2 India

- ❖ **Productie:** India kent voornamelijk kleinschalige schapenhouderijen. Het houden van schapen is minder kapitaal- en arbeidsintensief dan het houden van andere soorten vee en is daarmee een waardevolle bron van inkomsten voor het armere deel van de bevolking.¹²⁸ India kent een verscheidenheid aan schapenrassen¹²⁹ en de meeste schapen dienen zowel de vlees- als de wolindustrie.¹³⁰
- ❖ **Huisvesting:** De meeste schapen in India leven in extensieve productiesystemen. De dieren hebben baat bij aanvullend voedsel, maar krijgen dit in de praktijk meestal niet vanwege financiële of institutionele beperkingen.¹³¹ ROYSFARM adviseert om eenvoudige overdekte huisvesting aan te leggen voor de winter en het regenseizoen.¹³²
- ❖ **Mulesing:** Er zijn geen gevallen bekend van mulesing bij merinoschapen in India.
- ❖ **Scheren:** Het scheren gebeurt met een schaar, tondeuse of op stroom aangesloten scheermachine, afhankelijk van de omvang van het bedrijf. Schapen worden meestal zowel in maart-april na de winter als in september-oktober na het regenseizoen geschoren. In sommige staten worden de kuddes drie keer per jaar geschoren.¹³³
- ❖ **Transport:** Vervoer van schapen in India vindt meestal plaats per vrachtwagen of te voet. Over het vervoer per vrachtwagen zijn verscheidene misstanden bekend. Dieren worden vastgebonden aan elkaar, aan het plafond of aan de zijkant van overvol geladen vrachtwagens en vervoerd over afstanden van 500-1500 km zonder voorziening van water en voedsel. Jaarlijks worden ruim 170 miljoen productiedieren te voet meegetrokken over afstanden die kunnen oplopen tot honderden kilometers. Om het tempo hoog te houden worden de dieren tijdens zo'n reis onderworpen aan verschillende vormen van mishandeling, zoals zweepslagen en het strooien van tabak en chilipepers in de ogen.¹³⁴
- ❖ **Slacht:** In India worden schapen doorgaans ritueel geslacht. De slacht vindt plaats volgens halal standaarden of door middel van de jhatka methode, die vereist wordt door sikhs en hindoes. Hierbij wordt meestal geen bedwelming toegepast. Veel slachthuizen in India zijn 50-75 jaar oud en kampen met een slechte hygiëne en een gebrek aan voorzieningen (bijv. ventilatie en een goede watertoevoer). Bovendien worden veel dieren illegaal geslacht bij slagerijen omdat slagers de vervoerskosten van het vlees vanaf het slachthuis naar hun winkel niet kunnen betalen.¹³⁵

5.4.4.3 Australië

- ❖ **Productie:** Australië telt ongeveer 55,000 schapenhouderijen met in totaal 72 miljoen schapen. Een doorsnee houderij is 3100 hectare groot en telt rond de 3000 schapen. Het gaat voornamelijk om merinoschapen die in eerste instantie voor de wolindustrie worden gehouden.¹³⁶

¹²⁸ <http://vikaspedia.in/agriculture/livestock/sheep-and-goat-farming/sheep-farming>

¹²⁹ <http://www.roysfarm.com/sheep-farming-in-india/>

¹³⁰ A. Suresh, D. C. Gupta, J. S. Mann. (2008). Returns and Economic Efficiency of Sheep Farming in Semi-arid Regions: A Study in Rajasthan.

¹³¹ A. Suresh, D. C. Gupta, J. S. Mann. (2008). Returns and Economic Efficiency of Sheep Farming in Semi-arid Regions: A Study in Rajasthan.

¹³² <http://www.roysfarm.com/sheep-farming-in-india/>

¹³³ <http://vikaspedia.in/agriculture/livestock/sheep-and-goat-farming/sheep-farming>

¹³⁴ M. C. Appleby, V. A. Cussen, L. Garcés, L. A. Lambert, J. Turner. (2008). Long Distance Transport and Welfare of Animals.

¹³⁵ <http://moud.gov.in/upload/uploadfiles/files/chap5.pdf>

¹³⁶ <http://agb165-wool-infomercial-blog.tumblr.com/>

- ❖ **Huisvesting:** De meeste schapen in Australië leven vaak op zogenaamde 'sheep stations', uitgestrekte ranches van soms wel duizenden vierkante kilometer met een lage dierdichtheid. Deze dieren hebben een grote bewegingsvrijheid en kunnen vrijuit grazen. 12% van de Australische wolproductie is afkomstig van schapen die permanent binnen in schuren leven, soms zelfs in individuele compartimenten.¹³⁷
- ❖ **Mulesing:** Mulesing vindt plaats bij ongeveer 40% van de merinoschapen in Australië en mag alleen door geregistreerde beoefenaars worden uitgevoerd. De ingreep wordt vooral uitgevoerd in gebieden met veel water, omdat hier de kans op myasis het grootst is.¹³⁸
- ❖ **Scheren:** Schapen in Australië worden minstens één keer per jaar geschoren, meestal in het voorjaar. De dieren worden hiervoor bijeengebracht in een scheerschuur en geschoren met een handscheermachine. De scheerders zijn er doorgaans op getraind om de dieren zodanig te positioneren op hun buik, rug en flank dat de procedure voor zowel het schaap als de scheerder zo soepel mogelijk verloopt. Het scheren duurt vaak zo'n 2-3 minuten.¹³⁹
- ❖ **Transport:** In Australië worden schapen voor meerdere doeleinden vervoerd. Ten eerste vindt er vervoer plaats per vrachtwagen naar slachthuizen in het land zelf. Doordat de meeste slachthuizen zich in de kustgebieden bevinden, moeten schapen die in het binnenland leven vaak grotere afstanden afleggen, soms wel meer dan 3000 km. Naast de afstand vormt ook het klimaat een risicofactor – de temperatuur komt in het binnenland vaak boven de 35 graden uit¹⁴⁰ en kan in de vrachtwagens verder oplopen, waardoor er een risico is op oververhitting.
Ten tweede worden schapen soms verplaatst naar andere gebieden voor de fok en handel of wegens weers- en seizoensomstandigheden, bijvoorbeeld in periodes van extreme droogte. Bij dergelijke verplaatsingen blijft de afstand meestal beperkt tot 200 km.¹⁴¹
Ten derde worden jaarlijks enkele miljoenen schapen vanuit Australië levend geëxporteerd naar andere landen voor de vleesindustrie. 81% van de export heeft het Midden-Oosten als eindbestemming. Het gaat meestal om gecastreerde mannetjes. Het vervoer vindt normaliter plaats per schip. Over de export van schapen zijn verschillende misstanden gerapporteerd waaronder zieke, gewonde en dode schapen aan boord, overvol geladen schepen en een ruwe behandeling bij het in- en uitladen.¹⁴²
- ❖ **Slacht:** Ieder jaar worden ongeveer 5-7 miljoen schapen en 17-19 miljoen lammeren geslacht in een van de ca. 300 slachthuizen die Australië telt.¹⁴³ Bijna alle slachthuizen maken gebruik van elektrische bedwelming of schietmaskers.¹⁴⁴ Ongeveer acht slachthuizen hebben vanuit religieuze overwegingen toestemming gekregen voor onbedwelmde slacht.¹⁴⁵ De schapen die worden geëxporteerd komen vaak terecht in landen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika waar geen dierenwelzijnsstandaarden gelden; hier worden ze meestal onbedweld en ritueel geslacht.¹⁴⁶

¹³⁷ http://kb.rspca.org.au/What-are-the-animal-welfare-issues-with-individual-shedding-of-sheep_114.html

¹³⁸ International Wool Textile Organization. (2017). Interview.

¹³⁹ http://kb.rspca.org.au/what-are-the-animal-welfare-issues-with-shearing-of-sheep_603.html

¹⁴⁰ M. C. Appleby, V. A. Cussen, L. Garcés, L. A. Lambert, J. Turner. (2008). Long Distance Transport and Welfare of Animals.

¹⁴¹ Hassall & Associated Pty Ltd. (2006). Structure and Dynamics of the Australian Sheep Industry.

¹⁴² M. C. Appleby, V. A. Cussen, L. Garcés, L. A. Lambert, J. Turner. (2008). Long Distance Transport and Welfare of Animals.

¹⁴³ <http://www.aussieabattoirs.com/facts>

¹⁴⁴ <http://www.aussieabattoirs.com/facts/stunning-killing>

¹⁴⁵ http://kb.rspca.org.au/what-is-halal-slaughter-in-australia_116.html

¹⁴⁶ <https://www.peta.org/issues/animals-used-for-clothing/wool-industry/wool-live-export/>

5.4.5 Wetgeving

Per land staan tussen haakjes de scores vermeld van de *Animal Protection Index* uit 2014, op een schaal van A (hoogste score) tot G (laagste score).

5.4.5.1 China (E)

- ❖ **Algemeen:** Er is in China momenteel geen wetgeving inzake het welzijn van schapen. In 2009 werd een wetsvoorstel ingediend voor een algemene dierenbeschermingswet¹⁴⁷, maar deze wet is nooit officieel doorgevoerd. Wel werd in 2006 de Animal Husbandry Law¹⁴⁸ van kracht. De wet is ingevoerd teneinde de kwaliteit en veiligheid van producten uit de vlees- en zuivelindustrie te waarborgen en bevat bepalingen die de gezondheid van dieren ten goede komen. Zo zijn er verschillende eisen met betrekking tot hygiëne en veterinaire zorg. Er is geen informatie te vinden over de handhaving van deze wet. Verder zijn in enkele regio's zoals Shanghai, Hunan en Weixian bepaalde dierenwelzijnsregels ingevoerd.¹⁴⁹
- ❖ **Transport:** Ten aanzien van het vervoer van dieren schrijft Artikel 53 van de Animal Husbandry Law uit 2006 voor dat maatregelen getroffen dienen te worden ten behoeve van de veiligheid van dieren en dat dieren moeten worden voorzien van voldoende water, voedsel en ruimte.
- ❖ **Slacht:** Een wet die humane slachtmethodes voorschrijft is er momenteel alleen voor de slacht van varkens.¹⁵⁰
- ❖ **Welzijnsstandaarden:** Verschillende media melden begin 2016 dat de Chinese Veterinary Medical Association (CVMA) zou werken aan het opstellen van welzijnsstandaarden voor de veeteelt en slacht van runderen, schapen, varkens en gevogelte.^{151,152} Tot op heden zijn dergelijke standaarden nog niet ingevoerd.

5.4.5.2 India (C)

- ❖ **Algemeen:** De Prevention of Cruelty to Animals Act uit 1960¹⁵³ verbiedt het slaan, trappen, overbelasten en martelen van dieren en een veelheid aan andere wanpraktijken. In dezelfde wet staat dat een eigenaar moet zorgen voor voldoende water, voedsel en onderdak voor het dier, dat de dieren niet mogen worden gehouden in hokken met onvoldoende bewegingsvrijheid en dat het transport van dieren niet gepaard mag gaan met onnodig lijden (Sectie 11). Er staan boetes op het overtreden van de wet.
- ❖ **Transport:** Voor het transport van runderen, schapen, geiten en paarden zijn de regels vastgelegd in de Transport of Animal Rules uit 1978¹⁵⁴.

¹⁴⁷ http://www.chinadaily.com.cn/china/2009-06/19/content_8300745.htm

¹⁴⁸ <http://faolex.fao.org/docs/texts/chn82613.doc>

¹⁴⁹ <http://animallawconference.org/wp-content/uploads/sites/7/2015/09/China-Animal-Welfare-Legislation.pdf>

¹⁵⁰ <http://en.pkulaw.cn/Display.aspx?lib=law&Cgid=105516>

¹⁵¹ <http://www.globalmeatnews.com/Safety-Legislation/China-s-first-welfare-code-for-feed-lots-slaughterhouses-due-in-June>

¹⁵² <https://www.beefcentral.com/trade/china-working-towards-animal-welfare-standards-for-livestock-processing/>

¹⁵³ <http://www.envfor.nic.in/legis/awbi/awbi01.pdf>

¹⁵⁴ <http://www.envfor.nic.in/legis/awbi/awbi07.pdf>

- ❖ **Slacht:** In de Prevention of Cruelty to Animals (Slaughter House) Rules uit 2001¹⁵⁵ is bepaald dat dieren alleen mogen worden geslacht in gelicenseerde slachthuizen. Er zijn eisen voor de voorzieningen en hygiëne van de slachthuizen en dieren mogen niet voor de ogen van hun soortgenoten worden geslacht. De wet uit 2001 stelt geen eisen wat betreft de dodingsmethode.
- ❖ **Handhaving:** De handhaving van de Indiase dierenwelzijnswetgeving is zeer beperkt.^{156,157}

5.4.5.3 Australië (C)

- ❖ **Algemeen:** De Australische dierenwelzijnswetgeving op nationaal niveau beperkt zich tot de import en export van dieren en dierlijke producten. In de Australische grondwet is bepaald dat diergezondheid en dierenwelzijn onder de verantwoordelijkheid vallen van de regeringen van de zes staten en twee territoria die het land telt. In 2005 begon de nationale regering met het ontwikkelen van de Australian Animal Welfare Strategy (AAWS). Dit leidde tot een implementatieplan¹⁵⁸ dat als basis moet dienen voor het dierenwelzijnsbeleid in elk van de acht rechtsgebieden en tot meer eenduidige wetgeving in het land moet leiden.
- ❖ **Staten en territoria:** Alle acht staten en territoria hebben een eigen dierenwelzijnswet die directe en indirecte vormen van dierenmishandeling verbiedt.¹⁵⁹
- ❖ **Animal Welfare Standards for Sheep:** Animal Health Australia heeft in januari 2016 namens de AAWS de Animal Welfare Standards for Sheep¹⁶⁰ gepubliceerd. Dit document bevat richtlijnen met betrekking tot onder andere voedsel- en watervoorziening, risicomangement, de fok, staartcouperen, castratie, mulesing en de slacht. Verschillende staten hebben aangekondigd de standaarden in hun dierenwelzijnswetgeving te implementeren of hebben dit inmiddels al gedaan.¹⁶¹
- ❖ **Transport:** Met uitzondering van West-Australië hebben alle acht rechtsgebieden de Australian Animal Welfare Strategy for the Land Transport of Livestock¹⁶² in hun dierenwelzijnswetgeving geïmplementeerd. In dit document staan gedetailleerde richtlijnen die het dierenwelzijn tijdens het vervoer moeten waarborgen en dierenwelzijnsrisico's moeten minimaliseren. Zo moet een competent persoon aanwezig zijn die tijdens het vervoer toeziet op het welzijn van de dieren, moet het vervoermiddel in goede staat zijn en moeten de dieren fit zijn om te mogen worden vervoerd. Schapen mogen maximaal 48 uur achter elkaar worden vervoerd zonder water (ter vergelijking: volgens de EU Transportverordening moeten zoogdieren ten minste om de 24 uur worden gevoederd en om de 12 uur worden gedrenkt). Voor lammeren onder de 4 maanden en voor oaien die langer dan 14 weken zwanger zijn geldt een maximumduur van respectievelijk 28 en 24 uur.
- ❖ **Export:** Het Department of Agriculture, Fisheries and Forestry is verantwoordelijk voor het reguleren van de export van levende dieren. In de Australian Standards for the Export of

¹⁵⁵ <http://www.moef.nic.in/legis/awbi/awbi17.html>

¹⁵⁶ Federation of Indian Animal Protection Organisations. (n.d.) The State of Dairy Cattle in India.

¹⁵⁷ World Animal Protection. (2014). Animal Protection Index Country Report: India.

¹⁵⁸

http://www.australiananimalwelfare.com.au/app/webroot/files/upload/files/aaws_implementation_plan_updated.pdf

¹⁵⁹ World Animal Protection. (2014). Animal Protection Index Country Report: Australia.

¹⁶⁰ <http://www.animalwelfarestandards.net.au/files/2016/01/Sheep-Standards-and-Guidelines-for-Endorsed-Jan-2016-250116.pdf>

¹⁶¹ <http://www.animalwelfarestandards.net.au/sheep/>

¹⁶² <http://www.animalwelfarestandards.net.au/files/2015/12/Land-transport-of-livestock-Standards-and-Guidelines-Version-1.-1-21-September-2012.pdf>

Livestock¹⁶³ is onder andere bepaald dat de gezondheid en het welzijn van de dieren een prioriteit is en dat alle partijen in de exportketen hier verantwoordelijkheid voor dragen. Als het percentage schapen dat de reis niet overleeft hoger is dan 2% moeten exporteurs dit rapporteren aan de Australische autoriteiten.

- ❖ **Slacht:** In de Animal Welfare Standards for Sheep staat beschreven dat de slacht moet worden uitgevoerd door een competent persoon en dat de dodingsmethode snel tot bewustzijnsverlies moet leiden en dat het doden moet plaatsvinden terwijl het dier niet meer bij bewustzijn is. De 'poll-methode' wordt aanbevolen als beste methode. Hierbij wordt met een schietmasker net achter de basis van de horens door de schedel van het dier geschoten. Staten en territoria die de Animal Welfare Standards for Sheep nog niet hebben geïmplementeerd hanteren, naast hun wetgeving met betrekking tot dieren mishandeling, hun eigen verplichte of vrijwillige standaarden voor de slacht.¹⁶⁴
- ❖ **Handhaving:** Elk van de acht rechtsgebieden heeft inspectie-, handhavings- en vervolgingsmechanismes. De handhaving van de wetten valt onder de verantwoordelijkheid van RSPCA Australia of van ambtenaren in de rechtsgebieden.¹⁶⁵

¹⁶³ <http://www.agriculture.gov.au/SiteCollectionDocuments/animal-plant/animal-welfare/standards/version2-3/australian-standards-v2.3.pdf>

¹⁶⁴ World Animal Protection. (2014). Animal Protection Index Country Report: Australia.

¹⁶⁵ World Animal Protection. (2014). Animal Protection Index Country Report: Australia.

5.5 Krokodilachtige

5.5.1 Inleiding

De krokodilachtigen (*Crocodylia*) vormen een orde van reptielen die voornamelijk in tropische en subtropische gebieden leven. De orde is verdeeld in vier groepen: de echte krokodillen (*Crocodylidae*), de alligators (*Alligatorinae*), de kaaimannen (*Caimaninae*) en de gaviaalen (*Gavialidae*).¹⁶⁶

Krokodillen, alligators en kaaimannen worden gehouden voor de productie van exotisch leer, dat wordt gebruikt voor het maken van onder andere tassen, riemen, portemonnees, horlogebandjes, telefoonhoesjes en schoenen. Terwijl leer normaliter een bijproduct is van de vleesindustrie, worden deze dieren juist voornamelijk voor hun huid gehouden en vormt het krokodillenvlees een bijproduct van de leerindustrie.¹⁶⁷ Krokodillenvlees wordt voornamelijk geconsumeerd in het Verre Oosten.¹⁶⁸ Ten slotte wordt met het houden van krokodilachtigen vaak geld verdient aan toerisme: krokodillenfarms- en ranches zijn in diverse landen een trekpleister.

Figuur 7: Mississippialligator

De productie van de huiden van krokodilachtigen is gereguleerd in de *CITES* (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora) overeenkomst voor beschermde dieren en planten. Soorten die vermeld staan in Appendix I zijn met uitsterven bedreigd. Deze soorten mogen niet uit het wild worden gehaald en mogen alleen onder bepaalde omstandigheden worden gehouden. Soorten die vermeld staan in Appendix II zijn niet met uitsterven bedreigd. Ten behoeve van het conserveren van wilde populaties is het houden van en de handel in deze soorten wel gereguleerd door middel van exportvergunningen en productiequota.

Van 13 van de in totaal 25 soorten krokodilachtigen worden de huiden internationaal verhandeld. De meest gehouden soort is de brilkaaiman (*Caiman crocodylus fuscus*), gevolgd door de mississippialligator (*Alligator mississippiensis*, Figuur 7¹⁶⁹), de nijlkrokodil (*Crocodylus niloticus*), de yacarekaaiman (*Caiman yacare*), de zeekrokodil (*Crocodylus porosus*) en de Siamese krokodil (*Crocodylus siamensis*).¹⁷⁰ In de meeste landen worden hoofdzakelijk inheemse soorten op farms en ranches gehouden.

5.5.2 Aantallen en herkomst

Onderstaande cijfers hebben alleen betrekking op de legale, door CITES geregistreerde export van huiden. Er zijn geen cijfers bekend van de lokale productie. Ook worden bepaalde soorten mogelijk op grote schaal illegaal gehouden en gedood.¹⁷¹

Van 2004 tot 2013 werden wereldwijd per jaar gemiddeld 1,4 miljoen huiden van krokodilachtigen geëxporteerd. In 2013 werden ongeveer 1,9 miljoen huiden geëxporteerd, een opmerkelijke stijging van 33 procent ten opzichte van 2012. Een groot deel van de

¹⁶⁶ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Krokodilachtigen>

¹⁶⁷ <http://www.iucncsg.org/pages/Farming-and-the-Crocodile-Industry.html>

¹⁶⁸ J. Caldwell. (2015). World trade in crocodylian skins.

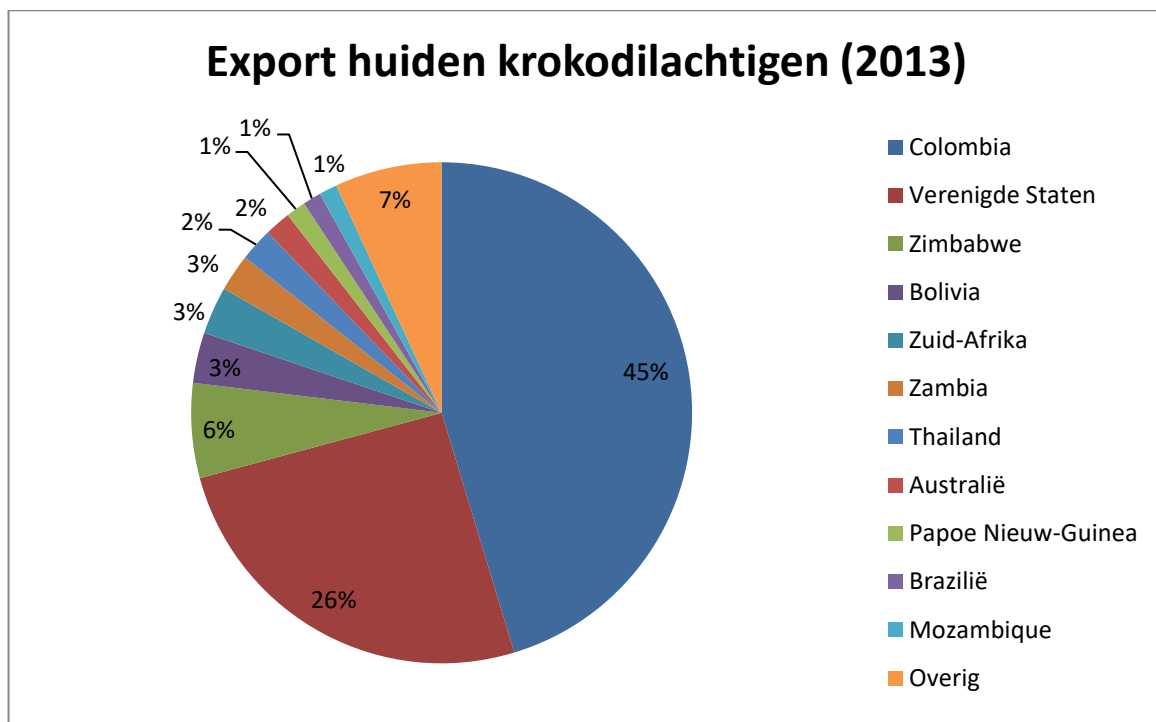
¹⁶⁹ https://commons.wikimedia.org/wiki/Alligator_mississippiensis#/media/File:American_Alligator.jpg

¹⁷⁰ J. Caldwell. (2015). World trade in crocodylian skins.

¹⁷¹ <https://www.peta.org/issues/animals-used-for-clothing/exotic-skins-animals/>

huiden komt terecht op de Europese markt. De huiden worden ingekocht door handelaren of looierijen of door de producenten van de eindproducten.

Colombia is met een export in 2013 van ongeveer 856.000 huiden van de brilkaaiman een van de grootste producenten. De Verenigde Staten exporteerden in datzelfde jaar zo'n 481.000 huiden van de Mississippialligator. In Afrika wordt de nijlkrokodil op grote schaal gehouden; de totale export bedroeg 258.059 huiden in 2013, met Zimbabwe, Zuid-Afrika, Zambia en Mozambique als grootste exporteurs. Ook Bolivia, Thailand, Australië, Papoea-Nieuw-Guinea en Brazilië kunnen tot de grote producenten worden gerekend. Elk van deze landen exporteerde meer dan 20.000 huiden in 2013.¹⁷² Figuur 8 geeft per land aan hoeveel procent van de totale export van huiden van krokodilachtigen het in 2013 exporteerde.

Figuur 8: Export huiden krokodilachtigen (2013)

5.5.3 Productiesystemen

Huiden van krokodilachtigen worden verkregen via drie verschillende, door CITES erkende productiesystemen. In de afgelopen decennia is het aantal krokodillenfarms sterk toegenomen terwijl 'wildvangst' juist steeds minder voorkomt.¹⁷³

- ❖ **Krokodillenfarms** (Engels: captive breeding): Bij dit systeem worden krokodilachtigen gefokt en in gevangenschap gehouden.
- ❖ **Krokodillenranches** (Engels: ranching): Bij dit systeem worden krokodilleneieren en krokodillenjongen uit het wild gehaald en in gevangenschap gehouden. Het sterftcijfer onder jongen in het wild is normaliter hoog wegens predatie. In gevangenschap hebben de dieren een grotere overlevingskans. Op latere leeftijd wordt een deel van de jongen vaak weer losgelaten in het wild om de populatie in stand te houden.¹⁷⁴

¹⁷² J. Caldwell. (2015). World trade in crocodylian skins.

¹⁷³ United Nations Conference on Trade And Development. (2012). Improving International Systems for Trade in Reptile Skins based on Sustainable Use.

¹⁷⁴ M. L. Brien, M. S. Cherkiss, M. W. Parry, F. J. Mazzotti. (2007). Housing Crocodylians in Captivity: Considerations for Central America and Caribbean.

- ❖ **Wildvangst** (Engels: wild harvesting): Bij dit systeem worden (jong)volwassen krokodilachtigen uit het wild gebruikt. Deze dieren worden niet in gevangenschap gehouden maar direct gedood.

5.5.4 Dierenwelzijnsrisico's

In deze sectie worden de dierenwelzijnsrisico's voor krokodilachtigen besproken op basis van twee specifieke aandachtsgebieden. Bij elk aandachtsgebied is er een risico op schending van een of meerdere van de Vijf Vrijheden voor dierenwelzijn zoals beschreven in de Nederlandse Wet dieren. Tabel 6 geeft weer op welke van de Vijf Vrijheden elk aandachtsgebied van toepassing is.

Tabel 6: Dierenwelzijnsrisico's voor krokodilachtigen in relatie tot Vijf Vrijheden

	Dorst, honger en onjuiste voeding	Fysiek en fysiologisch ongerief	Pijn, verwondingen en ziektes	Angst en chronische stress	Beperking van hun natuurlijk gedrag
Huisvesting	x	x	x	x	x
Doden			x	x	

x = risico op schending 'Vrijheid'

- ❖ **Huisvesting:** Krokodilachtigen worden in groepen gehuisvest bij meren, moerassen en kunstmatig aangelegde waterbassins. Vaak is er sprake van een veel hogere dierdichtheid dan bij wilde populaties – krokodilachtigen hebben normaliter een leefgebied dat zich uitstrekt over enkele mijlen. Hierdoor kan bepaald natuurlijk gedrag zoals lopen en zwemmen beperkt worden uitgevoerd. Dit kan leiden tot stress, agressief gedrag, verwondingen, ziektes, groeiwijkingen, overgewicht en lethargie (inactieve levenswijze).¹⁷⁵
Door de vaak hoge dierdichtheid en matige waterkwaliteit en hygiëne op farms en ranches is er een verhoogd risico op het uitbreken van ziektes bij krokodilachtigen zoals caiman pox, adenoviral hepatitis, chlamydiosis en salmonellainfecties. Ook kan door de hoge dierdichtheid de lichaamstemperatuur van de dieren sterk oplopen, wat het immuunsysteem verzwakt.¹⁷⁶
- ❖ **Doden:** Krokodilachtigen worden meestal gedood rond een leeftijd van drie jaar. Er worden verschillende dodings- en bedwelmingsmethodes toegepast zoals neerschieten, neerknuppelen of het doorklieven van de ruggengraat. Soms wordt elektrische bedwelming toegepast of bedwelming met een schietmasker. Hierna wordt het dier gevild. Bij alle genoemde methodes is er een groot risico op pijn en stress, zowel tijdens als na de handeling: de dodings- en bedwelmingsmethodes zijn niet in alle gevallen effectief, waardoor krokodilachtigen soms levend en bij bewustzijn worden gevild.^{177,178}

5.5.5 Leefomstandigheden

Er is geen publiek beschikbare informatie over de specifieke leefomstandigheden van krokodilachtigen in Colombia en de Verenigde Staten, de twee grootste producenten van krokodillenhuiden. Er is geen reden om aan te nemen dat de leefomstandigheden in deze landen significant verschillen van de in §5.5.4 beschreven condities.

¹⁷⁵ M. L. Brien, M. S. Cherkiss, M. W. Parry, F. J. Mazzotti. (2007). Housing Crocodilians in Captivity: Considerations for Central America and Caribbean.

¹⁷⁶ B. M. Dzoma, S. Sejoie, B. V. E. Segwagwe. (2008). Commercial Crocodile Farming in Botswana

¹⁷⁷ <https://www.peta.org/issues/animals-used-for-clothing/exotic-skins-animals/>

¹⁷⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=0xLIlituBCs>

5.5.6 Wetgeving

In deze sectie wordt de dierenwelzijnswetgeving besproken voor de twee grootse producenten van krokodillenhuiden: Colombia en de Verenigde Staten. Er is geen aanleiding om te veronderstellen dat het welzijn van krokodilachtigen in deze twee landen op een significante manier wordt gewaarborgd door wetgeving en de handhaving hiervan. De bepalingen in de CITES overeenkomst zijn van toepassing op beide landen. Deze bepalingen richten zich niet op dierenwelzijn, maar op het instandhouden van diersoorten.

Per land staan tussen haakjes de scores vermeld van de *Animal Protection Index* uit 2014, op een schaal van A (hoogste score) tot G (laagste score).

5.5.6.1 Colombia (D)

- ❖ **Algemeen:** Er zijn twee algemene dierenwelzijnswetten in Colombia die beide van toepassing zijn op krokodilachtigen: Wet 5 uit 1972¹⁷⁹ met het afgeleide Decreet 497 uit 1973¹⁸⁰ en Wet 84 uit 1989¹⁸¹. Wet 5 uit 1972 bepaalt dat per gemeente een 'Junta Defensora de Animales' (bestuur voor de bescherming van dieren) moet worden opgericht. Zowel Decreet 497 uit 1973 als Wet 84 uit 1989 verbieden het veroorzaken van diverse vormen van dierenleed. Decreet 497 uit 1973 vermeldt onder meer dat dieren niet in een te hoge dichtheid mogen worden gehouden. Wet 84 uit 1989 stipuleert verschillende verantwoordelijkheden voor eigenaren van dieren. Zo moet een dier gehouden worden in passende omstandigheden met betrekking tot onder andere mobiliteit en hygiëne en moet het worden voorzien van water, voedsel en veterinaire zorg om het welzijn te waarborgen en letsel, ziekte en dood te voorkomen.
- ❖ **Doden:** Er zijn geen specifieke bepalingen met betrekking tot dierenwelzijn tijdens het doden. Wel zijn de algemene bepalingen in bovengenoemde wetten van toepassing. Artikel 8 van Decreet 497 uit 1973 vermeldt dat de Juntas Defensoras de Animales de naleving van de wet op het gebied van slacht moeten controleren en dat deze instanties waakzaam moeten zijn op de naleving van regels met betrekking tot voedselveiligheid.
- ❖ **Handhaving:** Het is niet duidelijk door welke autoriteiten en met welke procedures de dierenwelzijnswetgeving in Colombia wordt gehandhaafd. De Juntas Defensoras de Animales hebben voornamelijk een educatieve rol. In Artikel 10 van Decreet 497 uit 1973 staat dat overtreding van de wet met boetes wordt bestraft, maar er is geen procedure opgesteld voor het opleggen van dergelijke boetes. De handhaving van Wet 84 uit 1989 viel oorspronkelijk onder de verantwoordelijkheid van politieinspecteurs en burgemeesters. Toen het Colombiaanse rechtssysteem in 1991 veranderde is de wet niet aangepast. Hierdoor is het niet duidelijk welke autoriteiten nu deze verantwoordelijkheid dragen.¹⁸²

5.5.6.2 Verenigde Staten (D)

- ❖ **Algemeen:** Er is geen wetgeving voor het welzijn van krokodilachtigen in de Verenigde Staten. De enige algemene dierenwelzijnswetgeving op federaal niveau is de Animal Welfare Act uit 1966¹⁸³. Deze wet schrijft minimale standaarden voor voor de behandeling en verzorging van dieren. Koudbloudige dieren en dieren die in productiesystemen worden gehouden vallen echter niet onder deze wet. De federale wetgeving voor in het wild levende dieren (o.a. Endangered Species Act en Marine Mammals Protection Act) dient vooral ter

¹⁷⁹ <http://www.alcaldiabogota.gov.co/sisjur/normas/Norma1.jsp?i=8990>

¹⁸⁰ <http://www.alcaldiabogota.gov.co/sisjur/normas/Norma1.jsp?i=8991#0>

¹⁸¹ <http://faolex.fao.org/docs/texts/col23531.doc>

¹⁸² World Animal Protection. (2014). Animal Protection Index Country Report: Colombia.

¹⁸³ http://www.aphis.usda.gov/animal_welfare/downloads/Animal%20Care%20Blue%20Book%20-%202013%20-%20FINAL.pdf

bescherming van het behoud van bepaalde diersoorten en niet om het welzijn van individuele dieren te waarborgen.¹⁸⁴

- ❖ **Wetgeving per staat:** Alle 50 staten hebben specifieke dierenwelzijnswetgeving met gemeenschappelijke thema's zoals bescherming tegen wanpraktijken, verwaarlozing en het voorzien van water, voedsel en huisvesting. Afhankelijk van de aard van de overtreding staan er boetes en gevangenisstraffen op het overtreden van de wetten. Er zijn veel uitzonderingen opgenomen binnen sommige wetten. Zo zijn dieren voor de veeteelt in 34 van de 50 staten uitgesloten van bepalingen aangaande dierenleed.¹⁸⁵ Het is niet duidelijk of krokodilachtigen onder de wetgeving van bepaalde staten vallen. De Humane Society of the United States heeft in 2012 een [beoordeling](#) gepubliceerd van de dierenwelzijnswetgeving van alle 50 staten. Het rapport laat zien dat er grote verschillen zijn tussen de staten op het gebied van dierenwelzijnswetgeving en de handhaving hiervan.
- ❖ **Doden:** Krokodilachtigen vallen niet onder de Humane Methods of Slaughter Act uit 1958¹⁸⁶, die voorschrijft dat het slachten van bepaalde diersoorten op een snelle, effectieve en pijnloze manier moet plaatsvinden.

¹⁸⁴ World Animal Protection. (2014). Animal Protection Index Country Report: United States.

¹⁸⁵ World Animal Protection. (2014). Animal Protection Index Country Report: United States.

¹⁸⁶ <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/USCODE-2014-title7/pdf/USCODE-2014-title7-chap48.pdf>

5.6 Slang

5.6.1 Inleiding

Slangen (*Serpentes*) vormen een groep van lange, dunne, vleesetende reptielen zonder ledematen. Ze behoren tot de orde van de schubreptielen (*Squamata*). Slangen komen voor op elk continent behalve op Antarctica. Er zijn ongeveer 3150 verschillende soorten slangen beschreven. Hiervan is 15% giftig.¹⁸⁷

Net als krokodilachtigen en hagedissen worden slangen – met name pythons – gebruikt voor de productie van exotisch leer, dat wordt gebruikt voor het maken van onder andere tassen, riemen, portemonnees, horlogebandjes, telefoonhoesjes en schoenen. Terwijl leer normaliter een bijproduct is van de vleesindustrie, worden deze dieren juist voornamelijk voor hun huid gehouden en vormt het slangenvlees een bijproduct van de leerindustrie. Slangenvlees wordt voornamelijk geconsumeerd in het Verre Oosten. Producten van slangen worden ook gebruikt voor therapeutische doeleinden. Zo wordt slangengif momenteel gebruikt bij de ontwikkeling van bepaalde medicijnen tegen kanker.¹⁸⁸

Figuur 9: *Python reticulatus*

De productie van de huiden van sommige soorten slangen is gereguleerd in de [CITES](#) (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora) overeenkomst voor beschermde dieren en planten. Soorten die vermeld staan in Appendix I zijn met uitsterven bedreigd. Deze soorten mogen niet uit het wild worden gehaald en mogen alleen onder bepaalde omstandigheden worden gehouden. Soorten die vermeld staan in Appendix II zijn niet met uitsterven bedreigd. Ten behoeve van het conserveren van wilde populaties is het houden van en de handel in deze soorten wel gereguleerd door middel van exportvergunningen en productiequota.

5.6.2 Aantallen en herkomst

Het precieze aantal slangenhuiden dat jaarlijks wordt geproduceerd is niet bekend. Er zijn alleen cijfers bekend van de legale export van de in de CITES overeenkomst geregistreerde soorten. Deze zijn te vinden in de [CITES Trade Database](#). Er zijn aanwijzingen dat op grote schaal illegale handel plaatsvindt in slangenhuiden, mogelijk in dezelfde orde van grootte als de legale handel.¹⁸⁹

De meeste slangenhuiden worden geproduceerd in Zuidoost-Azië. Jaarlijks worden ruim 500.000 pythonhuiden vanuit dit gebied geëxporteerd. De *Python reticulatus* (Figuur 9¹⁹⁰) is de meest verhandelde soort met een export van ca. 340.000 huiden per jaar, gevolgd door de *Python bivittatus* (100.000 huiden) en de *Python curtus*, *Python brongersmai* en *Python breitensteini* (in totaal 80.000 huiden).¹⁹¹ Buiten Zuidoost-Azië worden slangenhuiden geproduceerd in Afrika en Zuid-Amerika. Veel huiden komen op de Europese markt terecht. De huiden worden ingekocht door handelaren of looierijen of door de producenten van de eindproducten.

¹⁸⁷ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Slangen>

¹⁸⁸ V. K. Vyas, K. Barhmbhatt, H. Bhatt, U. Parmar. (2013). Therapeutic potential of snake venom in cancer therapy: current perspectives

¹⁸⁹ International Trade Centre. (2012). The Trade in South-East-Asian Python Skins.

¹⁹⁰ By Mariluna, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2575280>

¹⁹¹ International Trade Centre. (2012). The Trade in South-East-Asian Python Skins.

De meeste huiden komen uit Indonesië, Maleisië en Vietnam. In Indonesië en Maleisië wordt de Python reticulatus uit het wild wordt gehaald. In deze landen gelden exportquota van respectievelijk 157.500 en 162.000 dieren per jaar. In Vietnam worden slangen in gevangenschap gefokt en grootgebracht. Het land exporteert jaarlijks ongeveer 64.000 huiden van de Python reticulatus en ca. 97% van de 100.000 huiden van de Python bivittatus.¹⁹²

Ook in China, Thailand, Laos en Cambodja worden slangenhuiden geproduceerd. In China is Doshu Python op dit moment het enige bedrijf dat op zeer grote schaal pythons (Python bivittatus) fokt. Het bedrijf produceert slangeneieren die vervolgens worden verspreid over 640 kleinere bedrijven waar de slangen worden grootgebracht. In 2013 werden 45.000 eieren door het bedrijf geproduceerd.¹⁹³ Andere relatief grote producenten van slangenhuiden zijn Mali, Tsjaad en Sudan (*Python sebae*) en Argentinië en Paraguay (*Eunectes notaeus* = gele anaconda).¹⁹⁴

Er zijn aanwijzingen dat Indonesië veel meer huiden produceert dan het toegestane aantal en dat op grote schaal huiden van Indonesië naar Maleisië en Singapore worden gesmokkeld om vanuit daar een legale doorgang te vinden naar andere landen.^{195,196} Er geldt in de gehele EU een tijdelijk verbod op de import van slangenhuiden (Python reticulatus) uit West-Maleisië vanwege zorgen over de grote aantallen uit het wild gehaalde slangen, de inhumane omgang met slangen en de illegale handel in huiden. Zodoende worden Maleisische huiden soms illegaal geëxporteerd naar Singapore en vanuit daar geherexporteerd naar Europa.^{197,198}

5.6.3 Dierenwelzijnsrisico's

In deze sectie worden de dierenwelzijnsrisico's voor slangen besproken op basis van drie specifieke aandachtsgebieden. Bij elk aandachtsgebied is er een risico op schending van een of meerdere van de Vijf Vrijheden voor dierenwelzijn zoals beschreven in de Nederlandse Wet dieren. Tabel 7 geeft weer op welke van de Vijf Vrijheden elk aandachtsgebied van toepassing is.

Tabel 7: Dierenwelzijnsrisico's voor slangen in relatie tot Vijf Vrijheden

	Dorst, honger en onjuiste voeding	Fysiek en fysiologisch ongerief	Pijn, verwondingen en ziektes	Angst en chronische stress	Beperking van hun natuurlijk gedrag
Wildvangst		x		x	x
Houderij		x	x	x	x
Doden			x	x	

x = risico op schending 'Vrijheid'

- ❖ **Wildvangst:** In het wild gevangen slangen brengen soms dagen of weken door in een zak of houten kist zonder water of voedsel voordat ze worden doorverkocht aan handelaren of slachthuizen.¹⁹⁹ Hierbij is een risico op honger, dorst, fysiek ongerief, angst, stress en het niet kunnen uitoefenen van natuurlijk gedrag.

¹⁹² International Trade Centre. (2012). The Trade in South-East-Asian Python Skins.

¹⁹³ International Union for Conservation of Nature. (2014). Assessment of Python Breeding Farms Supplying the International High-end Leather Industry.

¹⁹⁴ United Nations Conference on Trade And Development. (2012). Improving International Systems for Trade in Reptile Skins based on Sustainable Use.

¹⁹⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=ZT55RpM23Bw>

¹⁹⁶ International Trade Centre. (2012). The Trade in South-East-Asian Python Skins.

¹⁹⁷ International Trade Centre. (2012). The Trade in South-East-Asian Python Skins.

¹⁹⁸ <https://www.nst.com.my/news/2017/04/228731/python-skin-trade-huge-industry>

¹⁹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=ZT55RpM23Bw>

- ❖ **Houderij:** Slangen die in gevangenschap worden gehouden worden individueel gehuisvest in kooien van hout of gegalvaniseerd staal. Hierbij kan bepaald natuurlijk gedrag zoals jagen en het verplaatsen over lange afstanden niet worden uitgevoerd. Bovendien is er een risico op stress. Ten slotte is er een risico op luchtweginfecties omdat het beperkt mogelijk is om de temperatuur op slangenhouderijen te reguleren.²⁰⁰
- ❖ **Doden:** Slangen worden gedood door een klap op de kop, onthoofding of verstikking (zie §5.6.4). Er is een hoog risico op pijn en stress bij de slacht van slangen, aangezien bovengenoemde methodes – met name onthoofding en verstikking – vaak niet leiden tot onmiddellijk bewustzijnsverlies en een acute dood.

5.6.4 Leefomstandigheden

5.6.4.1 Indonesië

- ❖ **Wildvangst:** In Indonesië worden slangen rechtstreeks uit het wild gehaald, meestal door boeren. De slangen worden wanneer ze zich voortbewegen van achteren benaderd en vastgepakt bij de nek. Vervolgens wordt hen een stok gepresenteerd, waar ze zich omheen wentelen. Hierna wordt hun snuit afgeplakt en worden ze in zakken gestopt. Ten slotte worden ze verkocht aan een handelaar of rechtstreeks aan een slachthuis. Soms blijven ze dagen of weken in een zak zitten, zonder water of voedsel. Sommige slangen verblijven niet in een zak maar met meerdere tegelijk in een houten kist.²⁰¹ Slangen worden soms ook gevangen met behulp van netten en haken.^{202,203}
- ❖ **Doden:** Slangen worden in Indonesië meestal gedood of bedwelmd door een of meerdere klappen op de kop met een hamer. Soms worden ze na deze klap onthoofd. Vervolgens worden ze opgehangen of vastgespijkerd aan daksparran en wordt hun lichaam gevuld met water. Dit vergemakkelijkt het villen; hierbij wordt de slangenhuid in de lengte doorgesneden met een mes of scheermesje. De klap op de kop is niet altijd effectief en leidt alleen tot een onmiddellijke dood als het brein hierdoor wordt vernietigd.^{204,205}

5.6.4.2 Maleisië

- ❖ **Wildvangst:** Er is weinig informatie beschikbaar over wildvangstmethodes in Maleisië. Het is bekend dat sommige slangen worden gevangen met behulp van netten.²⁰⁶ Aangenomen wordt dat slangen verder op ongeveer dezelfde wijze worden gevangen en vervoerd als in Indonesië.
- ❖ **Doden:** In Maleisië worden slangen vaak gedood door middel van onthoofding. Hierna worden ze opgehangen aan daksparran, met water gevuld en gevild. Het is niet duidelijk of bedwelming wordt toegepast voorafgaand aan de onthoofding. Soms worden ze gedood of bedwelmd door een of meerdere klappen op de kop met een hamer. Vanwege de langzame stofwisseling van reptielen leidt onthoofding niet tot een onmiddellijke dood. Het is bijvoorbeeld aangetoond dat krokodilachtigen nog ruim een uur bij bewustzijn kunnen blijven na onthoofding.²⁰⁷

²⁰⁰ International Union for Conservation of Nature. (2014). Assessment of Python Breeding Farms Supplying the International High-end Leather Industry.

²⁰¹ <https://www.youtube.com/watch?v=ZT55RpM23Bw>

²⁰² <https://www.youtube.com/watch?v=lzNm2IF1UUE>

²⁰³ <https://www.youtube.com/watch?v=lzNm2IF1UUE>

²⁰⁴ International Trade Centre. (2012). The Trade in South-East-Asian Python Skins.

²⁰⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=ZT55RpM23Bw>

²⁰⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=lzNm2IF1UUE>

²⁰⁷ International Trade Centre. (2012). The Trade in South-East-Asian Python Skins.

5.6.4.3 Vietnam

- ❖ **Productie:** In Vietnam worden slangen in gevangenschap gehouden. Bijna alle slangenhouderijen zijn in het zuiden van het land gevestigd. Volgens cijfers van de Zuid-Vietnamese CITES Management Authority worden in de zuidelijke provincies ongeveer 237.000 pythons gehouden, verspreid over 413 bedrijven.²⁰⁸
- ❖ **Fok:** Tussen oktober en december worden de mannetjesslangen geïntroduceerd aan de vrouwtjes en vindt copulatie plaats. Tussen januari en maart legt de vrouwtjesslang haar eieren. Tussen maart en juni worden de eieren uitgebroed, meestal op natuurlijke wijze. Sommigen bedrijven laten de vrouwtjes hierbij in hun kooien. Andere bedrijven plaatsen de slangen in geventileerde zakken. Zodra de eieren uitkomen, worden de jongen verwijderd van de moeder, omdat er een risico is op verstikking.²⁰⁹
- ❖ **Huisvesting:** Volwassen slangen worden individueel gehuisvest in kooien van variabele grootte. De nationale technische standaard voor slangenkooien is 80 x 50 x 200 cm. De meeste kooien zijn gemaakt van hout of gegalvaniseerd staal. Jonge slangen worden in groepen gehuisvest, met tot 50 dieren per kooi in de eerste maanden van hun leven. Hierna wordt het aantal slangen per kooi afgebouwd.²¹⁰
- ❖ **Voeding:** Slangen kunnen porties vlees te eten krijgen zoals kip en worst, maar ook gehele dieren zoals ratten en muizen.²¹¹
- ❖ **Management:** Het is lastig om de temperatuur op slangenhouderijen te reguleren. Soms wordt warmte gecreëerd door middel van lampen of isolatiedekens. Daarnaast worden de slangen dagelijks gedurende korte periodes in aanraking gebracht met direct zonlicht, ofwel door de kooien te verplaatsen ofwel door de kooien aan de bovenkant te openen.²¹²
- ❖ **Doden:** In Vietnam worden slangen gedood door middel van verstikking. Eerst wordt de snuit en anus van de dieren afgeplakt. Daarna wordt met behulp van een compressor hun spijsverteringskanaal met lucht gevuld. Hierdoor vindt verstikking plaats. De slangen vertonen doorgaans 15 tot 30 minuten na het opblazen nog kronkelbewegingen. Het is niet duidelijk of ze hierbij nog bij bewustzijn verkeren of dat het gaat om post-mortem reflexen. Soms wordt na het opblazen een rubberen snoer om het hart van de slangen gebonden om een hartstilstand op te wekken.²¹³

5.6.5 Wetgeving

In deze sectie wordt de dierenwelzijnswetgeving besproken voor de drie grootste producenten van slangenhuiden: Indonesië, Maleisië en Vietnam. Er is geen aanleiding om te veronderstellen dat het welzijn van slangen in deze drie landen op een significante manier wordt gewaarborgd door wetgeving en de handhaving hiervan. De bepalingen in de CITES overeenkomst zijn van toepassing op alle drie de landen. Deze bepalingen richten zich niet op dierenwelzijn, maar op het instandhouden van diersoorten.

²⁰⁸ International Union for Conservation of Nature. (2014). Assessment of Python Breeding Farms Supplying the International High-end Leather Industry.

²⁰⁹ International Union for Conservation of Nature. (2014). Assessment of Python Breeding Farms Supplying the International High-end Leather Industry.

²¹⁰ International Union for Conservation of Nature. (2014). Assessment of Python Breeding Farms Supplying the International High-end Leather Industry.

²¹¹ International Union for Conservation of Nature. (2014). Assessment of Python Breeding Farms Supplying the International High-end Leather Industry.

²¹² International Union for Conservation of Nature. (2014). Assessment of Python Breeding Farms Supplying the International High-end Leather Industry.

²¹³ International Trade Centre. (2012). The Trade in South-East-Asian Python Skins.

Er geldt in de gehele EU een tijdelijk verbod op de import van slangenhuiden (*Python reticulatus*) uit West-Maleisië²¹⁴ vanwege zorgen over de grote aantallen uit het wild gehaalde slangen, de inhumane omgang met slangen en de illegale handel in huiden.²¹⁵ Het (tijdelijk) weren van bepaalde soorten uit bepaalde gebieden wordt mogelijk gemaakt door [Council Regulation \(EU\) 338/97](#).

Per land staan tussen haakjes de scores vermeld van de [Animal Protection Index](#) uit 2014, op een schaal van A (hoogste score) tot G (laagste score). Ten tijde van het opstellen van deze beoordeling waren de Animal Welfare Act in Maleisië en de Animal Health Law in Vietnam nog niet officieel ingevoerd.

5.6.5.1 Indonesië (D)

- ❖ **Algemeen:** Slangen vallen onder Law No. 18 concerning Husbandry and Animal Health uit 2009²¹⁶ en onder Government Regulation No. 95 concerning Veterinary Public Health and Animal Welfare uit 2012²¹⁷. De eerstgenoemde wet bevat bepalingen met betrekking tot zowel diergezondheid als dierenwelzijn. Artikel 66 vermeldt dat uit het wild halen van dieren in overeenstemming moet zijn met wetten aangaande de bescherming van bepaalde diersoorten. Ook dienen maatregelen te worden getroffen ten behoeve van dierenwelzijn tijdens de zorg, het transport, de slacht van en omgang met dieren en moeten dieren zodanig worden verzorgd dat ze vrij zijn van honger, dorst, pijn, marteling, misbruik en angst. De tweede wet vermeldt de Vijf Vrijheden bij de definitie van dierenwelzijn en stelt dat deze vrijheden van toepassing zijn op onder andere het vangen, de huisvesting, het transport, de slacht en de omgang met dieren. Ten slotte verbiedt Artikel 302 van de Criminal Code²¹⁸ van Indonesië het opzettelijk pijn doen of verwonden van dieren.
- ❖ **Doden:** Artikel 66 van Wet 18 uit 2009 bepaalt dat een dier tijdens het doden gevrijwaard moet blijven van pijn, angst, marteling en misbruik. Government Regulation No. 95 uit 2012 bepaalt dat dierenleed moet worden beperkt tijdens het doden.
- ❖ **Handhaving:** In Artikel 37-44 van Government Regulation No. 95 uit 2012 staan verschillende verantwoordelijkheden beschreven voor autoriteiten met betrekking tot inspecties in slachthuizen. Het is niet duidelijk of dergelijke inspecties plaatsvinden bij het doden van slangen.

5.6.5.2 Maleisië (C)

- ❖ **Algemeen:** Slangen vallen onder de Animals Act 1953²¹⁹ en de Animal Welfare Act 2015²²⁰. Beide wetten verbieden zowel het toebrengen van verscheidene vormen van dierenleed als het toelaten hiervan. Onder meer het slaan, schoppen, martelen en bang maken van dieren en het niet voorzien van voldoende water, voedsel en onderdak zijn verboden. De tweede wet bevat een uitgebreidere lijst met verboden handelingen dan de eerste. De eerste wet heeft ook betrekking op diergezondheid en op de import en export van levende dieren. De tweede wet verplicht het bezit van een vergunning voor bepaalde activiteiten zoals het fokken van dieren. Bij overtreding van beide wetten kunnen boetes en gevangenisstraffen worden opgelegd. Bij overtreding van de tweede wet kan de gevangenisstraf oplopen tot drie jaar. Ten slotte is de Wildlife Conservation Law uit 2010²²¹ van toepassing op in het

²¹⁴ International Trade Centre. (2012). The Trade in South-East-Asian Python Skins.

²¹⁵ <https://www.nst.com.my/news/2017/04/228731/python-skin-trade-huge-industry>

²¹⁶ http://www.flevin.com/id/Igso/translations/JICA%20Mirror/english/4340_UU_18_2009_e.html

²¹⁷ http://www.flevin.com/id/Igso/translations/JICA%20Mirror/english/4936_PP_95_2012_e.html

²¹⁸ https://www.unodc.org/res/cld/document/idn/indonesian_penal_code_html/I.1_Criminal_Code.pdf

²¹⁹ http://www.mvc.gov.my/doc_downloads/AnimalsAct1953.pdf

²²⁰ https://www.cljlaw.com/files/bills/pdf/2015/MY_FS_BIL_2015_19.pdf

²²¹ https://www.unodc.org/res/cld/document/wildlife-conservation-act-2010_html/Wildlife_Conservation_Act_2010.pdf

wild levende slangen. Er staan hoge boetes op het jagen op bepaalde met uitsterven bedreigde diersoorten. Sectie 86 verbiedt het veroorzaken van diverse vormen van dierenleed bij wilde dieren.

- ❖ **Doden:** Geen van bovengenoemde dierenwelzijnswetten bevat specifieke regels met betrekking tot het doden. Wel gelden de algemene bepalingen aangaande dierenleed. De Animal Welfare Act 2015 vermeldt het slachten van dieren als een van de activiteiten waarop de wet van toepassing is. In de Animals Act 1953 is bepaald dat de minister die verantwoordelijk is voor de veehouderij regels voor de slacht mag opstellen. Dit is gedaan in de Animals (Control of Slaughter) Rules 2009²²². Deze wet gaat voornamelijk over de registratie van slachthuizen en niet over dierenwelzijn.
- ❖ **Handhaving:** Het is niet duidelijk in hoeverre de dierenwelzijnswetgeving in Maleisië wordt gehandhaafd. Onder de Animals Act 1953 hebben veterinaire autoriteiten, douaneofficieren en politieagenten de bevoegdheid om naleving van de wet te controleren en overtreders te arresteren. De handhaving van de Animal Welfare Act 2015 valt onder de verantwoordelijkheid van dierenwelzijnsambtenaren, die worden benoemd door de minister die gaat over de veehouderij.

5.6.5.3 Vietnam (F)

- ❖ **Algemeen:** Slangen op houderijen vallen onder de Animal Health Law²²³, die in 2015 in Vietnam werd ingevoerd. Bij deze wet ligt de nadruk niet op dierenwelzijn, maar op diergezondheid ten behoeve van de voedselveiligheid. De wet bevat hoofdzakelijk bepalingen ter voorkoming, behandeling en controle van ziektes bij dieren. Wel vermeldt Artikel 21 dat organisaties en individuen die dieren gebruiken voor productiedoeleinden de verantwoordelijk hebben om pijn en angst tot een minimum te beperken en een humane behandeling te verlenen tijdens onder meer de productie, het transport en de slacht van dieren. Verder bepaalt Artikel 190 van de Penal Code²²⁴ in Vietnam dat boetes en gevangenisstraffen kunnen worden opgelegd voor het illegaal jagen, vangen, doden, transporteren en verhandelen van dieren.
- ❖ **Doden:** Zoals hierboven vermeld stipuleert Artikel 21 van de Animal Health Law de verantwoordelijkheid voor het minimaliseren van pijn en angst tijdens de slacht. Verder bevat de diergezondheidswet bepalingen om de hygiëne in slachthuizen te waarborgen.
- ❖ **Handhaving:** Het is niet duidelijk in hoeverre de onlangs ingevoerde Animal Health Law wordt gehandhaafd. Wel staan verschillende aan de wet gerelateerde verantwoordelijkheden beschreven voor bepaalde ministeries alsmede het Animal Health Department.

²²² <https://www.ecolex.org/details/legislation/animals-control-of-slaughter-rules-2009-lex-faac091566/>

²²³ USDA Foreign Agricultural Service: Global Agricultural Information Network. (2010). China – Peoples Republic of: Fur animals and products

²²⁴ http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=385615

5.7 Oplossingsrichtingen

In deze paragraaf ligt de nadruk op oplossingsrichtingen om dierenwelzijnsrisico's te verkleinen bij het gebruik van runder- en schapenleer. De oplossingen in §5.7.1.3 en §5.7.1.4 kunnen ook worden toegepast op andere leersoorten waarbij de huiden een bijproduct zijn van de vleesindustrie. Er zijn geen pasklare oplossingen voor het verkleinen van de significante dierenwelzijnsrisico's bij leer van krokodilachtigen en slangen. Dierenwelzijnsrisico's worden te allen tijde vermeden indien geen leer wordt gebruikt.

5.7.1 Rund en schaaap

5.7.1.1 Dierlijke materialen inkopen uit laag-risicolanden

Tabel 8 geeft de grootte van de dierenwelzijnsrisico's weer in de top-vier productielanden van runderhuiden voor de in §5.3.3 besproken aandachtsgebieden. Een - (min) duidt op hoge risico's, een + op lage risico's. Op basis hiervan kunnen dierenwelzijnsrisico's voor huisvesting, spenen, management, transport en slacht worden verkleind door runderleer in te kopen uit Brazilië. Van de vier besproken landen scoort Brazilië samen met India het hoogst op de Animal Protection Index (C). Bij het selecteren van leveranciers voor runderhuiden hoeven bedrijven zich niet te beperken tot onderstaande vier productielanden.

Tabel 8: Dierenwelzijnsrisico's per land bij leer van runderen

	Huisves- ting	Voeding	Spenen	Ingrepen	Mana- gement	Trans- port	Slacht
China	+/-	+/-	-	-	+/-	-	+/-
India	+/-	+/-	-	-	-	--	--
Brazilië	+	+/-	+	-	+/-	-	+
Verenigde Staten	+/-	+/-	+/-	-	+/-	-	+/-

-- zeer hoge dierenwelzijnsrisico's - hoge risico's +/- middelgrote risico's + lage risico's ++ zeer lage risico's

Tabel 9 geeft de grootte van de dierenwelzijnsrisico's weer in de top-drie productielanden van schapenhuiden voor de in §5.4.3 besproken aandachtsgebieden. Op basis hiervan kunnen de risico's bij mulesing worden verkleind door schapenhuiden uit Australië te mijden en de risico's bij de slacht worden verkleind door schapenhuiden uit India te mijden. Bij het selecteren van leveranciers voor schapenhuiden hoeven bedrijven zich niet te beperken tot onderstaande drie productielanden.

Tabel 9: Dierenwelzijnsrisico's per land bij leer van schapen

	Huisves- ting	Voeding	Ingrepen	Mulesing	Scheren	Mana- gement	Trans- port	Slacht
China	+/-	+/-	-	+	-	+/-	-	-
India	+/-	+/-	-	+	-	+/-	--	--
Australië	+/-	+/-	-	--	-	+/-	--	-

-- zeer hoge dierenwelzijnsrisico's - hoge risico's +/- middelgrote risico's + lage risico's ++ zeer lage risico's

5.7.1.2 Certificeringssystemen toepassen

Er zijn momenteel geen grootschalige certificeringssystemen met betrekking tot dierenwelzijn voor leer. Het is niet duidelijk of het hieronder beschreven Rainforest Alliance Certified Seal door bedrijven kan worden toegepast.

- ❖ **Rainforest Alliance Certified Seal:** Het *Rainforest Alliance Certified Seal* wordt toegekend door de NGO Rainforest Alliance aan productiebedrijven die aan een reeks duurzaamheidseisen voldoen. Hieronder vallen ook dierenwelzijnseseisen. In 2012 kregen vier Braziliaanse ranches als eerste houderijen met rundvee het Rainforest Alliance Certified Seal toegekend. Fazendas São Marcelo Ltda., het bedrijf achter deze houderijen, liet zien dat het invoeren van dierenwelzijnseseisen voor het eigen bedrijf tevens kan leiden tot hogere opbrengsten en een betere kwaliteit vlees.²²⁵ In 2013 bracht Gucci als eerste een handtas op de markt van Rainforest Alliance gecertificeerd leer.²²⁶ Het is niet duidelijk of het Rainforest Alliance Certified Seal momenteel ook door andere bedrijven in de leersector wordt gebruikt.

5.7.1.3 Kiezen voor alternatieven

Bedrijven kunnen kiezen voor de volgende alternatieven voor het verkleinen (dierlijke alternatieven) en vermijden (niet-dierlijke alternatieven) van dierenwelzijnsrisico's bij leer als bijproduct van de vleesindustrie.

5.7.1.3.1 Dierlijke alternatieven

- ❖ **Gerecycled leer:** Gerecycled leer wordt gemaakt van versnipperde resten leer van looierijen en kledingfabrikanten en is een relatief alternatief voor nieuw leer. Bij gerecycled leer gelden nog steeds dierenwelzijnsrisico's. Er hoeven echter geen nieuwe dieren voor te worden gehouden en gedood.

5.7.1.3.2 Niet-dierlijke alternatieven

- ❖ **Kunstleer:** Kunstleer (ook wel *skai* of *faux leather* genoemd) is een imitatie van echt leer waarbij een coating van kunststof wordt aangebracht op een drager van textiel. De kunststof bevat een structuur die lijkt op de structuur van echt leer. Om dit type leer te produceren wordt meestal gebruikgemaakt van een oplossing van de polymeren PVC (polyvinylchloride) en/of PU (polyurethaan).
- ❖ **Piñatex:** Piñatex is een nonwoven²²⁷ die gemaakt wordt van ananasvezels, die normaliter een onbenut bijproduct vormen van de ananasoogst. Ananas Anam, dat het patent bezit op de productie van Piñatex, laat op zijn website weten dat de productie- en distributiecapaciteit van het bedrijf momenteel nog beperkt is.²²⁸
- ❖ **Amadou:** Deze nonwoven wordt gemaakt van de amadou champignon en is een veganistisch, biologisch afbreekbaar alternatief voor leer. Amadou leer wordt nog op zeer kleine schaal geproduceerd.^{229,230}
- ❖ **Andere alternatieven:** Ook materialen op basis van kurk, zeewier (*ocean leather*), fruit²³¹ en sinaasappelschillen behorend tot de innovatieve vervangers van dierlijk leer.

²²⁵ World Society for the Protection of Animals. (2012). Extensive benefits: how animal welfare is increasing Brazil's beef cattle productivity.

²²⁶ <http://www.rainforest-alliance.org/press-releases/gucci-goes-sustainable>

²²⁷ De term nonwoven verwijst naar stoffen van garens die niet geweven zijn maar op een chaotische manier aan elkaar zijn gehecht, zoals bij vilt.

²²⁸ <http://www.ananas-anam.com/pinatex/>

²²⁹ <http://sustainable-fashion.com/blog/kering-award-finalist-irene-marie-seelig/>

²³⁰ <http://amadouproducts.blogspot.nl/>

²³¹ <http://fruitleather.nl/>

- ❖ **Gekweekt leer:** Het bedrijf *Modern Meadow* experimenteert met het kweken van leer. Hierbij worden de cellen van dierlijke huiden geïsoleerd en vermenigvuldigd, zodanig dat er dunne plakjes ontstaan. Deze plakjes worden opengestapeld tot een dikkere laag en vervolgens geloid, geverfd en verwerkt in eindproducten.²³²

5.7.1.4 Samenwerken in de keten

Om bedrijven meer handvatten te bieden voor het verkleinen van dierenwelzijnsrisico's bij leer, wordt in deze sectie ingegaan op de traceerbaarheid van leer. Vervolgens worden initiatieven aangedragen waar bedrijven zich bij kunnen aansluiten om de producttraceerbaarheid en transparantie in de leersector te vergroten. Ten slotte worden voorbeelden gegeven van koplopers in de leersector die zelf door middel van ketenmanagement oplossingen de dierenwelzijnsrisico's in hun leerketen hebben verkleind.

5.7.1.4.1 Traceerbaarheid van leer

Op dit moment is de traceerbaarheid van leer zeer beperkt. Op leerproducten staat doorgaans niet van welke diersoort het leer afkomstig is of waar het dier vandaan komt. Enerzijds komt dit door het grote aantal schakels in de leerketen: naast de boeren, slachters, looiers, kleding- en textielabrikanten en bedrijven in de detailhandel is er vaak een verscheidenheid aan tussenpersonen in de keten aanwezig, zoals huidenhandelaren en distributeurs. Anderzijds zijn er bij leerproducten, in tegenstelling tot producten uit de vlees- en zuivelindustrie, weinig veiligheidseisen waarbij het van belang is de herkomst van de ruwe huiden te kennen. Voor de import van leer en rauwe huiden is in de meeste landen wel een 'Certificate of Origin' vereist die het land van herkomst aanduidt.²³³

5.7.1.4.2 Initiatieven

- ❖ **Responsible Leather:** *Responsible Leather* is een initiatief van de non-profit organisatie Textile Exchange met als doel om misstanden in de leersector te verminderen. Textile Exchange onderzoekt momenteel de mogelijkheden voor een certificeringssysteem voor leer dat vergelijkbaar is met de Responsible Wool Standard.²³⁴ *Textile Exchange* is een internationale non-profit organisatie die duurzaamheid in textielketens probeert te stimuleren. Bedrijven uit alle onderdelen van de keten kunnen zich aansluiten bij Responsible Leather.
- ❖ **Leather Working Group:** De *Leather Working Group* werkt momenteel actief aan het verduurzamen van de leerketen en het verbeteren van de traceerbaarheid. Bedrijven in de leersector kunnen lid worden van deze organisatie.
- ❖ **Tannery of the Future:** *Tannery of the Future* is een duurzaamheidstool voor bedrijven in de leersector. De tool bestaat uit een aantal vragenlijsten rondom verschillende duurzaamheidsthema's waaronder dierenwelzijn. Deze vragen dienen te worden ingevuld door leerlooierijen. De tool kan gebruikt worden bij de dialoog met leveranciers over duurzaamheid in de leerketen.
- ❖ **Smart Sourcing Leather Workshop:** In 2016 organiseerde de Kering Group in samenwerking met consultancy firma Origem de *Smart Sourcing Leather Workshop*. Tijdens de workshop kwamen verschillende traceerbaarheidsmethodes naar voren waaronder micropercussie-stempels, barcodes en RFID (Radio Frequency IDentification). Dergelijke technieken kunnen in de toekomst worden toegepast om leer te kunnen traceren.
- ❖ **Andere initiatieven:** Het *rapport van MVO Nederland* bevat meer initiatieven, richtlijnen en organisaties op het gebied van duurzaamheid in de leersector.

²³² https://www.ted.com/talks/andras_forgacs_leather_and_meat_without_killing_animals?language=nl

²³³ <http://howtoexportimport.com/Requirements-to-import-Raw-hides-skins-and-leather-1035.aspx>

²³⁴ <http://www.origem.fr/portfolio-items/sustainable-leather-sourcing/>

5.7.1.4.3 Koplopers

- ❖ **O My Bag:** *O My Bag* produceert tassen waarbij de hele keten op een duurzame manier te werk gaat. Zo koopt de looierij de huiden in bij gecertificeerde slachthuizen. Doordat gebruiktgemaakt wordt van lokale koeien blijven de transportafstanden beperkt. O My Bag won in 2015 de Sustainable Leather Award.
- ❖ **MYUZE:** Het leer voor de tassen van *MYUZE* komt van een Zweedse looierij die onder andere huiden gebruikt van biologische, gecertificeerde veehouderijen. Op verzoek van MYUZE worden de huiden van biologische runderen apart gehouden en gemarkeerd met een code. Hierdoor kan de houderij van herkomst worden getraceerd.
- ❖ **Organic Leather:** *Organic Leather* heeft gekozen voor een directe samenwerking met boeren en gebruikt alleen huiden van biologische, gecertificeerde veehouderijen.
- ❖ **Van gras tot tas:** Van gras tot tas (*TLC-leather*) is opgezet door Janine Caalders met als doel om een duurzame, volledig transparante en 100% Nederlandse leerketen te creëren. Alle huiden in de keten zijn afkomstig van natuurkoeien. Caalders staat open voor nieuwe samenwerkingen met kleding- en textielbedrijven.
- ❖ **Aduu Mal:** *Aduu Mal* staat voor een duurzame en transparante leerketen voor paardenleer uit Mongolië. Aduu Mal is opgericht door Matthea van Staden en heeft dierenwelzijn opgenomen als hoofdthema. De paarden in Mongolië leven op uitgestrekte steppes en hebben hierdoor veel bewegingsvrijheid. Van Staden staat open voor nieuwe samenwerkingsverbanden voor haar initiatief, dat verder zal gaan onder de naam Aduu Mal 2.0.
- ❖ **Andere koplopers:** Bekijk het rapport *Grensverleggers in de leersector* van MVO Nederland voor een overzicht van 15 Nederlandse best practices in duurzaam leer.

5.7.2 Krokodilachtige en slang

Momenteel zijn de mogelijkheden om de hoge dierenwelzijnsrisico's bij leer van krokodilachtigen en slangen te verkleinen zeer beperkt, omdat er voor deze exotische leersoorten geen certificeringssystemen zijn. Ook zijn er geen landen van herkomst waarbij het risico op aantasting van dierenwelzijn relatief laag is. Bedrijven kunnen door middel van due diligence (zie Hoofdstuk 10) en samenwerking in de keten (zie §11.4) de dierenwelzijnsrisico's in hun keten proberen te verkleinen of zelf op zoek gaan naar exotisch leer waarbij dierenwelzijn beter geborgd is. Momenteel is er een zeer klein aantal bedrijven waaronder *NILO Group* die exotische huiden leveren afkomstig van meer diervriendelijke productiesystemen. De dierenwelzijnsrisico's bij leer van krokodilachtigen en slangen kunnen worden vermeden door te kiezen voor andere leersoorten of door geen exotisch leer te gebruiken en te kiezen voor niet-dierlijke alternatieven.

6 Wol

6.1 Samenvatting

6.1.1 Materiaal

Wol is de textielvezel die verkregen wordt door het scheren van de lange, zachte haren van bepaalde dieren. Er bestaan verschillende wolsoorten waaronder 'gewone' wol van schapen, kasjmier van kasjmiergeiten, mohair van angorageiten en angorawol van angorakonijnen. Deze diersoorten worden meestal in de eerste plaats voor hun wol gehouden. Wol wordt toegepast voor de productie van kleding, beddengoed, tapijten en stoelbekleding en als isolatiemateriaal. Wol is warmte-isolerend, elastisch en brandvertragend.

6.1.2 Schaaap

Het schaap (*Ovis aries*) is een evenhoevig zoogdier en behoort tot de herkauwers. Het dier wordt geschoren voor de productie van wol. Wereldwijd worden ongeveer 1,163 miljard schapen gehouden. Jaarlijks wordt ongeveer 2,128 miljard kg ruwe schapenwol geproduceerd. De top-drie productielanden van ruwe schapenwol zijn Australië (20%), China (20%) en Nieuw-Zeeland (7%). Het merinoschaap wordt veel gebruikt voor de productie van kleding. Dit schapenras wordt voornamelijk gehouden in Australië.

De meeste schapen worden gehouden in extensieve productiesystemen met een zeer lage dierdichtheid. Ze kunnen vrijuit grazen en hebben veel bewegingsvrijheid. In Australië leeft 12% van de schapen permanent binnen in schuren. De meeste schapen worden ten minste eenmaal per jaar geschoren in het voorjaar. Bij merinoschapen wordt vaak de ingreep *mulesing* toegepast: hierbij worden stukken huid rond het staartstuk verwijderd om *myiasis* (nesteling van vliegen in de huid) te voorkomen. Mulesing vindt vooral plaats in Australië.

Er zijn dierenwelzijnsrisico's voor schapen bij de volgende acht aandachtsgebieden: huisvesting, voeding, ingrepen, mulesing, scheren, management, transport en slacht. Schapen worden soms blootgesteld aan onaangename weersomstandigheden bij gebrek aan overdekte huisvesting. Ze kunnen ondervoed raken bij een lage voedingswaarde van het gras. Ingrepen (castratie, staartcouperen) worden meestal onverdoofd uitgevoerd. Dit genereert pijn en stress en kan leiden tot gezondheidsproblemen. Hetzelfde geldt voor de ingreep mulesing. Er is een risico op verwondingen en op stress tijdens het scheren. In het algemeen geldt bij schapen een risico op kreupelheid als gevolg van rotkreupel, een aandoening die gepaste zorg vereist. Tijdens het transport van schapen is de dierdichtheid meestal hoog, is er beperkte toegang tot water en voedsel, is er een verhoogd risico op angst, stress, het uitbreken van ziektes en sterfte. Schapen worden soms onbedwelmd geslacht, vanwege religieuze voorschriften of wegens gebrek aan wetgeving. Dit genereert pijn en stress.

6.1.3 Geit

De geit (*Capra hircus*) is een evenhoevig zoogdier dat nauw verwant is aan het schaap. De kasjmiergeit en de angorageit worden gehouden voor de productie van respectievelijk kasjmier en mohair. 60% van de wereldwijde productie van kasjmier komt uit China. De leefomstandigheden van kasjmiergeiten in China verschillen per productiebedrijf: sommige geiten leven op kleinschalige familiebedrijven, andere grazen buiten op uitgestrekte vlaktes en weer andere leven permanent binnen op grootschalige houderijen. De kasjmiergeit wordt eenmaal per jaar geschoren of gekamd. 53% van de wereldwijde productie van mohair komt uit Zuid-Afrika. Hier leven de geiten buiten op uitgestrekte vlaktes. Ze worden tweemaal per jaar geschoren.

Er zijn dierenwelzijnsrisico's voor geiten bij de volgende vijf aandachtsgebieden: huisvesting, ingrepen, scheren, transport en slacht. Het ontbreken van overdekte huisvesting kan leiden tot fysiek ongerief en ziekte. Dit geldt met name voor angorageiten, die niet van regen houden en na het scheren kwetsbaar zijn voor de kou. Geiten die alleen binnen verblijven, worden beperkt in hun natuurlijk gedrag. Ingrepen (verwijderen van de horens, castratie) worden meestal onverdoofd uitgevoerd. Met name het verwijderen van de horens van geiten brengt gezondheidsrisico's met zich mee: het kan leiden tot langdurige pijn en hersenschade. Scheren is stressvol voor geiten en brengt een risico op verwondingen met zich mee. Door het scheren verliezen de geiten bovendien hun isolerende vacht. Hierdoor zijn ze extra vatbaar voor ziektes. Tijdens het transport en de slacht zijn er vergelijkbare welzijnsrisico's als bij schapen.

6.1.4 Angorakonijn

Het angorakonijn is een konijnensoort met een lange, dikke vacht. Het dier wordt gebruikt voor de productie van angorawol. China is met een aandeel van 90% de grootste producent van angorawol. Angorakonijnen worden individueel gehuisvest in draadstalen kooien of kooien met stro. Ze worden elke drie maanden met de hand geplukt of geschoren met een scheerschaar of scheermachine. Na 2 tot 5 jaar worden ze geslacht. De mannetjes leveren minder wol op en worden daarom vaak na de geboorte al geslacht.

Er zijn dierenwelzijnsrisico's voor angorakonijnen bij de volgende drie aandachtsgebieden: huisvesting, plukken/scheren en doden. De individuele huisvesting in kooien sluit niet aan bij de natuurlijke behoeftes van angorakonijnen. Natuurlijk gedrag zoals graven, rennen, springen en spelen kan niet worden uitgevoerd en konijnen missen het contact met soortgenoten. Dit kan leiden tot stress en apathie. Het plukken van haar is extreem pijnlijk en stressvol – angorakonijnen gillen tijdens dit proces – en kan leiden tot scheuren in de huid. Bij scheren is er een risico op pijn, stress en verwondingen: konijnen proberen vaak te ontsnappen en kunnen hierbij verwondingen oplopen door de scheerschaar of scheermachine. Angorakonijnen verkeren vaak in (thermo)shock na het plotselinge verlies van hun vacht. Er is een risico op pijn en stress tijdens het slachten, met name wanneer konijnen onbedwelmd worden geslacht.

6.1.5 Oplossingsrichtingen

- ❖ **Schaap:** Bedrijven kunnen dierenwelzijnsrisico's bij wol van schapen verkleinen door de *Responsible Wool Standard* (RWS) toe te passen in hun keten. RWS wordt toegekend aan houderijen waarvoor relatief uitgebreide dierenwelzijnseisen gelden en garandeert traceerbaarheid langs de keten. De standaard verbiedt het uitvoeren van mulesing. Risico's inzake mulesing, transport en slacht kunnen ook worden verkleind door wol in te kopen uit Nieuw-Zeeland. Van de in §6.3 besproken landen heeft Nieuw-Zeeland de meest uitgebreide en wetgeving voor dierenwelzijn. Gerecyclede wol kan worden gebruikt als een alternatief voor nieuwe wol. Bedrijven kunnen dierenwelzijnsrisico's bij wol vermijden door geen wol te gebruiken en te kiezen voor niet-dierlijke alternatieven zoals acryl, fleece en katoen.

Geit: Er zijn geen pasklare oplossingen voor het verkleinen van de dierenwelzijnsrisico's bij wol van geiten. Het is niet duidelijk of de risico's lager zijn in bepaalde landen. Bedrijven kunnen door middel van due diligence (zie Hoofdstuk 10) en samenwerking in de keten (zie §11.4) de dierenwelzijnsrisico's in hun keten proberen te verkleinen of zelf op zoek gaan naar kasjmier en mohair waarbij dierenwelzijn relatief goed geborgd is. Ook kunnen bedrijven zich aansluiten bij de *Sustainable Fiber Alliance*, een internationale non-profit organisatie die bezig is met de ontwikkeling van een internationale standaard voor onder meer dierenwelzijn bij de kasjmierproductie. Bedrijven kunnen dierenwelzijnsrisico's vermijden door geen kasjmier en mohair te gebruiken en te kiezen voor niet-dierlijke alternatieven.

- ❖ **Angorakonijn:** Momenteel zijn de mogelijkheden om de hoge risico's bij de huisvesting en het plukken of scheren van angorakonijnen te verkleinen zeer beperkt, omdat er voor angorawol geen certificeringssystemen of landen van herkomst zijn waarbij het risico op aantasting van dierenwelzijn relatief laag is. Bedrijven kunnen door middel van due diligence (zie Hoofdstuk 10) en samenwerking in de keten (zie §11.4) op zoek gaan naar productiebedrijven waar lagere welzijnsrisico's gelden wat betreft huisvesting en waar angorawol op een meer diervriendelijke manier wordt verkregen. Bij het certificeringssysteem *Caregora* kan niet worden vastgesteld in hoeverre Caregora wol daadwerkelijk een diervriendelijk(er) alternatief is voor gewone angorawol. Bedrijven kunnen dierenwelzijnsrisico's vermijden door geen angorawol te gebruiken en te kiezen voor niet-dierlijke alternatieven.

6.2 Materiaal

- ❖ **Algemeen:** Wol is een textielvezel die verkregen wordt door het scheren van de lange, zachte haren van bepaalde dieren. Wol onderscheidt zich op twee punten van gewoon haar. Ten eerste is de buitenste laag van de wolvezel opgebouwd uit schubben. Ten tweede zijn de vezels gekroesd: ze tellen tot 20 bochten per inch (2,54 cm) en houden hierdoor veel stilstaande lucht vast. Door deze twee eigenschappen haken de vezels gemakkelijk in elkaar en kunnen ze worden gesponnen.
- ❖ **Bronnen van herkomst:** Wol is geen bijproduct van de vleesindustrie. Wolproducerende dieren worden meestal in de eerste plaats voor hun wol gehouden.
- ❖ **Dieren:** Het schaap is de bekendste wolproducerende diersoort. Andere dieren die voor hun wol worden gehouden zijn de kasjmiergeit (voor de productie van kasjmier), de angorageit (voor de productie van mohair) en het angorakonijn (voor de productie van angorawol). Ook kamelen, paarden (staart en manen) alpaca's, lama's, vicuña's, muskusossen²³⁵ en jaks hebben haren die als wol worden geclassificeerd.
- ❖ **Toepassingen:** Wol wordt gebruikt voor de productie van onder meer kleding, beddengoed, tapijten en stoelbekleding. Tevens wordt het veel toegepast als isolatiemateriaal voor gebouwen.
- ❖ **Eigenschappen:** Wol is een uitstekende warmte-isolator vanwege de stilstaande lucht die zich tussen de gekrulde vezels bevindt. Wol is brandvertragend, heeft een hoog vochtopnamegehalte en kan gemakkelijk geuren en geluiden absorberen. Verder heeft wol van nature een hoge elasticiteit, waardoor het zacht aanvoelt.²³⁶
- ❖ **Productie:** Na het scheren van het dier worden de wolvezels gereinigd, ontward en gesponnen tot een enkele draad. Vervolgens worden één of meerdere draden in elkaar gevlochten of gedraaid (twijnen). Hierna kan een weefsel worden geweven en kan het eindproduct worden gefabriceerd. Wol kan in verschillende stadia van de productie worden geverfd.
- ❖ **Classificatie:** Wolvezels worden gecategoriseerd op basis van dikte. De dikte is afhankelijk van de diersoort. De dunnere vezels (<25 micrometer) zijn het meest geschikt voor de productie van kleding omdat deze de minste irritatie geven op de huid.

²³⁵ Een muskusos is een holhoornig hoefdier uit het Arctisch gebied. Het dier is verwant aan geiten, schapen en gemzen.

²³⁶ <http://www.iwto.org/wool>

6.3 Schaap

6.3.1 Inleiding

Het schaap (*Ovis aries*) is een evenhoevig zoogdier en behoort tot de herkauwers. Van de in totaal meer dan 850 verschillende schapenrassen²³⁷ wordt voornamelijk de Merino (zie Figuur 10²³⁸) toegepast voor de productie van wol, naast onder andere de Rambouillet, Blue Faced Leicester en Corriedale.²³⁹

Figuur 10: Merinoschaap

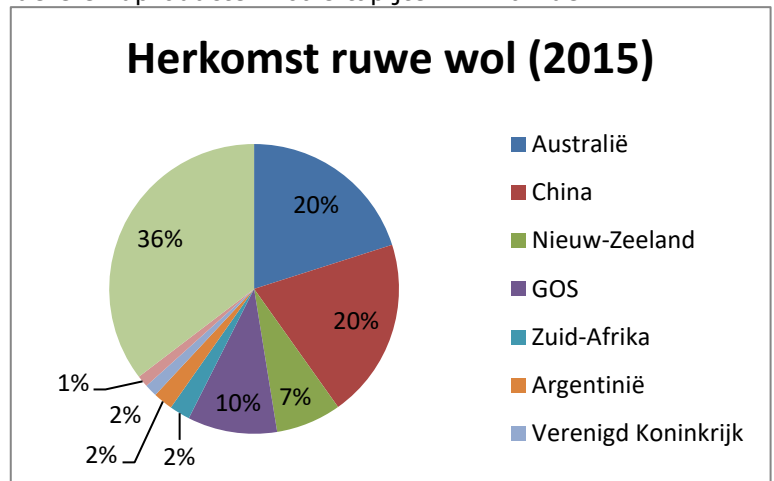
Omdat schapen voor de wolindustrie gedurende meerdere jaren kunnen worden geschoren, leven ze langer dan dieren die exclusief voor de vleesindustrie worden gefokt. Schapen hebben een levensverwachting van 10-12 jaar, maar hun productiviteit neemt na hun zevende jaar doorgaans af. Om die reden worden ze vaak op een leeftijd van zes of zeven jaar uit de kudde verwijderd en geslacht.²⁴⁰

6.3.2 Aantallen en herkomst

In 2015 werd wereldwijd in totaal 2,128 miljard kg ruwe wol geproduceerd. De totale schapenpopulatie in dat jaar bedroeg ruim 1,163 miljard dieren.

Australië (20%) en China (20%) zijn de grootste schapenwolproducerende landen, gevolgd door Nieuw-Zeeland (7%) (Figuur 11).²⁴¹ Australië is de grootste producent van wol voor kleding: 75% van deze wol is uit dit land afkomstig. Wol uit Nieuw-Zeeland heeft vaak een hogere dikte en is daardoor geschikt voor andere eindproducten zoals tapijten.²⁴² Van de drie landen telt China het grootste aantal schapen (180 miljoen).²⁴³ China importeert tevens ongeveer driekwart van de ruwe wol uit Australië om deze verder te verwerken voor de binnenlandse markt en voor de export.²⁴⁴

Het Gemenebest van Onafhankelijke Staten (GOS, groep van ex-Sovjetstaten) produceert in totaal 10% van de totale hoeveelheid ruwe wol. Ook Zuid-Afrika (2%), Argentinië (2%), het Verenigd Koninkrijk (2%) en Uruguay (1%) staan bekend om hun wolproductie.²⁴⁵

Figuur 11: Herkomst ruwe wol (2015)

²³⁷ European Food Safety Authority. (2014). Scientific Opinion on the welfare risks related to the farming of sheep for wool, meat and milk production.

²³⁸ By Original: User:Fir0002Derivative work: Charles Esson at en.wikipedia - Edit of Image:Sheep eating grass edit02.jpg, GFDL 1.2, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=12599612>

²³⁹ <http://www.iwto.org/sheep>

²⁴⁰ <http://www.sheep101.info/sheepbasics.html>

²⁴¹ <http://www.iwto.org/wool-production>

²⁴² International Wool Textile Organization. (2017). IWTO Specifications for Wool Animal Welfare.

²⁴³ FAO. (2016). World statistical compendium for raw hides and skins, leather and leather footwear 1999-2015.

²⁴⁴ <https://woolproducers.com.au/uploads/file/WPA%20China%20Report%202015.pdf>

²⁴⁵ <http://www.iwto.org/wool-production>

6.3.3 Dierenwelzijnsrisico's

In deze sectie worden de dierenwelzijnsrisico's voor schapen besproken op basis van acht specifieke aandachtsgebieden. Bij elk aandachtsgebied is er een risico op schending van een of meerdere van de Vijf Vrijheden voor dierenwelzijn zoals beschreven in de Nederlandse Wet dieren. Tabel 10 geeft weer op welke van de Vijf Vrijheden elk aandachtsgebied van toepassing is.

Tabel 10: Dierenwelzijnsrisico's voor schapen in relatie tot Vijf Vrijheden

	Dorst, honger en onjuiste voeding	Fysiek en fysiologisch ongerief	Pijn, verwondingen en ziektes	Angst en chronische stress	Beperking van hun natuurlijk gedrag
Huisvesting		x	x	x	x
Voeding	x				
Ingrepen			x	x	
Mulesing			x	x	
Scheren			x	x	
Management		x	x		
Transport	x	x	x	x	
Slacht			x	x	

x = risico op schending 'Vrijheid'

- ❖ **Huisvesting:** De meeste schapen leven in extensieve productiesystemen. Een klein aantal schapen leeft permanent binnen in schuren. In extensieve productiesystemen is er vaak geen overdekte huisvesting aanwezig. Hierdoor worden schapen soms blootgesteld aan onaangename weersomstandigheden zoals extreme hitte, kou, regen, wind en sneeuw. Met name lammeren zijn kwetsbaar onder deze omstandigheden. Het natuurlijk gedrag van schapen om gedurende 50% van de dag te grazen. Schapen die in schuren leven zijn hier niet toe in staat, wat kan leiden tot stress. Schapen die in schuren gehouden worden kunnen tevens gedragsproblemen ontwikkelen die zich uiten in stereotypisch gedrag zoals vachtbijten en het kauwen op voorwerpen in de schuur. Sommige dieren stoppen zelfs met eten. Ook treden soms voetproblemen op door het harde grondoppervlak. Bij schapen die in individuele compartimenten verblijven is bovendien zeer beperkt sociale interactie mogelijk.²⁴⁶
- ❖ **Voeding:** Schapen die in schuren leven krijgen soms minimale hoeveelheden te eten. Ook heeft het voedsel soms een lage voedingswaarde. Als gevolg hiervan kunnen verschillende gezondheidsproblemen ontstaan.²⁴⁷ In extensieve productiesystemen is er een risico op ondervoeding vanwege de soms lage voedingswaarde van het gras. Dit risico is extra groot in de winter en in periodes van droogte. Als een schaap een dikke wintervacht draagt, is ondervoeding niet altijd goed zichtbaar.²⁴⁸
- ❖ **Ingrepen:** Ingrepen die voorkomen bij schapen zijn castratie, staartcouperen, mulesing (zie onder) en ingrepen ter identificatie (meestal oormerken). Castratie wordt uitgevoerd om mannetjesschapen blijvend onvruchtbaar en minder dominant te maken. De staart van een schaap wordt gecoupeerd om opeenhoping van ontlasting en de aandoening *myasis* te voorkomen.²⁴⁹ Welke ingrepen precies worden toegepast hangt af van het productiesysteem en van eventuele wetgeving. Ingrepen worden om economische redenen meestal uitgevoerd zonder verdoving of pijnstilling. Het onverdoofd uitvoeren van deze

²⁴⁶ http://kb.rspca.org.au/What-are-the-animal-welfare-issues-with-individual-shedding-of-sheep_114.html

²⁴⁷ http://kb.rspca.org.au/What-are-the-animal-welfare-issues-with-individual-shedding-of-sheep_114.html

²⁴⁸ Webster, J. (2008). *Animal Welfare: Limping Towards Eden*.

²⁴⁹ Farm Animal Welfare Council. (2008). *FAWC Report on the Implications of Castration and Tail Docking for the Welfare of Lambs*.

ingrepen leidt tot acute pijn. Ook als verdoving wel wordt toegepast, kan een ingreep pijnlijk zijn. Tevens is er een risico op chronische pijn en op infecties. Uit onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat lammeren ook na een castratie nog dagenlang pijn kunnen hebben.²⁵⁰

- ❖ **Mulesing:** Mulesing²⁵¹ verwijst naar het verwijderen van stukken huid rond het staartstuk om aantasting door vliegen (myasis) te voorkomen. Dit gebeurt meestal onverdoofd. De ingreep brengt veel pijn en stress teweeg en kan leiden tot infecties. Mulesing wordt hoofdzakelijk in Australië uitgevoerd bij merinoschape om aantasting door de *Lucilia cuprina* bromvlieg te voorkomen. Vanwege de rimpels en vouwen in de wollige huid van merinoschape blijven urinevocht en resten van uitwerpselen snel hangen bij de staart en het achterwerk van de dieren. Dit werkt als een magneet op de bewuste vlieg, die er graag zijn eitjes legt. De larven die uit deze eitjes komen eten zich een weg door de schapehuid, een aandoening die myasis wordt genoemd en bij uitblijven van medische behandeling fataal is voor het schaap.²⁵²
Animal Health Australia adviseert in de *Animal Welfare Standards for Sheep* dat de ingreep alleen moet worden uitgevoerd als er geen alternatieven voorhanden zijn en als het het welzijn en de gezondheid van de schape ten goede komt. Een voorbeeld van een alternatief is een injectie met natriumlaurylsulfaat-oplossing. Na het toedienen hiervan vormt zich een korst en vervolgens een stuk blote huid met beperkte haargroei.²⁵³ Daarnaast kan het ontstaan van myasis worden voorkomen door het uitvoeren van controles, door vroegtijdige behandeling van geïnfecteerd weefsel en door het gebruik van insecticide.²⁵⁴ Een lange-termijnoplossing is het doorfokken van merinoschape die minder vatbaar zijn voor myasis.²⁵⁵
- ❖ **Scheren:** Schape worden meestal eenmaal per jaar geschoren. Dit gebeurt met een handscheermachine of met een scheerschaar. Welke methode wordt gebruikt hangt af van de grootte van het bedrijf (grote kuddes worden meestal machinaal geschoren) en van het klimaat (bij handmatig scheren is het mogelijk om een dikkere laag wol intact te laten, wat noodzakelijk is bij koude temperaturen).²⁵⁶ Tijdens het scheren is er een risico op verwondingen, die soms zonder verdoving met naald en draad worden gedicht. Met name als de scheerders worden betaald per volume-eenheid en niet per uur is de kans op verwondingen groot, aangezien het scheren dan vaak haastig verloopt. Het verzamelen in een scheerschuur en het scheren zelf is stressvol voor schape en een ruwe behandeling bij het scheren leidt vaak tot pijn. Ook kunnen vormen van mishandeling voorkomen bij het scheren zoals het slaan, stompen en schoppen van schape en het staan op hun kop, nek en achterpoten.²⁵⁷
- ❖ **Management:** Een groot welzijnsrisico bij schape is rotkreupel, een aandoening waarbij verschillende bacteriën de klauwen en tussenklauwhuid aantasten. Schape met rotkreupel hebben gepaste zorg nodig, aangezien de aandoening pijnlijk is en kan leiden tot permanente kreupelheid.²⁵⁸ Merinoschape zijn gefokt voor hun geplooide huid en dragen hierdoor relatief veel wol. Sommige dieren raken oververhit en storten in elkaar door het dragen van deze onnatuurlijk grote hoeveelheden wol.²⁵⁹

²⁵⁰ Webster, J. (2008). Animal Welfare: Limping Towards Eden.

²⁵¹ Mulesing valt onder ingrepen, maar wordt hier als apart aandachtsgebied besproken omdat het een veelbesproken dierenwelzijnsthema is bij schape.

²⁵² http://kb.rspca.org.au/What-is-mulesing-and-what-are-the-alternatives_113.html

²⁵³ http://kb.rspca.org.au/What-is-mulesing-and-what-are-the-alternatives_113.html

²⁵⁴ <https://www.mpi.govt.nz/protection-and-response/animal-welfare/codes-of-welfare/>

²⁵⁵ http://kb.rspca.org.au/What-is-mulesing-and-what-are-the-alternatives_113.html

²⁵⁶ International Wool Textile Organization. (2017). Interview.

²⁵⁷ <https://www.peta.org/issues/animals-used-for-clothing/wool-industry/>

²⁵⁸ Webster, J. (2008). Animal Welfare: Limping Towards Eden.

²⁵⁹ <https://www.peta.org/issues/animals-used-for-clothing/wool-industry/mulesing/>

- ❖ **Transport:** Bij hoge temperaturen en lange afstanden kan het vervoer van schapen leiden tot honger, dorst en uitdroging.²⁶⁰ Een ruwe omgang bij het vervoer leidt dikwijls tot pijn. De hoge dierdichtheid, het lawaai en de plotselinge verandering van omgeving tijdens het vervoer kunnen stress en angst veroorzaken.²⁶¹ Tijdens het vervoer per schip is er een verhoogd risico op salmonella en hittestress. Verder weigeren sommige dieren om te eten aan boord. Dit is de belangrijkste doodsoorzaak van schapen tijdens het vervoer.²⁶²
- ❖ **Slacht:** In grootschalige, commerciële slachterijen is het gebruikelijk om schapen te bedwelmen voorafgaand aan de slacht. Dit gebeurt meestal met elektriciteit en soms met een schietmasker. Bij deze laatste methode wordt door de hersenen geschoten met een kogel of stalen pen. Ook kan alleen een kopslag worden toegediend zonder de hersenen te penetreren. Vervolgens wordt de hals van het dier doorgesneden. Schapen worden soms ook onder primitievere omstandigheden geslacht, zonder bedwelming. Ook bij het ritueel slachten volgens islamitische en joodse standaarden (halal en koosjer) wordt meestal geen bedwelming toegepast. Bij rituele slacht moet een dier tijdens de halsdoorsnede bij bewustzijn zijn. Sommige gemeenschappen staan reversibele bedwelming toe; dit houdt in dat de bedwelming niet tot de dood van het dier mag leiden.²⁶³ Onbedwelmd slachten zorgt voor pijn. Ook als er wel bedwelming wordt toegepast is er een risico op pijn; soms is de bedwelming niet effectief of ontwaakt het dier voortijdig. Bovendien brengt de slacht vaak extreme angst en stress teweeg, zeker wanneer dieren dit zien gebeuren bij soortgenoten.

6.3.4 Leefomstandigheden

In deze sectie worden de leefomstandigheden beschreven voor schapen in de top-drie productielanden van schapenwol.

6.3.4.1 Australië

- ❖ **Productie:** De Australische wolindustrie telt ongeveer 55.000 schapenhouderijen met in totaal 72 miljoen schapen. Een doorsnee houderij is 3100 hectare groot en telt rond de 3000 schapen. Het gaat voornamelijk om merinoschapen.²⁶⁴
- ❖ **Huisvesting:** De meeste schapen in Australië leven vaak op zogenaamde 'sheep stations', uitgestrekte ranches van soms wel duizenden vierkante kilometer met een lage dierdichtheid. Deze dieren hebben dus een grote bewegingsvrijheid en kunnen vrijuit grazen. In Figuur 12²⁶⁵ is te zien dat 55% van alle schapen gehouden wordt in de zogenaamde sheep/cereal zone, die vanwege de gematigde regenval bij uitstek geschikt is voor de landbouw en veeteelt. 12% van de Australische wolproductie is afkomstig van schapen die permanent binnen in schuren leven, soms zelfs in individuele compartimenten. Door de speciale voeding die deze dieren krijgen is het mogelijk om een fijnere wolsoort te produceren.²⁶⁶

²⁶⁰ M. C. Appleby, V. A. Cussen, L. Garcés, L. A. Lambert, J. Turner. (2008). Long Distance Transport and Welfare of Animals.

²⁶¹ M. C. Appleby, V. A. Cussen, L. Garcés, L. A. Lambert, J. Turner. (2008). Long Distance Transport and Welfare of Animals.

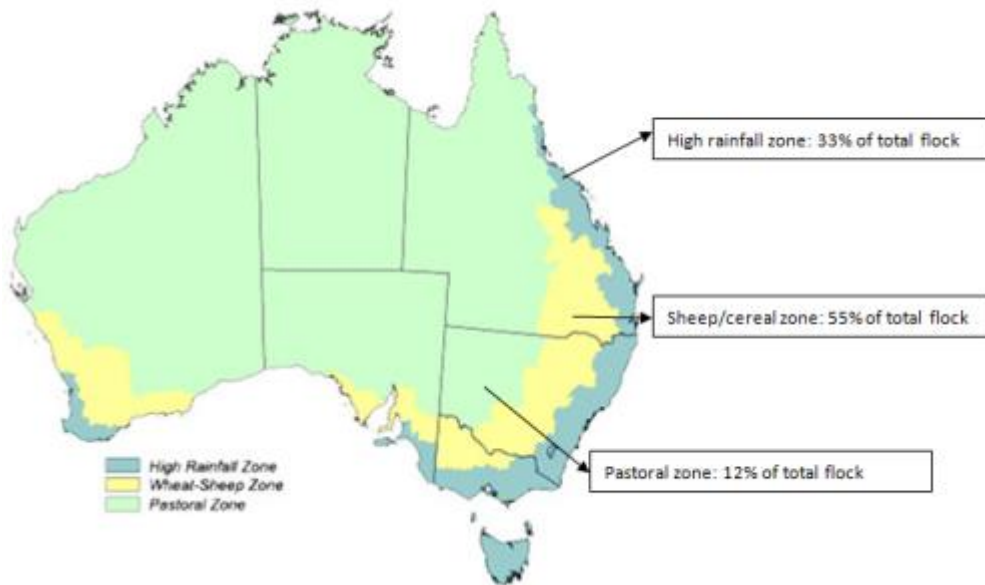
²⁶² M. C. Appleby, V. A. Cussen, L. Garcés, L. A. Lambert, J. Turner. (2008). Long Distance Transport and Welfare of Animals.

²⁶³ Animal Sciences Group van Wageningen UR. (2008). Ritueel slachten en het welzijn van dieren.

²⁶⁴ <http://agb165-wool-infomercial-blog.tumblr.com/>

²⁶⁵ <http://agb165-wool-infomercial-blog.tumblr.com/post/45072076850/d-using-a-map-as-an-aid-identify-the-main>

²⁶⁶ http://kb.rspca.org.au/What-are-the-animal-welfare-issues-with-individual-shedding-of-sheep_114.html

Figuur 12: Verdeling schapen in Australië per zone

- ❖ **Mulesing:** Mulesing vindt plaats bij ongeveer 40% van de merinoschapen in Australië en mag alleen door geregistreerde beoefenaars worden uitgevoerd. De ingreep wordt vooral uitgevoerd in gebieden met veel water, omdat hier de kans op myasis het grootst is.²⁶⁷
- ❖ **Scheren:** Schapen in Australië worden minstens één keer per jaar geschoren, meestal in het voorjaar. De dieren worden hiervoor bijeengebracht in een scheerschuur en geschoren met een handscheermachine. De scheerders zijn er doorgaans op getraind om de dieren zodanig te positioneren op hun buik, rug en flank dat de procedure voor zowel het schaap als de scheerders zo soepel mogelijk verloopt. Het scheren duurt vaak zo'n 2-3 minuten.²⁶⁸
- ❖ **Transport:** In Australië worden schapen voor meerdere doeleinden vervoerd. Ten eerste vindt er vervoer plaats per vrachtwagen naar slachthuizen in het land zelf. Doordat de meeste slachthuizen zich in de kustgebieden bevinden, moeten schapen die in het binnenland leven vaak grotere afstanden afleggen, soms wel meer dan 3000 km. Naast de afstand vormt ook het klimaat een risicofactor – de temperatuur komt in het binnenland vaak boven de 35 graden uit²⁶⁹ en kan in de vrachtwagens verder oplopen, waardoor er een risico is op oververhitting. Ten tweede worden schapen soms verplaatst naar andere gebieden voor de fok en handel of wegens weers- en seizoensomstandigheden, bijvoorbeeld in periodes van extreme droogte. Bij dergelijke verplaatsingen blijft de afstand meestal beperkt tot 200 km.²⁷⁰ Ten derde worden jaarlijks enkele miljoenen schapen vanuit Australië levend geëxporteerd naar andere landen voor de vleesindustrie. 81% van de export heeft het Midden-Oosten als eindbestemming. Het gaat meestal om gecastreerde mannetjes. Het vervoer vindt normaliter plaats per schip. Over de export van schapen zijn verschillende misstanden gerapporteerd waaronder zieke, gewonde en dode schapen aan boord, overvol geladen schepen en een ruwe behandeling bij het in- en uitladen.²⁷¹

²⁶⁷ International Wool Textile Organization. (2017). Interview.

²⁶⁸ http://kb.rspca.org.au/what-are-the-animal-welfare-issues-with-shearing-of-sheep_603.html

²⁶⁹ M. C. Appleby, V. A. Cussen, L. Garcés, L. A. Lambert, J. Turner. (2008). Long Distance Transport and Welfare of Animals.

²⁷⁰ Hassall & Associated Pty Ltd. (2006). Structure and Dynamics of the Australian Sheep Industry.

²⁷¹ M. C. Appleby, V. A. Cussen, L. Garcés, L. A. Lambert, J. Turner. (2008). Long Distance Transport and Welfare of Animals.

- ❖ **Slacht:** Ieder jaar worden ongeveer 5-7 miljoen schapen en 17-19 miljoen lammeren geslacht in een van de ca. 300 slachthuizen die Australië telt.²⁷² Bijna alle slachthuizen maken gebruik van elektrische bedwelming of schietmaskers.²⁷³ Ongeveer acht slachthuizen hebben vanuit religieuze overwegingen toestemming gekregen voor onbedwelmde slacht.²⁷⁴ De schapen die worden geëxporteerd komen vaak terecht in landen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika waar geen dierenwelzijnsstandaarden gelden; hier worden ze meestal onbedweld en ritueel geslacht.²⁷⁵

6.3.4.2 China

- ❖ **Productie:** China telt rond de 180 miljoen schapen, waarvan slechts een deel de fijnere wolsoorten produceert die het meest geschikt zijn voor de wolindustrie. Vaak gaat het om schapen die voor zowel de wol- als de vleesindustrie worden gehouden. Deze schapen zijn doorgaans kruisingen van inheemse en geïmporteerde rassen.²⁷⁶
- ❖ **Huisvesting:** De meeste schapen leven in het noordelijk deel van China in de regio's Xinjiang, Inner Mongolia en Gansu. Het gaat om extensieve productiesystemen in berg- en heuvelachtige gebieden die vanwege de wind, beperkte regenval en koude temperaturen in de winter ongeschikt zijn voor akkerbouw. In de winter leven de schapen grotendeels binnen in schuren; ze krijgen dan dagelijks wat tijd om buiten te kunnen grazen.²⁷⁷ China kampt op grote schaal met landverslechtering en verwoestijning als gevolg van overbegrazing.²⁷⁸ Dientengevolge mag in Inner Mongolia maximaal één schaap gehouden worden per 2 hectare grond.²⁷⁹ Vanwege de vaak ontoereikende voedingswaarde van het gras is aanvullend voedsel (o.a. kuilvoer, hooi en concentraten van granen) nodig voor de schapen.²⁸⁰
- ❖ **Mulesing:** Er is geen aanleiding om te veronderstellen dat mulesing wordt toegepast in China. De ingreep wordt vrijwel uitsluitend bij merinoschapen uitgevoerd. Alhoewel sommige schapen in China afstammen van de Merino²⁸¹, zijn raszuivere merinoschapen een zeldzaamheid in het land.
- ❖ **Scheren:** Er is geen informatie beschikbaar over scheerprocedures in China. Aangenomen wordt dat de algemene informatie over scheren (zie §6.3.3) ook van toepassing is op China.
- ❖ **Transport:** Schapen worden in China per trein of vrachtwagen vervoerd naar markten en slachthuizen. Het gaat om lange afstanden, soms van meer dan 2500 km. Het transport wordt vaak uitgevoerd door kleine en middelgrote bedrijven die doorgaans niet gemotiveerd zijn om dierenwelzijnsstandaarden na te leven vanwege de bijkomende kosten. Veel van deze bedrijven zijn niet-gespecialiseerde ondernemingen die weinig kennis hebben

²⁷² <http://www.aussieabattoirs.com/facts>

²⁷³ <http://www.aussieabattoirs.com/facts/stunning-killing>

²⁷⁴ http://kb.rspca.org.au/what-is-halal-slaughter-in-australia_116.html

²⁷⁵ <https://www.peta.org/issues/animals-used-for-clothing/wool-live-export/>

²⁷⁶ D. G. Masters, D. B. Purser, S. X. Yu, Z. S. Wang, R. Z. Yang, N. Liu, X. L. Wang, D. X. Lu, L. H. Wu, W. H. Rong, J. K. Ren, G. H. Li. (1990). Production from fine wool sheep in three areas in Northern China.

²⁷⁷ D. G. Masters, D. B. Purser, S. X. Yu, Z. S. Wang, R. Z. Yang, N. Liu, X. L. Wang, D. X. Lu, L. H. Wu, W. H. Rong, J. K. Ren, G. H. Li. (1990). Production from fine wool sheep in three areas in Northern China.

²⁷⁸ J. G. Han, Y. J. Zhang, C. J. Wang, W. M. Bai, Y. R. Wang, G. D. Han, L. H. Li. (2008). Rangeland degradation and restoration management in China.

²⁷⁹ EBLEX. (2014). EBLEX study of the sheep industry in Northern China.

²⁸⁰ D. G. Masters, D. B. Purser, S. X. Yu, Z. S. Wang, R. Z. Yang, N. Liu, X. L. Wang, D. X. Lu, L. H. Wu, W. H. Rong, J. K. Ren, G. H. Li. (1990). Production from fine wool sheep in three areas in Northern China.

²⁸¹ EBLEX. (2014). EBLEX study of the sheep industry in Northern China.

op het gebied van dierenwelzijn en de dieren op een ruwe manier behandelen. Het overladen van vrachtwagens is een veelgebruikte manier om kosten te besparen.²⁸²

- ❖ **Slacht:** Door de opkomst van grootschalige, efficiënte slachthuizen zijn de omstandigheden voor schapen tijdens de slacht verbeterd. Alle grote slachthuizen hanteren verdoovingstechnieken zoals schietmaskers en elektrische bedwelming. In slachthuizen in landelijke gebieden is echter veel verbetering mogelijk.²⁸³

6.3.4.3 Nieuw-Zeeland

- ❖ **Productie:** Nieuw-Zeeland telt rond de 25.000 schapenhouderijen met in totaal 30 miljoen schapen. Een doorsnee schapenhouderij in Nieuw-Zeeland is 250 hectare groot en telt 3.000 schapen. Veel gehouden schapenrassen zijn de Romney Marsh, Perendale, Cooporth en Corriedale.²⁸⁴ Minder dan 7% van de schapen behoort tot het Merino ras.²⁸⁵
- ❖ **Huisvesting:** De overgrote meerderheid van de schapen in Nieuw-Zeeland leeft buiten op uitgestrekte weides. De meeste dieren leven in het hoog- en heuvelland in extensieve productiesystemen met een zeer lage dierdichtheid, zonder aanvullend voedsel en zonder overdekte huisvesting. In de vlakke gebieden zijn meer intensieve systemen mogelijk vanwege de betere landkwaliteit. Met gemiddeld 14 dieren per hectare is in dergelijke systemen nog steeds sprake van een grote bewegingsvrijheid. In veel gevallen worden zowel runderen als schapen gehouden in één productiesysteem.²⁸⁶
- ❖ **Mulesing:** Mulesing vindt in zeer beperkte mate plaats in Nieuw-Zeeland. Het risico op mulesing geldt alleen voor bepaalde gebieden en voor merinoschapen (minder dan 7% van de schapen in Nieuw-Zeeland). Bovendien heeft de merinowolindustrie in Nieuw-Zeeland onder druk van dierenwelzijnsorganisaties sinds 2007 het gebruik van mulesing sterk teruggedrongen in het land.²⁸⁷ In 2016 diende het Ministry of Primary Industries een voorstel in voor een verbod op mulesing.²⁸⁸
- ❖ **Scheren:** Er is geen informatie beschikbaar over de scheerprocedures in Nieuw-Zeeland. Aangenomen wordt dat de algemene informatie over scheren (zie §6.3.3) ook op dit land van toepassing is.
- ❖ **Transport:** De meeste schapen in Nieuw-Zeeland worden alleen voor de slacht vervoerd. Het gaat meestal om transport per vrachtwagen over relatief korte afstanden van minder dan 100 km. In enkele gevallen vindt ook transport per schip plaats van het Noordereiland naar het Zuidereiland of vice versa. Deze overtocht duurt ongeveer drie uur. Het naleven van de vrijwillige transportstandaarden werd door het toenmalige Ministry of Agriculture and Forestry beschreven als 'zeer goed'. Ook vanuit Nieuw-Zeeland vindt export van levende schapen plaats per schip naar het Midden-Oosten. Met een gemiddeld aantal schapen van 40.000 per jaar gaat het echter om veel kleinere aantallen dan bij Australië.²⁸⁹

²⁸² M. C. Appleby, V. A. Cussen, L. Garcés, L. A. Lambert, J. Turner. (2008). Long Distance Transport and Welfare of Animals.

²⁸³ N. Trent, P. Ormel, J. L. Garcia de Siles, G. Heinz, M. James. (2003). The State of Meat Production in Developing Countries: 2002.

²⁸⁴ International Wool Textile Organization. (2017). IWTO Specifications for Wool Animal Welfare.

²⁸⁵ S. T. Morris. (2013). Sheep and beef cattle production systems.

²⁸⁶ S. T. Morris. (2013). Sheep and beef cattle production systems.

²⁸⁷ <http://www.farmweekly.com.au/news/agriculture/sheep/wool/nzs-welfare-act-bans-mulesing/2752368.aspx>

²⁸⁸ <http://www.mpi.govt.nz/news-and-resources/consultations/consultation-on-proposed-animal-welfare-regulations/#documents>

²⁸⁹ M. C. Appleby, V. A. Cussen, L. Garcés, L. A. Lambert, J. Turner. (2008). Long Distance Transport and Welfare of Animals.

- ❖ **Slacht:** De wet in Nieuw-Zeeland verplicht een snelle en pijnloze dodingsmethode (zie §6.3.5.3). Dit geldt ook voor de halal slachthuizen in het land (26% van het geëxporteerde rode vlees is halal gecertificeerd).

6.3.5 Wetgeving

Per land staan tussen haakjes de scores vermeld van de *Animal Protection Index* uit 2014, op een schaal van A (hoogste score) tot G (laagste score).

6.3.5.1 Australië (C)

- ❖ **Algemeen:** De Australische dierenwelzijnswetgeving op nationaal niveau beperkt zich tot de import en export van dieren en dierlijke producten. In de Australische grondwet is bepaald dat diergezondheid en dierenwelzijn onder de verantwoordelijkheid vallen van de regeringen van de zes staten en twee territoria die het land telt. In 2005 begon de nationale regering met het ontwikkelen van de Australian Animal Welfare Strategy (AAWS). Dit leidde tot een implementatieplan²⁹⁰ dat als basis moet dienen voor het dierenwelzijnsbeleid in elk van de acht rechtsgebieden en tot meer eenduidige wetgeving in het land moet leiden.
- ❖ **Staten en territoria:** Alle acht staten en territoria hebben een eigen dierenwelzijnswet die directe en indirecte vormen van dierenmishandeling verbiedt.²⁹¹
- ❖ **Animal Welfare Standards for Sheep:** Animal Health Australia heeft in januari 2016 namens de AAWS de Animal Welfare Standards for Sheep²⁹² gepubliceerd. Dit document bevat richtlijnen met betrekking tot onder andere voedsel- en watervoorziening, risicomangement, de fok, staartcouperen, castratie, mulesing en de slacht. Verschillende staten hebben aangekondigd de standaarden in hun dierenwelzijnswetgeving te implementeren of hebben dit inmiddels al gedaan.²⁹³
- ❖ **Transport:** Met uitzondering van West-Australië hebben alle acht rechtsgebieden de Australian Animal Welfare Strategy for the Land Transport of Livestock²⁹⁴ in hun dierenwelzijnswetgeving geïmplementeerd. In dit document staan gedetailleerde richtlijnen die het dierenwelzijn tijdens het vervoer moeten waarborgen en dierenwelzijnsrisico's moeten minimaliseren. Zo moet een competent persoon aanwezig zijn die tijdens het vervoer toeziet op het welzijn van de dieren, moet het vervoermiddel in goede staat zijn en moeten de dieren fit zijn om te mogen worden vervoerd. Schapen mogen maximaal 48 uur achter elkaar worden vervoerd zonder water (ter vergelijking: volgens de EU Transportverordening moeten zoogdieren in de EU ten minste om de 24 uur worden gevoederd en om de 12 uur worden gedrenkt). Voor lammeren onder de 4 maanden en voor oaien die langer dan 14 weken zwanger zijn geldt een maximumduur van respectievelijk 28 en 24 uur.
- ❖ **Export:** Het Department of Agriculture, Fisheries and Forestry is verantwoordelijk voor het reguleren van de export van levende dieren. In de Australian Standards for the Export of Livestock²⁹⁵ is onder andere bepaald dat de gezondheid en het welzijn van de dieren een

²⁹⁰

http://www.australiananimalwelfare.com.au/app/webroot/files/upload/files/aaws_implementation_plan_updated.pdf

²⁹¹ World Animal Protection. (2014). Animal Protection Index Country Report: Australia.

²⁹² <http://www.animalwelfarestandards.net.au/files/2016/01/Sheep-Standards-and-Guidelines-for-Endorsed-Jan-2016-250116.pdf>

²⁹³ <http://www.animalwelfarestandards.net.au/sheep/>

²⁹⁴ <http://www.animalwelfarestandards.net.au/files/2015/12/Land-transport-of-livestock-Standards-and-Guidelines-Version-1.-1-21-September-2012.pdf>

²⁹⁵ <http://www.agriculture.gov.au/SiteCollectionDocuments/animal-plant/animal-welfare/standards/version2-3/australian-standards-v2.3.pdf>

prioriteit is en dat alle partijen in de exportketen hier verantwoordelijkheid voor dragen. Als het percentage schapen dat de reis niet overleeft hoger is dan 2% moeten exporteurs dit rapporteren aan de Australische autoriteiten.

- ❖ **Slacht:** In de Animal Welfare Standards for Sheep staat beschreven dat de slacht moet worden uitgevoerd door een competent persoon en dat de dodingsmethode snel tot bewustzijnsverlies moet leiden en dat het doden moet plaatsvinden terwijl het dier niet meer bij bewustzijn is. De 'poll-methode' wordt aanbevolen als beste methode. Hierbij wordt met een schietmasker net achter de basis van de horens door de schedel van het dier geschoten. Staten en territoria die de Animal Welfare Standards for Sheep nog niet hebben geïmplementeerd hanteren, naast hun wetgeving met betrekking tot dierenmishandeling, hun eigen verplichte of vrijwillige standaarden voor de slacht.²⁹⁶
- ❖ **Handhaving:** Elk van de acht rechtsgebieden heeft inspectie-, handhavings- en vervolgingsmechanismen. De handhaving van de wetten valt onder de verantwoordelijkheid van RSPCA Australia of van ambtenaren in de rechtsgebieden.²⁹⁷

6.3.5.2 China (E)

- ❖ **Algemeen:** Er is in China momenteel geen wetgeving inzake het welzijn van schapen. In 2009 werd een wetsvoorstel ingediend voor een algemene dierenbeschermingswet²⁹⁸, maar deze wet is nooit officieel doorgevoerd. Wel werd in 2006 de Animal Husbandry Law²⁹⁹ voor vee en gevogelte van kracht. De wet is ingevoerd teneinde de kwaliteit en veiligheid van producten uit de vlees- en zuivelindustrie te waarborgen en bevat bepalingen die de gezondheid van dieren ten goede kan komen. Zo zijn er verschillende eisen met betrekking tot hygiëne en veterinaire zorg. Er is geen informatie te vinden over de handhaving van deze wet. Verder zijn in enkele regio's zoals Shanghai, Hunan en Weixian bepaalde dierenwelzijnsregels ingevoerd.³⁰⁰
- ❖ **Transport:** Ten aanzien van het transport van dieren schrijft Artikel 53 van de Animal Husbandry Law uit 2006 voor dat maatregelen getroffen dienen te worden ten behoeve van de veiligheid van dieren en dat dieren moeten worden voorzien van voldoende water, voedsel en ruimte.
- ❖ **Slacht:** Een wet die humane slachtmethodes voorschrijft is er momenteel alleen voor de slacht van varkens.³⁰¹
- ❖ **Welzijnsstandaarden:** Verschillende media melden begin 2016 dat de Chinese Veterinary Medical Association (CVMA) zou werken aan het opstellen van welzijnsstandaarden voor de veeteelt en slacht van runderen, schapen, varkens en gevogelte.^{302,303} Tot op heden zijn dergelijke standaarden nog niet ingevoerd.

²⁹⁶ World Animal Protection. (2014). Animal Protection Index Country Report: Australia.

²⁹⁷ World Animal Protection. (2014). Animal Protection Index Country Report: Australia.

²⁹⁸ http://www.chinadaily.com.cn/china/2009-06/19/content_8300745.htm

²⁹⁹ <http://faolex.fao.org/docs/texts/chn82613.doc>

³⁰⁰ S. Wei. (2015). China Animal Welfare Legislation: Current Situation and Trends: From Analysis of Three Cases in Recent Years.

³⁰¹ <http://en.pkulaw.cn/Display.aspx?lib=law&Cgid=105516>

³⁰² <http://www.globalmeatnews.com/Safety-Legislation/China-s-first-welfare-code-for-feed-lots-slaughterhouses-due-in-June>

³⁰³ <https://www.beefcentral.com/trade/china-working-towards-animal-welfare-standards-for-livestock-processing/>

6.3.5.3 Nieuw-Zeeland (A)

- ❖ **Algemeen:** Nieuw-Zeeland wordt gezien als een van de koplopers op het gebied van dierenwelzijn. Op landelijk niveau geldt de Animal Welfare Act 1999³⁰⁴. Er zijn aparte codes opgesteld voor verschillende diersoorten waaronder runderen en schapen en voor ingrepen, het transport en de slacht. De Animal Welfare Act 1999 werd onlangs op diverse punten aangescherpt (zie Animal Welfare Amendment Act (No. 2) 2015³⁰⁵). Zo worden dieren in de herziene versie expliciet aangemerkt als wezens met gevoel. Het overtreden van bepalingen in de wet kan leiden tot gevangenisstraffen tot 5 jaar en boetes tot \$100.000 voor individuen en \$500.000 voor bedrijven.
- ❖ **Aanbevelingen:** De Animal Welfare Advisory Committee³⁰⁶ adviseert het landbouwministerie in Nieuw-Zeeland op het gebied van dierenwelzijn en heeft een verscheidenheid aan (niet wettelijke bindende) richtlijnen opgesteld ter aanvulling op de Animal Welfare Act. Mede door het werk van deze commissie is de dierenwelzijnswetgeving in Nieuw-Zeeland doorlopend in ontwikkeling.
- ❖ **Schapen:** De Codes of Welfare: Sheep and Beef Cattle³⁰⁷ bevat zowel minimumstandaarden als aanbevolen 'best practices' voor het houden van schapen en runderen. De minimumstandaarden zijn grotendeels in overeenstemming met de Vijf Vrijheden. Het vastzetten van schapen mag alleen onder bepaalde voorwaarden. Het niet naleven van de minimumstandaarden kan momenteel alleen indirect worden bestraft via overtredingen van de Animal Welfare Act 1999. De herziene versie uit 2015 maakt het echter mogelijk om op basis van de 'Codes of Welfare' nieuwe bepalingen aan deze wet te verbinden.
- ❖ **Mulesing:** In de Codes of Welfare: Sheep and Beef Cattle worden verschillende alternatieven voor mulesing beschreven. Ook wordt vermeld dat de merinoindustrie in Nieuw-Zeeland vanaf 2010 zou gaan stoppen met het uitvoeren van mulesing. In 2016 diende het Ministry of Primary Industries een voorstel in voor een verbod op mulesing. Op het uitvoeren van de ingreep zou een boete komen te staan van \$ 5000 voor individuen en \$ 25.000 voor bedrijven. Alhoewel het verbod nog niet officieel is doorgevoerd, heeft het ministerie veel steunbetuigingen ontvangen voor het voorstel.³⁰⁸
- ❖ **Transport:** De Codes of Welfare: Sheep and Beef Cattle verplicht het inspecteren van de gezondheid van de dieren voorafgaand aan het transport. Dieren die niet in goede conditie verkeren mogen niet worden vervoerd. De 'Code of Welfare: Transport within New-Zeeland'³⁰⁹ verplicht de aanwezigheid van voldoende personeel dat toeziet op de gezondheid en het welzijn van de dieren tijdens het transport. Ook moeten de dieren genoeg ruimte krijgen om een natuurlijke houding aan te kunnen nemen. De voorziening van water en voedsel moet in overeenstemming zijn met de diersoort en met de leeftijd, fysieke gesteldheid en gezondheid van het dier. Voor herkauwers wordt een voorbeeld gegeven van een maximumperiode van 24 uur zonder water en 36 uur zonder voedsel.

³⁰⁴ <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1999/0142/latest/DLM49664.html>

³⁰⁵ <http://www.legislation.govt.nz/act/public/2015/0049/latest/DLM5174807.html>

³⁰⁶ <http://www.mpi.govt.nz/protection-and-response/animal-welfare/overview/national-animal-welfare-advisory-committee/>

³⁰⁷ <https://www.mpi.govt.nz/protection-and-response/animal-welfare/codes-of-welfare/>

³⁰⁸ <http://www.mpi.govt.nz/news-and-resources/consultations/consultation-on-proposed-animal-welfare-regulations/#documents>

³⁰⁹ <https://www.mpi.govt.nz/protection-and-response/animal-welfare/codes-of-welfare/>

- ❖ **Export:** Om levende dieren te mogen exporteren moet men in het bezit van een certificaat en aan een reeks strenge eisen voldoen. Aanbevolen standaarden met betrekking tot dierenwelzijn staan beschreven in de General Live Animal Export Code of Practice.³¹⁰
- ❖ **Slacht:** In de Codes of Welfare: Sheep and Beef Cattle staat dat de slacht moet worden uitgevoerd door een competent persoon en dat onnodige pijn en stress voorafgaand aan de dood moeten worden voorkomen. Er wordt vermeld dat bij een humane dodingsmethode de hersenactiviteit zo snel en pijnloos mogelijk moet worden gestopt. Dit kan ofwel door het brein rechtstreeks te beschadigen, bijvoorbeeld door middel van een schietmasker, of door de bloedtoevoer naar de hersenen af te sluiten. Indien de dodingsmethode niet tot een snelle dood leidt, moet verdoving worden toegepast.
- ❖ **Handhaving:** De verantwoordelijkheid voor de handhaving van de Animal Welfare Act 1999 berust bij het Ministry for Primary Industries (MPI) en de Royal New Zealand Society for the Prevention of Cruelty to Animals (RNZSPCA).

³¹⁰ <https://www.mpi.govt.nz/exporting/animals/live-animals/requirements/>

6.4 Geit

6.4.1 Inleiding

Algemeen: De geit (*Capra hircus*) is een evenhoevig zoogdier dat nauw verwant is aan het schaap. De meeste geiten hebben een ruwe buitenste laag haren en een zachte ondervacht. De zachte ondervacht is geschikt voor de wolindustrie mits de vezels niet te dik zijn. Niettemin worden de meeste geiten voornamelijk gehouden voor de vlees- en zuivelindustrie, met uitzondering van enkele soorten zoals de pygorageit, de nigorageit, de kasjmiergeit (Figuur 13³¹¹) en de angorageit (Figuur 14³¹²). De laatste twee staan in het bijzonder bekend om hun superieure kwaliteit wol, die het hoofdproduct is van deze geiten.

Figuur 13:
Kasjmiergeit

Figuur 14: Angorageit

❖ **Kasjmiergeit:** De benaming kasjmiergeit wordt gebruikt voor alle geitenrassen met een zachte, donsachtige ondervacht waar de wolsoort kasjmier van wordt gemaakt. Kasjmier is ongeveer acht keer zo warm als schapenwol.³¹³

❖ **Angorageit:** De angorageit is een van oorsprong Turks geitenras. Het dier heeft geen ruwe buitenste laag haren, maar is over het hele lichaam bedekt met zachte haren die worden gebruikt voor de productie van mohair (niet te verwarren met angorawol, dat afkomstig is van het angorakonijn), een wolsoort die bekend staat om zijn glans en zijdeachtig uiterlijk.

6.4.2 Aantallen en herkomst

- ❖ **Kasjmier:** Wereldwijd wordt ieder jaar ongeveer 20 miljoen kg kasjmier geproduceerd. Ongeveer 60% hiervan komt uit China.³¹⁴ Mongolië produceert zo'n 3 miljoen kg per jaar.³¹⁵ Andere kasjmierproducerende landen zijn Turkije, Kirgizië, Afghanistan, Irak, Iran, India (m.n. de noordwestelijke staat 'Kashmir'), Pakistan, Australië, Nieuw-Zeeland en de Verenigde Staten.
- ❖ **Mohair:** Jaarlijks wordt wereldwijd ruim 4 miljoen kg mohair geproduceerd. Zuid-Afrika is met een aandeel van bijna 53% de grootste producent van mohair.³¹⁶ Andere landen die mohair produceren zijn de Verenigde Staten, Turkije, Lesotho, Argentinië, Australië en Nieuw-Zeeland.³¹⁷

6.4.3 Dierenwelzijnsrisico's

In deze sectie worden de dierenwelzijnsrisico's voor geiten besproken op basis van vijf specifieke aandachtsgebieden. Bij elk aandachtsgebied is er een risico op schending van een of meerdere van de Vijf Vrijheden voor dierenwelzijn zoals beschreven in de

³¹¹ By Charles Esson at the English language Wikipedia, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=36586291>

³¹² By Ltshears - Trisha M Shears - Own work, Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1717494>

³¹³ <https://blog.nature.org/conservancy/2013/04/30/is-cashmere-sustainable/>

³¹⁴ <http://www.ccagr.com/content/view/115/179/> De wereldproductie van kasjmier is berekend aan de hand van deze bron.

³¹⁵ <https://blog.nature.org/conservancy/2013/04/30/is-cashmere-sustainable/>

³¹⁶ Department: Agriculture, Forestry and Fisheries. Republic South Africa. (1013). A profile of the South African mohair market value chain.

³¹⁷ http://www.mohair.co.za/page/mohair_knowledge_and_information_database

Nederlandse Wet dieren. Tabel 11 geeft weer op welke van de Vijf Vrijheden elk aandachtsgebied van toepassing is.

Tabel 11: Dierenwelzijnsrisico's voor geiten in relatie tot Vijf Vrijheden

	Dorst, honger en onjuiste voeding	Fysiek en fysiologisch ongerief	Pijn, verwondingen en ziektes	Angst en chronische stress	Beperking van hun natuurlijk gedrag
Huisvesting		x	x	x	x
Ingrepen			x	x	
Scheren		x	x	x	
Transport	x	x	x	x	
Slacht			x	x	

x = risico op schending van 'Vrijheid'

- ❖ **Huisvesting:** Angorageiten houden niet van regen en zijn na het scheren kwetsbaar voor kou. Zodoende kan het ontbreken van overdekte huisvesting of een beschutte plek zorgen voor fysiek ongerief en leiden tot ziekte.³¹⁸ Voor kasjmiergeiten is minimale beschutting voldoende vanwege de isolerende eigenschappen van hun dubbele vacht.³¹⁹ Geiten die alleen binnen verblijven worden beperkt in hun natuurlijk gedrag. Een hoge dierdichtheid kan hierbij leiden tot stress.
- ❖ **Ingrepen:** Ingrepen die veel voorkomen bij geiten zijn het verwijderen van de horens en castratie. De horens worden verwijderd om te voorkomen dat de dieren elkaar of de boer verwonden. Castratie wordt uitgevoerd om mannetjesgeiten blijvend onvruchtbaar en minder agressief te maken.³²⁰ Ook ingrepen ter identificatie komen voor (meestal oormerken). Ingrepen worden om economische redenen meestal uitgevoerd zonder verdoving of pijnstilling. Het onverdoofd uitvoeren van ingrepen leidt tot stress en pijn. Het verwijderen van de horens bij geiten brengt vanwege de anatomie van het dier gezondheidsrisico's met zich mee. Het kan leiden tot langdurige pijn en tot hersenschade. De National Wool Growers Association (NWGA) wijst het verwijderen van de horens door geitenhouders zelf af als onacceptabel. De ingreep dient door een geregistreerde dierenarts onder verdoving te worden uitgevoerd.³²¹
- ❖ **Scheren:** Scheren is in algemene zin stressvol voor geiten.³²² Verwondingen tijdens het scheren kunnen leiden tot pijn en tot infecties. Verder verliest een geit door het scheren en kammen (een deel van) zijn natuurlijke bescherming tegen de kou. Dit zorgt voor fysiek ongerief en maakt de dieren vatbaar voor ziektes.^{323,324} Kasjmiergeiten worden vaak gekamd in plaats van geschoren. Ook hierbij is een risico op pijn, stress en verwondingen.
- ❖ **Transport:** Een gebrek aan voedsel en water tijdens het transport kan leiden tot honger, dorst en uitdroging. Een hoge dierdichtheid veroorzaakt stress; een ruwe omgang tijdens het in- en uitladen kan leiden tot pijn en stress.
- ❖ **Slacht:** In grootschalige, commerciële slachterijen is het gebruikelijk om geiten te bedwelmen voorafgaand aan de slacht. Dit gebeurt meestal door middel van elektriciteit en

³¹⁸ <http://www.roysfarm.com/angora-goat/>

³¹⁹ <http://www.ansi.okstate.edu/breeds/goats/cashmere>

³²⁰ <http://www.vier-pfoten.org/en/topics/farm-animals/mutilations-of-farm-animals/mutilations-of-goats/>

³²¹ Mohair Growers Association. (2015/2016). Sustainable Mohair Industry Production Guidelines: Pre-Farm Gate.

³²² Mohair Growers Association. (2015/2016). Sustainable Mohair Industry Production Guidelines: Pre-Farm Gate.

³²³ <https://www.peta.org/issues/animals-used-for-clothing/animals-used-skins/>

³²⁴ <http://www.roysfarm.com/angora-goat/>

soms met een schietmasker. Bij deze laatste methode wordt door de hersenen geschoten met een kogel of stalen pen. Ook kan alleen een kopslag worden toegediend zonder de hersenen te penetreren. Vervolgens wordt de hals van het dier doorgesneden. Geiten worden echter ook vaak onder primitievere omstandigheden geslacht, zonder bedwelming. Ook bij het ritueel slachten volgens islamitische en joodse standaarden (voor halal en koosjer vlees) wordt meestal geen bedwelming toegepast. Bij rituele slacht moet een dier tijdens de halsdoorsnede bij bewustzijn zijn. Sommige gemeenschappen staan reversibele bedwelming toe; dit houdt in dat de bedwelming niet tot de dood van het dier mag leiden.³²⁵ Onbedwelmd slachten zorgt voor pijn. Ook als er wel bedwelming wordt toegepast is er een risico op pijn; soms is de bedwelming niet effectief of ontwaakt het dier voortijdig. Bovendien brengt de slacht vaak extreme angst en stress teweeg, zeker wanneer dieren dit zien gebeuren bij soortgenoten.

6.4.4 Leefomstandigheden

In deze sectie worden de leefomstandigheden beschreven van geiten in het grootste kasjmierproducerende land (China) en het grootste mohairproducerende land (Zuid-Afrika).

6.4.4.1 China (kasjmiergeit)

- ❖ **Productie:** China telde in 2014 ca. 186 miljoen geiten³²⁶ die werden gehouden voor de productie van zuivel, vlees en kasjmier. Ongeveer 100 miljoen hiervan zijn kasjmiergeiten.³²⁷ Het land kent voornamelijk kleinschalige familiebedrijven met geiten en daarnaast kasjmiergeitenherders en grote commerciële geitenhouderijen. China kampt in sommige gebieden met verwoestijning als gevolg van overbegrazing door de grote populatie aan kasjmiergeiten.^{328,329}
- ❖ **Huisvesting:** Geiten op kleinschalige familiebedrijven hebben de mogelijkheid om buiten rond te lopen. Deze dieren krijgen gewoonlijk maïs te eten.³³⁰ De kasjmiergeitenherders houden hun geiten op grote, uitgestrekte vlaktes, met name in de regio Inner Mongolia, waar ze vrijuit kunnen grazen.³³¹ De geiten op grootschalige houderijen worden gehuisvest in stenen gebouwen met betonnen vloeren. Deze dieren krijgen maïs, hooi en granen te eten.³³²
- ❖ **Scheren:** Alleen de donzige ondervacht van de kasjmiergeit is bruikbaar voor de kasjmierindustrie. Deze wol kan op twee manieren worden verkregen: door scheren of door kammen.³³³ Dit gebeurt meestal eenmaal per jaar in mei of juni.³³⁴ De scheerwol bevat doorgaans meer ruwe haren dan de wol die verkregen wordt door het kammen. De ruwe haren moeten na afloop worden verwijderd.³³⁵
- ❖ **Transport:** Geiten worden in China per vrachtwagen of trein vervoerd naar markten en slachthuizen. Het gaat om lange afstanden, soms van meer dan 2500 km. Het transport wordt vaak uitgevoerd door kleine en middelgrote bedrijven die doorgaans niet gemotiveerd zijn om dierenwelzijnstandaarden na te leven vanwege de bijkomende kosten. Veel van deze bedrijven zijn niet-gespecialiseerde ondernemingen die weinig kennis hebben

³²⁵ Animal Sciences Group van Wageningen UR. (2008). Ritueel slachten en het welzijn van dieren.

³²⁶ <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QA/visualize>

³²⁷ <https://blog.nature.org/conservancy/2013/04/30/is-cashmere-sustainable/>

³²⁸ <http://www.ccagr.com/content/view/115/179/>

³²⁹ <http://factsanddetails.com/china/cat9/sub63/entry-4618.html>

³³⁰ <http://www.ccagr.com/content/view/115/179/>

³³¹ <http://factsanddetails.com/china/cat9/sub63/entry-4618.html>

³³² <http://www.ccagr.com/content/view/115/179/>

³³³ <http://www.cashmeregoatassociation.org/cashmere-industry/>

³³⁴ <https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-09-17/how-your-cashmere-is-made>

³³⁵ <http://www.cashmeregoatassociation.org/cashmere-industry/>

op het gebied van dierenwelzijn en de dieren op een ruwe manier behandelen. Het overladen van vrachtwagens is een veelgebruikte manier om kosten te besparen.³³⁶

- ❖ **Slacht:** Door de opkomst van grootschalige, efficiënte slachthuizen zijn de omstandigheden voor geiten tijdens de slacht verbeterd. Alle grote slachthuizen hanteren bedwelmings technieken zoals schietmaskers en elektrische bedwelmings. In slachthuizen in landelijke gebieden is echter veel verbetering mogelijk wat betreft dierenwelzijn.³³⁷ China telt een relatief groot aantal kleine geitenhouders, die naar verwachting hun geiten op het bedrijf zelf of in regionale slachthuizen laten doden. Hierbij wordt vaak geen bedwelmings toegepast, zodat er een groot risico is op pijn en stress.

6.4.4.2 Zuid-Afrika (angorageit)

- ❖ **Productie:** Zuid-Afrika telt ongeveer 6 miljoen geiten³³⁸ waarvan zo'n 700.000 angorageiten³³⁹. Angorageiten worden voornamelijk gehouden in het westelijk en zuidoostelijk deel van Zuid-Afrika in extensieve productiesystemen. Het gaat om een gebied met een totale oppervlakte van 9,8 miljoen hectare en een grote diversiteit aan flora en fauna.³⁴⁰ Angorageiten worden ook voor de vleesindustrie gehouden.³⁴¹
- ❖ **Huisvesting:** Angorageiten leven buiten op uitgestrekte vlaktes. Vaak worden ze samen met koeien en schapen gehouden.³⁴² Overdekte huisvesting is soms aanwezig.
- ❖ **Scheren:** Angorageiten in Zuid-Afrika worden tweemaal per jaar geschoren, in januari/februari en in juli/augustus.³⁴³ De NWGA adviseert om het scheren te laten uitvoeren door professionele scheerders (zie [Sustainable Mohair Industry Production Guidelines](#)).
- ❖ **Transport:** Het transport van productiedieren op het Afrikaanse continent vindt meestal plaats per vrachtwagen en in enkele gevallen te voet. In een overeenkomst met de nationale spoorwegmaatschappij is bepaald dat productiedieren niet per trein mogen worden vervoerd. In Zuid-Afrika is betere kwaliteitscontrole op het transport dan in de meeste andere Afrikaanse landen. Daarnaast vindt export van levende dieren plaats vanuit Zuid-Afrika per schip naar Mauritius, een reis van 7 à 10 dagen. Op Mauritius worden de dieren, vaak volgens islamitische standaarden, geslacht. Over deze route zijn verschillende misstanden bekend zoals uitdroging door gebrek aan watervoorziening, ziektes en verwondingen bij de dieren door een ruwe omgang.^{344,345}
- ❖ **Slacht:** In Zuid-Afrika worden veel dieren volgens halal en koosjer standaarden geslacht. Bij de slacht volgens koosjer standaarden worden geiten vaak geplaatst in een kantelapparaat, een metalen frame dat 180 graden draait zodat het dier op zijn rug komt te

³³⁶ M. C. Appleby, V. A. Cussen, L. Garcés, L. A. Lambert, J. Turner. (2008). Long Distance Transport and Welfare of Animals.

³³⁷ N. Trent, P. Ormel, J. L. Garcia de Siles, G. Heinz, M. James. (2003). The State of Meat Production in Developing Countries: 2002.

³³⁸ <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QA/visualize>

³³⁹ <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0154353>

³⁴⁰ Mohair Growers Association. (2015/2016). Sustainable Mohair Industry Production Guidelines: Pre-Farm Gate.

³⁴¹ <https://www.farmersweekly.co.za/farm-basics/how-to-livestock/the-basics-of-angora-farming/>

³⁴² <http://www.roysfarm.com/goat-farming-in-south-africa/>

³⁴³ http://www.mohair.co.za/page/mohair_knowledge_and_information_database

³⁴⁴ Appleby et al. Long Distance Transport and Welfare of Farm Animals. 2005.

³⁴⁵ <https://mg.co.za/article/2013-09-08-south-africas-ships-of-shame-under-fire>

liggen. Vervolgens wordt de hals doorgesneden. De geiten worden vaak pas na de halsdoorsnede bedwelmd.³⁴⁶

6.4.5 Wetgeving

Per land staan tussen haakjes de scores vermeld van de *Animal Protection Index* uit 2014, op een schaal van A (hoogste score) tot G (laagste score).

6.4.5.1 China (E)

- ❖ **Algemeen:** Er is in China momenteel geen wetgeving inzake het welzijn van geiten. In 2009 werd een wetsvoorstel ingediend voor een algemene dierenbeschermingswet³⁴⁷, maar deze wet is nooit officieel doorgevoerd. Wel werd in 2006 de Animal Husbandry Law³⁴⁸ voor vee en gevogelte van kracht. De wet is ingevoerd teneinde de kwaliteit en veiligheid van producten uit de vlees- en zuivelindustrie te waarborgen en bevat bepalingen die de gezondheid van dieren ten goede kan komen. Zo zijn er verschillende eisen met betrekking tot hygiëne en veterinaire zorg. Er is geen informatie te vinden over de handhaving van deze wet. Verder zijn in enkele regio's zoals Shanghai, Hunan en Weixian bepaalde dierenwelzijnsregels ingevoerd.³⁴⁹
- ❖ **Transport:** Ten aanzien van het transport van dieren schrijft Artikel 53 van de Animal Husbandry Law uit 2006 voor dat maatregelen getroffen dienen te worden ten behoeve van de veiligheid van dieren en dat dieren moeten worden voorzien van voldoende water, voedsel en ruimte.
- ❖ **Slacht:** Een wet die humane slachtmethodes voorschrijft is er momenteel alleen voor de slacht van varkens.³⁵⁰

6.4.5.2 Zuid-Afrika (D)

- ❖ **Algemeen:** De in 1972 herziene Animals Protection Act 71 uit 1962³⁵¹ verbiedt diverse misstanden zoals het slaan, schoppen, martelen en verwaarlozen van dieren. Ook het onnodig ontzeggen van voedsel en water en het veroorzaken van leed door het beperken van de bewegingsvrijheid is verboden. Er zijn geen specifieke bepalingen voor dieren in de veehouderij.
- ❖ **Transport:** De Animals Protection Act verbiedt het veroorzaken van onnodig leed, het blootstellen aan excessieve hitte, kou, zon, regen en stof en ontoereikende voorziening van voedsel, water, rust, beschutting, ventilatie en licht tijdens het transport. In 2014 werd de SANS (South African National Standard) 1488:2014 Humane transport of livestock by road³⁵² opgesteld met gedetailleerde richtlijnen met betrekking tot dierenwelzijn. Dergelijke richtlijnen bestaan ook voor het transport per schip.³⁵³ De richtlijnen zijn niet wettelijk bindend.

³⁴⁶ OIE. (2011). World Organisation for Animal Health sub-regional representation for Southern Africa animal welfare in OIE member countries & territories in the SADC region: Summaries of baseline country assessments.

³⁴⁷ http://www.chinadaily.com.cn/china/2009-06/19/content_8300745.htm

³⁴⁸ <http://faolex.fao.org/docs/texts/chn82613.doc>

³⁴⁹ S. Wei. (2015). China Animal Welfare Legislation: Current Situation and Trends: From Analysis of Three Cases in Recent Years.

³⁵⁰ <http://en.pkulaw.cn/Display.aspx?lib=law&Cgid=105516>

³⁵¹ [http://www.lac.org.na/laws/annoSA/ANIMALS%20\(1962\)%20-%20Animals%20Protection%20Act%2071%20of%201962%20\(annotated\).pdf](http://www.lac.org.na/laws/annoSA/ANIMALS%20(1962)%20-%20Animals%20Protection%20Act%2071%20of%201962%20(annotated).pdf)

³⁵² https://store.sabs.co.za/catalog/product/view/_ignore_category/1/id/209122/s/sans-1488-ed-1-00/

³⁵³ Appleby et al. Long Distance Transport and Welfare of Farm Animals. 2005.

- ❖ **Slacht:** Er is geen gedetailleerde wetgeving met betrekking tot dierenwelzijn tijdens de slacht. De Meat Safety Act uit 2000³⁵⁴ richt zich voornamelijk op het waarborgen van de hygiëne in slachthuizen. Wat betreft dierenwelzijn verplicht de wet een humane omgang met de dieren voorafgaand en tijdens de slacht.
- ❖ **Handhaving:** De Animals Protection Act valt officieel onder de verantwoordelijkheid van het Department of Agriculture, Forestry and Fisheries, maar wordt gehandhaafd door de Societies for the Prevention of Cruelty to Animals (SPCAs) en door de politie. De handhavingscapaciteit is beperkt vanwege een gebrek aan financiële middelen en trainingen, de houding van autoriteiten ten opzichte van dierenwelzijn en ontoereikende straffen.³⁵⁵

³⁵⁴ <http://www.nda.agric.za/doaDev/sideMenu/APIS/doc/MEATSAFETY.pdf>

³⁵⁵ OIE. (2011). World Organisation for Animal Health sub-regional representation for Southern Africa animal welfare in OIE member countries & territories in the SADC region: Summaries of baseline country assessments.

6.5 Angorakonijn

6.5.1 Inleiding

Het angorakonijn is een konijnenras met lange, dikke haren die worden gebruikt voor de productie van angorawol. Het oorspronkelijk uit Ankara (Turkije) afkomstige ras komt niet in de wilde natuur voor, maar is ontwikkeld door de mens door selectie op de zogenaamde 'langhaarfactor' tijdens de fok.

De meeste angorakonijnen zijn wit met rode ogen, maar ze komen ook in andere kleuren voor.³⁵⁶ Er bestaan tal van varianten binnen het ras, waarvan voornamelijk de Franse, Engelse (zie Figuur 15³⁵⁷), Duitse, Satin en Giant angora worden gehouden voor de productie van angorawol.³⁵⁸ Angorawol heeft een zijdeachtige textuur en is zachter en lichter dan gewone wol vanwege de holle kern van de angoravezel. De vezel wordt vaak gebruikt in combinatie met gewone wol. Angorakonijnen worden ook gebruikt voor de vleesindustrie, maar hun wol vormt meestal het hoofdproduct.

Figuur 15: Engels angorakonijn

6.5.2 Aantallen en herkomst

Wereldwijd worden elk jaar enkele miljoenen kilo's angorawol geproduceerd. China is met een aandeel van 90% de grootste producent.³⁵⁹ Ook in Tsjechië, Hongarije, Chili, Argentinië, Brazilië, India, Japan, Zuid-Korea, Australië en Nieuw-Zeeland wordt angorawol geproduceerd.^{360,361} Frankrijk was vroeger een belangrijke speler in de angora-industrie. Inmiddels zijn de producenten daar grotendeels verdwenen, omdat angorawol in China erg goedkoop kan worden geproduceerd.³⁶²

6.5.3 Dierenwelzijnsrisico's

In deze sectie worden de dierenwelzijnsrisico's voor angorakonijnen besproken op basis van drie specifieke aandachtsgebieden. Bij elk aandachtsgebied is er een risico op schending van een of meerdere van de Vijf Vrijheden voor dierenwelzijn zoals beschreven in de Nederlandse Wet dieren. Tabel 12 geeft weer op welke van de Vijf Vrijheden elk aandachtsgebied van toepassing is.

Tabel 12: Dierenwelzijnsrisico's voor angorakonijnen in relatie tot Vijf Vrijheden

	Dorst, honger en onjuiste voeding	Fysiek en fysiologisch ongerief	Pijn, verwondingen en ziektes	Angst en chronische stress	Beperking van hun natuurlijk gedrag
Huisvesting			x	x	x
Plukken/Scheren		x	x	x	
Slacht			x	x	

x = risico op schending 'Vrijheid'

³⁵⁶ <https://dier-en-natuur.infonu.nl/huisdieren/166386-angorakonijn-oorsprong-verzorging-en-knippen-van-de-vacht.html>

³⁵⁷ CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1771225>

³⁵⁸ <https://www.thespruce.com/raising-angora-rabbits-for-wool-1835776>

³⁵⁹ <http://www.naturalfibres2009.org/en/fibres/angora.html>

³⁶⁰ G. Kanturk Yihit. (2014). Angora Rabbit Fiber Production in the World and Turkey.

³⁶¹ <https://www.dierbewustleven.info/kleding/wol/angorawol-konijn/>

³⁶² <https://www.dierbewustleven.info/kleding/wol/angorawol-konijn/>

- ❖ **Huisvesting:** Angorakonijnen worden individueel gehuisvest in kleine draadstalen kooien of kooien met stro. Dergelijke leefomstandigheden sluiten niet aan bij de natuurlijke behoeftes van konijnen. Konijnen zijn vrij recent (200-300 jaar geleden) gedomesticeerd en vertonen daarom vaak nog hetzelfde gedrag als wilde konijnen. Bepaald natuurlijk gedrag zoals graven, rennen, springen en spelen kan bij huisvesting in kooien niet worden uitgevoerd. Ook missen de konijnen, die in het wild samenleven in kolonies, het contact met soortgenoten.³⁶³ De dieren raken hierdoor gestrest en kunnen kenmerken vertonen van apathie, waarbij ze roerloos in hun kooi blijven zitten.³⁶⁴ Bij huisvesting in draadstalen kooien is er een risico op het ontwikkelen van voetzweren.³⁶⁵
- ❖ **Plukken/Scheren:** De haren van angorakonijnen worden iedere drie maanden geplukt of geschoren in de periode waarin de haren 'rijpen' maar nog niet uitvallen. Het haar wordt met de hand geplukt (uitgetrokken) of geschoren met een scheerschaar, kappersschaar of scheermachine. Het plukken van haar zorgt voor extreme pijn en stress – angorakonijnen gillen tijdens dit proces – en kan leiden tot scheuren in de huid.³⁶⁶ Ook bij het scheren is er een risico op pijn, stress en verwondingen. De konijnen, die hierbij worden vastgebonden, proberen doorgaans uit alle macht te ontsnappen en kunnen hierdoor verwondingen oplopen door de schaar of scheermachine. Angorakonijnen verkeren vaak in shock na het plotselinge verlies van hun vacht.³⁶⁷ Bovendien is hun warmtehuishouding soms verstoord en zijn ze gevoelig voor kou; hierdoor is er een risico op luchtweginfecties.³⁶⁸
- ❖ **Slacht:** Angorakonijnen worden op een leeftijd van 2-5 jaar geslacht. Er is een risico op pijn en stress tijdens de slacht, met name wanneer konijnen onbedwelmd worden geslacht. Mannetjeskonijnen worden op grote bedrijven vlak na de geboorte vaak al gedood, omdat ze 20-30% minder wol produceren dan vrouwtjes.³⁶⁹ Meestal worden ze gedood door middel van een klap achter de kop.³⁷⁰

6.5.4 Leefomstandigheden

In deze sectie worden de leefomstandigheden beschreven van angorakonijnen in China, het grootste angorawolproducerende land.

6.5.4.1 China

- ❖ **Productie:** In China worden ongeveer 20 miljoen angorakonijnen gehouden. De wol levert meer geld op dan het vlees en kan daarom gezien worden als het hoofdproduct van de Chinese angora-industrie.³⁷¹
- ❖ **Huisvesting:** Het is gebruikelijk om angorakonijnen te huisvesten in kleine draadstalen kooien.³⁷²
- ❖ **Plukken/Scheren:** Op 5 van de 10 konijnenhouderijen die in 2013 werden bezocht door PETA werden angorakonijnen geplukt.³⁷³

³⁶³ FAO. (1997). The rabbit: Husbandry, health and production.

³⁶⁴ <https://www.dierbewustleven.info/kleding/wol/angorawol-konijn/>

³⁶⁵ <http://action.peta.org.uk/ea-action/action?ea.client.id=5&ea.campaign.id=23870>

³⁶⁶ <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3790490/Writhing-pain-fur-ripped-skin-shocking-footage-reveals-brutal-treatment-rabbits-bred-captivity-angora-trade.html?ito=social-facebook>

³⁶⁷ <http://action.peta.org.uk/ea-action/action?ea.client.id=5&ea.campaign.id=23870>

³⁶⁸ FAO. (1997). The rabbit: Husbandry, health and production.

³⁶⁹ FAO. (1997). The rabbit: Husbandry, health and production.

³⁷⁰ One Voice. (2016). La souffrance des Lapins angoras: Une enquête inédite de One Voice.

³⁷¹ J. I. McKnitt. (2013). Rabbit Production.

³⁷² <http://action.peta.org.uk/ea-action/action?ea.client.id=5&ea.campaign.id=23870>

³⁷³ <https://radar.avrotros.nl/uitzendingen/gemist/25-11-2013/angorawol/>

- ❖ **Slacht:** In China worden angorakonijnen soms onder zeer primitieve omstandigheden en zonder bedwelming geslacht. Uit onderzoek van PETA blijkt hoe een dergelijke procedure eruit kan zien: eerst wordt de nek van de dieren gebroken; daarna worden ze ondersteboven opgehangen en wordt hun keel doorgesneden. Het vlees kan vervolgens worden verkocht op lokale markten.³⁷⁴

6.5.5 Wetgeving

Per land staan tussen haakjes de scores vermeld van de *Animal Protection Index* uit 2014, op een schaal van A (hoogste score) tot G (laagste score).

6.5.5.1 China (E)

- ❖ **Algemeen:** Er is in China momenteel geen wetgeving inzake het welzijn van angorakonijnen. In 2009 werd een wetsvoorstel ingediend voor een algemene dierenbeschermingswet³⁷⁵, maar deze wet is nooit officieel doorgevoerd. Wel werd in 2006 de Animal Husbandry Law³⁷⁶ voor vee en gevogelte van kracht. De wet is ingevoerd teneinde de kwaliteit en veiligheid van producten uit de vlees- en zuivelindustrie te waarborgen en bevat bepalingen die de gezondheid van dieren ten goede kan komen. Zo zijn er verschillende eisen met betrekking tot hygiëne en veterinaire zorg. Er is geen informatie te vinden over de handhaving van deze wet. Verder zijn in enkele regio's zoals Shanghai, Hunan en Weixian bepaalde dierenwelzijnsregels ingevoerd.³⁷⁷
- ❖ **Slacht:** Een wet die humane slachtmethodes voorschrijft is er momenteel alleen voor de slacht van varkens.³⁷⁸

³⁷⁴ <http://action.peta.org.uk/ea-action/action?ea.client.id=5&ea.campaign.id=23870>

³⁷⁵ http://www.chinadaily.com.cn/china/2009-06/19/content_8300745.htm

³⁷⁶ <http://faolex.fao.org/docs/texts/chn82613.doc>

³⁷⁷ S. Wei. (2015). China Animal Welfare Legislation: Current Situation and Trends: From Analysis of Three Cases in Recent Years.

³⁷⁸ <http://en.pkulaw.cn/Display.aspx?lib=law&Cgid=105516>

6.6 Oplossingsrichtingen

In deze paragraaf ligt de nadruk op oplossingsrichtingen om dierenwelzijnsrisico's te verkleinen bij het gebruik van schapenwol. Er zijn geen pasklare oplossingen voor het verkleinen van de dierenwelzijnsrisico's bij wol van geiten en angorakonijnen. De in §6.6.1.3 genoemde alternatieven zijn van toepassing op alle wolsoorten.

Dierenwelzijnsrisico's worden te allen tijde vermeden indien geen wol wordt gebruikt.

6.6.1 Schaaap

6.6.1.1 Dierlijke materialen inkopen uit laag-risicolanden

Tabel 13 geeft de grootte van de dierenwelzijnsrisico's weer in de drie grootste schapenwolproducerende landen voor de in §6.3.3 besproken aandachtsgebieden. Een - (min) duidt op hoge risico's, een + op lage risico's. Op basis hiervan kunnen dierenwelzijnsrisico's voor mulesing, transport en slacht worden verkleind door wol in te kopen uit Nieuw-Zeeland. Van de drie besproken landen heeft Nieuw-Zeeland ook de meest uitgebreide en best gehandhaafde wetgeving voor dierenwelzijn. Het land scoort een A op de Animal Protection Index. Bij het selecteren van leveranciers voor schapenwol hoeven bedrijven zich niet te beperken tot onderstaande drie productielanden.

Tabel 13: Dierenwelzijnsrisico's per land bij wol van schapen

	Huisves- ting	Voeding	Ingrepen	Mulesing	Scheren	Mana- gement	Trans- port	Slacht
Australië	+/-	+/-	-	--	-	+/-	--	-
China	+/-	+/-	-	+	-	+/-	-	-
Nieuw- Zeeland	+/-	+/-	-	+/-	-	+/-	+	+

-- zeer hoge dierenwelzijnsrisico's - hoge risico's +/- middelgrote risico's + lage risico's ++ zeer lage risico's

6.6.1.2 Certificeringssystemen toepassen

Er zijn verschillende certificeringssystemen van toepassing op wol in relatie tot dierenwelzijn. Per systeem is met plussen en minnen aangegeven in hoeverre dierenwelzijnsrisico's (nog) aanwezig zijn bij de gecertificeerde wol. Een - (min) duidt op hoge risico's, een +/- op een middelgrote risico's en een + op lage risico's. De Responsible Wool Standard uit 2016 is toegankelijk voor alle bedrijven in de wolsector en hanteert relatief uitgebreide dierenwelzijnseisen.

❖ Responsible Wool Standard (+)

De *Responsible Wool Standard* (RWS) is een onafhankelijke standaard voor schapenwol die sinds 2016 wordt toegekend aan houderijen waar de schapen leven in overeenstemming met de Vijf Vrijheden en waar het land waarop de schapen grazen op een duurzame manier wordt beheerd. Partijen verder in de keten (m.u.v. retailers en consumenten) moeten voldoen aan de Content Claim Standard om RWS gecertificeerd wol te mogen gebruiken (Figuur 16³⁷⁹). Bovendien is een transactiecertificaat vereist bij iedere business-to-business transactie met RWS gecertificeerd wol.

RWS is op initiatief van de non-profit organisatie Textile Exchange ontwikkeld door een internationale werkgroep met vertegenwoordigers van onder meer veehouderijen, dierenwelzijnsorganisaties, brancheorganisaties en kleding- en textielbedrijven. Alleen houderijen waar schapen doorlopend buiten kunnen grazen tijdens het graasseizoen komen in aanmerking voor certificering. Verder zijn er dierenwelzijnseisen met betrekking tot het management, de voeding, infrastructuur, gezondheid, fok, ingrepen, het scheren, het

³⁷⁹ <http://responsiblewool.org/about-rws/>

gedrag, de slacht en de omgang met schapen. Het uitvoeren van mulesing is verboden. Het certificaat voor houderijen is drie jaar geldig vanaf de datum van uitgifte. Gedurende deze drie jaar wordt eenmaal per kalenderjaar een inspectie uitgevoerd op de houderij door een onafhankelijke partij.

Figuur 16: RWS certificering in de keten

❖ **Global Organic Textile Standard (+/-)**

Sinds 2005 wordt de *Global Organic Textile Standard* (GOTS) toegepast voor onder meer grondstoffen, garen, stoffen, kleding en textielproducten met ten minste 70% biologische, natuurlijke textielvezels. De standaard heeft als doel om een milieuvriendelijke en sociaal duurzame textielketen te creëren en heeft betrekking op zowel de grondstoffen als de verwerking, fabricage, verpakking, etikettering, handel en distributie van textielproducten. Met betrekking tot dierenwelzijn past GOTS de door de IFOAM (International Federation of Organic Agriculture Movements) goedgekeurde nationale standaarden toe die gelden voor biologische landbouw. Deze standaarden kunnen sterk verschillen per land met betrekking tot dierenwelzijn. Hierdoor gelden bij GOTS gecertificeerde wol hogere dierenwelzijnsrisico's dan bij RWS gecertificeerde wol.

GOTS is opgericht vanuit vier organisaties: Organic Trade Association (OTA), Internationaler Verband der Naturtextilwirtschaft (IVN), Soil Association en Japan Organic Cotton Association (JOCA). GOTS gecertificeerde producten worden aangemerkt als 'organic' als ze ten minste 95% biologische textielvezels bevatten en aangeduid met 'made with [x] % organic materials' bij 70-94% biologische textielvezels.

❖ **Biologische wol (+/-)**

De exacte eisen waaraan biologische wol moet voldoen verschillen per land. Vrijwel altijd gelden dierenwelzijnseisen, moeten dieren biologisch voedsel krijgen en is het gebruik van pesticiden en groeihormonen verboden. In Europa is Verordening EEC 834/2007³⁸⁰ van toepassing op biologische landbouw en veeteelt. Artikel 3 van de Verordening vermeldt dat productiesystemen in overeenstemming moeten zijn met hoge dierenwelzijnsstandaarden en met de soortspecifieke behoeftes van de dieren. Specifieke eisen voor veeteelt staan in Artikel 14. Zo moeten dieren in principe buiten kunnen leven, mag de dierdichtheid niet te hoog zijn en moeten ingrepen, het lijden van dieren evenals de duur van het transport tot een minimum worden beperkt. De term 'biologisch' heeft alleen betrekking op de productie van de ruwe wol en niet op de rest van de keten.

³⁸⁰ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32007R0834>

❖ **Patagonia Wool Standard (+)**

Het kledingbedrijf Patagonia heeft de *Patagonia Wool Standard* (PWS) ontwikkeld voor haar eigen leveranciers. Deze moeten aan strenge eisen voldoen op het gebied van dierenwelzijn, landbeheer en traceerbaarheid om aan Patagonia te mogen leveren. Het eisenpakket is gebaseerd op de Responsible Wool Standard, maar kent verschillende 'Patagonia Plus' toevoegingen op basis van dierenwelzijnsrapporten en consultatie van dierenwelzijnsexperts. Patagonia maakt gebruik van de controlemechanismen van RWS en hanteert tevens de Content Claim Standard om traceerbaarheid verder in de keten te garanderen. Daarnaast laat het bedrijf zelf controles uitvoeren door onafhankelijke partijen. Zo zijn er verplichte jaarlijkse inspecties bij het schaapscheren en bij het lammeren. Dierenwelzijnsorganisatie PETA bracht onlangs verschillende misstanden aan het licht bij een door Patagonia goedgekeurde wolproducent.³⁸¹

❖ **ZQ Merino (+)**

ZQ Merino is een accreditatieprogramma van de New Zealand Merino Company, een bedrijf dat zich inzet voor het innoveren van de merinowolindustrie in Nieuw-Zeeland. ZQ Merino wol is afkomstig van geaccrediteerde veehouderijen die verplicht zijn om de Vijf Vrijheden te respecteren. Mulesing is niet toegestaan. ZQ Merino wol is langs de gehele productieketen traceerbaar. Een vergelijkbaar, maar minder bekend accreditatieprogramma van hetzelfde bedrijf is *ZQ Premium Wool*. Dankzij een overeenkomst met Textile Exchange mogen zowel ZQ Merino als ZQ Premium wol worden verkocht als RWS gecertificeerd.³⁸²

6.6.1.3 Kiezen voor alternatieven

Bedrijven kunnen kiezen voor de volgende alternatieven voor het verkleinen (dierlijke alternatieven) en vermijden (niet-dierlijke alternatieven) van dierenwelzijnsrisico's bij alle wolsoorten.

6.6.1.3.1 Dierlijke alternatieven

- ❖ **Gerecyclede wol:** Bij het mechanisch recyclen van wol worden afgedankte kledingstukken en textielproducten eerst vervezeld en vervolgens opnieuw tot woldraad gesponnen. Bij gerecyclede wol gelden nog steeds dierenwelzijnsrisico's. Er hoeven echter geen nieuwe dieren voor te worden gehouden en gedood.

6.6.1.3.2 Niet-dierlijke alternatieven

- ❖ **Acryl:** Acryl is een synthetische vezel die in 1950 werd geïntroduceerd als wasmachinebestendig alternatief voor wol.³⁸³ De vezel wordt verkregen uit de polymerisatie van acrylonitril. Net als wol is acryl warm en zacht.
- ❖ **Fleece:** Fleece is een synthetische stof die meestal gemaakt wordt van polyester. Net als wol is de stof warm en zacht. Fleece dankt zijn naam aan het vachtachtig uiterlijk van de stof.
- ❖ **Katoen:** Katoen is een zachte vezel die groeit uit de zaden van de katoenplant. Katoen wordt veel genoemd als natuurlijk, niet-dierlijk alternatief voor wol, maar heeft niet dezelfde isolerende werking. Katoenvezels zijn gladder dan wolvezels en houden hierdoor minder stilstaande lucht vast. Hierdoor voelt katoen koeler aan op de huid.

³⁸¹ <http://action.peta.nl/ea-action/action?ea.campaign.id=73258&ea.client.id=43&ea.tracking.id=&ea.campaign.mode=DEMO&v=c%3AshowBuild&ea-account.campaign.id=73258&ea.retain.account.session.error=true&ea.clear.campaign.session.id=true>

³⁸² <https://textileexchange.org/textile-exchange-te-and-the-new-zealand-merino-company-limited-nzm-announced-important-agreement-regarding-the-rws/>

³⁸³ J. Stauffer. (2004). Sewing Smart with Fabric.

6.6.1.4 Samenwerken in de keten

Voor deze oplossingsrichting wordt verwezen naar de algemeen geldende informatie in §11.4.

6.6.2 Geit

Er zijn geen pasklare oplossingen voor het verkleinen van de dierenwelzijnsrisico's bij wol van geiten. Het is niet duidelijk of de risico's lager zijn in bepaalde landen. Bedrijven kunnen door middel van due diligence (zie Hoofdstuk 10) en samenwerking in de keten (zie §11.4) de dierenwelzijnsrisico's in hun keten proberen te verkleinen of zelf op zoek gaan naar kasjmier en mohair waarbij dierenwelzijn relatief goed geborgd is. Voor kasjmier kunnen bedrijven zich aansluiten bij de *Sustainable Fiber Alliance*. Deze internationale organisatie werd in 2015 opgericht met als doel om een wereldwijde standaard te ontwikkelen voor onder meer het waarborgen van dierenwelzijn in de kasjmierindustrie. De dierenwelzijnsrisico's bij kasjmier en mohair kunnen worden vermeden door deze wolsoorten niet te gebruiken en te kiezen voor niet-dierlijke alternatieven (zie §6.6.1.3).

6.6.3 Angorakonijn

Bij wol van angorakonijnen zijn de dierenwelzijnsrisico's hoog. Het is niet duidelijk of de risico's lager zijn in bepaalde landen. Bedrijven kunnen door middel van due diligence (zie Hoofdstuk 10) en samenwerking in de keten (zie §11.4) de dierenwelzijnsrisico's in hun keten proberen te verkleinen of zelf op zoek gaan naar angorawol van productiebedrijven waar lagere welzijnsrisico's gelden wat betreft huisvesting en waar de wol op een meer diervriendelijke manier wordt verkregen. De dierenwelzijnsrisico's bij angorawol kunnen worden vermeden door geen angorawol te gebruiken en te kiezen voor niet-dierlijke alternatieven (zie §6.6.1.3).

Ook kan angorawol worden ingekocht die gecertificeerd is met *Caregora*. Caregora is een certificeringssysteem dat is opgericht door het Duitse bedrijf Naturfasern. De bedrijven die de (ruwe) angorawol produceren zouden volgens de website van Caregora voldoen aan de EU Dierenwelzijnsrichtlijn *Council Directive 98/58/EC concerning the protection of animals kept for farming purposes* en aan de 'Animal Welfare code of Recommendations for the welfare of livestock' die zou zijn afgekondigd door het Britse Department of Environment, Food & Rural Affairs (DEFRA). De laatstgenoemde code is niet onder deze naam terug te vinden op het internet. Verwacht wordt dat een van de codes op de volgende website wordt bedoeld: <https://www.gov.uk/guidance/animal-welfare>. Op basis van de informatie op de website van Caregora is niet vast te stellen of de konijnen op een meer diervriendelijke manier worden gehuisvest (zowel de EU Dierenwelzijnsrichtlijn als de DEFRA codes staan huisvesting van konijnen in kooien toe), hoe de angorawol wordt verkregen, of de productiebedrijven worden geïnspecteerd en uit welke landen de wol afkomstig is. Zodoende is onduidelijk in hoeverre dierenwelzijnsrisico's bij angorawol kunnen worden verkleind door het inkopen van Caregora gecertificeerde wol.

7 Dons en veren

7.1 Samenvatting

7.1.1 Materiaal

Veren vormen de lichaamsbehuizing van vogels. Dons verwijst naar de zachte, onderste laag veren van bepaalde vogels (m.n. watervogels) die dienen ter isolatie. Eenden en ganzen zijn de meest gebruikte vogels in de dons- en verenindustrie. Bij eenden vormen dons en veren meestal een bijproduct van de vleesindustrie. De dons en veren van ganzen hebben een hogere waarde dan die van eenden en vormen daarmee vaak het hoofdproduct of een coproduct van de vleesindustrie. Eenden en ganzen worden ook gebruikt voor de productie van eieren en *foie gras* (vette lever). Dons is warmte-isolerend en ultralicht en wordt gebruikt als opvulmateriaal voor jassen, kussens, dekbedden en slaapzakken. Dons wordt vaak gebruikt in combinatie met (gewone) veren. Deze voegen gewicht en stabiliteit toe aan een product.

7.1.2 Eend

De eend behoort tot de *Anatidae*, een watervogelfamilie. Wereldwijd worden jaarlijks ongeveer 1,132 miljard eenden gehouden voor de productie van vlees, eieren, foie gras en dons en veren. De top-drie productielanden van eendendons en -veren zijn China (58%), Vietnam (6%) en Indonesië (5%).

De meeste eenden worden gehouden in schuren in intensieve productiesystemen. Er is bijna nooit zwemwater aanwezig. Levend plukken komt nauwelijks voor bij eenden. Eenden worden meestal bij een leeftijd van ongeveer zeven weken geslacht en vervolgens geplukt.

Er zijn dierenwelzijnsrisico's voor eenden bij de volgende vijf aandachtsgebieden: huisvesting, dwangvoeding, verenpikken, snavelbehandeling en slacht. Eenden leven doorgaans in open water en kunnen bij afwezigheid hiervan bepaald natuurlijk gedrag (zwemmen, poetsen en voedsel zoeken) niet uitoefenen. Het ontbreken van stro kan leiden tot verschillende vormen van ongerief en verhoogt tevens het risico op verenpikken. Eenden kunnen kreupelheid, gezichtsproblemen en angsten ontwikkelen als ze opgroeien bij een te lage lichtintensiteit.

Bij dwangvoeding, dat wordt toegepast voor de productie van foie gras, krijgen eenden onder dwang onnatuurlijk grote hoeveelheden voedsel toegediend. Dit brengt verschillende gezondheids- en welzijnsrisico's met zich mee. Foie gras eenden worden gehuisvest in kooien en worden hiermee beperkt in het uitvoeren van natuurlijk gedrag. Dwangvoeding vindt met name plaats in Frankrijk en daarnaast in Hongarije, Bulgarije, België, Spanje, Canada, de Verenigde Staten en China.

Bij bepaalde leefomstandigheden (o.a. een hoge dierdichtheid en bij afwezigheid van stro) is er een risico dat muskuseenden in elkaars veren gaan pikken, wat kan leiden tot verwondingen. Om dit te voorkomen wordt bij muskuseenden vaak een snavelbehandeling uitgevoerd. Hierbij wordt een kwart tot een derde deel van de snavel verwijderd zonder verdoving. De ingreep is pijnlijk en stressvol voor eenden. Eenden worden voorafgaand aan de slacht bedwemd door middel van een elektrisch geladen waterbad. Soms raakt hun kop het water niet en worden ze niet bedwemd. Er is een risico op pijn en stress voorafgaand aan de slacht.

7.1.3 Gans

De gans behoort tot de *anatidae*, een watervogelfamilie. Wereldwijd worden jaarlijks enkele honderden miljoenen³⁸⁴ ganzen gehouden voor de productie van vlees, eieren, foie gras en dons en veren. De top-drie productielanden van ganzendons en -veren zijn China (73%), Mozambique (5%) en Egypte (2%).

Ganzen verblijven de eerste weken van hun leven doorgaans binnen en kunnen daarna meestal naar buiten. Veel ganzen worden gehouden op kleinschalige familiebedrijven in omheinde achtertuinen. Soms is zwemwater aanwezig. Veren van ganzen worden meestal geplukt in de periode dat de vogels ruien, bij een leeftijd van 10 weken en vervolgens steeds na 6-7 weken. Ganzen worden doorgaans bij een leeftijd van ongeveer 10, 17 óf 24 weken geslacht en vervolgens een laatste keer geplukt.

Er zijn dierenwelzijnsrisico's voor ganzen bij de volgende vijf aandachtsgebieden: huisvesting, voeding, levend plukken, dwangvoeding en slacht. Ganzen hebben complexe voedingsbehoeftes. Een tekort aan bepaalde voedingsstoffen kan leiden tot ziektes en tot stress. Bij levend plukken dient onderscheid te worden gemaakt tussen het uittrekken van veren en het 'oogsten', waarbij alleen loszittende veren worden verwijderd. Het uittrekken van veren is pijnlijk en stressvol voor ganzen en kan leiden tot verwondingen en beschadigingen aan de huid. Omdat het moment waarop een veer 'rijpt' verschilt per vogel en per veer, bestaat bij het oogsten het risico dat ook niet-loszittende veren toch worden uitgetrokken. Bij huisvesting, dwangvoeding en slacht gelden dezelfde risico's als voor eenden (zie §7.1.2).

7.1.4 Oplossingsrichtingen

Er zijn drie certificeringssystemen die kunnen worden gebruikt om dierenwelzijnsrisico's bij dons en veren te verkleinen:

1. de *Responsible Down Standard*
2. de *Traceable Down Standard* en
3. de *Downpass 2017*.

Alle drie verbieden dwangvoeding en levend plukken en hanteren daarnaast andere dierenwelzijnseisen. Alle drie garanderen traceerbaarheid langs de keten. De risico's bij dwangvoeding kunnen worden voorkomen door geen dons en veren in te kopen uit de landen waar dwangvoeding plaatsvindt: Frankrijk, Hongarije, Bulgarije, België, Spanje, Canada, de Verenigde Staten en China. Gerecyclede dons en veren kunnen worden gebruikt als een alternatief voor nieuwe dons en veren. Bedrijven kunnen dierenwelzijnsrisico's vermijden door geen dons en veren te gebruiken en te kiezen voor niet-dierlijke alternatieven zoals synthetische opvulmaterialen of kapok. De synthetische materialen bestaan meestal uit polyesterstrengen en behouden, in tegenstelling tot dons, hun isolerende werking in vochtige condities. Voorbeelden zijn PrimaLoft, Thermolite, 3M Thinsulate Insulation, FullRange, PolarTec Alpha, Polarguard en Climashield. Kapok is een natuurlijk alternatief voor dons en veren.

³⁸⁴ In 2014 werden in totaal 327 miljoen ganzen en parelhoenders gehouden. Het is niet duidelijk hoe de verdeling ganzen / parelhoenders is.

7.2 Materiaal

Algemeen: Een veer is een langwerpige structuur die de lichaamsbeharing vormt van vogels. Dons verwijst naar de zachte laag veren van bepaalde vogels (m.n. watervogels) die zich onder de stuggere buitenste laag bevindt. Donsveren dienen ter isolatie. Ze bevinden zich meestal bij de borststreek van vogels en hebben, in tegenstelling tot gewone veren, geen schacht.

Bronnen van herkomst en dieren: Eenden en ganzen zijn de meest gebruikte dieren in de dons- en verenindustrie. Daarnaast kennen de veren van de kalkoen en de maraboe (een lid van de ooievaarfamilie) bepaalde toepassingen. 80% van de verkregen dons en veren is afkomstig uit China. 90% hiervan is afkomstig van eenden en de overige 10% is afkomstig van ganzen.³⁸⁵ Bij eenden, die na de slacht worden geplukt, vormen dons en veren meestal een bijproduct van de vleesindustrie. De dons en veren van ganzen hebben een hogere waarde dan die van eenden en vormen daarmee vaak het hoofdproduct of een coproduct van de vleesindustrie. Ganzen worden zowel levend als na de slacht geplukt. Eenden en ganzen worden ook gehouden voor de productie van eieren en *foie gras* (vette lever).

Toepassingen: Dons dient voornamelijk als warmte-isolerend opvulmateriaal voor jassen, dekbedden, kussens en slaapzakken. Dons wordt vaak gebruikt in combinatie met (gewone) veren. Deze voegen meer gewicht en stabiliteit toe aan een product. Eenden- en ganzenveren worden ook gebruikt bij de productie van shuttles voor de sport badminton. De fijne veertjes van de maraboe en de kalkoen worden soms gebruikt als versiering van kledingstukken en bij de productie van lokazen voor de visserij.

Eigenschappen: Dons is een goede warmte-isolator. Het is ultralicht en heeft een losse structuur; hierdoor wordt veel lucht vastgehouden tussen de veren. In vochtige condities verliest dons grotendeels zijn isolerende werking. Veren zijn sterker, zwaarder en minder zacht dan dons en hebben een lager isolerend vermogen.³⁸⁶

Productie: Na het plukken worden dons en veren gesorteerd, gereinigd en ontdaan van stof, om vervolgens in een soort stoffen zakken te worden geblazen. Deze zakken worden vastgenaaid aan de binnenkant van het eindproduct.³⁸⁷

Classificatie: Bij producten van dons wordt vaak de vulkracht gebruikt als maatstaf voor het isolerend vermogen. De vulkracht is het volume dat wordt ingenomen door een ounce (28.35 gram) dons. Hoe hoger de vulkracht, hoe groter het isolerend vermogen.

³⁸⁵ <https://downandfeathercouncil.com/down-feather-byproduct.html>

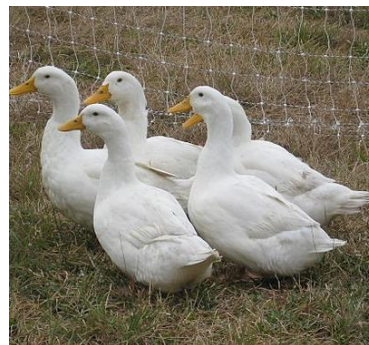
³⁸⁶ http://www.featherind.com/about_down.htm

³⁸⁷ <https://www.thenorthface.com/about-us/responsibility/product/down-standard.html>

7.3 Eend

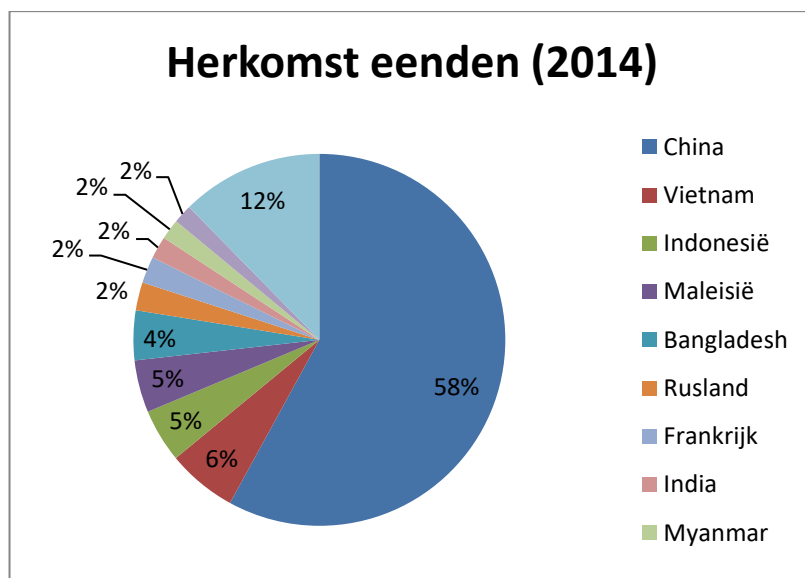
7.3.1 Inleiding

De eend behoort evenals de gans en de zwaan tot de *Anatidae*, een watervogelfamilie. Er zijn meer dan 40 soorten gedomesticeerde eenden die gebruikt worden voor de productie van vlees, eieren, foie gras en dons en veren. De meest gebruikte is de witte pekingeend (Figuur 17³⁸⁸).³⁸⁹ Ook de eider, de muskus- of barbarieeend en de mulardeend (kruising tussen Peking- en muskuseend) worden veel toegepast in de dons- en verenindustrie. Eiderdons staat bekend als een van de lichtste en best isolerende soorten dons.³⁹⁰ De eend is een groepsdier.³⁹¹

Figuur 17: Witte pekingeend

7.3.2 Aantallen en herkomst

Figuur 18: Herkomst eenden (2014)

In 2014 werden in totaal ongeveer 1,132 miljard eenden gehouden. 58% hiervan was afkomstig uit China (Figuur 18). Het land is hiermee de grootste producent van veren en dons van eenden. Vietnam (6%), Indonesië (5%), Maleisië (5%), Bangladesh (4%), Rusland (2%), Frankrijk (2%), India (2%), Myanmar (2%) en Egypte (2%) hielden elk enkele tientallen miljoenen eenden in het jaar 2014.³⁹²

7.3.3 Dierenwelzijnsrisico's

In deze sectie worden de dierenwelzijnsrisico's voor eenden besproken op basis van vijf specifieke aandachtsgebieden. Bij elk aandachtsgebied is er een risico op schending van een of meerdere van de Vijf Vrijheden voor dierenwelzijn zoals beschreven in de Nederlandse Wet dieren. Tabel 14 geeft weer op welke van de Vijf Vrijheden elk aandachtsgebied van toepassing is.

³⁸⁸ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pekin_Ducks.jpg

³⁸⁹ Introduction to commercial duck farming. (2012). Department of Primary Industries.

³⁹⁰ <http://articles.extension.org/pages/65354/which-duck-breed-is-best-for-small-and-backyard-poultry-flocks>

³⁹¹ <https://www.eend.net/eenden-houden/>

³⁹² <http://www.fao.org/faostat/en/#home>

Tabel 14: Dierenwelzijnsrisico's voor eenden in relatie tot Vijf Vrijheden

	Dorst, honger en onjuiste voeding	Fysiek en fysiologisch ongerief	Pijn, verwondingen en ziektes	Angst en chronische stress	Beperking van hun natuurlijk gedrag
Huisvesting		x	x	x	x
Dwangvoeding	x	x	x	x	x
Verenpikken			x		
Snavelbehandeling			x	x	
Slacht			x	x	

x = risico op schending 'Vrijheid'

- ❖ **Huisvesting:** Bij de meeste productiesystemen worden eendeneieren verzameld bij een vermeerderingsbedrijf ('parent farm') en uitgebroed in een broedmachine. Zodra de eieren uitgekomen zijn, worden de kuikens naar een eendenhouderij gebracht. De meeste eenden leven binnen in intensieve productiesystemen op vloeren met stro en zonder open water. De watervoorziening vindt om hygiënische redenen plaats via drinknippels. Levend plukken vindt in principe alleen plaats bij ganzen en niet bij eenden.³⁹³ Eenden leven doorgaans in open water, dat ze gebruiken om te zwemmen, zichzelf te poetsen en voedsel te zoeken (snebben). Bij afwezigheid van open water kunnen ze dit natuurlijk gedrag niet uitoefenen. De watervoorziening via drinknippels in eendenhouderijen is ontoereikend om het natuurlijk gedrag te stimuleren.³⁹⁴ De afwezigheid van open water kan tevens leiden tot vervuiling van de ogen en verstopping van de neusgaten.³⁹⁵ Eenden zijn gebaat bij de aanwezigheid van stro op de vloer. Het ontbreken van stro kan leiden tot verschillende vormen van ongerief (o.a. uitglijden, vallen en een algehele verarming van de omgeving) en verhoogt tevens het risico op verenpikken.³⁹⁶ Eenden die op roostervloeren leven hebben een grotere kans op het ontwikkelen van pootproblemen zoals beschadigingen en huidirritaties.³⁹⁷ Eenden hebben behoefte aan een hoge lichtintensiteit. Lichtcondities in stallen zijn echter uiterst variabel, waardoor niet altijd in deze behoefte kan worden voorzien.³⁹⁸ Eenden die opgroeien bij een lage lichtintensiteit hebben een grotere kans op het ontwikkelen van kreupelheid, gezichtsproblemen en angsten.³⁹⁹
- ❖ **Dwangvoeding:** Dwangvoeding wordt toegepast bij mannetjeseenden en -ganzen voor de productie van foie gras. Bij dwangvoeding krijgen de vogels onder dwang twee- of driemaal daags onnatuurlijk grote hoeveelheden voedsel toegediend via een buis van 15-25 cm die in hun slokdarm wordt aangebracht.⁴⁰⁰ De lever zwelt hierdoor op en kan tot 10 keer zijn normale grootte aannemen. Dwangvoeding vindt meestal plaats gedurende twee weken vanaf de leeftijd van 12 weken.⁴⁰¹ Hierna worden de vogels geslacht. Dwangvoeding heeft een grote inbreuk op het welzijn van eenden en ganzen. Dwangvoederen is stressvol en

³⁹³ Vier Pfoeten. (2017). Interview.

³⁹⁴ Animal Sciences Group van Wageningen UR. (2009). Ongerief bij konijnen, kalkoenen, eenden, schapen en geiten: Inventarisatie en prioritering.

³⁹⁵ Wageningen UR Livestock Research. (2010). Natuurlijk gedrag en behoeftes van pekingeenden; van theorie naar praktijk.

³⁹⁶ T. B. Rodenburg, M. B. M. Bracke, J. Berk, J. Cooper, J. M. Faure, D. Guémené, G. Guy, A. Harlander, T. Jones, U. Knierim, K. Kuhnt, H. Pingel, K. Reiter, J. Servière, M. A. W. Ruis. (2005). Welfare of ducks in European duck husbandry systems.

³⁹⁷ Animal Sciences Group van Wageningen UR. (2009). Ongerief bij konijnen, kalkoenen, eenden, schapen en geiten: Inventarisatie en prioritering.

³⁹⁸ Animal Sciences Group van Wageningen UR. (2009). Ongerief bij konijnen, kalkoenen, eenden, schapen en geiten: Inventarisatie en prioritering.

³⁹⁹ T. B. Rodenburg, M. B. M. Bracke, J. Berk, J. Cooper, J. M. Faure, D. Guémené, G. Guy, A. Harlander, T. Jones, U. Knierim, K. Kuhnt, H. Pingel, K. Reiter, J. Servière, M. A. W. Ruis. (2005). Welfare of ducks in European duck husbandry systems.

⁴⁰⁰ W. Skippon. (2013). The animal health and welfare consequences of foie gras production.

⁴⁰¹ Advocates for Animals and World Society for the Protection of Animals. (2000). Forced feeding: An inquiry into the welfare of ducks and geese kept for the production of foie gras.

leidt tot een afname van activiteit.⁴⁰² Het verhoogt de kans op leverletsel en botbreuken⁴⁰³ en kan leiden tot verwondingen aan de slokdarm en hiermee samenhangende pijn.⁴⁰⁴ Foie gras eenden worden individueel of met soortgenoten gehuisvest in kooien. Deze eenden worden beperkt in het uitvoeren van hun natuurlijk gedrag. De individueel gehuisveste eenden missen bovendien het contact met soortgenoten.⁴⁰⁵ Dwangvoeding is in Europa alleen toegestaan in Frankrijk, Hongarije, Bulgarije, België en Spanje. Daarnaast komt het voor in Canada, de Verenigde Staten en China. Frankrijk is wereldwijd de grootste producent (75%) van foie gras.⁴⁰⁶

- ❖ **Verenpikken:** Als de leefomstandigheden in een productiesysteem voor muskuseenden onvoldoende aansluiten op hun natuurlijke behoeftes (o.a. bij een hoge dierdichtheid en bij afwezigheid van stro) is er een verhoogd risico op verenpikken of verensnebben, waarbij de eenden pikken in elkaars veren. Dit kan leiden tot verwondingen, beschadigingen aan de veren en een verhoogd sterftecijfer onder muskuseenden.⁴⁰⁷
- ❖ **Snavelbehandeling:** Veel muskuseenden ondergaan een snavelbehandeling om verwondingen door verenpikken te voorkomen. Bij de behandeling wordt een kwart tot een derde van de snavel verwijderd, zonder verdoving of pijnstilling. De ingreep is stressvol, leidt tot acute pijn en in sommige gevallen tot chronische pijn. De meest toegepaste techniek is het wegbranden van de snavelpunt met een heet mes. De snavelpunt kan ook worden verwijderd met een onverhit mes, met een schaar, door middel van elektriciteit of met infraroodlicht. Bij de laatstgenoemde methode wordt door middel van een infraroodstraal warmte gegenereerd in het snavelweefsel, dat hierdoor langzaam afsterft. Bij deze methode blijft er geen open wond achter, wat de kans op infecties en verbloeding verkleint. Desondanks leidt de behandeling zelf nog steeds tot pijn.^{408,409}
- ❖ **Slacht:** Eenden voor de vleesproductie worden rond de leeftijd van 42 tot 56 dagen geslacht.⁴¹⁰ De slacht vindt meestal plaats in industriële of lokale slachthuizen en niet op de eendenhouderij zelf. De meest toegepaste bedwelmsmethode is een elektrisch geladen waterbad. Hierbij worden eenden met hun poten ondersteboven aan slachthaken gehangen. Vervolgens gaan ze met hun kop het waterbad in. In sommige gevallen raakt de kop het water niet en worden de eenden dus niet bedwelmd.⁴¹¹ In landen waar adequate dierenwelzijnswetgeving en handhaving ontbreekt, bestaat een verhoogd risico dat helemaal geen bedwelming wordt toegepast, maar dat gelijk de hals van de vogels wordt doorgesneden. Er is een risico op pijn en stress voorafgaand aan de slacht. Vrouwtjeskuikens in de foie gras industrie worden niet gebruikt voor de productie van foie gras; om deze reden worden ze vaak vlak na de geboorte gedood.

7.3.4 Leefomstandigheden

In deze sectie worden de leefomstandigheden beschreven van eenden in het grootste Aziatische en in het grootste Europese eendendonsproducerende land.

⁴⁰² Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (1998). Welfare Aspects of the Production of Foie Gras in Ducks and Geese.

⁴⁰³ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (1998). Welfare Aspects of the Production of Foie Gras in Ducks and Geese.

⁴⁰⁴ W. Skippon. (2013). The animal health and welfare consequences of foie gras production.

⁴⁰⁵ T. B. Rodenburg, M. B. M. Bracke, J. Berk, J. Cooper, J. M. Faure, D. Guémené, G. Guy, A. Harlander, T. Jones, U. Knierim, K. Kuhnt, H. Pingel, K. Reiter, J. Servière, M. A. W. Ruis. (2005). Welfare of ducks in European duck husbandry systems.

⁴⁰⁶ <http://www.vier-pfoten.eu/our-focus/farm-animals-2/foie-gras-2/>

⁴⁰⁷ T. B. Rodenburg, M. B. M. Bracke, J. Berk, J. Cooper, J. M. Faure, D. Guémené, G. Guy, A. Harlander, T. Jones, U. Knierim, K. Kuhnt, H. Pingel, K. Reiter, J. Servière, M. A. W. Ruis. (2005). Welfare of ducks in European duck husbandry systems.

⁴⁰⁸ T. van Niekerk. (2011). IR-snavelbehandeling milder, maar niet pijnloos.

⁴⁰⁹ Farm Animal Welfare Council. (2007). Opinion on Beak Trimming of Laying Hens .

⁴¹⁰ <https://www.rspca.org.uk/adviceandwelfare/farm/ducks/farming>

⁴¹¹ Vier Pfoeten. (2017). Interview.

7.3.4.1 China

- ❖ **Productie:** Eend vormt een belangrijk onderdeel van de Chinese keuken. Om die reden telt China een groot aantal eendenhouderijen, waarvan sommige 5-10 miljoen eenden per jaar verwerken.⁴¹²
- ❖ **Huisvesting:** Er bestaan verschillende productiesystemen voor eenden in China. Veel eenden leven met duizenden tegelijk in intensieve systemen. Daarnaast zijn er semi-intensieve systemen waarbij de eenden ook naar buiten kunnen en extensieve systemen waarbij ze permanent buiten leven.⁴¹³ Zo kent China evenals andere Aziatische landen een productiesysteem waarbij eenden worden gehouden op rijstvelden. De eenden eten het onkruid en de insecten rondom de rijstplanten op en worden tevens gebruikt voor de productie van eieren, vlees, dons en veren.⁴¹⁴ Ook worden eenden soms samen met vissen gehouden in één productiesysteem.⁴¹⁵

7.3.4.2 Frankrijk

- ❖ **Productie:** In Frankrijk dient het fokken van eenden voornamelijk voor de productie van foie gras. Het overgrote deel (97%) van de foie gras productie is afkomstig van eenden, waarvan 95% mulardeenden en 5% muskuseenden. Het overige deel is afkomstig van ganzen. Foie gras eenden worden ook gebruikt voor de vleesindustrie. Daarnaast worden sommige eenden exclusief voor de vleesindustrie gefokt.⁴¹⁶ Tevens zijn er honderdduizenden kleinschalige familiebedrijven en hobbyfokkers die gevogelte (o.a. kippen, kalkoeken, eenden en ganzen) houden voor de eigen consumptie en lokale verkoop.⁴¹⁷
- ❖ **Huisvesting:** Het merendeel van de eenden wordt binnen gehuisvest. Foie gras eenden leven soms buiten in groepen voordat ze de dwangvoeding moeten ondergaan.⁴¹⁸ Ook bij kleinschalige familiebedrijven leven de eenden vaak buiten in achtertuinen.

7.3.5 Wetgeving

EU lidstaten zoals Frankrijk zijn verplicht zich te houden aan aan de Europese dierenwelzijnswetgeving. Om deze reden is de Europese wetgeving voor eenden opgenomen in deze sectie.

Per land staan tussen haakjes de scores vermeld van de *Animal Protection Index* uit 2014, op een schaal van A (hoogste score) tot G (laagste score). World Animal Protection heeft geen beoordeling opgesteld voor de Europese Unie.

7.3.5.1 China (E)

- ❖ **Algemeen:** Er is in China momenteel geen wetgeving inzake het welzijn van eenden. In 2009 werd een wetsvoorstel ingediend voor een algemene dierenbeschermingswet⁴¹⁹, maar

⁴¹² X. Jan. (n.d.). The changing face of the world of duck production.

⁴¹³ X. Jan. (n.d.). The changing face of the world of duck production.

⁴¹⁴ <http://teca.fao.org/read/7724>

⁴¹⁵ FAO. (2010). Distribution and characteristics of duck-fish farming systems in eastern China.

⁴¹⁶ C. Marie-Etancelin, H. Chapuis, J. M. Brun, R. Rouvier. (2008). Genetics and selection of mule ducks in France: A review.

⁴¹⁷ FAO. (2010). Small commercial and family poultry production in France: characteristics, and impact of HPAI regulations.

⁴¹⁸ Advocates for Animals and World Society for the Protection of Animals. (2000). Forced feeding: An inquiry into the welfare of ducks and geese kept for the production of foie gras.

⁴¹⁹ http://www.chinadaily.com.cn/china/2009-06/19/content_8300745.htm

deze wet is nooit officieel doorgevoerd. Wel werd in 2006 de Animal Husbandry Law⁴²⁰ voor vee en gevogelte van kracht. De wet is ingevoerd teneinde de kwaliteit en veiligheid van producten uit de vlees- en zuivelindustrie te waarborgen en bevat bepalingen die de gezondheid van dieren ten goede kan komen. Zo zijn er verschillende eisen met betrekking tot hygiëne en veterinaire zorg. Er is geen informatie te vinden over de handhaving van deze wet. Verder zijn in enkele regio's zoals Shanghai, Hunan en Weixian bepaalde dierenwelzijnsregels ingevoerd.⁴²¹

- ❖ **Slacht:** Een wet die humane slachtmethodes voorschrijft is er momenteel alleen voor de slacht van varkens.⁴²²
- ❖ **Welzijnsstandaarden:** Verschillende media melden begin 2016 dat de Chinese Veterinary Medical Association (CVMA) zou werken aan het opstellen van welzijnsstandaarden voor de veeteelt en slacht van runderen, schapen, varkens en gevogelte.^{423,424} Tot op heden zijn dergelijke standaarden nog niet ingevoerd.

7.3.5.2 Frankrijk (C)

- ❖ **Algemeen:** Artikel 521-1 van de Penal Code⁴²⁵ verbiedt het mishandelen, misbruiken en verwaarlozen van dieren. Er staat een gevangenisstraf van maximaal twee jaar en/of een boete van maximaal € 30.000 op overtreding van de wet. Daarnaast kan een verbod op het houden van dieren worden opgelegd. De Code rural et de la pêche maritime⁴²⁶ uit 2010 bevat gedetailleerdere bepalingen en schrijft onder meer voor dat dieren moeten worden gehouden onder omstandigheden die aansluiten bij hun natuurlijke behoeftes (Artikel 214-1). Er wordt een uitzondering gemaakt voor het dwangvoederen van eenden en ganzen voor de productie van foie gras, dat officieel deel uitmaakt van het cultureel en gastronomisch erfgoed van Frankrijk (Artikel L654-27-1).
- ❖ **Slacht:** Frankrijk heeft in 2013 de EU Dodingsverordening doorgevoerd in de wetgeving van het land (zie §7.3.5.3).
- ❖ **Handhaving:** De dierenwelzijnswetgeving in Frankrijk wordt gehandhaafd door de afdeling directoraten van veterinaire diensten. Vanuit deze afdeling vinden geregeld inspecties plaats op veehouderijen en in slachthuizen.

7.3.5.3 Europese Unie

- ❖ **Algemeen:** Eenden vallen onder de EU Dierenwelzijnsrichtlijn Council Directive 98/58/EC Concerning the Protection of Animals kept for Farming Purposes⁴²⁷ die elke EU lidstaat in haar wetgeving moet implementeren. Deze richtlijn bevat algemene bepalingen inzake onder meer de huisvesting, bewegingsvrijheid, voeding, gezondheid en fok van de dieren.
- ❖ **Slacht:** Council Regulation (EC) No 1099/2009 on the protection of animals at the time of killing⁴²⁸ (EU Dodingsverordening) bepaalt dat pijn, stress en leed bij het dier voorkomen

⁴²⁰ <http://faolex.fao.org/docs/texts/chn82613.doc>

⁴²¹ S. Wei. (2015). China Animal Welfare Legislation: Current Situation and Trends: From Analysis of Three Cases in Recent Years.

⁴²² <http://en.pkulaw.cn/Display.aspx?lib=law&Cgid=105516>

⁴²³ <http://www.globalmeatnews.com/Safety-Legislation/China-s-first-welfare-code-for-feed-lots-slaughterhouses-due-in-June>

⁴²⁴ <https://www.beefcentral.com/trade/china-working-towards-animal-welfare-standards-for-livestock-processing/>

⁴²⁵ <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/30>

⁴²⁶ <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000022197698&dateTexte=vig>

⁴²⁷ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31998L0058>

⁴²⁸ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:303:0001:0030:EN:PDF>

moeten worden tijdens het doden. Council Directive 74/577/EEC⁴²⁹ uit 1974 verplicht het bedwelmen van dieren voorafgaand aan de slacht, maar Council Directive 93/199/EC⁴³⁰ uit 1993 staat uitzonderingen toe voor slacht volgens religieuze standaarden. Voor bedwelming met een elektrisch geladen waterbad schrijft Council Regulation (EC) No 1099/2009 een minimumstroom voor van 130 mA voor ganzen. Gevogelte moet gedurende ten minste 4 seconden aan de stroom worden blootgesteld.

- ❖ **Aanbevelingen:** Specifieke, niet wettelijk bindende aanbevelingen voor het houden van eenden staan beschreven in de Recommendation Concerning Domestic Ducks⁴³¹ uit 1999 van The Standing Committee of the European Convention on the Protection of Animals kept for Farming Purposes.

⁴²⁹ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31974L0577>

⁴³⁰ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31993L0119>

⁴³¹ http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/biological_safety_and_use_of_animals/farming/Rec%20ducks.asp

7.4 Gans

7.4.1 Inleiding

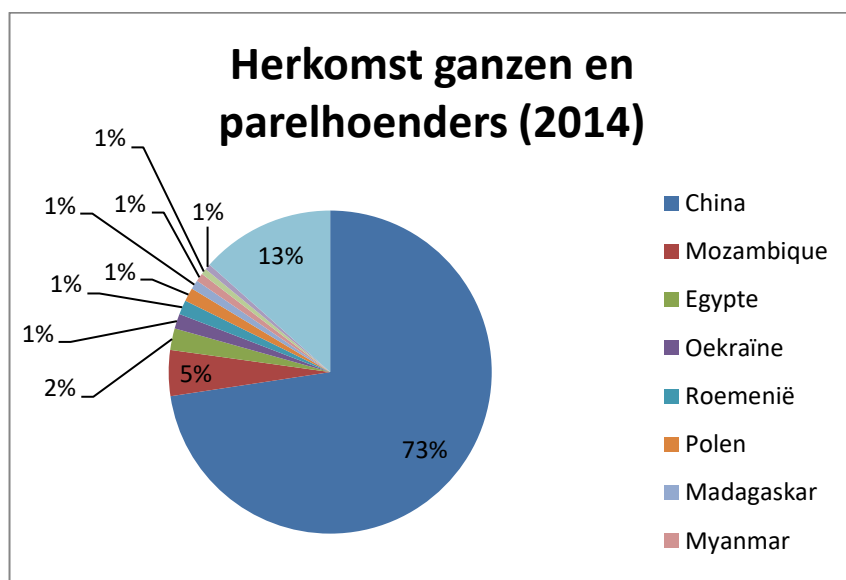
De gans behoort evenals de eend en de zwaan tot de *Anatidae*, een watervogelfamilie. Er zijn ongeveer 60 verschillende ganzenrassen.⁴³² De meeste gedomesticeerde rassen stammen af van de grauwe gans (*Anser anser*, Figuur 19⁴³³) en de zwaangans (*Anser cygnoides*).⁴³⁴ De meest gehouden rassen voor de productie van vlees, eieren, foie gras en dons en veren zijn de Chinese gans, de Afrikaanse gans, de Toulouse gans en de Emden gans.⁴³⁵ De veren van witte soorten zoals de Emden gans zijn het meest waardevol voor de dons- en verenindustrie.⁴³⁶ De gans is een groepsdier.⁴³⁷

Figuur 19: Grauwe gans

7.4.2 Aantallen en herkomst

In 2014 werden in totaal ongeveer 327 miljoen ganzen en parelhoenders⁴³⁸ gehouden. 73% hiervan was afkomstig uit China (Figuur 20).

Figuur 20: Herkomst ganzen en parelhoenders (2014)

Het land is hiermee de grootste producent van veren en dons van ganzen, gevolgd door Mozambique (5%) en Egypte (2%). Oekraïne, Roemenië, Polen, Madagaskar, Myanmar, Taiwan en Hongarije houden elk ongeveer 1% van het totale aantal ganzen en parelhoenders.⁴³⁹

⁴³² <http://www.poultryhub.org/species/commercial-poultry/goose/>

⁴³³ By Jdforrester - Own work, CC BY 1.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=26109>

⁴³⁴ <https://www.levendehave.nl/index.php/dierenwikis/pluimvee/ganzenrassen>

⁴³⁵ <http://www.poultryhub.org/species/commercial-poultry/goose/>

⁴³⁶ FAO Animal Health and Production Paper: 154. (2002). Goose Production.

⁴³⁷ <https://www.levendehave.nl/dierenwikis/pluimvee/gedrag-van-ganzen>

⁴³⁸ De FAO vermeldt uitsluitend het totale aantal gehouden vogels van deze twee soorten.

⁴³⁹ <http://www.fao.org/faostat/en/#home>

7.4.3 Dierenwelzijnsrisico's

In deze sectie worden de dierenwelzijnsrisico's voor ganzen besproken op basis van vijf specifieke aandachtsgebieden. Bij elk aandachtsgebied is er een risico op schending van een of meerdere van de Vijf Vrijheden voor dierenwelzijn zoals beschreven in de Nederlandse Wet dieren. Tabel 15 geeft weer op welke van de Vijf Vrijheden elk aandachtsgebied van toepassing is.

Tabel 15: Dierenwelzijnsrisico's voor ganzen in relatie tot Vijf Vrijheden

	Dorst, honger en onjuiste voeding	Fysiek en fysiologisch ongerief	Pijn, verwondingen en ziektes	Angst en chronische stress	Beperking van hun natuurlijk gedrag
Huisvesting		x	x	x	x
Voeding			x	x	
Levend plukken			x	x	
Dwangvoeding	x	x	x	x	x
Slacht			x	x	

x = risico op schending 'Vrijheid'

- ❖ **Huisvesting:** Bij de meeste productiesystemen worden ganzeneieren verzameld bij een vermeerderingsbedrijf ('parent farm') en uitgebroed in een broedmachine. Zodra de eieren uitgekomen zijn, worden de kuikens naar een ganzenhouderij gebracht. Ganzen verblijven de eerste weken van hun leven meestal binnen omdat ze dan nog kwetsbaar zijn. In tegenstelling tot eenden mogen ze daarna meestal naar buiten. Binnen is meestal stro op de vloer aanwezig. Het ontbreken van stro kan leiden tot verschillende vormen van ongerief (o.a. uitglijden, vallen en een algehele verarming van de omgeving). Een te lage lichtintensiteit kan leiden tot gezondheidsproblemen en angsten. Soms is zwemwater aanwezig. Ganzen leven doorgaans in open water, dat ze gebruiken om te zwemmen, zichzelf te poetsen en voedsel te zoeken (snebben). Bij afwezigheid van open water kunnen ze dit natuurlijk gedrag niet uitoefenen.
- ❖ **Voeding:** Ganzen hebben complexe voedingsbehoeftes. Ten minste 40 essentiële componenten moeten aanwezig zijn in hun dieet. Een tekort aan bepaalde voedingsstoffen kan leiden tot ziektes en tot stress.⁴⁴⁰
- ❖ **Levend plukken:** Ganzen worden in veel gevallen levend geplukt. Bij levend plukken dient men onderscheid te maken tussen het uittrekken van veren en het 'oogsten' van loszittende veren. Het uittrekken van veren is pijnlijk en stressvol voor ganzen en kan leiden tot verwondingen en beschadigingen aan de huid. Het verzamelen van loszittende veren is in principe niet pijnlijk en leidt niet tot verwondingen.⁴⁴¹ Dit kan alleen wanneer de ganzen ruien: dit vindt voor het eerst plaats bij een leeftijd van ongeveer 10 weken en bij jonge ganzen vervolgens steeds na 6-7 weken.⁴⁴² Niet alle veren van een gans rijpen echter op hetzelfde moment en niet alle ganzen op een bedrijf ruien op hetzelfde moment. Hierdoor is er een risico dat veren toch worden uitgetrokken in plaats van geoogst.⁴⁴³ Tevens zijn er risico's op stress en op verwondingen door een ruwe omgang tijdens het vangen, dragen en vastzetten van de ganzen en tijdens het plukken zelf. Het is niet bekend hoe vaak het uittrekken van veren voorkomt bij ganzen. Het is bekend dat het plaatsvindt in Hongarije, Polen en China.

⁴⁴⁰ FAO Animal Health and Production Paper: 154. (2002). Goose Production.

⁴⁴¹ European Food Safety Authority. (2010). Scientific Opinion on the practice of harvesting (collecting) feathers from live geese for down production.

⁴⁴² FAO Animal Health and Production Paper: 154. (2002). Goose Production.

⁴⁴³ <https://www.efsa.europa.eu/en/press/news/ahaw101125>

- ❖ **Dwangvoeding:** Dwangvoeding wordt toegepast bij mannetjeseenden en -ganzen voor de productie van foie gras (vette lever of ganzenlever). Bij dwangvoeding krijgen de vogels onder dwang twee- of driemaal daags onnatuurlijk grote hoeveelheden voedsel toegediend via een buis van 15-25 cm die in hun slokdarm wordt aangebracht.⁴⁴⁴ De lever zwelt hierdoor op en kan tot 10 keer zijn normale grootte aannemen. Dwangvoeding vindt meestal plaats gedurende twee weken vanaf de leeftijd van 12 weken.⁴⁴⁵ Hierna worden de vogels geslacht. Dwangvoeding heeft een grote inbreuk op het welzijn van eenden en ganzen. Dwangvoederen is stressvol en leidt tot een afname van activiteit.⁴⁴⁶ Het verhoogt de kans op leverletsel en botbreuken⁴⁴⁷ en kan leiden tot verwondingen aan de slokdarm en hiermee samenhangende pijn.⁴⁴⁸ Foie gras ganzen worden individueel of met soortgenoten gehuisvest in kooien. Deze ganzen worden beperkt in het uitvoeren van hun natuurlijk gedrag. De individueel gehuisveste ganzen missen bovendien het contact met soortgenoten. Dwangvoeding is in Europa alleen toegestaan in Frankrijk, Hongarije, Bulgarije, België en Spanje. Daarnaast komt het voor in Canada, de Verenigde Staten en China. Frankrijk is wereldwijd de grootste producent (75%) van foie gras.⁴⁴⁹ In Frankrijk worden met name eenden gehouden voor de foie gras productie, in Hongarije met name ganzen.
- ❖ **Slacht:** Ganzen voor de vleesconsumptie worden op een leeftijd van ongeveer 10, 17 óf 24 weken geslacht. Deze momenten corresponderen met de periodes waarin de ganzen ruien. Na de slacht worden voor de laatste keer veren geoogst.⁴⁵⁰ De slacht vindt meestal plaats in industriële of lokale slachthuizen en niet op de ganzenhouderij zelf. De meest toegepaste bedwelmingsmethode is een elektrisch geladen waterbad. Hierbij worden ganzen met hun poten ondersteboven aan slachthaken gehangen. Vervolgens gaan ze met hun kop het waterbad in. In sommige gevallen raakt de kop het water niet en worden de ganzen dus niet bedwelmd.⁴⁵¹ In landen waar adequate dierenwelzijnswetgeving en handhaving ontbreekt, bestaat een verhoogd risico dat helemaal geen bedwelmingsmethode wordt toegepast, maar dat gelijk de hals van de vogels wordt doorgesneden. Er is een risico op pijn en stress voorafgaand aan de slacht. Vrouwtjeskuikens in de foie gras industrie worden niet gebruikt voor de productie van foie gras; om deze reden worden ze vaak vlak na de geboorte gedood.

7.4.4 Leefomstandigheden

In deze sectie worden de leefomstandigheden beschreven van ganzen in het grootste Aziatische ganzendonsproducerende land en in een van de grootste Europese ganzendonsproducerende landen.

7.4.4.1 China

- ❖ **Productie:** China telt voornamelijk kleinschalige familiebedrijven met 4-20 ganzen.⁴⁵²
- ❖ **Huisvesting:** Op de kleinschalige familiebedrijven verblijven ganzenkuikens de eerste 2-3 weken van hun leven binnen en vervolgens buiten in omheinde achtertuinen. De

⁴⁴⁴ W. Skippon. (2013). The animal health and welfare consequences of foie gras production.

⁴⁴⁵ Advocates for Animals and World Society for the Protection of Animals. (2000). Forced feeding: An inquiry into the welfare of ducks and geese kept for the production of foie gras.

⁴⁴⁶ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (1998). Welfare Aspects of the Production of Foie Gras in Ducks and Geese.

⁴⁴⁷ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (1998). Welfare Aspects of the Production of Foie Gras in Ducks and Geese.

⁴⁴⁸ W. Skippon. (2013). The animal health and welfare consequences of foie gras production.

⁴⁴⁹ <http://www.vier-pfoten.eu/our-focus/farm-animals-2/foie-gras-2/>

⁴⁵⁰ FAO Animal Health and Production Paper: 154. (2002). Goose Production.

⁴⁵¹ Vier Pfoeten. (2017). Interview.

⁴⁵² FAO Animal Health and Production Paper: 154. (2002). Goose Production.

achtertuinten zijn doorgaans opgedeeld in meerdere compartimenten zodat de jonge, opgroeiende ganzen gescheiden kunnen worden gehouden van de volwassen ganzen. De compartimenten zijn voorzien van overdekte huisvesting, vaak in de vorm van een smalle houten constructie met lage zijwanden en een dak met nokventilatie. Ook zwemwater is vaak aanwezig; in sommige gevallen hebben de ganzen zelfs toegang tot een kanaal, meer of rijstveld.⁴⁵³

- ❖ **Voeding:** Op kleinschalige familiebedrijven krijgen ganzen vaak keukenafval of ze vinden zelf voedsel in de achtertuin. Bij deze bedrijven wordt in veel gevallen onvoldoende aandacht besteed aan de complexe voedingsbehoeftes van de gans. In grootschalige bedrijven zijn rijst en maïs en de afvalproducten hiervan doorgaans de hoofdingrediënten van het menu van de gans.⁴⁵⁴

7.4.4.2 Polen

- ❖ **Productie:** De meeste ganzen worden gehouden op commerciële, gespecialiseerde bedrijven in intensieve systemen; het aantal vogels op deze bedrijven varieert van 500 tot 1400. Daarnaast is er een groot aantal kleinschalige 'backyard farms' met 10-40 ganzen die in semi-intensieve en extensieve productiesystemen worden gehouden.⁴⁵⁵
- ❖ **Huisvesting:** Ganzenkuikens groeien op in pluimveestallen met stro of zaagsel op de vloer. De dierdichtheid bedraagt 8-10 ganzen per m² en wordt daarna geleidelijk afgebouwd naar 2-3 ganzen per m² in de elfde week. Ganzenkuikens mogen voor het eerst korte tijd naar buiten als ze 7-10 dagen oud zijn. Omdat de vogels op jonge leeftijd nog kwetsbaar zijn, wordt de tijd dat ze buiten mogen blijven geleidelijk uitgebreid. Bij een leeftijd van 12 weken mogen ze 24 uur per dag buiten verblijven.⁴⁵⁶
- ❖ **Voeding:** Grootschalige bedrijven gebruiken meestal automatische voeder- en drinksystemen voor ganzen. Het rantsoen van ganzen op deze bedrijven bestaat uit granen en wordt soms aangevuld met zaden, bonen en erwten en een mix van vitamines en mineralen. Op latere leeftijd krijgen ganzen ook groenvoer te eten. Op 'backyard farms' krijgen ganzen meestal keukenafval en restjes (meestal groente en fruit) te eten.⁴⁵⁷

7.4.5 Wetgeving

EU lidstaten zoals Polen zijn verplicht zich te houden aan de Europese dierenwelzijnswetgeving. Om deze reden is de Europese wetgeving voor ganzen opgenomen in deze sectie.

Per land staan tussen haakjes de scores vermeld van de *Animal Protection Index* uit 2014, op een schaal van A (hoogste score) tot G (laagste score). World Animal Protection heeft geen beoordeling opgesteld voor de Europese Unie.

7.4.5.1 China (E)

- ❖ **Algemeen:** Er is in China momenteel geen wetgeving inzake het welzijn van ganzen. In 2009 werd een wetsvoorstel ingediend voor een algemene dierenbeschermingswet⁴⁵⁸, maar deze wet is nooit officieel doorgevoerd. Wel werd in 2006 de Animal Husbandry Law⁴⁵⁹ voor vee en gevogelte van kracht. De wet is ingevoerd teneinde de kwaliteit en veiligheid van

⁴⁵³ FAO Animal Health and Production Paper: 154. (2002). Goose Production.

⁴⁵⁴ FAO Animal Health and Production Paper: 154. (2002). Goose Production.

⁴⁵⁵ FAO Animal Health and Production Paper: 154. (2002). Goose Production.

⁴⁵⁶ FAO Animal Health and Production Paper: 154. (2002). Goose Production.

⁴⁵⁷ FAO Animal Health and Production Paper: 154. (2002). Goose Production.

⁴⁵⁸ http://www.chinadaily.com.cn/china/2009-06/19/content_8300745.htm

⁴⁵⁹ <http://faolex.fao.org/docs/texts/chn82613.doc>

producten uit de vlees- en zuivelindustrie te waarborgen en bevat bepalingen die de gezondheid van dieren ten goede kan komen. Zo zijn er verschillende eisen met betrekking tot hygiëne en veterinaire zorg. Er is geen informatie te vinden over de handhaving van deze wet. Verder zijn in enkele regio's zoals Shanghai, Hunan en Weixian bepaalde dierenwelzijnsregels ingevoerd.⁴⁶⁰

- ❖ **Plukken:** Er is geen wetgeving met het betrekken tot het plukken van ganzen.
- ❖ **Slacht:** Een wet die humane slachtmethodes voorschrijft is er momenteel alleen voor de slacht van varkens.⁴⁶¹
- ❖ **Welzijnsstandaarden:** Verschillende media melden begin 2016 dat de Chinese Veterinary Medical Association (CVMA) zou werken aan het opstellen van welzijnsstandaarden voor de veeteelt en slacht van runderen, schapen, varkens en gevogelte.^{462,463} Tot op heden zijn dergelijke standaarden nog niet ingevoerd.

7.4.5.2 Polen (C)

- ❖ **Algemeen:** Ganzen vallen onder de algemene Poolse dierenwelzijnswet, de Animal Protection Act uit 1997⁴⁶⁴. Artikel 6 van deze wet verbiedt het veroorzaken van dierenleed en vermeldt hierbij verscheidene vormen van misstanden waaronder het slaan van dieren, verwaarlozing en het zodanig beperken van dieren dat ze geen natuurlijke houding kunnen aannemen. Overtreding van de Animal Protection Act kan worden bestraft met een boete of gevangenisstraf van maximaal drie jaar en met een verbod op het bezit van of werken met dieren. Een bepaling in de Animal Protection Act verleent de minister van landbouw toestemming tot het opstellen van secundaire (i.e. afgeleide) regelgeving met betrekking tot dierenwelzijn. Inmiddels zijn verschillende secundaire wetten doorgevoerd, waaronder de Regulation on minimum conditions of keeping individual species of livestock⁴⁶⁵. Dwangvoeding van eenden en ganzen is verboden in Polen.
- ❖ **Plukken:** Er is geen Poolse wetgeving bekend met het betrekking tot het levend plukken van ganzen. Wel geldt de EU wetgeving in Polen, die het oogsten van loszittende veren toestaat maar het uittrekken van veren verbiedt (zie §7.4.5.3).
- ❖ **Slacht:** De Regulation establishing qualifications of persons entitled to professional slaughter and laying down conditions and methods of animal slaughtering⁴⁶⁶ uit 2004 bepaalt dat maatregelen dienen te worden getroffen om stress, pijn en leed tijdens het vervoer, de omgang en de slacht zelf te voorkomen. Ook dienen slachthuizen zodanig te worden ingericht dat onnodig(e) angst, pijn en leed bij dieren worden voorkomen.
- ❖ **Handhaving:** De Poolse dierenwelzijnswetgeving, die valt onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van landbouw, wordt in beperkte mate gehandhaafd. De huidige

⁴⁶⁰ S. Wei. (2015). China Animal Welfare Legislation: Current Situation and Trends: From Analysis of Three Cases in Recent Years.

⁴⁶¹ <http://en.pkulaw.cn/Display.aspx?lib=law&Cgid=105516>

⁴⁶² <http://www.globalmeatnews.com/Safety-Legislation/China-s-first-welfare-code-for-feed-lots-slaughterhouses-due-in-June>

⁴⁶³ <https://www.beefcentral.com/trade/china-working-towards-animal-welfare-standards-for-livestock-processing/>

⁴⁶⁴ <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/pol60123.pdf>

⁴⁶⁵ https://www.ecolex.org/details/legislation/regulation-on-minimum-conditions-of-keeping-individual-species-of-livestock-lex-faoc060126/?sortField=score&locale=fr_FR&page=62&allFields=halieutiques&tableId=1&xpage=None

⁴⁶⁶ https://www.ecolex.org/details/legislation/regulation-establishing-qualifications-of-persons-entitled-to-professional-slaughter-and-laying-down-conditions-and-methods-of-animal-slaughtering-lex-faoc066654/?sortField=score&locale=fr_FR&page=62&allFields=halieutiques&tableId=1&xpage=None

regelgeving is voornamelijk opgesteld om te voldoen aan de eisen van de Europese Unie. De implementatie ervan is geen prioriteit voor de Poolse regering.⁴⁶⁷

7.4.5.3 Europese Unie

- ❖ **Algemeen:** Ganzen vallen onder de EU Dierenwelzijnsrichtlijn Council Directive 98/58/EC Concerning the Protection of Animals kept for Farming Purposes⁴⁶⁸ die elke EU lidstaat in haar wetgeving moet implementeren. Deze richtlijn bevat algemene bepalingen inzake onder meer de huisvesting, bewegingsvrijheid, voeding, gezondheid en fok van de dieren.
- ❖ **Plukken:** Het Europese adviesorgaan de Standing Committee of the European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes maakt onderscheid tussen het uittrekken van veren en het oogsten van loszittende veren. Het oogsten van loszittende veren is toegestaan, maar het uittrekken van veren is verboden, omdat het in strijd is met Artikel 3 van de EU Dierenwelzijnsrichtlijn, die het veroorzaken van onnodig(e) pijn, leed en verwondingen verbiedt.⁴⁶⁹
- ❖ **Slacht:** Council Regulation (EC) No 1099/2009 on the protection of animals at the time of killing⁴⁷⁰ (EU Dodingsverordening) bepaalt dat pijn, stress en leed bij het dier voorkomen moeten worden tijdens het doden. Council Directive 74/577/EEC⁴⁷¹ uit 1974 verplicht het bedwelmen van dieren voorafgaand aan de slacht, maar Council Directive 93/199/EC⁴⁷² uit 1993 staat uitzonderingen toe voor slacht volgens religieuze standaarden. Voor bedwelming met een elektrisch geladen waterbad schrijft de EU Dodingsverordening een minimumstroom voor van 130 mA voor ganzen. Gevogelte moet gedurende ten minste 4 seconden aan de stroom worden blootgesteld.

⁴⁶⁷ World Animal Protection. (2014). Republic of Poland.

⁴⁶⁸ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31998L0058>

⁴⁶⁹ European Food Safety Authority. (2010). Practice of harvesting feathers from live geese for down production.

⁴⁷⁰ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:303:0001:0030:EN:PDF>

⁴⁷¹ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31974L0577>

⁴⁷² <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31993L0119>

7.5 Oplossingsrichtingen

De in deze paragraaf besproken oplossingsrichtingen zijn van toepassing op dons en veren van zowel eenden als ganzen. Dierenwelzijnsrisico's worden te allen tijde vermeden indien geen dons en veren worden gebruikt.

7.5.1 Eend en gans

7.5.1.1 Dierlijke materialen inkopen uit laag-risicolanden

Wegens een gebrek aan publiek toegankelijke informatie over de productiesystemen voor eenden en ganzen in China is het niet mogelijk geweest om een vergelijking te maken tussen de dierenwelzijnsrisico's in China en die in de andere productielanden. Het is bijvoorbeeld niet duidelijk in hoeverre het uittrekken van veren bij levende ganzen voorkomt in China. Op basis van de dierenwelzijnswetgeving valt te verwachten dat de dierenwelzijnsrisico's bij de slacht lager zijn in de Europese Unie dan in China, dat geen algemene dierenwelzijnswet heeft. De risico's bij dwangvoeding kunnen worden voorkomen door geen dons en veren in te kopen uit de landen waar dwangvoeding plaatsvindt: Frankrijk, Hongarije, Bulgarije, België, Spanje, Canada, de Verenigde Staten en China.

7.5.1.2 Certificeringssystemen toepassen

Er zijn momenteel drie certificeringssystemen voor dons en veren met substantiële dierenwelzijnseisen. Alle drie verbieden levend plukken en dwangvoeding en alle drie kunnen worden gebruikt voor het verkleinen van de andere in dit hoofdstuk besproken dierenwelzijnsrisico's. Dierenwelzijnsorganisatie Four Paws heeft een [vergelijking en beoordeling van de drie standaarden](#) opgesteld.⁴⁷³ Per systeem is met plussen en minnen aangegeven in hoeverre dierenwelzijnsrisico's (nog) aanwezig zijn bij de gecertificeerde dons en veren. Een - (min) duidt op hoge risico's, een +/- op een middelgrote risico's en een + op lage risico's.

❖ Responsible Down Standard (+)

De [Responsible Down Standard](#) (RDS) is een onafhankelijke standaard die in 2014 is ontwikkeld door The North Face, Textile Exchange en Control Union en momenteel wordt uitgegeven door Textile Exchange. De standaard kent certificeringsmodules met dierenwelzijnseisen voor de houderij, het transport en de slacht van eenden en ganzen. Er is een optionele module voor de vermeerderingsbedrijven waar de moederdieren verblijven die de eieren leggen. Daarnaast garandeert RDS de traceerbaarheid van dons en veren middels de Content Claim Standard, die verplicht is voor partijen verder in de keten (m.u.v. retail en consumenten) om RDS dons en veren te mogen gebruiken. Er gelden eisen voor onder meer de huisvesting, dierdichtheid, voedsel- en watervoorziening, hygiëne en het management op de broedplaats of houderij. Het plukken van levende dieren is evenals dwangvoeding verboden. RDS maakt onderscheid tussen 'critical major', 'major' en 'minor' requirements en 'recommendations'. Het certificaat is veertien maanden geldig vanaf de datum van uitgifte en kan alleen worden verlengd na een inspectie. De inspecties worden uitgevoerd door een onafhankelijke partij.

❖ Traceable Down Standard (+)

De [Traceable Down Standard](#) is ontwikkeld door het kledingbedrijf Patagonia, dat de standaard sinds 2013 hanteert voor de bedrijven in haar dons- en verenketen. Dierenwelzijn en traceerbaarheid zijn de twee hoofdthema's van de standaard. Voor dierenwelzijn hanteert Patagonia de aanbevelingen in de 'International Finance

⁴⁷³ http://www.europeanoutdoorgroup.com/files/Down_standards_comparison_by_Four_Paws.pdf

Corporation's Good Practice Note on Animal Welfare in Livestock Operations⁴⁷⁴. Bedrijven die dieren levend plukken of dwangvoeding toepassen zijn uitgesloten van certificering. In tegenstelling tot RDS en Downpass 2017 is de Traceable Down Standard ook verplicht voor de bedrijven waar de eieren worden gelegd. Alle gecertificeerde bedrijven in de keten worden regelmatig gecontroleerd door een onafhankelijke partij.

❖ **Downpass 2017 (+)**

Downpass 2017 is de recentelijk herziene versie van de Downpass, een standaard die is opgericht vanuit de Traumpass E.V. De standaard sluit bedrijven uit die levende dieren plukken en dwangvoeding toepassen, hanteert dierenwelzijnseisen op basis van de wetgeving in de Europese Unie en garandeert transparantie langs de keten. Er zijn aparte certificeringsmodules voor houderijen, transportbedrijven, slachthuizen en fabrikanten en leveranciers van dons en veren. Er is een optionele module voor vermeerderingsbedrijven. Het certificaat is twee jaar geldig. Gedurende deze periode vindt ten minste één aangekondigde en één onaangekondigde inspectie plaats. Hierna kan het certificaat worden verlengd. Het *International Down and Feather Laboratory* (IDFL) is actief als certificerende instantie voor Downpass 2017. Een kritiek op IDFL is dat op basis van publiek toegankelijke informatie niet duidelijk is hoe grondig de inspecties van deze instantie zijn.⁴⁷⁵

7.5.1.3 Kiezen voor alternatieven

Bedrijven kunnen kiezen voor de volgende alternatieven voor het verkleinen (dierlijke alternatieven) en vermijden (niet-dierlijke alternatieven) van dierenwelzijnsrisico's bij dons en veren.

7.5.1.3.1 Dierlijke alternatieven

- ❖ **Gerecyclede dons en veren:** Dons en veren van afgedankte eindproducten kunnen vaak opnieuw als opvulmateriaal worden gebruikt. Bij gerecyclede dons en veren gelden nog steeds dierenwelzijnsrisico's. Er hoeven echter geen nieuwe dieren voor te worden gehouden en gedood.

7.5.1.3.2 Niet-dierlijke alternatieven

Verschillende bedrijven hebben synthetische alternatieven voor dons op de markt gebruikt met een vergelijkbare isolerende werking: ze zijn licht en houden hierdoor veel stilstaande lucht vast. Dergelijke materialen bestaan meestal uit polyesterstrengen, waarvan de vorm en lengte verschillen per merk. De synthetische opvulmaterialen behouden in tegenstelling tot dons hun isolerende eigenschappen in vochtige condities en zijn bovendien vaak lager geprijsd dan dons. Dons verschaft echter meer warmte per gewichtseenheid.⁴⁷⁶ Ten slotte kan kapok van de kapokboom worden gebruikt als natuurlijk alternatief voor dons.

- ❖ **PrimaLoft:** Moederbedrijf PrimaLoft Inc. ontwikkelde PrimaLoft⁴⁷⁷ oorspronkelijk voor het Amerikaanse leger. Tegenwoordig worden zo'n 20 varianten van het opvulmateriaal verkocht. De meeste bestaan voor 100% uit polyester, maar er zijn ook varianten met merinowol en met echt dons.
- ❖ **Thermolite:** Thermolite⁴⁷⁸ is een handelsmerk van het bedrijf Invista en een verzamelnaam voor de verscheidenheid aan synthetische opvulmaterialen die het bedrijf

⁴⁷⁴

<http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/67013c8046c48b889c6cbd9916182e35/IFC+Good+Practice+Note+Animal+Welfare+2014.pdf?MOD=AJPERES>

⁴⁷⁵ <http://www.four-paws.org.uk/campaigns/farm-animals/geese-and-duck/down/idfl/>

⁴⁷⁶ <https://www.outdoorresearch.com/blog/gear-geek/down-vs.-synthetic-whats-the-difference-between-down-and-synthetic-insulati>

⁴⁷⁷ <http://primaloft.com/home>

⁴⁷⁸ <https://thermolite.com/en>

fabriceert. Invista past vijf verschillende isolatietechnologieën toe, waaronder infrarood, 'dual layer' en 'all season'.

- ❖ **3M Thinsulate Insulation:** Onder deze naam staat een serie synthetische opvulmaterialen bekend, waaronder een 'featherless' variant waarbij de specifieke eigenschappen van dons zijn nagebootst. Thinsulate featherless⁴⁷⁹ is ontwikkeld door de multinational 3M Company en bestaat voor 100% uit polyester.⁴⁸⁰
- ❖ **Overige synthetische alternatieven:** Ook FullRange, PolarTec Alpha, Polarguard en Climashield staan bekend als synthetische alternatieven voor dons. Het volgende artikel van Forbes vermeldt nog meer alternatieven: <https://www.forbes.com/sites/allisonolms/2017/01/17/dont-pluck-that-duck-alternatives-to-down/#54fb58b52582>. Het artikel doet onder meer melding van een recente innovatie door het bedrijf Nudown, dat een kledinglijn heeft ontwikkeld waarbij lucht het opvulmateriaal is. Consumenten kunnen zelf het isolerend vermogen van hun jas of vest reguleren door er lucht in te pompen of uit te laten ontsnappen.⁴⁸¹
- ❖ **Kapok:** Kapok is afkomstig van de kapokboom (*Ceiba pentandra*), een tropische boom die vooral voorkomt in Zuid- en Midden-Amerika en West-Afrika. Het zaadpluis van de boom wordt gebruikt als natuurlijke alternatief voor dons als opvulmateriaal.
- ❖ **Maagdenpalm:** Ook de vezels van de *Asclepias*, een geslacht uit de maagdenpalmfamilie, kunnen worden gebruikt als isolerend opvulmateriaal.⁴⁸²

7.5.1.1 Samenwerken in de keten

Voor deze oplossingsrichting wordt verwezen naar de algemeen geldende informatie in §11.4.

⁴⁷⁹ <http://multimedia.3m.com/mws/media/11438490/3m-thinsulate-featherless-insulation-sell-sheet-pdf.pdf>

⁴⁸⁰ <http://multimedia.3m.com/mws/media/11580500/3m-thinsulate-featherless-insulation-technical-data-sheet-pdf.pdf>

⁴⁸¹ <https://www.nudown.com/technology/>

⁴⁸² <http://appnews.be/2016/07/09/an-american-company-wants-to-industrialize-the-silk-of-america-in-ottawa/>

8 Bont

8.1 Samenvatting

8.1.1 Materiaal

Bont is een gevilde, zacht behaarde dierenhuid die gelooid is met behoud van de haren. Bont wordt gebruikt voor het maken en versieren van onder andere jassen, schoeisel, hoeden, sjaals en tassen. Het is een goede warmte-isolator en staat bekend om zijn esthetische waarde. Bont heeft drie bronnen van herkomst:

1. **Pelsdierhouderijen:** Bont uit deze categorie is afkomstig van dieren die in gevangenschap exclusief voor hun pels worden gehouden. Vossen, wasbeerhonden en nertsen vormen de meest gehouden soorten.
2. **Wildvangst:** Bont uit deze categorie is afkomstig van in het wild levende dieren die, meestal door middel van wildvallen, worden gevangen en gedood.
3. **Vleesindustrie:** Bij deze categorie is het bont een bijproduct van de vleesindustrie.

De eerste twee categorieën bont worden in dit rapport besproken. Over de herkomst, hoeveelheden en handelsstromen van bont als bijproduct van de vleesindustrie is weinig bekend. Deze categorie is niet meegenomen in het onderzoek.

8.1.2 Bont van pelsdierhouderijen (vos, wasbeerhond, nerts)

De zilvervos en de blauwvos (behorend tot respectievelijk de *Vulpes vulpes* en *Vulpes lagopus*), de wasbeerhond (*Nyctereutes procyonoides*) en de Amerikaanse nerts (*Neovison vison*) worden op pelsdierhouderijen gefokt voor de productie van bont. Jaarlijks worden ongeveer 15 miljoen velzen van vossen, 15 miljoen vellen van wasbeerhonden en 75 miljoen vellen van nertsen geproduceerd. Bij elk van deze diersoorten is China de grootste producent van vellen. Finland is de op een na grootste producent van vellen van vossen en wasbeerhonden. Denemarken en Polen zijn respectievelijk de tweede en derde grootste producent van nertsenvellen.

Vossen, wasbeerhonden en nertsen worden op pelsdierhouderijen gehouden in gesloten of (half) open stallen in draadstalen kooien. Afhankelijk van de leeftijd leven de dieren alleen of met soortgenoten samen in een kooi. Soms is afleidingsmateriaal of een beschutte rustplaats aanwezig in de kooien. Op een leeftijd van 6-9 maanden worden de pelsdieren gedood, meestal door middel van elektrocutie (vos, wasbeerhond) of door vergassing (nerts).

Er zijn dierenwelzijnsrisico's voor dieren op pelsdierhouderijen bij de volgende zes aandachtsgebieden: huisvesting, faciliteiten, voeding, management, transport en doden. Vossen, wasbeerhonden en nertsen zijn niet volledig gedomesticeerd. Met de huisvesting in kooien ontstaan dierenwelzijnsrisico's, omdat de pelsdieren hier niet in staat zijn om bepaald natuurlijk gedrag (o.a. jagen, voedsel zoeken en afleggen van lange afstanden) uit te voeren. Dit kan leiden tot stress, verveling en frustratie en resulteren in gedragsproblemen en zelfmutilatie. Staartbijten, vachtbijten en andere vormen van zelfmutilatie kunnen leiden tot weefselschade en infecties. De uitval van pups op pelsdierhouderijen is hoog. Pelsdieren zijn gebaat bij de aanwezigheid van afleidingsmateriaal en van een beschutte rustplaats in kooien. Het ontbreken van dergelijke faciliteiten zorgt voor stress en fysiek en fysiologisch ongerief. Dieren op pelsdierhouderijen kunnen vaak naar believen eten. Hierdoor is er een risico op overgewicht. Er is een risico op pijn, stress, ziektes en verwondingen bij het toepassen van kunstmatige inseminatie. Alleen in China komt transport van pelsdieren op grote schaal voor. De kooien worden hierbij in

vrachtwagens geplaatst. Tijdens het transport is er een risico op honger, dorst, pijn en stress. Bij het doden door elektrocutie of vergassing is er een risico op angst, pijn en stress.

8.1.3 Bont van wildvangst

Jaarlijks worden ongeveer 10 miljoen vellen geproduceerd van dieren die door middel van wildvallen worden gevangen en gedood. Het gaat onder meer om bevers, coyotes, lynxen, otters, marters, nertsen, vossen, wasberen, wasbeerhonden en muskusratten. Naar verwachting is de meeste wildvangst voor de bontproductie afkomstig uit de Verenigde Staten, Canada, Rusland, de Europese Unie en China. Precieze aantallen zijn niet bekend.

Bij wildvallen kan men onderscheid maken tussen levendvallen (dieren worden gevangen en in een later stadium gedood) en letale vallen (dieren worden gevangen en gedood). Veel gebruikte levendvallen zijn de leg-hold trap, de box/cage trap en de foot snare. Veel gebruikte letale vallen zijn de conibear trap, de verdrinkingsval, de snare en de deadfall trap.

Bij wildvangst kleven de dierenwelzijnsrisico's volledig aan de vangst- en dodingsmethode. Bij levendvallen is er een groot risico op honger, dorst, fysiek ongerief, pijn en stress in de tijd dat het dier gevangen zit. Sommige dieren sterven door uitdroging, bloedverlies of onderkoeling. De leg-hold trap leidt tot verwondingen. Ook kunnen dieren gewond raken in een poging zichzelf te bevrijden. Letale vallen (m.n. verdrinkingsval en snare) leiden vaak niet tot een onmiddellijke dood. Er is een risico op veel pijn en stress in de laatste momenten voor de dood. Naast pelsdieren kunnen ook andere dieren (o.a. vogels, reeën en honden) in wildvallen terecht komen. Per pelsdier vinden één tot vier andere dieren op deze manier de dood.

De *Agreement on International Humane Trapping Standards* is een in 1997 gesloten overeenkomst tussen Canada, Rusland en de Europese Unie die het gebruik van wildvangstmethodes reguleert. Tussen de EU en de Verenigde Staten geldt een vergelijkbare, bilaterale overeenkomst. De AIHTS is niet wettelijk bindend en ook niet volledig geïmplementeerd in de wetgeving van de contractpartners. De overeenkomst stelt criteria vast voor de vangst van 19 diersoorten. Deze criteria zijn gebaseerd op de eventuele aanwezigheid van gedrags- en trauma-indicatoren (levendvallen) en op de tijd totdat bewustzijnsverlies en gevoelloosheid optreedt (letale vallen).

8.1.4 Oplossingsrichtingen

- ❖ **Bont van pelsdierhouderijen:** Bij bont afkomstig van pelsdierhouderijen bestaan hoge dierenwelzijnsrisico's. Bedrijven kunnen sommige dierenwelzijnsrisico's verkleinen door geen bont in te kopen uit China, omdat de risico's hier hoger lijken te zijn en omdat het land geen regelgeving voor pelsdieren heeft met de status van een wet. Ook kunnen ze sommige dierenwelzijnsrisico's verkleinen door *WelFur* gecertificeerd bont in te kopen. *WelFur* is een op wetenschappelijk onderzoek gebaseerd certificeringssysteem voor Europese nertsen- en vossenhouderijen. Het systeem is begin 2017 ingevoerd en gaat naar verwachting de meeste andere certificeringssystemen voor bont vervangen. Om gecertificeerd te raken moet een houderij meerdere malen worden gekeurd op 12 dierenwelzijnsriteria. Verwacht wordt dat de grootste Europese veilinghuizen vanaf 2020 alleen maar bont van *WelFur* gecertificeerde houderijen gaan verkopen. Dierenwelzijnsorganisaties hebben kritiek geuit op *WelFur*, omdat het bepaalde welzijnsproblematiek niet zou aanpakken. Bedrijven kunnen er ook voor kiezen om risico's te verkleinen door bont uit oude kledingstukken te hergebruiken. Er hoeven dan geen nieuwe dieren te worden gehouden en gedood. Bedrijven kunnen dierenwelzijnsrisico's bij bont vermijden door geen bont of imitatiebont te gebruiken. Imitatiebont wordt gemaakt van synthetische vezels en lijkt qua

kleur en textuur op echt bont. Echt bont en imitatiebont zijn soms nauwelijks te onderscheiden; echt bont wordt soms als imitatiebont verkocht.

- ❖ **Bont van wildvangst:** Ook bij bont van wildvangst zijn de dierenwelzijnsrisico's hoog. Er zijn geen certificeringssystemen voor deze bontsoort en het is niet duidelijk of de risico's lager zijn in bepaalde landen. Bedrijven kunnen door middel van due diligence (zie Hoofdstuk 10) en samenwerking in de keten (zie §11.4) de dierenwelzijnsrisico's in hun keten proberen te verkleinen of zelf op zoek gaan naar bont van wildvangst waarbij dierenwelzijn beter geborgd is. Dierenwelzijnsrisico's kunnen worden vermeden door geen bont of imitatiebont te gebruiken.

8.2 Materiaal

- ❖ **Algemeen:** Bont is een gevilde, zacht behaarde dierenhuid die gelooid is met behoud van de haren.
- ❖ **Bronnen van herkomst en dieren:** Bont heeft drie verschillende bronnen van herkomst.
 1. **Pelsdierhouderijen:** Bij deze categorie is het bont afkomstig van dieren die in gevangenschap exclusief voor hun pels worden gehouden. Vossen, wasbeerhonden en nertsen vormen de meest gehouden soorten naast onder meer Rex konijnen, chinchilla's, poolkatten, bunzingen en beverratten.
 2. **Wildvangst:** Bij deze categorie is het bont afkomstig van in het wild levende dieren die, meestal door middel van wildvallen, worden gevangen en gedood. Het gaat onder andere om bevers, coyotes, lynxen, otters, marters, nertsen, vossen, wasberen, wasbeerhonden en muskusratten. In sommige gevallen worden deze dieren exclusief voor hun pels gedood. In andere gevallen is het bont een bijproduct van plaagbestrijding, wildbeheer of de vleesconsumptie.
 3. **Vleesindustrie:** Bij deze categorie is het bont een bijproduct van de vleesindustrie. Bij onder andere konijnen wordt de pels na de slacht vaak gebruikt voor de productie van bont.

De eerste twee categorieën bont worden in dit rapport besproken. Over de herkomst, hoeveelheden en handelsstromen van bont als bijproduct van de vleesindustrie is weinig bekend. Deze categorie is niet meegenomen in het onderzoek.

- ❖ **Toepassingen:** Bont werd traditioneel gedragen in extreem koude gebieden ter bescherming tegen de kou, maar is tegenwoordig vooral een luxeproduct. Het wordt gebruikt voor het maken en versieren van onder andere jassen, schoeisel, hoeden, sjaals en tassen. Ook kan het opduiken op onverwachte plekken zoals in kleedjes, sleutelhangers en knuffels.
- ❖ **Eigenschappen:** Bont is een goede warmte-isolator en staat bekend om zijn esthetische waarde.
- ❖ **Productie:** Bont wordt net als leer gestabiliseerd met chemicaliën zodat het lang houdbaar blijft (looien). Hierna worden de vellen meestal verkocht via internationale veilinghuizen aan kleding- en textielbedrijven. De grootste veilinghuizen zijn gevestigd in Denemarken, Finland, Rusland, Canada en de Verenigde Staten.⁴⁸³ In China worden vellen veelal verhandeld op markten. Ook kopen kleding- en textielbedrijven de vellen soms rechtstreeks in van pelsdierhouderijen.⁴⁸⁴ In 2016 produceerden pelsdierhouderijen wereldwijd meer dan 90 miljoen vellen.⁴⁸⁵ Ongeveer 41,5 miljoen hiervan waren afkomstig uit Europa.⁴⁸⁶

⁴⁸³ <http://www.businessoffur.com/auction-houses/>

⁴⁸⁴ USDA Foreign Agricultural Service: Global Agricultural Information Network. (2010). China – Peoples Republic of: Fur animals and products.

⁴⁸⁵ International Fur Federation. 2017. Persbericht.

⁴⁸⁶ Data. Fur Europe. 2017.

8.3 Vos

8.3.1 Inleiding

De vos is een roofdier en behoort tot de hondachtigen (*Canidae*). De twee soorten die het meest voor de productie van bont worden gebruikt zijn de zilvervos (behorend tot de *Vulpes vulpes* of rode vos, Figuur 21⁴⁸⁷) en de blauwvos (behorend tot de *Vulpes lagopus* of Arctische vos). De meeste vossen worden gehouden op pelsdierhouderijen. Een klein aantal vossen wordt gevangen en gedood in het wild. Deze paragraaf gaat uitsluitend over vossen op pelsdierhouderijen.

Figuur 21: Zilvervos

8.3.2 Aantallen en herkomst

In 2016 werden wereldwijd 15,25 miljoen vellen van vossen geproduceerd met een totale marktwaarde van \$ 0,97 biljoen (Tabel 16⁴⁸⁸).⁴⁸⁹ De overgrote meerderheid van het vossenbont is afkomstig uit China. In 2016 ging het om bijna 13 miljoen vellen.⁴⁹⁰ De Chinese pelsdierenindustrie trekt veel investeerders aan uit het buitenland vanwege de lage arbeidskosten en het ontbreken van dierenwelzijnswetgeving in het land.

In Europa werden ongeveer 2,48 miljoen vellen van vossen geproduceerd in 2016. Hiervan kwamen 2,3 miljoen vellen uit Finland (93%) en 110.000 uit Noorwegen (4%).⁴⁹¹ Ook Polen, Rusland, Canada, de Verenigde Staten, Denemarken en de Baltische staten produceren jaarlijks enkele duizenden tot tienduizenden vellen.

Tabel 16: Herkomst vossenbont (2016)

Land	Aantal vellen
China	12.650.000
Finland	2.300.000
Noorwegen	110.000
Polen	50.000
Estland	15.000
Rusland	5.000
Letland	5.000
Canada	5.000
Denemarken	2.500
Verenigde Staten	1.500
Litouwen	1.500
Overig	104.500
Totaal	15.250.000

8.3.3 Dierenwelzijnsrisico's

Vossen leven normaliter in het wild en worden sinds het eind van de 19^e eeuw gefokt op pelsdierhouderijen.⁴⁹² De fok vindt plaats volgens een jaarlijkse cyclus (Figuur 22⁴⁹³). Vossen zijn van nature bang voor mensen en kunnen niet worden beschouwd als volledig gedomesticeerde dieren. De leefomstandigheden op pelsdierhouderijen zijn compleet anders dan die in de natuur. Deze kunnen leiden tot fysieke, psychische en gedragsproblemen. In dit kader wordt het volgende betoogd in de *Recommendation Concerning Fur Animals van de Raad van Europa*: "Aangezien aan alle natuurlijke behoeftes van vossen in de huidige commerciële productiesystemen niet kan worden voldaan, zouden dergelijke systemen zo spoedig mogelijk moeten worden vervangen door nieuwe systemen die beter zijn aangepast aan de natuurlijke behoeftes van het dier".

⁴⁸⁷ https://commons.wikimedia.org/wiki/Vulpes_vulpes#/media/File:Silberfuchs_08.jpg

⁴⁸⁸ Informatie afkomstig uit meerdere bronnen (zie onder). De cijfers van Rusland, Canada en de Verenigde Staten zijn opgevraagd bij de International Fur Federation.

⁴⁸⁹ International Fur Federation. 2017. Persbericht.

⁴⁹⁰ China Leather Industry Association. (2017). Statistical Report on the Production of Skins of Mink, Fox and Raccoon in China (2016).

⁴⁹¹ <http://www.fureurope.eu/fur-information-center/fur-industry-by-country/>

⁴⁹² Respect for Animals. (2015). The Case Against Fur Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'WelFur'.

⁴⁹³ http://www.turkistieto.fi/Basic_Information

Figuur 22: Jaarlijkse cyclus pelsdieren

In deze sectie worden de dierenwelzijnsrisico's voor vossen besproken op basis van zes specifieke aandachtsgebieden. Bij elk aandachtsgebied is er een risico op schending van een of meerdere van de Vijf Vrijheden voor dierenwelzijn zoals beschreven in de Nederlandse Wet dieren. Tabel 17 geeft weer op welke van de Vijf Vrijheden elk aandachtsgebied van toepassing is.

Tabel 17: Dierenwelzijnsrisico's voor vossen in relatie tot Vijf Vrijheden

	Dorst, honger en onjuiste voeding	Fysiek en fysiologisch ongerief	Pijn, verwondingen en ziektes	Angst en chronische stress	Beperking van hun natuurlijk gedrag
Huisvesting		x	x	x	x
Faciliteiten		x		x	x
Voeding	x		x		
Management			x	x	
Transport	x		x	x	
Doden			x	x	

x = risico op schending 'Vrijheid'

- ❖ **Huisvesting:** In pelsdierhouderijen leven vossen in kleine, draadstalen kooien. Het leefgebied van vossen in het wild varieert van 20 tot 6.000 hectare. De dieren leggen vaak grote afstanden af op een dag, soms wel 24 km.⁴⁹⁴ Dit is niet mogelijk op pelsdierhouderijen. Vossen in gevangenschap zijn niet in staat om te jagen of voedsel te zoeken. Tevens zijn ze niet vrij in het kiezen van soortgenoten om mee te spelen of te paren. In het wild kunnen vossen als ze te maken krijgen met bepaalde omgevingsprikkels gedragsaanpassingen doen: ze kunnen aanvallen, onderzoeken, wegllopen of zich verstoppen. Deze copingsstrategieën kunnen in gevangenschap niet worden toegepast.⁴⁹⁵ Verder kan de opeenhoping van urine en ontlasting onder de kooien van dieren in

⁴⁹⁴ Respect for Animals. (2015). The Case Against Fur Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'WelFur'.

⁴⁹⁵ M. E. McPhee, K. Carlstead. (2010). Effects of Captivity on the Behavior of Wild Mammals.

pelsdierhouderijen sociale stress veroorzaken, aangezien de dieren, die een sterk ontwikkeld reukvermogen hebben, hiermee normaliter hun territorium afbakenen.⁴⁹⁶ Omdat vossen van nature bang zijn voor mensen, kan de aanwezigheid van mensen op pelsdierhouderijen leiden tot angst en stress. Dit risico is lager wanneer bij de fok geselecteerd wordt op tamheid en minder angstig gedrag en wanneer de pelsdierhouder de pups op vroege leeftijd laat wennen aan menselijk contact.

In het algemeen kunnen de leefomstandigheden van vossen op pelsdierhouderijen leiden tot stress, verveling en frustratie. Dit kan resulteren in stereotiep gedrag, i.e. afwijkend, niet-functioneel gedrag dat voortdurend herhaald wordt, en in zelfmutilatie.⁴⁹⁷ Stereotiep gedrag geeft aan dat het dier zich onvoldoende kan aanpassen aan zijn omgeving. Staartbijten, vachtbijten en andere vormen van zelfmutilatie kunnen leiden tot weefselschade en infecties. Ook is er vaak sprake van 'aangeleerde hulpeloosheid' (learned helplessness), een verschijnsel waarbij het dier geleerd heeft dat het geen invloed kan uitoefenen op zijn omgeving. Een dergelijk verschijnsel gaat vaak gepaard met inactiviteit en apathie.⁴⁹⁸

De leefomstandigheden op pelsdierhouderijen kunnen leiden tot gezondheidsproblemen. Uit een onderzoek in het kader van *WelFur* (zie §8.7.1.2) kwamen gebogen voeten, moeilijkheden met lopen en diarree naar voren als de meest voorkomende gezondheidsproblemen bij vossen op Noorse en Finse houderijen.⁴⁹⁹ Er is een hoog risico op oogontstekingen bij vossen. Deze aandoening is erg besmettelijk en verspreidt zich snel vanwege de hoge dierdichtheid.⁵⁰⁰ Staartbijten, vachtbijten en andere vormen van zelfmutilatie komen voor op pelsdierhouderijen en kunnen leiden tot weefselschade en infecties.⁵⁰¹ Ten slotte kan een hoog sterftecijfer voorkomen bij jongen, vaak als gevolg van infanticide. Dit is met name het geval in China.⁵⁰²

- ❖ **Faciliteiten:** Een prikkelarme omgeving kan leiden tot stress en beperkt het natuurlijk gedrag. Vossen zijn daarom gebaat bij de aanwezigheid van afleidingsmateriaal zoals speelgoed in hun kooi. Tevens hebben de dieren baat bij de aanwezigheid van verrijkingsoBJECTEN zoals een nestbox of platform om te kunnen rusten. Het ontbreken hiervan kan leiden tot stress en fysiek en fysiologisch ongerief.
- ❖ **Voeding:** Dieren op pelsdierhouderijen kunnen vaak naar believen eten. Hierdoor is er een risico op overgewicht.⁵⁰³ Tevens kan er sprake zijn van genetische aanleg voor obesitas, omdat de dieren dikwijls op basis van lichaamsgrootte worden geselecteerd voor de fok.⁵⁰⁴ Nertsen krijgen soms een beperkte hoeveelheid voedsel om af te vallen ter voorbereiding op het broedseizoen. Dit kan leiden tot honger.⁵⁰⁵ Mogelijk gebeurt hetzelfde bij vossen.
- ❖ **Management:** Er zijn verschillende welzijnsrisico's tijdens de kunstmatige inseminatie, waarbij een detector wordt gebruikt om de loopsheid te meten. De procedure is vaak

⁴⁹⁶ Respect for Animals. (2015). The Case Against Fur Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'WelFur'.

⁴⁹⁷ Respect for Animals. (2015). The Case Against Fur Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'WelFur'.

⁴⁹⁸ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

⁴⁹⁹ P. F. Larsen, S. H. Møller, T. Clausen, A. S. Hammer, T. M. Låssen, V. H. Nielsen, A. H. Tauson, L. L. Jeppesen, S. W. Hansen, J. Elnif, J. Malmkvist. (2012). Proceedings of the Xth International Scientific Congress in Fur Animal Production.

⁵⁰⁰ <http://www.turkistieto.fi/Fox>

⁵⁰¹ Respect for Animals. (2015). The Case Against Fur Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'WelFur'.

⁵⁰² Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

⁵⁰³ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (2001). The Welfare of Animals Kept for Fur Production.

⁵⁰⁴ Respect for Animals. (2015). The Case Against Fur Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'WelFur'.

⁵⁰⁵ B. M. Damgaard, S. W. Hansen, C. F. Børsting, S. H. Møller. (2004). Effects of different feeding strategies during the winter period on behaviour and performance in mink females (*Mustela vison*).

pijnlijk en kan leiden tot stress, ziektes en verwondingen.^{506,507} Ook het verzamelen van sperma bij mannetjes is voor de dieren een onaangename procedure.⁵⁰⁸

- ❖ **Transport:** Er is een risico op honger, dorst, pijn en stress tijdens het transport. Aangezien transport van pelsdieren elders nauwelijks voorkomt, geldt dit risico vooral voor vossen in China.
- ❖ **Doden:** Er is een risico op pijn en stress tijdens het doden, dat meestal plaatsvindt door middel van elektrocutie. Ook kunnen vossen pijn en stress ervaren wanneer ze voorafgaand aan het doden uit hun kooi worden gehaald. Bij elektrocutie worden twee elektrodes op het lichaam van het dier geplaatst. De stroomdoorgang door het lichaam veroorzaakt een hartstilstand. Elektrocutie is pijnlijk indien de dieren niet vooraf worden bedwemeld (dit kan bijvoorbeeld door allereerst een stroompje door de hersenen te laten lopen en vervolgens door de rest van het lichaam).⁵⁰⁹
Swiss Animal Protection heeft tijdens een onderzoek in 2004 en 2005 verschillende misstanden aangetoond bij het doden van pelsdieren in China. Zo werden sommige dieren geslagen met een metalen stang of houten stok of met de kop tegen de grond gedrukt in een poging om ze te verdoven. Vervolgens werden ze levend gevild met een mes terwijl ze op de rug lagen of met hun poten aan een haak hingen. Sommige dieren waren nog bij bewustzijn en begonnen te bewegen tijdens het proces. Zelfs na het villen werden ademhaling, hartslag en bewegingen bij enkele dieren waargenomen door *Swiss Animal Protection* gedurende 5 à 10 minuten.⁵¹⁰ De International Fur Federation wijst het levend villen van pelsdieren af als een ontoelaatbare praktijk in de gereguleerde bontindustrie.⁵¹¹

8.3.4 Leefomstandigheden

In deze sectie worden de leefomstandigheden van vossen op pelsdierhouderijen beschreven voor de twee landen met de hoogste productie van vossenvellen.

8.3.4.1 China

- ❖ **Productie:** China kent zowel kleinschalige familiebedrijven, middelgrote bedrijven en grootschalige pelsdierhouderijen die zijn opgezet met kapitaal uit het buitenland. In 2006 waren er meer dan 12.000 pelsdierhouderijen.⁵¹² Ongeveer 90% van de bedrijven is klein of middelgroot en telt enkele tientallen tot duizenden dieren. De grootschalige pelsdierhouderijen tellen meer dan 10.000 dieren. Er is geen brancheorganisatie die pelsdierhouders voorziet van kennis.⁵¹³
- ❖ **Fok:** Tussen januari en april worden de vossen zwanger gemaakt. De moedervos bevalt in het voorjaar van 10-15 jongen. Drie maanden na de geboorte worden de jongen gespeend. In november of december worden de vossen gedood.⁵¹⁴
- ❖ **Huisvesting:** Na het spenen leven de vossen alleen of samen met een soortgenoot in kooien van ongeveer 90(L) x 70(W) x 60(H) cm. Het grondoppervlak is dus ca. 0,63 m². In

⁵⁰⁶ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

⁵⁰⁷ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (2001). The Welfare of Animals Kept for Fur Production.

⁵⁰⁸ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

⁵⁰⁹ <https://www.hsa.org.uk/electrical-stunning/electrocution>

⁵¹⁰ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

⁵¹¹ <https://www.watkoopjij.nl/single-post/2015/10/16/CEO-Internationale-Bont-Federatie-spreekt-zich-uit-over-levend-villen>

⁵¹² Y. Su. Laws and Regulations and Market Survey Concerning the Raising and Slaughter of Fur-Bearing Animals in China.

⁵¹³ USDA Foreign Agricultural Service: Global Agricultural Information Network. (2010). China – Peoples Republic of: Fur animals and products.

⁵¹⁴ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

sommige gevallen zijn de kooien aanzienlijk kleiner. De kooien bevinden zich 40-50 cm boven de grond en hebben vaak geen overkapping. Ook een nestkast of verhoogd plateau is in de regel niet aanwezig.⁵¹⁵

- ❖ **Voeding:** Dieren op Chinese pelsdierhouderijen krijgen vaak een mix van vers en droog voer. Het vers voer kan bestaan uit vis, kip, dierlijke bijproducten, maïs en groente. Het droog voer kan bestaan uit vis, vlees, botten, veren, maïs en soja.⁵¹⁶
- ❖ **Spenen:** Het spenen vindt plaats bij een leeftijd van ongeveer drie maanden. Op Chinese pelsdierhouderijen sterft ongeveer 50% van de jongen voor het spenen. Dit hoge sterftecijfer is vaak het gevolg van infanticide, waarbij de moeder een of meerdere jongen doodt.⁵¹⁷
- ❖ **Management:** Voor de fok wordt vaak gebruikgemaakt van kunstmatige inseminatie.⁵¹⁸
- ❖ **Transport:** De meeste vossen worden gedood bij de markten waar de vellen worden verhandeld. Het transport per vrachtwagen hiernaartoe vindt vaak plaats over lange afstanden en onder slechte omstandigheden.⁵¹⁹ De kooien worden hierbij in de vrachtwagens geplaatst.
- ❖ **Doden:** De meeste vossen worden gedood door middel van elektrocutie. Aangenomen wordt dat net als in Finland de elektroden anaal en oraal worden ingebracht. Ook worden veel pelsdieren in China gedood met gifstoffen.⁵²⁰ Voorafgaand aan het doden worden vossen uit hun kooien gehaald door middel van stokken met een strop aan het einde.⁵²¹

8.3.4.2 Finland

- ❖ **Productie:** Finland telt ongeveer 950 pelsdierhouderijen. Op ca. 800 hiervan worden vossen gefokt.⁵²²
- ❖ **Fok:** De moedervos wordt zwanger gemaakt tussen februari en april en bevalt na 52-54 dagen. Na 6-8 weken worden de jongen gescheiden van hun moeder. De vossen worden tegen het einde van het jaar gedood wanneer ze hun eerste wintervacht hebben ontwikkeld.⁵²³
- ❖ **Huisvesting:** De vossen leven in draadstalen kooien met een oppervlakte van ten minste 0,8 m² en een hoogte van minimaal 70 cm. De minimale afmetingen van de kooien zijn wettelijk bepaald (zie §8.3.5.2) en verschillen per gezinssituatie. De kooien zijn gegroepeerd in rijen en bevinden zich 60-100 cm boven de grond in open of gesloten ruimtes. Afhankelijk van de leeftijd leven de dieren alleen of met soortgenoten samen in een kooi. Het is wettelijk verplicht om de kooien te voorzien van afleidingsmateriaal (materialen om te kauwen, spelen of bewegen) en van een nestkast of plateau waar de dieren zich kunnen afzonderen (zie §8.3.5.2).

⁵¹⁵ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

⁵¹⁶ USDA Foreign Agricultural Service. (2010). China – Peoples Republic of: Fur Animals and Products.

⁵¹⁷ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

⁵¹⁸ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

⁵¹⁹ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

⁵²⁰ Y. Su. Laws and Regulations and Market Survey Concerning the Raising and Slaughter of Fur-Bearing Animals in China.

⁵²¹ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

⁵²² ProFur. (2016). Fur farming and certification of Finnish fur farms.

⁵²³ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (2001). The Welfare of Animals Kept for Fur Production.

- ❖ **Voeding:** Volwassen vossen krijgen eenmaal per dag te eten, de jongen twee- of driemaal daags. Het voedsel bestaat uit vis, slachtafval en/of granen. In veel gevallen zijn de hoeveelheden dusdanig groot dat de vossen naar believen kunnen eten.⁵²⁴
- ❖ **Spenen:** Het spenen vindt plaats bij een leeftijd van 6-8 weken. Hierbij wordt de worp meestal gesplitst in twee groepen van 3-6 jongen. Later in het seizoen worden de dieren opnieuw verdeeld over meerdere kooien. Tot aan het doden leven ze alleen of met twee of drie soortgenoten.⁵²⁵
- ❖ **Management:** In sommige gevallen krijgen vossen de gelegenheid om te paren; in andere gevallen vindt kunstmatige inseminatie plaats.⁵²⁶
- ❖ **Transport:** Aangezien de dieren vrijwel altijd op de pelsdierhouderij zelf worden gedood, hoeven ze niet te worden vervoerd. In zeldzame gevallen vindt transport plaats naar tentoonstellingen voor fokdoeleinden.
- ❖ **Doden:** De meeste vossen worden gedood door middel van elektrocutie. Hierbij wordt handmatig een elektrode aangebracht in de anus en een in de mond.⁵²⁷ De vossen worden soms uit hun kooi gehaald met halstangen.⁵²⁸

8.3.5 Wetgeving

EU lidstaten zoals Finland zijn verplicht zich te houden aan de Europese dierenwelzijnswetgeving. Om deze reden is de Europese wetgeving die betrekking heeft op pelsdieren opgenomen in deze sectie. Daarnaast heeft de Raad van Europa aanbevelingen gedaan voor het houden van pelsdieren.⁵²⁹ Veel lidstaten hebben hun wetgeving voor pelsdieren gebaseerd op deze aanbevelingen.

De productie van vossen- en chinchillabont is in Nederland sinds 2008 verboden, net als in Denemarken en in sommige Amerikaanse staten. Nederland verbiedt sinds 15 januari 2013 met de *Wet verbod pelsdierhouderij* het houden en doden van dieren voor het verkrijgen van hun pels, maar er geldt een overgangstermijn voor nertsenhouders tot 1 januari 2024. Dit verbod is op ethische gronden ingesteld. In de *Memorie van Toelichting* van de wet valt te lezen dat het uitsluitend of in de hoofdzaak houden en (doen) doden van pelsdieren voor hun pels in Nederland wordt gezien als moreel onaanvaardbaar. Ook in het Verenigd Koninkrijk, Oostenrijk, Hongarije, Slovenië, Kroatië en Macedonië en in delen van België geldt een volledig verbod op pelsdierhouderijen. In 2019 zal naar verwachting zo'n verbod ook ingaan in Servië en Tsjechië en vanaf 2025 in Noorwegen. In Duitsland, Zwitserland, Zweden en Spanje neemt het aantal pelsdierhouderijen af vanwege nieuwe regelgeving waardoor de activiteiten van de bedrijven minder winstgevend geworden zijn.⁵³⁰ Ten slotte geldt in de EU een handelsverbod voor zeehondenproducten (Regulation (EC) 1007/2009⁵³¹) en voor katten- en hondenbont (Regulation (EC) No 1523/2007⁵³²).

⁵²⁴ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (2001). The Welfare of Animals Kept for Fur Production.

⁵²⁵ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (2001). The Welfare of Animals Kept for Fur Production.

⁵²⁶ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (2001). The Welfare of Animals Kept for Fur Production.

⁵²⁷ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (2001). The Welfare of Animals Kept for Fur Production.

⁵²⁸ <http://www.ad-international.org/fur/go.php?id=4444&ssi=19>

⁵²⁹ http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/biological_safety_and_use_of_animals/farming/rec%20fur%20animals%20e%201999.asp#P233_22474

⁵³⁰ <http://www.furfreealliance.com/fur-bans/>

⁵³¹ http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/november/tradoc_145264.pdf

⁵³² <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32007R1523>

Per land staan tussen haakjes de scores vermeld van de *Animal Protection Index* uit 2014, op een schaal van A (hoogste score) tot G (laagste score). World Animal Protection heeft geen beoordeling opgesteld voor Finland en de Europese Unie.

8.3.5.1 China (E)

- ❖ **Algemeen:** De dierenwelzijnswetgeving in China voor pelsdierhouderijen is momenteel zeer beperkt. Wel geldt de in 2016 herziene Wildlife Protection Law⁵³³. Deze wet richt zich echter voornamelijk op het beschermen van wilde diersoorten en niet op dierenwelzijn. Vossen staan op de 'List of valuable or important Terrestrial Wild Animals with scientific values under State protection'. Dit betekent dat een licentie nodig is om de dieren te mogen fokken.
- ❖ **Management:** De State Forestry Administration (SFA) is verantwoordelijk voor het reguleren van de bontproductie in China. Het gaat echter niet om officiële wetten maar om voorschriften; de status hiervan is vergelijkbaar met de aanbevelingen van de Raad van Europa.⁵³⁴ Sinds 2016 staan deze voorschriften bekend onder de naam 'Criterion of Breeding and Utilisation for Minks, Foxes and Raccoon Dogs'.⁵³⁵ Er gelden bepalingen voor onder meer de constructie van pelsdierhouderijen, management en ziektepreventie.⁵³⁶
- ❖ **Doden:** De 'Criterion of Breeding and Utilisation for Minks, Foxes and Raccoon Dogs', die voorheen met andere benamingen werd aangeduid, bevat bepalingen met betrekking tot het doden van pelsdieren.⁵³⁷
- ❖ **Handhaving:** De voorschriften voor pelsdieren worden in de praktijk niet gehandhaafd. Dit beleid valt bovendien onder de verantwoordelijkheid van een ander departement dan de SFA.⁵³⁸ De SFA vermeldt zelf in een rapport uit 2009 dat een team van experts inspecties op pelsdierhouderijen heeft uitgevoerd in 2008 en dat in de toekomst jaarlijks inspecties en evaluaties van pelsdierhouderijen plaats zouden vinden.⁵³⁹ Er is geen bewijs dat dit daadwerkelijk gebeurt of is gebeurd.

8.3.5.2 Finland

- ❖ **Algemeen:** Dieren die gehouden worden voor de productie van bont vallen onder de Animal Welfare Act uit 1996⁵⁴⁰ en de Animal Welfare Decree uit 1996⁵⁴¹. Deze wetten bevatten verschillende algemene bepalingen inzake dierenwelzijn. Zo moeten dieren voldoende ruimte, licht, voedsel en water tot hun beschikking krijgen, moeten soortspecifieke behoeftes in acht worden genomen, moet er passende zorg zijn voor zieke en gewonde dieren en is het toebrengen van onnodige pijn en stress verboden. Er staan boetes en gevangenisstraffen op het overtreden van de wetten.
- ❖ **Huisvesting:** Specificaties voor huisvesting staan beschreven in het 'Regeringsbesluit ter bescherming van pelsdieren' uit 2011⁵⁴² en zijn deels identiek aan de aanbevelingen van de Raad van Europa. Zo geldt een minimaal grondoppervlak van 0,8 m² voor een kooi met één volwassen vos, een minimaal grondoppervlak van 2 m² voor een moedervos met jongen en een minimaal grondoppervlak van 1,2 m² voor twee gespeende jongen. Als er meer dan

⁵³³ <http://www.chinalawtranslate.com/2016wildlifeprotection/?lang=en>

⁵³⁴ Verslag van gesprek met Mike Moser (IFF) en Ron Haarman (Bontinstituut/FURLab) op 17 april 2014.

⁵³⁵ Informatie verkregen via Bont voor Dieren.

⁵³⁶ <http://en.chinaleather.org/Pages/News/20100227/4687.shtml>

⁵³⁷ <http://en.chinaleather.org/Pages/News/20100227/4687.shtml>

⁵³⁸ Verslag van gesprek met Mike Moser (IFF) en Ron Haarman (Bontinstituut/FURLab) op 17 april 2014.

⁵³⁹ <http://en.chinaleather.org/Pages/News/20100227/4687.shtml>

⁵⁴⁰ <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1996/en19960247.pdf>

⁵⁴¹ <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1996/en19960396.pdf>

⁵⁴² <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20111084>

twee gespeende jongen samenleven in één kooi, moet er per extra jong een aanvullende 0,5 m² zijn. Verder geldt een minimale kooilengte, -breedte en -hoogte van respectievelijk 100, 75 en 70 cm. De aanwezigheid van afleidingsmateriaal en een verhoogd plateau in de kooien is verplicht. Nestkasten zijn alleen verplicht voor moedervossen met jongen. Ten slotte is bepaald dat de huisvesting in goede staat moet zijn, dat er voldoende bescherming moet zijn tegen warmte, kou, wind en regen en dat het materiaal en structuur van de kooien geen schade mag veroorzaken aan de gezondheid van het dier.

- ❖ **Management:** In het 'Regeringsbesluit ter bescherming van pelsdieren' uit 2011⁵⁴³ staat onder andere dat het terrein van houderijen geschikt moet zijn voor het houden van pelsdieren, dat de locatie, inrichting en apparatuur schoon moeten worden gehouden dat er sociale interactie van de dieren mogelijk moet zijn. Ook is bepaald dat het welzijn van de dieren ten minste eenmaal per dag moet worden geïnspecteerd. Het regeringsbesluit verbiedt het te vroeg spenen van jongen, maar geeft geen nadere specificatie van de minimale leeftijd voor vossen waarop het spenen plaats mag vinden.
- ❖ **Doden:** Sectie 33 van de Animal Welfare Decree stelt dat pelsdieren die gehouden worden voor de productie van bont alleen mogen worden gedood door middel van elektrocutie, koolmonoxide, kooldioxide, een schietwapen of een mechanisch instrument dat de hersenen doordringt. Het is niet verplicht om de dieren te verdoven. Wel bepaalt Sectie 32 van de Animal Welfare Act dat het doden van dieren op een snelle en pijnloze manier moet plaatsvinden.
- ❖ **Handhaving:** De Finse Voedselveiligheidsautoriteit Evira is verantwoordelijk voor de handhaving van de dierenwelzijnswetgeving in het land. Er worden welzijnscontroles uitgevoerd door dierenartsen en soms door de politie en door de gemeentelijke gezondheidsinspectie. Tevens zijn dierenwelzijnsinspecties door de EU sinds 2000 verplicht. Jaarlijks moet 5-10% van de pelsdierhouderijen worden geïnspecteerd.⁵⁴⁴ Dat de wetgeving niet altijd even goed wordt nageleefd blijkt uit de rapporten van Evira. Zo voldeed tussen 2010 en 2012 50-60% van de Finse pelsdierhouderijen niet aan de nationale wetgeving. Veelvoorkomende gebreken waren te kleine kooien, een te groot aantal dieren in een kooi en het ontbreken van afleidingsmateriaal en een verhoogd plateau.⁵⁴⁵

8.3.5.3 Europese Unie

- ❖ **Algemeen:** Dieren die gehouden worden voor de productie van bont vallen onder de EU Dierenwelzijnsrichtlijn Council Directive 98/58/EC Concerning the Protection of Animals kept for Farming Purposes⁵⁴⁶ die elke EU lidstaat in haar wetgeving moet implementeren. Deze richtlijn bevat algemene bepalingen inzake onder meer de huisvesting, bewegingsvrijheid, voeding, gezondheid en fok van de dieren.
- ❖ **Aanbevelingen:** Specifieke, niet wettelijk bindende aanbevelingen voor dieren die gefokt worden voor de productie van bont staan beschreven in de Recommendation Concerning Fur Animals uit 1999⁵⁴⁷, die in opdracht van de Raad van Europa werd opgesteld door de 'Standing Committee of the European Convention on the Protection of Animals kept for Farming Purposes'. De aanbevelingen hebben betrekking op onder andere de mens-dierrelatie, de gezondheid, de huisvesting, het management en de natuurlijke behoeftes

⁵⁴³ <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20111084>

⁵⁴⁴ NOAH, Animalia. (2015). Case Saga Furs: Nordic fur trade – marketed as responsible business.

⁵⁴⁵ <https://www.evira.fi/elaimet/elainsuojelu-ja-elainten-pito/elainsuojelun-valvonta/>

⁵⁴⁶ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31998L0058>

⁵⁴⁷ http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/biological_safety_and_use_of_animals/farming/rec%20fur%20animals%20e%201999.asp#P233_22474

van pelsdieren. Er zijn specifieke aanbevelingen voor vossen. Veel lidstaten hebben hun nationale wetgeving voor pelsdierhouderijen op deze aanbevelingen gebaseerd.

- ❖ **Huisvesting:** De 'Standing Committee' adviseert in haar Recommendation Concerning Fur Animals een minimaal grondoppervlak van 0,8 m² voor een kooi met één volwassen vos, een minimaal grondoppervlak van 2 m² voor een moedervos met jongen, een minimaal grondoppervlak van 1,2 m² voor twee gespeende jongen en een minimale kooihoogte van 70 cm. Daarnaast wordt aanbevolen een ruimte binnen te kooi beschikbaar te stellen waar de dieren zich kunnen afzonderen.
- ❖ **Management:** De 'Standing Committee' adviseert onder andere om vossen vanaf de geboorte te laten wennen aan mensen en om kauwmateriaal beschikbaar te stellen. Het gebruik van halstangen wordt afgeraden.
- ❖ **Doden:** Council Regulation (EC) No 1099/2009 on the protection of animals at the time of killing⁵⁴⁸ (EU Dodingsverordening) bepaalt dat pijn, stress en leed bij het dier voorkomen moeten worden tijdens het doden. De wet schrijft voor dat bij het elektrocuteren van vossen de elektroden met een minimum voltage van 110 Volt en een minimum stroom van 0,3 Ampère gedurende minimaal drie seconden moeten worden ingebracht. Tevens heeft de Europese bontsector een 'code of good practice' opgesteld met aanbevelingen voor het doden van vossen⁵⁴⁹.

⁵⁴⁸ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:303:0001:0030:EN:PDF>

⁵⁴⁹ <http://fureurope.eu/wp-content/uploads/2015/02/Good-practice-foxes-15042013.pdf>

8.4 Wasbeerhond

8.4.1 Inleiding

De wasbeerhond (*Nyctereutes procyonoides*, Figuur 23) behoort tot de hondachtigen (*Canidae*) en dankt zijn naam aan de gelijkenis met de wasbeer. Het dier lijkt ook op de vos, maar heeft kortere poten, kleinere oren en een kortere staart.⁵⁵⁰ Het dier komt oorspronkelijk uit Oost-Azië, maar tegenwoordig komen ook verwilderde exemplaren in Europa voor. De wasbeerhond kent drie verschillende ondersoorten: de Siberische, Chinese en Japanse wasbeerhond.⁵⁵¹ In Noord-Europa wordt de Siberische wasbeerhond gefokt onder de naam 'Finn raccoon'. De meeste wasbeerhonden worden gehouden op pelsdierhouderijen. Een klein aantal wordt gevangen en gedood in het wild. Deze paragraaf gaat uitsluitend over wasbeerhonden op pelsdierhouderijen.

Figuur 23: Wasbeerhond

8.4.2 Aantallen en herkomst

Wereldwijd werden in 2016 naar schatting bijna 15 miljoen vellen van wasbeerhonden geproduceerd (Tabel 18). China is verreweg de grootste producent (14.690.000 vellen).⁵⁵² In Europa worden wasbeerhonden alleen gehouden in Finland (150.000 vellen) en Polen (10.000 vellen).⁵⁵³ Er is geen informatie die erop wijst dat wasbeerhonden ook in andere landen worden gefokt. Wasbeerhonden werden vroeger ook gehouden in Japan, maar in 2016 is daar de laatste pelsdierhouderij gesloten.⁵⁵⁴

Tabel 18: Herkomst wasbeerhondenbont (2016)

Land	Aantal vellen
China	14.690.000
Finland	150.000
Polen	10.000
Totaal	14.850.000

8.4.3 Dierenwelzijnsrisico's

In deze sectie worden de dierenwelzijnsrisico's voor wasbeerhonden besproken op basis van zes specifieke aandachtsgebieden. Bij elk aandachtsgebied is er een risico op schending van een of meerdere van de Vijf Vrijheden zoals beschreven in de Nederlandse Wet dieren. Tabel 19 geeft weer op welke van de Vijf Vrijheden elk aandachtsgebied van toepassing is.

Wasbeerhonden leven normaliter in het wild en worden sinds de jaren '70 gefokt op pelsdierhouderijen.⁵⁵⁵ De fok vindt plaats volgens een jaarlijkse cyclus (Figuur 22, §8.3.3). De omstandigheden waaronder ze worden gehouden zijn vergelijkbaar met die van vossen.⁵⁵⁶ Deze leefomstandigheden zijn compleet anders dan die in de natuur. Deze kunnen leiden tot fysieke, psychische en gedragsproblemen.

⁵⁵⁰ http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/biological_safety_and_use_of_animals/farming/rec%20fur%20animals%20e%201999.asp#P233_22474

⁵⁵¹ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Wasbeerhond>

⁵⁵² China Leather Industry Association. (2017). Statistical Report on the Production of Skins of Mink, Fox and Raccoon in China (2016).

⁵⁵³ <http://www.fureurope.eu/fur-information-center/fur-industry-by-country/>

⁵⁵⁴ <http://www.furfreealliance.com/fur-bans/>

⁵⁵⁵ http://www.turkistieto.fi/Fur_Animals

⁵⁵⁶ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (2001). The Welfare of Animals Kept for Fur Production.

Tabel 19: Dierenwelzijnsrisico's voor wasbeerhonden in relatie tot Vijf Vrijheden

	Dorst, honger en onjuiste voeding	Fysiek en fysiologisch ongerief	Pijn, verwondingen en ziektes	Angst en chronische stress	Beperking van hun natuurlijk gedrag
Huisvesting		x	x	x	x
Faciliteiten		x		x	x
Voeding	x		x		
Management			x	x	
Transport	x		x	x	
Doden			x	x	

x = risico op schending 'Vrijheid'

Er is weinig onderzoek gedaan naar specifieke welzijnsrisico's voor wasbeerhonden.⁵⁵⁷ Daarom zijn in deze sectie welzijnsrisico's opgenomen voor pelsdieren in het algemeen en voor vossen, die onder vergelijkbare omstandigheden worden gehouden.

- ❖ **Huisvesting:** In pelsdierhouderijen leven wasbeerhonden in kleine, draadstalen kooien. Het leefgebied van wasbeerhonden in het wild is ongeveer 9,5 km².⁵⁵⁸ In gevangenschap zijn de dieren niet in staat om lange afstanden af te leggen, te jagen en voedsel te zoeken. Tevens zijn ze niet vrij in het kiezen van soortgenoten om mee te spelen of te paren. In het wild kunnen wasbeerhonden als ze te maken krijgen met bepaalde omgevingsprikkels gedragsaanpassingen doen: ze kunnen aanvallen, onderzoeken, weglopen of zich verstoppen. Deze copingstrategieën kunnen in gevangenschap niet worden toegepast.⁵⁵⁹ Verder kan de opeenhoping van urine en ontlasting onder de kooien van dieren in pelsdierhouderijen sociale stress veroorzaken, aangezien de dieren, die een sterk ontwikkeld reukvermogen hebben, hiermee normaliter hun territorium afbakenen.⁵⁶⁰ Omdat wasbeerhonden van nature bang zijn voor mensen, kan de aanwezigheid van mensen op pelsdierhouderijen leiden tot angst en stress. Dit risico is lager wanneer bij de fok geselecteerd wordt op tamheid en minder angstig gedrag en wanneer de pelsdierhouder de pups op vroege leeftijd laat wennen aan menselijk contact. In het algemeen kunnen de leefomstandigheden van wasbeerhonden op pelsdierhouderijen leiden tot stress, verveling en frustratie. Dit kan resulteren in stereotiep gedrag, i.e. afwijkend, niet-functioneel gedrag dat voortdurend herhaald wordt, en in zelfmutilatie.⁵⁶¹ Stereotiep gedrag geeft aan dat het dier zich onvoldoende kan aanpassen aan zijn omgeving. Staartbijten, vachtbijten en andere vormen van zelfmutilatie kunnen leiden tot weefselschade en infecties.⁵⁶² Ook is er vaak sprake van 'aangeleerde hulpeloosheid' (learned helplessness), een verschijnsel waarbij het dier geleerd heeft dat het geen invloed kan uitoefenen op zijn omgeving. Een dergelijk verschijnsel gaat vaak gepaard met inactiviteit en apathie.⁵⁶³ Ook kan een hoog sterftcijfer voorkomen bij jongen, vaak als gevolg van infanticide. Dit is met name het geval in China.⁵⁶⁴

⁵⁵⁷ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (2001). The Welfare of Animals Kept for Fur Production.

⁵⁵⁸ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (2001). The Welfare of Animals Kept for Fur Production.

⁵⁵⁹ M. E. McPhee, K. Carlstead. (2010). Effects of Captivity on the Behavior of Wild Mammals.

⁵⁶⁰ Respect for Animals. (2015). The Case Against Fur Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'WelFur'.

⁵⁶¹ Respect for Animals. (2015). The Case Against Fur Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'WelFur'.

⁵⁶² Respect for Animals. (2015). The Case Against Fur Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'WelFur'.

⁵⁶³ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

⁵⁶⁴ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

- ❖ **Faciliteiten:** Een prikkelarme omgeving kan leiden tot stress en beperkt het natuurlijk gedrag. Wasbeerhonden zijn daarom gebaat bij de aanwezigheid van afleidingsmateriaal zoals speelgoed in hun kooi. Tevens hebben de dieren baat bij de aanwezigheid van verrijkingsoBJECTEN zoals een nestbox of platform om te kunnen rusten. Het ontbreken hiervan kan leiden tot stress en fysiek en fysiologisch ongerief.
- ❖ **Voeding:** Dieren op pelsdierhouderijen kunnen vaak naar believen eten. Hierdoor is er een risico op overgewicht.⁵⁶⁵ Tevens kan er sprake zijn van genetische aanleg voor obesitas, omdat de dieren dikwijls op basis van lichaamsgrootte worden geselecteerd voor de fok.⁵⁶⁶ Nertsen krijgen soms een beperkte hoeveelheid voedsel om af te vallen ter voorbereiding op het broedseizoen. Dit kan leiden tot honger.⁵⁶⁷ Mogelijk gebeurt hetzelfde bij wasbeerhonden.
- ❖ **Management:** Er zijn verschillende welzijnsrisico's tijdens de kunstmatige inseminatie, waarbij een detector wordt gebruikt om de loopsheid te meten. De procedure is vaak pijnlijk en kan leiden tot stress, ziektes en verwondingen.^{568,569} Ook het verzamelen van sperma bij mannetjes is voor de dieren een onaangename procedure.
- ❖ **Transport:** Er is een risico op honger, dorst, pijn en stress tijdens het transport. Aangezien transport van pelsdieren elders nauwelijks voorkomt, geldt dit risico vooral voor wasbeerhonden in China.
- ❖ **Doden:** Er is een risico op pijn en stress tijdens het doden, dat meestal plaatsvindt door middel van elektrocutie. Ook kunnen wasbeerhonden pijn en stress ervaren wanneer ze voorafgaand aan het doden uit hun kooi worden gehaald. Bij elektrocutie worden twee elektrodes op het lichaam van het dier geplaatst. De stroomdoorgang door het lichaam veroorzaakt een hartstilstand. Elektrocutie is pijnlijk indien de dieren niet vooraf worden bedwelmd (dit kan bijvoorbeeld door allereerst een stroompje door de hersenen te laten lopen en vervolgens door de rest van het lichaam).⁵⁷⁰ *Swiss Animal Protection* heeft tijdens een onderzoek in 2004 en 2005 verschillende misstanden aangetoond bij het doden van pelsdieren in China. Zo werden sommige dieren geslagen met een metalen stang of houten stok of met de kop tegen de grond gedrukt in een poging om ze te verdoven. Vervolgens werden ze levend gevild met een mes terwijl ze op de rug lagen of met hun poten aan een haak hingen. Sommige dieren waren nog bij bewustzijn en begonnen te bewegen tijdens het proces. Zelfs na het villen werden ademhaling, hartslag en bewegingen bij enkele dieren waargenomen door *Swiss Animal Protection* gedurende 5 à 10 minuten.⁵⁷¹ De *International Fur Federation* wijst het levend villen van pelsdieren af als een ontoelaatbare praktijk in de gereguleerde bontindustrie.⁵⁷²

8.4.4 Leefomstandigheden

In deze sectie worden de leefomstandigheden van wasbeerhonden in pelsdierhouderijen beschreven voor China en Finland, de twee landen met de hoogste productie van wasbeerbondenvellen.

⁵⁶⁵ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (2001). *The Welfare of Animals Kept for Fur Production*.

⁵⁶⁶ *Respect for Animals*. (2015). *The Case Against Fur Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'WelFur'*.

⁵⁶⁷ B. M. Damgaard, S. W. Hansen, C. F. Børsting, S. H. Møller. (2004). *Effects of different feeding strategies during the winter period on behaviour and performance in mink females (Mustela vison)*.

⁵⁶⁸ *Swiss Animal Protection*. (2005). *Fun Fur? A report on the Chinese fur industry*.

⁵⁶⁹ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (2001). *The Welfare of Animals Kept for Fur Production*.

⁵⁷⁰ <https://www.hsa.org.uk/electrical-stunning/electrocution>

⁵⁷¹ *Swiss Animal Protection*. (2005). *Fun Fur? A report on the Chinese fur industry*.

⁵⁷² <https://www.watkoopjij.nl/single-post/2015/10/16/CEO-Internationale-Bont-Federatie-spreekt-zich-uit-over-levend-villen>

8.4.4.1 China

- ❖ **Productie:** China kent zowel kleinschalige familiebedrijven, middelgrote bedrijven en grootschalige pelsdierhouderijen die zijn opgezet met kapitaal uit het buitenland. In 2006 waren er meer dan 12.000 pelsdierhouderijen.⁵⁷³ Ongeveer 90% van de bedrijven is klein of middelgroot en telt enkele tientallen tot duizenden dieren. De grootschalige pelsdierhouderijen tellen meer dan 10.000 dieren. Er is geen brancheorganisatie die pelsdierhouders voorziet van kennis.⁵⁷⁴
- ❖ **Fok:** Tussen januari en april worden de wasbeerhonden zwanger gemaakt, meestal door middel van kunstmatige inseminatie. Het moederdier bevalt in het voorjaar. Drie maanden na de geboorte worden de jongen gespeend. In november of december worden de wasbeerhonden gedood.⁵⁷⁵
- ❖ **Huisvesting:** Na het spenen leven de wasbeerhonden alleen of samen met een soortgenoot in kooien van ongeveer 90(L) x 70(W) x 60(H) cm. Het grondoppervlak is dus ca. 0,63 m². In sommige gevallen zijn de kooien echter aanzienlijk kleiner. De kooien bevinden zich zo'n 40-50 cm boven de grond en hebben vaak geen overkapping. Ook een nestkast of verhoogd plateau is in de regel niet aanwezig.⁵⁷⁶
- ❖ **Voeding:** Dieren op Chinese pelsdierhouderijen krijgen vaak een mix van vers en droog voer. Het vers voer kan bestaan uit vis, kip, dierlijke bijproducten, maïs en groente. Het droog voer kan bestaan uit vis, vlees, botten, veren, maïs en soja.⁵⁷⁷
- ❖ **Spenen:** Het spenen vindt plaats bij een leeftijd van ongeveer drie maanden. Op Chinese pelsdierhouderijen sterft ongeveer 50% van de jongen voor het spenen. Dit hoge sterftecijfer is vaak het gevolg van infanticide, waarbij de moeder een of meerdere jongen doodt.⁵⁷⁸
- ❖ **Management:** Voor de fok wordt vaak gebruikgemaakt van kunstmatige inseminatie.⁵⁷⁹
- ❖ **Transport:** De meeste wasbeerhonden worden gedood bij de markten waar de vellen worden verhandeld. Het transport per vrachtwagen hiernaartoe vindt vaak plaats over lange afstanden en onder slechte omstandigheden.⁵⁸⁰ De kooien worden hierbij in de vrachtwagens geplaatst.
- ❖ **Doden:** De meeste wasbeerhonden worden gedood door middel van elektrocutie. Aangenomen wordt dat net als in Finland de elektroden anaal en oraal worden ingebracht. Ook worden veel pelsdieren in China gedood met gifstoffen.⁵⁸¹ Voorafgaand aan het doden worden wasbeerhonden uit hun kooien gehaald door middel van stokken met een strop aan het uiteinde.⁵⁸²

⁵⁷³ Yan Su. Laws and Regulations and Market Survey Concerning the Raising and Slaughter of Fur-Bearing Animals in China.

⁵⁷⁴ USDA Foreign Agricultural Service: Global Agricultural Information Network. (2010). China – Peoples Republic of: Fur animals and products.

⁵⁷⁵ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

⁵⁷⁶ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

⁵⁷⁷ USDA Foreign Agricultural Service: Global Agricultural Information Network. (2010). China – Peoples Republic of: Fur animals and products

⁵⁷⁸ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

⁵⁷⁹ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

⁵⁸⁰ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

⁵⁸¹ Yan Su. Laws and Regulations and Market Survey Concerning the Raising and Slaughter of Fur-Bearing Animals in China.

⁵⁸² Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

8.4.4.2 Finland

- ❖ **Productie:** Finland telt ongeveer 950 pelsdierhouderijen.⁵⁸³ Op ca. 132 hiervan worden wasbeerhonden gefokt.⁵⁸⁴
- ❖ **Fok:** Het moederdier wordt zwanger gemaakt in januari of februari en bevalt in maart of april. Na 8 weken worden de jongen gescheiden van hun moeder. De wasbeerhonden worden in november of december gepelsd.⁵⁸⁵
- ❖ **Huisvesting:** De wasbeerhonden leven in draadstalen kooien met een oppervlakte van ten minste 0,8 m² en een hoogte van minimaal 70 cm. De wettelijk bepaalde minimale afmetingen van de kooien voor vossen (zie §8.4.5.2) worden meestal ook toegepast voor wasbeerhonden. De kooien zijn gegroepeerd in rijen en bevinden zich 60-100 cm boven de grond in open of gesloten ruimtes. Afhankelijk van de leeftijd leven de dieren alleen of met soortgenoten samen in een kooi. Het is wettelijk verplicht om de kooien te voorzien van afleidingsmateriaal (materialen om te kauwen, spelen of bewegen) en van een nestkast of plateau waar de dieren zich kunnen afzonderen (zie §8.4.5.2).
- ❖ **Voeding:** Volwassen wasbeerhonden krijgen eenmaal per dag te eten, de jongen twee- of driemaal daags. Het voedsel bestaat uit vis, slachtafval en/of granen. In veel gevallen zijn de hoeveelheden dusdanig groot dat de dieren naar believen kunnen eten.⁵⁸⁶
- ❖ **Spenen:** Het spenen vindt plaats bij een leeftijd van 6-8 weken. Hierbij wordt de worp meestal tevens gesplitst in twee groepen van 3-6 jongen. Later in het seizoen worden de dieren opnieuw verdeeld over meerdere kooien. Tot aan het doden leven ze alleen of met twee of drie soortgenoten.⁵⁸⁷
- ❖ **Management:** In sommige gevallen krijgen wasbeerhonden de gelegenheid om te paren; in andere gevallen vindt kunstmatige inseminatie plaats.⁵⁸⁸
- ❖ **Transport:** Aangezien de dieren vrijwel altijd op de pelsdierhouderij zelf worden gedood, hoeven ze niet te worden vervoerd. In zeldzame gevallen vindt transport plaats naar tentoonstellingen voor fokdoeleinden.
- ❖ **Doden:** De meeste wasbeerhonden worden gedood door middel van elektrocutie. Hierbij wordt handmatig een elektrode aangebracht in de anus en een in de mond.⁵⁸⁹ De dieren worden soms uit hun kooi gehaald met halstangen.⁵⁹⁰

⁵⁸³ ProFur. (2016). Fur farming and certification of Finnish fur farms.

⁵⁸⁴ https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/feedback/.../090166e5b15773c5_da

⁵⁸⁵ https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/feedback/.../090166e5b15773c5_da

⁵⁸⁶ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (2001). The Welfare of Animals Kept for Fur Production.

⁵⁸⁷ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (2001). The Welfare of Animals Kept for Fur Production.

⁵⁸⁸ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (2001). The Welfare of Animals Kept for Fur Production.

⁵⁸⁹ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (2001). The Welfare of Animals Kept for Fur Production.

⁵⁹⁰ <http://www.ad-international.org/fur/go.php?id=4444&ssi=19>

8.4.5 Wetgeving

EU lidstaten zoals Finland zijn verplicht zich te houden aan de Europese dierenwelzijnswetgeving. Om deze reden is de Europese wetgeving voor pelsdieren opgenomen in deze sectie. Daarnaast heeft de Raad van Europa aanbevelingen gedaan voor het houden van pelsdieren.⁵⁹¹

Nederland verbiedt sinds 15 januari 2013 met de *Wet verbod pelsdierhouderij* het houden en doden van dieren voor het verkrijgen van hun pels, maar er geldt een overgangstermijn voor nertsenhouders tot 1 januari 2024. Dit verbod is op ethische gronden ingesteld. In de *Memorie van Toelichting* van de wet valt te lezen dat het uitsluitend of in de hoofdzaak houden en (doen) doden van pelsdieren voor hun pels in Nederland wordt gezien als moreel onaanvaardbaar. Ook in het Verenigd Koninkrijk, Oostenrijk, Hongarije, Slovenië, Kroatië en Macedonië en in delen van België geldt een volledig verbod op pelsdierhouderijen. In 2019 zal naar verwachting zo'n verbod ook ingaan in Servië en Tsjechië en vanaf 2025 in Noorwegen. In Duitsland, Zwitserland, Zweden en Spanje neemt het aantal pelsdierhouderijen af vanwege nieuwe regelgeving waardoor de activiteiten van de bedrijven minder winstgevend geworden zijn.⁵⁹² Ten slotte geldt in de EU een handelsverbod voor zeehondenproducten (Regulation (EC) 1007/2009⁵⁹³) en voor katten- en hondenbont (Regulation (EC) No 1523/2007⁵⁹⁴).

Per land staan tussen haakjes de scores vermeld van de *Animal Protection Index* uit 2014, op een schaal van A (hoogste score) tot G (laagste score). World Animal Protection heeft geen beoordeling opgesteld voor Finland en de Europese Unie.

8.4.5.1 China (E)

- ❖ **Algemeen:** De dierenwelzijnswetgeving in China voor pelsdierhouderijen is momenteel zeer beperkt. Wel geldt de in 2016 herziene Wildlife Protection Law⁵⁹⁵. Deze wet richt zich echter voornamelijk op het beschermen van wilde diersoorten en niet op dierenwelzijn. Vossen staan op de 'List of valuable or important Terrestrial Wild Animals with scientific values under State protection'. Dit betekent dat een licentie nodig is om de dieren te mogen fokken.
- ❖ **Management:** De State Forestry Administration (SFA) is verantwoordelijk voor het reguleren van de bontproductie in China. Het gaat echter niet om officiële wetten maar om voorschriften; de status hiervan is vergelijkbaar met de aanbevelingen van de Raad van Europa.⁵⁹⁶ Sinds 2016 staan deze voorschriften bekend onder de naam 'Criterion of Breeding and Utilisation for Minks, Foxes and Raccoon Dogs'.⁵⁹⁷ Er gelden bepalingen voor onder meer de constructie van pelsdierhouderijen, management en ziektepreventie.⁵⁹⁸
- ❖ **Doden:** De 'Criterion of Breeding and Utilisation for Minks, Foxes and Raccoon Dogs', die voorheen met andere benamingen werd aangeduid, bevat bepalingen met betrekking tot het doden van pelsdieren.⁵⁹⁹

⁵⁹¹ http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/biological_safety_and_use_of_animals/farming/rec%20fur%20animals%20e%201999.asp#P233_22474

⁵⁹² <http://www.furfreealliance.com/fur-bans/>

⁵⁹³ http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/november/tradoc_145264.pdf

⁵⁹⁴ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32007R1523>

⁵⁹⁵ <http://www.chinalawtranslate.com/2016wildlifeprotection/?lang=en>

⁵⁹⁶ Verslag van gesprek met Mike Moser (IFF) en Ron Haarman (Bontinstituut/FURLab) op 17 april 2014.

⁵⁹⁷ Informatie verkregen via Bont voor Dieren.

⁵⁹⁸ <http://en.chinaleather.org/Pages/News/20100227/4687.shtml>

⁵⁹⁹ <http://en.chinaleather.org/Pages/News/20100227/4687.shtml>

- ❖ **Handhaving:** De voorschriften voor pelsdieren worden in de praktijk niet gehandhaafd. Dit beleid valt bovendien onder de verantwoordelijkheid van een ander departement dan de SFA.⁶⁰⁰ De SFA vermeldt zelf in een rapport uit 2009 dat een team van experts inspecties op pelsdierhouderijen heeft uitgevoerd in 2008 en dat in de toekomst jaarlijks inspecties en evaluaties van pelsdierhouderijen plaats zouden vinden.⁶⁰¹ Er is geen bewijs dat dit daadwerkelijk gebeurt of is gebeurd.

8.4.5.2 Finland

- ❖ **Algemeen:** Dieren die gehouden worden voor de productie van bont vallen onder de Animal Welfare Act uit 1996⁶⁰² en de Animal Welfare Decree uit 1996⁶⁰³. Deze wetten bevatten verschillende algemene bepalingen inzake dierenwelzijn. Zo moeten dieren voldoende ruimte, licht, voedsel en water tot hun beschikking krijgen, moeten soortspecifieke behoeftes in acht worden genomen, moet er passende zorg zijn voor zieke en gewonde dieren en is het toebrengen van onnodige pijn en stress verboden. Er staan boetes en gevangenisstraffen op het overtreden van de wetten.
- ❖ **Huisvesting:** In het 'Regeringsbesluit ter bescherming van pelsdieren' uit 2011⁶⁰⁴ is onder andere bepaald dat de huisvesting op pelsdierhouderijen in goede staat moet zijn, dat er voldoende bescherming moet zijn tegen warmte, kou, wind en regen en dat het materiaal en de structuur van de kooien geen schade mag veroorzaken aan de gezondheid van het dier. Er zijn geen specifieke bepalingen voor wasbeerhonden. De specificaties voor vossen worden 'indien geschikt' toegepast.⁶⁰⁵ Er geldt een minimaal grondoppervlak van 0,8 m² voor een kooi met één volwassen vos, een minimaal grondoppervlak van 2 m² voor een moedervos met jongen en een minimaal grondoppervlak van 1,2 m² voor twee gespeende jongen. Als er meer dan twee gespeende jongen samenleven in één kooi, moet er per extra jong een aanvullende 0,5 m² zijn. Verder geldt een minimale kooilengte, -breedte en -hoogte van respectievelijk 100, 75 en 70 cm. De aanwezigheid van afleidingsmateriaal en een verhoogd plateau in de kooien is verplicht. Nestkasten zijn alleen verplicht voor moedervossen met jongen.
- ❖ **Management:** In het 'Regeringsbesluit ter bescherming van pelsdieren' uit 2011⁶⁰⁶ staat onder andere dat het terrein van houderijen geschikt moet zijn voor het houden van pelsdieren, dat de locatie, inrichting en apparatuur schoon moeten worden gehouden dat er sociale interactie van de dieren mogelijk moet zijn. Ook is bepaald dat het welzijn van de dieren ten minste eenmaal per dag moet worden geïnspecteerd. Het regeringsbesluit verbiedt het te vroeg spenen van jongen.
- ❖ **Doden:** Sectie 33 van de Animal Welfare Decree stelt dat pelsdieren die gehouden worden voor de productie van bont alleen mogen worden gedood door middel van elektrocutie, koolmonoxide, kooldioxide, een schietwapen of een mechanisch instrument dat de hersenen doordringt. Het is niet verplicht om de dieren te verdoven. Wel bepaalt Sectie 32 van de Animal Welfare Act dat het doden van dieren op een snelle en pijnloze manier moet plaatsvinden.
- ❖ **Handhaving:** Het Finse voedselveiligheidsorgaan Evira is verantwoordelijk voor de handhaving van de dierenwelzijnswetgeving in het land. Er worden regelmatig welzijnscontroles uitgevoerd door dierenartsen en soms door de politie en door de

⁶⁰⁰ Verslag van gesprek met Mike Moser (IFF) en Ron Haarman (Bontinstituut/FURLab) op 17 april 2014.

⁶⁰¹ <http://en.chinaleather.org/Pages/News/20100227/4687.shtml>

⁶⁰² <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1996/en19960247.pdf>

⁶⁰³ <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1996/en19960396.pdf>

⁶⁰⁴ <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20111084>

⁶⁰⁵ NOAH, Animalia. (2015). Casa Saga Furs: Nordic fur trade.

⁶⁰⁶ <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20111084>

gemeentelijke gezondheidsinspectie. Tevens zijn dierenwelzijnsinspecties door de EU sinds 2000 verplicht. Jaarlijks moet 5-10% van de pelsdierhouderijen worden geïnspecteerd.⁶⁰⁷ Dat de wetgeving niet altijd even goed wordt nageleefd blijkt uit de rapporten van Evira. Zo voldeed tussen 2010 en 2012 50-60% van de Finse pelsdierhouderijen niet aan de nationale wetgeving. Veelvoorkomende gebreken waren te kleine kooien, een te groot aantal dieren in een kooi en het ontbreken van afleidingsmateriaal en een verhoogd plateau.⁶⁰⁸

8.4.5.3 Europese Unie

- ❖ **Algemeen:** Dieren die gehouden worden voor de productie van bont vallen onder de EU Dierenwelzijnsrichtlijn Council Directive 98/58/EC Concerning the Protection of Animals kept for Farming Purposes⁶⁰⁹ die elke EU lidstaat in haar wetgeving moet implementeren. Deze wet bevat algemene bepalingen inzake onder meer de huisvesting, bewegingsvrijheid, voeding, gezondheid en fok van de dieren.
- ❖ **Aanbevelingen:** Specifieke, niet wettelijk bindende aanbevelingen voor dieren die gefokt worden voor de productie van bont staan beschreven in de Recommendation Concerning Fur Animals uit 1999⁶¹⁰, die in opdracht van de Raad van Europa werd opgesteld door de 'Standing Committee of the European Convention on the Protection of Animals kept for Farming Purposes'. De aanbevelingen hebben betrekking op onder andere de mens-dierrelatie, de gezondheid, de huisvesting, het management en de natuurlijke behoeftes van pelsdieren. Er zijn geen specifieke aanbevelingen voor wasbeerhonden.
- ❖ **Doden:** Council Regulation (EC) No 1099/2009 on the protection of animals at the time of killing⁶¹¹ (EU Dodingsverordening) bepaalt dat pijn, stress en leed bij het dier voorkomen moeten worden tijdens het doden. Er zijn geen specifieke bepalingen opgenomen voor wasbeerhonden.

⁶⁰⁷ NOAH, Animalia. (2015). Case Saga Furs: Nordic fur trade – marketed as responsible business.

⁶⁰⁸ <https://www.evira.fi/elaimet/elainsuojelu-ja-elainten-pito/elainsuojelun-valvonta/>

⁶⁰⁹ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31998L0058>

⁶¹⁰ http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/biological_safety_and_use_of_animals/farming/rec%20fur%20animals%20e%201999.asp#P233_22474

⁶¹¹ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:303:0001:0030:EN:PDF>

8.5 Nerts

8.5.1 Inleiding

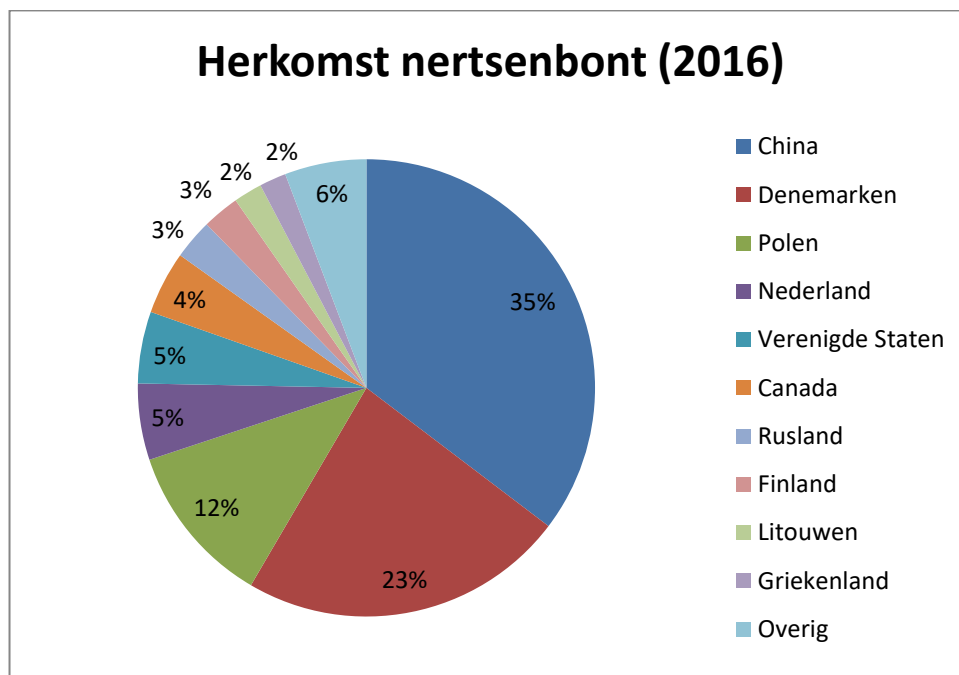
De nerts is een semi-aquatisch roofdier en behoort tot de familie van de marterachtigen (*Mustelidae*). Er bestaan twee verschillende soorten nertsen: de Europese nerts of moerasotter (*Mustela lutreola*) en de Amerikaanse nerts (*Neovison vison*, Figuur 24⁶¹²). Alleen de Amerikaanse nerts wordt gebruikt voor de productie van bont. De meeste nertsen worden gehouden op pelsdierhouderijen. Een klein aantal wordt gevangen en gedood in het wild. Deze paragraaf gaat uitsluitend over nertsen op pelsdierhouderijen.

Figuur 24:
Amerikaanse nerts

8.5.2 Aantallen en herkomst

In 2016 werden in totaal ongeveer 75 miljoen vellen van nertsen geproduceerd verspreid over ongeveer 25 landen. China is met een aandeel van 35% de grootste producent van nertsenbont, gevolgd door Denemarken (23%) en Polen (12%). Andere relatief grote producenten van nertsenbont zijn Nederland (5%), de Verenigde Staten (5%), Canada (4%), Rusland (3%), Finland (3%), Litouwen (2%) en Griekenland (2%) (Figuur 25⁶¹³).^{614,615,616,617} De overige landen die vellen van nertsen produceren bevinden zich alle in Europa (zie <http://www.fureurope.eu/fur-information-center/fur-industry-by-country/>).

Figuur 25: Herkomst nertsenbont (2016)

⁶¹² By Mink_in_the_park.jpg: qmnonicderivative work: Mariomassone (talk) - Mink_in_the_park.jpg, CC BY 2.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=15258827>

⁶¹³ Informatie afkomstig uit meerdere bronnen (zie onder). De cijfers van Rusland en Canada zijn opgevraagd bij de International Fur Federation.

⁶¹⁴ <http://www.fureurope.eu/fur-information-center/fur-industry-by-country/>

⁶¹⁵ International Fur Federation. (2017). Persbericht.

⁶¹⁶ USDA. (2015). Mink.

⁶¹⁷ China Leather Industry Association. (2017). Statistical Report on the Production of Skins of Mink, Fox and Raccoon in China (2016).

8.5.3 Aandachtsgebieden

In deze sectie worden de dierenwelzijnsrisico's voor nertsen besproken op basis van zes specifieke aandachtsgebieden. Bij elk aandachtsgebied is er een risico op schending van een of meerdere van de Vijf Vrijheden voor dierenwelzijn zoals beschreven in de Nederlandse Wet dieren. Tabel 20 geeft weer op welke van de Vijf Vrijheden elk aandachtsgebied van toepassing is.

Nertsen leven normaliter in het wild en worden sinds 1860 gefokt op pelsdierhouderijen.⁶¹⁸ De fok vindt plaats volgens een jaarlijkse cyclus (Figuur 22, §8.3.3). Er zijn verschillende opvattingen over de mate waarin nertsen gedomesticeerd zijn. Ondanks dat bij het fokken van nertsen in de loop der jaren geselecteerd is op bepaalde eigenschappen waaronder tamheid en verminderde angst voor de mens^{619,620}, reageren sommige nertsen nog altijd angstig en agressief naar de mens.⁶²¹ Zodoende kan de nerts niet worden beschouwd als volledig gedomesticeerd.⁶²² De leefomstandigheden op pelsdierhouderijen zijn compleet anders dan die in de natuur. Deze kunnen leiden tot fysieke, psychische en gedragsproblemen.

Tabel 20: Dierenwelzijnsrisico's voor nertsen in relatie tot Vijf Vrijheden

	Dorst, honger en onjuiste voeding	Fysiek en fysiologisch ongerief	Pijn, verwondingen en ziektes	Angst en chronische stress	Beperking van hun natuurlijk gedrag
Huisvesting		x	x	x	x
Faciliteiten		x		x	x
Voeding	x		x		
Management			x	x	
Transport	x		x	x	
Doden			x	x	

x = risico op schending 'Vrijheid'

- ❖ **Huisvesting:** Nertsen op pelsdierhouderijen worden gehuisvest in kleine, draadstalen prikkelarme kooien in (half) open of gesloten stallen. Ter vergelijking: het leefgebied van nertsen in het wild strekt zich uit over 1-6 km en bevindt zich in de nabijheid van een meer, rivier of zee kust.⁶²³ In gevangenschap zijn nertsen niet in staat om lange afstanden af te leggen, te zwemmen en te jagen en voedsel te zoeken (foerageren). Tevens zijn ze niet vrij in het kiezen van soortgenoten om mee te spelen of te paren. In het wild kunnen nertsen als ze te maken krijgen met bepaalde omgevingsprikkels gedragsaanpassingen doen: ze kunnen aanvallen, onderzoeken, weglopen of zich verstoppen. Deze copingstrategieën kunnen in gevangenschap niet worden toegepast.⁶²⁴ Verder kan de opeenhoping van urine en ontlasting onder de kooien van dieren in pelsdierhouderijen sociale stress veroorzaken, aangezien de dieren, die een sterk ontwikkeld reukvermogen hebben, hiermee normaliter hun territorium afbakenen.⁶²⁵ Na de geboorte leven de pups

⁶¹⁸ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (2001). The Welfare of Animals Kept for Fur Production.

⁶¹⁹ Animal Sciences Group van Wageningen UR. (2007). Ongerief bij rundvee, varkens, pluimvee, nertsen en paarden.

⁶²⁰ Fur Europe. (n.d.). Domestication, natural behaviour and swimming water for farmed American mink – an overview of existing scientific knowledge.

⁶²¹ Animal Sciences Group van Wageningen UR. (2011). Ongerief bij rundvee, varkens, pluimvee, nertsen en paarden: Eerste herhaling.

⁶²² Animal Sciences Group van Wageningen UR. (2007). Ongerief bij rundvee, varkens, pluimvee, nertsen en paarden.

⁶²³ NOAH, Animalia. (2015). Case Saga Furs: Nordic fur trade – marketed as responsible business.

⁶²⁴ M. E. Mcphee, K. Carlstead. (2010). Effects of Captivity on the Behavior of Wild Mammals.

⁶²⁵ Respect for Animals. (2015). The Case Against Fur Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'WelFur'.

samen met hun moeder in een kooi. Hierna wordt het aantal pups per kooi afgebouwd. Volwassen nertsen worden in principe individueel gehuisvest. In sommige landen zoals Nederland vindt familiehuisvesting plaats; hierbij worden volwassen nertsen samen gehuisvest door aaneenschakeling van kooien. Ondanks dat nertsen in het wild solitaire dieren zijn, wordt familiehuisvesting door wetenschappers gezien als een verrijking van de leefomgeving die leidt tot een toename van speelgedrag. De dieren moeten elkaar wel kunnen passeren en ontwijken; anders kan familiehuisvesting leiden tot agressie.⁶²⁶ De aanwezigheid van mensen op een pelsdierhouderij kan zorgen voor angst en stress, omdat nertsen niet volledig gedomesticeerd zijn. Dit risico is het grootst op houderijen waar niet geselecteerd is op tamheid of verminderde angst voor de mens. In het algemeen kunnen de leefomstandigheden van nertsen op pelsdierhouderijen leiden tot stress, verveling en frustratie. Dit kan resulteren in zelfmutilatie zoals staartbijten en in stereotiep gedrag, i.e. afwijkend, niet-functioneel gedrag dat voortdurend herhaald wordt.⁶²⁷ Stereotiep gedrag geeft aan dat het dier zich onvoldoende kan aanpassen aan zijn omgeving. Staartbijten, vachtbijten en andere vormen van zelfmutilatie kunnen leiden tot weefselschade en infecties.⁶²⁸ Ook is er bij nertsen op pelsdierhouderijen soms sprake van 'aangeleerde hulpeloosheid' (learned helplessness), een verschijnsel waarbij het dier geleerd heeft dat het geen invloed kan uitoefenen op zijn omgeving. Een dergelijk verschijnsel gaat vaak gepaard met inactiviteit en apathie.⁶²⁹ De uitval van pups is op veel pelsdierhouderijen hoog, vooral in de eerste dagen na de geboorte. Factoren die kunnen bijdragen aan een hoge uitval zijn lage geboortegewichten, ziektes, hokontwerp, te weinig tepels en (gebrek aan) zorg van het moederdier.⁶³⁰

- ❖ **Faciliteiten:** Een prikkelarme omgeving kan leiden tot stress en beperkt het natuurlijk gedrag. Nertsen zijn daarom gebaat bij de aanwezigheid van afleidingsmateriaal zoals speelgoed in hun kooi. Tevens hebben de dieren baat bij de aanwezigheid van verrijkingsoBJECTEN zoals een nestbox of platform om te kunnen rusten. Het ontbreken hiervan kan leiden tot stress en fysiek en fysiologisch ongerief.
- ❖ **Voeding:** Dieren op pelsdierhouderijen kunnen vaak naar believen eten. Hierdoor is er een risico op overgewicht.⁶³¹ Ter voorbereiding op het broedseizoen krijgen de vrouwtjes soms juist een beperkte hoeveelheid voedsel om af te vallen. Dit kan leiden tot honger en tot stereotiep gedrag.⁶³² Ook wordt door het aanbieden van kant-en-klaarvoedsel geen invulling gegeven aan de behoefte van de nerts om te jagen en voedsel te zoeken.⁶³³
- ❖ **Management:** Er zijn verschillende welzijnsrisico's tijdens de kunstmatige inseminatie. De procedure is vaak pijnlijk en kan leiden tot ziektes en verwondingen⁶³⁴ en het gebruik van een hittedetector leidt tot stress.⁶³⁵ Ook het verzamelen van sperma bij mannetjes is voor de dieren een onaangename procedure.⁶³⁶

⁶²⁶ Animal Sciences Group van Wageningen UR. (2007). Ongerief bij rundvee, varkens, pluimvee, nertsen en paarden.

⁶²⁷ Respect for Animals. (2015). The Case Against Fur Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'WelFur'.

⁶²⁸ Respect for Animals. (2015). The Case Against Fur Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'WelFur'.

⁶²⁹ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

⁶³⁰ Animal Sciences Group van Wageningen UR. (2011). Ongerief bij rundvee, varkens, pluimvee, nertsen en paarden: Eerste herhaling.

⁶³¹ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (2001). The Welfare of Animals Kept for Fur Production.

⁶³² Animal Sciences Group van Wageningen UR. (2007). Ongerief bij rundvee, varkens, pluimvee, nertsen en paarden.

⁶³³ Animal Sciences Group van Wageningen UR. (2011). Ongerief bij rundvee, varkens, pluimvee, nertsen en paarden: Eerste herhaling.

⁶³⁴ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

⁶³⁵ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. (2001). The Welfare of Animals Kept for Fur Production.

⁶³⁶ Swiss Animal Protection. (2005). Fun Fur? A report on the Chinese fur industry.

- ❖ **Transport:** Transport van nertsen vindt in principe alleen plaats in China. Terwijl nertsen in de meeste landen gedood worden op de pelsdierhouderijen zelf, worden ze in China vaak gedood bij de markten waar de vellen worden verkocht. Het transport hiernaartoe, waarbij de kooien in vrachtwagens worden geplaatst, vindt veelal plaats over lange afstanden en onder slechte omstandigheden.⁶³⁷ Hierbij is een risico op honger, dorst, pijn en stress.
- ❖ **Doden:** Nertsen worden doorgaans op een leeftijd van 6-9 maanden gedood door CO (koolstofmonoxide) of CO₂ (koolstofdioxide) vergassing. Bij vergassing sterven nertsen door inademing van een verhoogde concentratie CO of CO₂ gas. Het vergassen van nertsen wordt door verschillende wetenschappers beschouwd als een inhumane dodingsmethode.⁶³⁸ Vergassing met CO₂ veroorzaakt bij nertsen een gevoel van verstikking, zorgt voor paniecreacties en leidt tot hevige irritaties aan de ogen en neus.⁶³⁹

8.5.4 Wetgeving

Nederland verbiedt sinds 15 januari 2013 met de [Wet verbod pelsdierhouderij](#) het houden en doden van dieren voor het verkrijgen van hun pels, maar er geldt een overgangstermijn voor nertsenhouders tot 1 januari 2024. Dit verbod is op ethische gronden ingesteld. In de [Memorie van Toelichting](#) van de wet valt te lezen dat het uitsluitend of in de hoofdzaak houden en (doen) doden van pelsdieren voor hun pels in Nederland wordt gezien als moreel onaanvaardbaar. Ook in het Verenigd Koninkrijk, Oostenrijk, Hongarije, Slovenië, Kroatië en Macedonië en in delen van België geldt een volledig verbod op pelsdierhouderijen. In 2019 zal naar verwachting zo'n verbod ook ingaan in Servië en Tsjechië en vanaf 2025 in Noorwegen.

8.5.5 Verder lezen

Voor meer informatie over dierenwelzijn bij nertsen kunnen de volgende bronnen worden geraadpleegd:

- Axelsson, H. M. K., Aldén, E., & Lidfors, L. (2009). Behaviour in female mink housed in enriched standard cages during winter. *Applied Animal Behaviour Science*, 121(3-4), 222–229.
- Bijleveld, M., Korteland, M., & Sevenster, M. (2011). *The environmental impact of mink production*. Delft: CE Delft.
- Bijleveld, M. (2013). *Natural mink fur and faux fur products, an environmental comparison*. Delft: CE Delft.
- Bildsøe, M., Heller, K. E., & Jeppesen, L. L. (1991). Effects of immobility stress and food restriction on stereotypies in low and high stereotyping female ranch mink. *Behavioural Processes*, 25(2-3), 179–189.
- Brink, a.-L., Jeppesen, L. L., & Heller, K. E. (2004). Behaviour in suckling mink kits under farm conditions: effects of accessibility of drinking water. *Applied Animal Behaviour Science*, 89(1-2), 131–137.
- Clausen, D. T., Forskningscenter (2007). *Hvad dør mink af gennem et produktionsår*.
- Clubb, R., & Mason, G. J. (2007). Natural behavioural biology as a risk factor in carnivore welfare: How analysing species differences could help zoos improve enclosures. *Applied Animal Behaviour Science*, 102(3-4), 303–328.
- Communication, S. (2001). Short communication some comments on the review of nimon and broom on the welfare of farmed mink. *Animal Welfare*, 315–323.
- Cooper, J., Mason, G., & Raj, M. (1998). Determination of the aversion of farmed mink (*Mustela vison*) to carbon dioxide. *The Veterinary Record*, 143, 359–362.

⁶³⁷ Swiss Animal Protection. (2005). *Fun Fur? A report on the Chinese fur industry*.

⁶³⁸ Respect for Animals. (2015). *The Case Against Fur Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'WelFur'*.

⁶³⁹ NOAH, Animalia. (2015). *Case Saga Furs: Nordic fur trade – marketed as responsible business*.

- Damgaard, B. M., Hansen, S. W., Børsting, C. F., & Møller, S. H. (2004). Effects of different feeding strategies during the winter period on behaviour and performance in mink females (*Mustela vison*). *Applied Animal Behaviour Science*, 89(1-2), 163–180.
- Decuypere, E. (2011). Is the Mink Domesticated? Retrieved from <http://www.fureurope.eu/wp-content/uploads/2015/06/Annex2-Mink-Domestication-E.Decuypere-April-2010.pdf>
- Fraser, A. F. and Broom, D. M. (1990). *Farm Animal Behaviour and Welfare* (formerly London : Baillière Tindall). Wallingford: CAB International.
- Hänninen, S., Mononen, J., Harjunpää, S., Pyykönen, T., Sepponen, J., & Ahola, L. (2008). Effects of family housing on some behavioural and physiological parameters of juvenile farmed mink (*Mustela vison*). *Applied Animal Behaviour Science*, 109(2-4), 384–395.
- Hansen, Houbak, & Malmkvist. (1998). Development and Possible Causes of Fur damage in Farmed Mink- Significance of Social Environment. *Acta Agri Scand. Animal Science*, (1998:48), 58-64
- Hansen, S. W., & Jeppesen, L. L. (2006). Temperament, stereotypies and anticipatory behaviour as measures of welfare in mink. *Applied Animal Behaviour Science*, 99(1-2), 172–182.
- Hansen, S. W., & Damgaard, B. M. (2009). Running in a running wheel substitutes for stereotypies in mink (*Mustela vison*) but does it improve their welfare? *Applied Animal Behaviour Science*, 118(1-2), 76–83.
- Hansen, A. S. W., & Møller, S. H. (2010). Gruppeindhusning er hverken godt for minken eller for Baggrund Minkens biologi, 1–9.
- Hsieh-Yi, Yi-Chiao, Fu, Y., Rissi, M., & Maas, B. (2005). *Fun Fur? A report on the Chinese fur industry*. West Sussex: Care for the Wild International.
- Jeppesen, L., Heller, K., & Dalsgaard, T. (2000). Effects of early weaning and housing conditions on the development of stereotypies in farmed mink. *Applied Animal Behaviour Science*, 68(1), 85–92.
- Jeppesen, L., Heller, K., & Bildsøe, M. (2004). Stereotypies in female farm mink (*Mustela vison*) may be genetically transmitted and associated with higher fertility due to effects on body weight. *Applied Animal Behaviour Science*, 86(1-2), 137–143.
- Jeppesen, L. L. (2005). Velfærd hos mink - små forandringer gavner. *Faglig Årsberetning*, 17–24.
- Jeppesen, L. L. (2007). Selektion mod stereotypi kan have modsat rettede konsekvenser for velfærd hos mink. *Faglig Årsberetning*, 7–12.
- Jeppesen, L. L. (2008). Ekstra redekasse i klatrebure og ekstra etage til standardbure . Effekt på adfærd , bidmærker og undersorter hos mink I ndledning Hold af mink i klatrebure til fire ungdyr er ved at vinde indpas i europæisk minkpro- territorial art . Grupper af to ungdyr. *Faglig Årsberetning*, 23–36.
- Kirkden, R. D., & Pearce, G. P. (2010). Assessment of on-farm methods to measure confidence in mink and foxes on Norwegian farms. *Cambridge University Animal Welfare Information Centre*, June 2010, 1–43.
- Leenstra, F., Visser, K., Ruis, M., de Greef, K. H., Bos, A. P., van Dixhoorn, I. D. E., & Hopster, H. (2007). *Ongerief bij rundvee, varkens, pluimvee, nertsen en paarden*. Wageningen: Wageningen UR Livestock Research.
- Leenstra, F., Neijenhuis, F., Bosma, B., Ruis, M., Smolders, G., & Visser, K. (2011). *Ongerief bij rundvee, varkens, pluimvee, nertsen en paarden: Eerste herhaling*. Wageningen: Wageningen UR Livestock Research.
- Lindberg, H. (2004). Beteenderesponser hos farmuppfödda minkar (*Mustela vison*) hållna i stora och berikade burar.
- Malmkvist, J., & Hansen, S. W. (2001). The welfare of farmed mink (*Mustela vison*) in relation to behavioural selection : a review. *Animal Welfare*, 41–52.
- Malmkvist, J., & Palme, R. (2007). Do double cages and access to occupational materials improve the welfare of farmed mink?, 63–76.

- Mason, G. J. (1994). Tail-biting in mink (*Mustela vison*) is influenced by age at removal from the mother. *Animal Welfare*, 305–311.
- Mason, G. J., Cooper, J., & Clarebrough, C. (2001). Frustrations of fur-farmed mink. *Nature*, 410(March), 35–36.
- Mason, G. J., & Latham, N. R. (2004). Can't stop, won't stop: is stereotypy a reliable animal welfare indicator? *Animal Welfare*, 57–69.
- Mononen, J., Mohaibes, M., Savolainen, S., & Ahola, L. (2008). Water baths for farmed mink : intra-individual consistency and inter-individual variation in swimming behaviour , and effects on stereotyped behaviour. *Agricultural and Food Sciences*, 17(April 2007), 41–52.
- Nimon, A. J., & Broom, D. M. (1999). The welfare of farmed mink (*Mustela vison*) in relation to housing and management : a review. *Animal Welfare*, 205–228.
- NOAH and Animalia. (2015). Casa Saga Furs: Nordic fur trade. Retrieved from <http://www.furfreealliance.com>
- R. Clubb, S. V. (2006). Locomotory Stereotypies in Carnivores : Does Pacing Stem from Hunting , Ranging or Frustrated Escape ? In *Stereotypic Animal Behaviour* (pp. 58 – 85).
- Reepalu, E. (2008). Minkvalpars beteende i större berikade burar vid olika gruppstorlek.
- Svendsen, P. M., Hansen, B. K., Malmkvist, J., Hansen, S. W., Palme, R., & Jeppesen, L. L. (2007). Selection against stereotypic behaviour may have contradictory consequences for the welfare of farm mink (*Mustela vison*). *Applied Animal Behaviour Science*, 107(1-2), 110–119.
- Vinke, C. M., Hansen, S. W., Mononen, J., Korhonen, H., Cooper, J. J., Mohaibes, M., ... Spruijt, B. M. (2008). To swim or not to swim: An interpretation of farmed mink's motivation for a water bath. *Applied Animal Behaviour Science*, 111(1-2), 1–27.

8.6 Bont van wildvangst

8.6.1 Inleiding

Wildvangst verwijst in deze context naar het vangen van in het wild levende dieren met behulp van vallen of klemmen voor de productie van bont. Het gaat hierbij om een groot aantal verschillende dieren waaronder bevers, coyotes, lynxen, otters, marters, nertsen, vossen, wasberen en muskusratten. In sommige gevallen worden deze dieren exclusief voor hun pels gevangen en gedood. In andere gevallen is het bont een bijproduct van plaagbestrijding, wildbeheer of de vleesconsumptie. Wilde dieren worden ook gevangen voor andere doeleinden zoals onderzoek en educatie. De huiden van geschoten wild worden nauwelijks gebruikt in de bontindustrie, omdat een kogel de pels beschadigt.

8.6.2 Aantallen en herkomst

Jaarlijks worden wereldwijd zo'n 10 miljoen wilde dieren gevangen voor de productie van bont.⁶⁴⁰ Deze dieren komen onder andere uit de Verenigde Staten, Canada, Rusland en de Europese Unie. Het is niet precies bekend hoeveel dieren uit elk land komen. In de Verenigde Staten en Canada worden jaarlijks in totaal zo'n 5 miljoen dieren in het wild gevangen.⁶⁴¹ 25-30% van het bont uit China zou afkomstig zijn van in het wild gevangen dieren.⁶⁴² Over de wildvangstmethodes in China is geen informatie te vinden.

8.6.3 Wildvallen

Hieronder is een overzicht te vinden van de meest gebruikte wildvallen voor wilde dieren voor de bontindustrie. Er kan hierbij onderscheid worden gemaakt tussen levendvallen en letale vallen. Levendvallen zijn bedoeld om het dier te vangen, terwijl letale vallen het dier vangen en doden. Bij levendvallen wordt het dier vaak in een later stadium gedood. Vaak worden dieren naar de val gelokt met behulp van aas. Ook kan de val worden geplaatst op een veel door het dier gebruikte route, zodat het bij het passeren wordt gevangen.

8.6.3.1 Levendvallen

- ❖ **Leg-hold trap:** Dit is de meest gebruikte wildval. De val bestaat uit twee stalen kaken die op elkaar slaan zodra het dier erop trapt. De kaken worden op hun plek gehouden door middel van een veer. Als het dier nog niet gestorven is, wordt het gedood door de vallenzetter zodra deze de klem komt controleren. Omdat een kogel de pels beschadigt, worden de dieren meestal doodgeknuppeld of verstikt.⁶⁴³ De leg-hold trap wordt geassocieerd met een hoge mate van dierenleed. Om deze reden is het gebruik ervan in 90 landen verboden.⁶⁴⁴ Er zijn wildvallen ontwikkeld zoals de Victor soft-catch trap die soms als alternatief voor de stalen leg-hold trap worden gebruikt en waarbij het risico op verwondingen lager is.⁶⁴⁵
- ❖ **Box/cage trap:** Bij dit type val wordt het dier gevangen in een kooi. In de kooi bevindt zich voedsel dat als lokmiddel dient. Zodra het dier de kooi betreedt, sluit de deur zich automatisch.⁶⁴⁶
- ❖ **Foot snare:** Bij deze val wordt een poot van het dier gevangen in een draadstalen lus, die zich strakker om de poot sluit wanneer het dier zich probeert te bevrijden.⁶⁴⁷

⁶⁴⁰ <http://www.caft.org.uk/trapping.html>

⁶⁴¹ Bont voor dieren. (2013). Spreekbeurtpakket.

⁶⁴² Swiss Animal Protection. (2005). Fun fur? A report on the Chinese fur industry.

⁶⁴³ <http://www.caft.org.uk/trapping.html>

⁶⁴⁴ <http://www.lcanimal.org/index.php/campaigns/fur/fur-trade-facts>

⁶⁴⁵ J. C. Talling, I. R. Inglis. (2009). Improvements to trapping standards.

⁶⁴⁶ Schemnitz, Batcheller Lovallo, Bryant White & Fall. (2009). Capturing and Handling Wild Animals.

⁶⁴⁷ Schemnitz, Batcheller Lovallo, Bryant White & Fall. (2009). Capturing and Handling Wild Animals.

8.6.3.2 Letale vallen

- ❖ **Conibear trap:** De conibear trap (Figuur 26⁶⁴⁸) bestaat uit een metalen geraamte met twee stangen die hard op elkaar klappen zodra een dier in de val stapt. De val is ontworpen om een vitaal lichaamsgebied te verpletteren zoals de nek of de kop van het dier.⁶⁴⁹ Vaak wordt de algemenere term 'body-gripping trap' gebruikt om dit type val aan te duiden. Ook de klassieke muizenval valt onder deze categorie.

Figuur 26: Conibear trap

- ❖ **Verdrinkingsval:** Deze val wordt in het water geplaatst en houdt het dier vast, zodanig dat het verdrinkt. Elk van de hiervoor genoemde levendvallen kan voor dit doeleinde worden gebruikt. Een verdrinkingsval wordt gebruikt voor semi-aquatische dieren zoals de nerts, bever en muskusrat.⁶⁵⁰
- ❖ **Snare:** Deze val bestaat uit een draadstalen lus die wordt aangetrokken zodra een dier zijn kop erdoorheen steekt. Het dier zal zich proberen te bevrijden, waardoor de draadstalen kabel zich nog strakker om de hals sluit. Het dier sterft uiteindelijk door verstikking.⁶⁵¹
- ❖ **Deadfall trap:** Bij dit type val wordt de schedel of een ander vitaal lichaamsgebied van het dier verpletterd door een zware steen of boomstam. Deze rots of boomstam wordt omhoog gehouden met behulp van takken. Aan een van de takken bevindt zich aas. Zodra het dier de aas aanraakt, valt de rots of boomstam naar beneden.⁶⁵²

8.6.4 Dierenwelzijnsrisico's

In deze sectie worden de dierenwelzijnsrisico's bij bont van wildvangst besproken op basis van drie specifieke aandachtsgebieden. Bij elk aandachtsgebied is er een risico op schending van een of meerdere van de Vijf Vrijheden zoals beschreven in de Nederlandse Wet dieren. Tabel 21 geeft weer op welke van de Vijf Vrijheden elk aandachtsgebied van toepassing is.

Bij wildvangst kleven de risico's op dierenwelzijn volledig aan de vangst- en dodingsmethode. Aangezien de dieren in het wild leven, zijn de dierenwelzijnsaspecten tot het moment van de vangst optimaal. In vergelijking met de pelsdierhouderij zijn er bij wildvangst hogere welzijnsrisico's bij het doden.

Tabel 21: Dierenwelzijnsrisico's bij wildvangst in relatie tot Vijf Vrijheden

	Dorst, honger en onjuiste voeding	Fysiek en fysiologisch ongerief	Pijn, verwondingen en ziektes	Angst en chronische stress	Beperking van hun natuurlijk gedrag
Levendvallen	x	x	x	x	
Letale vallen			x	x	
Bijvangst	x	x	x	x	

x = risico op schending 'Vrijheid'

⁶⁴⁸ By ScottSloe - Own work, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=22848304>

⁶⁴⁹ J. C. Talling, I. R. Inglis. (2009). Improvements to trapping standards.

⁶⁵⁰ <http://www.caft.org.uk/trapping.html>

⁶⁵¹ J. C. Talling, I. R. Inglis. (2009). Improvements to trapping standards.

⁶⁵² https://en.wikipedia.org/wiki/Trapping#Deadfall_traps

- ❖ **Levendvallen:** Sommige levendvallen worden iedere 24 uur gecontroleerd, andere eens per week. Er is een groot risico op honger, dorst, fysiek ongerief pijn en stress in de periode tussen de vangst en het moment dat de vallenzetter terugkomt. Sommige dieren sterven voordat de val wordt gecontroleerd door uitdroging, bloedverlies, stress of onderkoeling of tijdens pogingen om zichzelf te bevrijden.⁶⁵³ Een dier dat op een leg-hold trap stapt, loopt hierbij een verwonding op: de stalen kaken dringen meestal door het vlees heen en raken soms zelfs het bot. Sommige dieren proberen hun vastgeklemdede ledemaat los te trekken of af te bijten om zichzelf te bevrijden.⁶⁵⁴ Dit leidt tot hevige pijn en ernstige verwondingen. Ook kunnen dieren hun tanden breken als ze de klem zelf proberen stuk te bijten.⁶⁵⁵
- ❖ **Letale vallen:** Terwijl sommige letale vallen (conibear trap en deadfall trap) dienen te leiden tot een acute dood, duurt het bij andere (verdrinkingsval en snare) enige tijd voordat het dier daadwerkelijk sterft. Er is een hoog risico op grote pijn en stress tijdens deze periode. Ook bij de conibear en deadfall trap is er geen garantie dat het dier onmiddellijk sterft. Uit onderzoek van de British Columbia Research Council blijkt dat het drie minuten duurt voordat 90% van de gevangen dieren sterft door een conibear trap.⁶⁵⁶
- ❖ **Bijvangst:** Naast pelsdieren kunnen ook andere dieren (bijv. vogels, reeën en honden), waarvoor de vallen niet bedoeld zijn, terechtkomen in wildvallen. Voor elk pelsdier vinden één tot vier andere dieren op deze manier de dood.⁶⁵⁷ Ook voor deze dieren gelden de hierboven beschreven welzijnsrisico's bij levendvallen en letale vallen. Bij de box/cage trap kunnen deze andere dieren vaak zonder fysiek letsel weer worden vrijgelaten.

8.6.5 Situatie per land

In deze sectie wordt de situatie met betrekking tot wildvangst besproken voor de Verenigde Staten, Canada, Rusland en de Europese Unie. Onder andere het aantal jagers en de meest gebruikte wildvallen worden vermeld.

8.6.5.1 Verenigde Staten

De VS tellen ongeveer 150.000 vallenzetters die zijn aangesloten bij jachtverenigingen. Deze vallenzetters gebruiken zowel levendvallen als letale vallen. De leg-hold trap wordt veel gebruikt als levendval; de conibear trap en snare zijn de meest voorkomende letale vallen. Ook verdrinkingsvallen worden gebruikt. 12 van de 19 diersoorten die zijn opgenomen in de *Agreement on International Humane Trapping Standards* (zie §8.6.6.1) komen voor in de VS. Daarnaast worden 16 andere diersoorten gevangen waaronder de beer, vos, nerts, marmot, bergleeuw en prairiehond.⁶⁵⁸

8.6.5.2 Canada

In Canada zijn ongeveer 60.000 vallenzetters bij jachtverenigingen aangesloten. Zowel levendvallen als letale vallen worden gebruikt. De meest gebruikte levendvallen zijn box/cage traps en leg-hold traps. De meest gebruikte letale val is de conibear trap. 12 van de in de AIHTS opgenomen diersoorten komen voor in Canada.⁶⁵⁹

⁶⁵³ <http://www.furfreealliance.com/trapping/>

⁶⁵⁴ <http://www.furfreealliance.com/trapping/>

⁶⁵⁵ <http://www.lcanimal.org/index.php/campaigns/fur/fur-trade-facts>

⁶⁵⁶ <http://www.lcanimal.org/index.php/campaigns/fur/fur-trade-facts>

⁶⁵⁷ Bont voor dieren. (2013). Spreekbeurtpakket.

⁶⁵⁸ J. C. Talling, I. R. Inglis. (2009). Improvements to trapping standards.

⁶⁵⁹ J. C. Talling, I. R. Inglis. (2009). Improvements to trapping standards.

8.6.5.3 Rusland

Rusland telt naar schatting zo'n 300.000 jagers die wilde dieren vangen. Er wordt op grote schaal gebruikgemaakt van letale vallen. De meest gebruikte is de conibear trap, maar ook de verdrinkingsval en de snare worden vaak ingezet. 12 van de in de AIHTS opgenomen diersoorten komen voor in Rusland. Daarnaast worden negen andere diersoorten gevangen waaronder de vos, nerts, steenmarter en eekhoorn.⁶⁶⁰

8.6.5.4 Europese Unie

In de Europese Unie vindt wildvangst voornamelijk plaats voor natuurbeheer en ter plaagbestrijding. Het aantal vallenzetters in lidstaten varieert van zo'n 50 in Bulgarije tot 150.000 in Frankrijk. Zowel levendvallen als letale vallen worden in de EU gebruikt. Van de eerste categorie is de box/cage trap de meest voorkomende, van de tweede categorie de conibear trap. 11 van de in de AIHTS opgenomen diersoorten komen voor in de EU. Na de muskusrat (500.000 per jaar) is de wasbeerhond de meest gevangen diersoort uit de overeenkomst (100.000 per jaar), gevolgd door de das en de boommarter (beide 45.000 per jaar). Ook vossen en nertsen worden gevangen in de EU. Naar schatting worden jaarlijks 780.000 vossen gevangen en geschoten.⁶⁶¹

8.6.6 Wetgeving

In deze paragraaf wordt ingegaan op de Agreement on International Humane Trapping Standards (AIHTS), een veelbesproken internationale overeenkomst over wildvangst. Ook wordt de wetgeving met betrekking tot wildvangst besproken voor de Verenigde Staten, Canada, Rusland en de Europese Unie. Voor alle vier geldt dat er beperkingen zijn wat betreft de plaats waar en de tijd van het jaar waarin mag worden gevangen.

Per land staan tussen haakjes de scores vermeld van de *Animal Protection Index* uit 2014, op een schaal van A (hoogste score) tot G (laagste score). World Animal Protection heeft geen beoordeling opgesteld voor de Europese Unie.

8.6.6.1 Agreement on International Humane Trapping Standards

- ❖ **Algemeen:** De *Agreement on International Humane Trapping Standards* (AIHTS) is een in 1997 gesloten overeenkomst tussen Canada, Rusland en de Europese Unie die het gebruik van wildvangstmethodes reguleert. De Europese Unie en de Verenigde Staten sloten in 1998 een vergelijkbare, bilaterale overeenkomst in de vorm van een Agreed Minute⁶⁶². De AIHTS stelt criteria vast voor de vangst van 19 verschillende diersoorten en maakt onderscheid tussen levendvallen en letale vallen. De implementatie van de AIHTS is van start gegaan nadat Rusland de overeenkomst in 2008 als laatste contractpartner had bekrachtigd.⁶⁶³ De overeenkomst is niet wettelijk bindend en is (nog) niet door alle contractpartners volledig geïmplementeerd.
- ❖ **Diersoorten:** De AIHTS is van toepassing op de wildvangst van de volgende diersoorten: coyote, wolf, bever, Noord-Amerikaanse bever, lynx, rode lynx, Canadese lynx, otter, rivierotter, boommarter, Amerikaanse marter, vismarter, sabeldier, das, Amerikaanse das, hermelijn, wasbeer, wasbeerhond en muskusrat.
- ❖ **Levendvallen:** Een wildval mag alleen worden gebruikt om dieren levend te vangen als het in ten minste 80% van de gevallen aan twee eisen voldoet. Ten eerste is een maximale tijd

⁶⁶⁰ J. C. Talling, I. R. Inglis. (2009). Improvements to trapping standards.

⁶⁶¹ J. C. Talling, I. R. Inglis. (2009). Improvements to trapping standards.

⁶⁶² http://ec.europa.eu/environment/biodiversity/animal_welfare/hts/pdf/l_21919980807en00260037.pdf

⁶⁶³ http://ec.europa.eu/environment/biodiversity/animal_welfare/hts/index_en.htm

bepaald waarbinnen de wildval moet leiden tot bewustzijnsverlies en gevoelloosheid. Dit is 45 seconden voor de hermelijn, 120 seconden voor de boommarter, de Amerikaanse marter en het sabeldier en 300 seconden voor de andere diersoorten. Ten tweede moet het dier buiten bewustzijn blijven tot aan zijn dood. De val moet op minimaal 12 individuele dieren per diersoort zijn getest.

- ❖ **Letale vallen:** Een wildval mag alleen worden gebruikt om te vangen en te doden als in 80% van de gevallen geen indicatoren optreden van 'ontoereikend welzijn'. De AIHTS bevat een lijst van dergelijke indicatoren en vermeldt onder andere ernstige verwondingen door bijtgedrag, buitensporige bewegingloosheid en apathie, breuken, ernstige orgaanschade, amputaties en de dood. De val moet op minimaal 20 individuele dieren per diersoort zijn getest.

8.6.6.2 Verenigde Staten (D)

- ❖ **Algemeen:** De enige algemene dierenwelzijnswetgeving in de Verenigde Staten op federaal niveau is de Animal Welfare Act uit 1966⁶⁶⁴. Deze wet schrijft minimale standaarden voor voor de behandeling en verzorging van dieren. Bepaalde groepen dieren waaronder in het wild levende dieren vallen niet onder deze wet.
- ❖ **Wildvangst (federaal):** De federale wetgeving (Endangered Species Act, Marine Mammals Protection Act en een aantal soortspecifieke wetten) voor in het wild levende dieren dient vooral ter bescherming van het behoud van bepaalde diersoorten en niet om het welzijn van individuele dieren te waarborgen.⁶⁶⁵ Verder is de wildvangst gereguleerd per staat. De AIHTS is in beperkte mate geïmplementeerd.
- ❖ **Wildvangst (per staat):** In elke staat mogen alleen goedgekeurde wildvallen worden gebruikt. Het gebruik van de leg-hold trap is in de meeste staten toegestaan. Enkele staten waaronder Californië, Florida en Washington verbieden het.⁶⁶⁶ Vallenzetters moeten in het bezit zijn van een jacht- en wildvangstlicentie en moeten in veel staten verplicht een training volgen. Ook moet een vallenzetter kunnen worden geïdentificeerd op basis van een markering op de wildval. Het is verplicht voor de vallenzetter om de vallen regelmatig te controleren.⁶⁶⁷
- ❖ **Handhaving:** De natuurbeheersinstanties in de staten voeren controles en jaarlijkse onderzoeken uit.⁶⁶⁸

8.6.6.3 Canada (D)

- ❖ **Algemeen:** De Criminal Code of Canada⁶⁶⁹ verbiedt diverse vormen van actieve en passieve dierenmishandeling (Artikel 444-447). De wet bevat echter geen bepalingen die van toepassing zijn op wildvangst.
- ❖ **Wildvangst (federaal):** Op federaal niveau gelden drie wetten voor in het wild levende dieren (Wild Animal and Plant Protection and Regulation of International and Interprovincial Trade of Act, Canada Wildlife Act en Species at Risk Act). Deze richten zich vooral op het beschermen van bepaalde diersoorten en niet op het welzijn van individuele dieren.⁶⁷⁰ In

⁶⁶⁴ http://www.aphis.usda.gov/animal_welfare/downloads/Animal%20Care%20Blue%20Book%20-%202013%20-%20FINAL.pdf

⁶⁶⁵ World Animal Protection. (2014). Animal Protection Index Country Report: United States.

⁶⁶⁶ <http://www.lcanimal.org/index.php/campaigns/fur/fur-trade-facts>

⁶⁶⁷ J. C. Talling, I. R. Inglis. (2009). Improvements to trapping standards.

⁶⁶⁸ J. C. Talling, I. R. Inglis. (2009). Improvements to trapping standards.

⁶⁶⁹ <http://www.laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/index.html>

⁶⁷⁰ World Animal Protection. (2014). Animal Protection Index Country Report: Canada.

vergelijking met de andere contractpartners is Canada ver gevorderd met de implementatie van de AIHTS. Ook heeft het Fur Institute of Canada een document gepubliceerd met 'best trapping practices' (zie http://fur.ca/downloads/ms_4528.pdf).

- ❖ **Wildvangst (provinciaal/territoriaal):** De wetgeving op provinciaal en territoriaal niveau voor wildvangst is deels gebaseerd op een certificeringsprogramma dat is ontwikkeld voor wildvallen aan de hand van de AIHTS. Bepaalde diersoorten dienen alleen te worden gevangen met gecertificeerde wildvallen die voldoen aan de standaarden van de overeenkomst (zie <http://fur.ca/wp-content/uploads/2015/10/Certified-Traps-List-FIC-July-1-2017-Eng-8%C2%BD-X-14.docx.pdf>). Het volgen van een training en het aanvragen van een licentie is in Canada verplicht om wilde dieren te mogen vangen. Ook moet een vallenzetter kunnen worden geïdentificeerd aan de hand van de val. Snare traps zijn in sommige delen van Canada verboden. Wel wordt de leg-hold trap veel gebruikt.⁶⁷¹
- ❖ **Handhaving:** Er is toezicht op de wildvangst van dieren voor de bontindustrie via rapportages van vallenzetters en eisen voor exportvergunningen.⁶⁷²

8.6.6.4 Rusland (F)

- ❖ **Algemeen:** Artikel 245 van de Criminal Code of the Russian Federation uit 1996⁶⁷³ gaat over dierenleed en is in principe van toepassing op alle dieren. Het artikel verbiedt alleen dierenleed dat leidt tot de dood of tot verwondingen en als het wordt uitgevoerd "met kwaadaardige of huurlingmotieven, met gebruik van sadistische methodes of in het bijzijn van minderjarigen".
- ❖ **Wildvangst:** De Federal Law of the Russian Federation on Wildlife (No. 52-FZ of 1995)⁶⁷⁴ richt zich op het beschermen van wilde dieren in het algemeen. Daarnaast is er secundaire wetgeving over biodiversiteit, visserij en andere gerelateerde onderwerpen. Geen van de wetten bevat bepalingen over het welzijn en de bescherming van individuele dieren.⁶⁷⁵ De AIHTS is in geringe mate geïmplementeerd. Leg-hold traps zijn in 12 regio's verboden. Een jagerslicentie volstaat om wildvallen te mogen gebruiken. Er geldt alleen een verplichte training voor wildlife managers. Een wildval hoeft niet te worden voorzien van een markering om de vallenzetter te kunnen identificeren.⁶⁷⁶
- ❖ **Handhaving:** Het gebruik van de vallen wordt gecontroleerd door regionale jachtverenigingen. Na het wildvangstseizoen moet het aantal gevangen dieren aan deze verenigingen worden gerapporteerd.⁶⁷⁷

8.6.6.5 Europese Unie

- ❖ **Algemeen:** De EU Dierenwelzijnsrichtlijn Council Directive 98/58/EC Concerning the Protection of Animals kept for Farming Purposes⁶⁷⁸ is alleen van toepassing op dieren die worden gehouden voor landbouwdoeleinden en niet op in het wild levende dieren.
- ❖ **Wildvangst (EU):** Council Regulation (EEC) No 3254/91⁶⁷⁹ verbiedt het gebruik van de leg-hold trap in de gehele Europese Unie. Commission Decision 98/596/EC⁶⁸⁰ bepaalt dat

⁶⁷¹ J. C. Talling, I. R. Inglis. (2009). Improvements to trapping standards.

⁶⁷² J. C. Talling, I. R. Inglis. (2009). Improvements to trapping standards.

⁶⁷³ <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ru/ru006en.pdf>

⁶⁷⁴ <http://faolex.fao.org/docs/texts/rus22375E.doc>

⁶⁷⁵ World Animal Protection. (2014). Animal Protection Index Country Report: Russia.

⁶⁷⁶ J. C. Talling, I. R. Inglis. (2009). Improvements to trapping standards.

⁶⁷⁷ J. C. Talling, I. R. Inglis. (2009). Improvements to trapping standards.

⁶⁷⁸ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31998L0058>

⁶⁷⁹ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31991R3254>

⁶⁸⁰ <http://eur-lex.europa.eu/eli/dec/1998/596/oj>

bont verkregen door wildvangst alleen mag worden geïmporteerd uit landen die of de leg-hold trap verbieden of wildvangstmethodes in overeenstemming met internationale humane standaarden hanteren. Import uit de Verenigde Staten, Canada en Rusland als contractpartners van de AIHTS is toegestaan. De EU doet zelf niets met de AIHTS.

- ❖ **Wildvangst (lidstaten):** Er geldt specifieke, nationale wetgeving omtrent wildvangst in de meeste lidstaten. Deze kan bepalingen bevatten voor het soort val dat mag worden gebruikt, het voorkomen van bijvangst en het voorkomen van dierenleed. In sommige lidstaten moet men een licentie aanvragen en een training volgen om vallen te mogen zetten. In Denemarken daarentegen mag iedereen boven de 18 jaar wildvallen zetten.⁶⁸¹
- ❖ **Handhaving:** In ongeveer de helft van de lidstaten wordt het gebruik van wildvallen gecontroleerd en het aantal gevangen dieren geregistreerd. In sommige lidstaten worden deze activiteiten uitgevoerd door jachtverenigingen, in andere door ministeries van landbouw en/of bosbouw.⁶⁸²

⁶⁸¹ J. C. Talling, I. R. Inglis. (2009). Improvements to trapping standards.

⁶⁸² J. C. Talling, I. R. Inglis. (2009). Improvements to trapping standards.

8.7 Oplossingsrichtingen

In deze paragraaf ligt de nadruk op oplossingsrichtingen om dierenwelzijnsrisico's te vermijden of te verkleinen bij het gebruik van bont van pelsdierhouderijen. Er zijn geen pasklare oplossingen voor het verkleinen van de dierenwelzijnsrisico's bij bont uit wildvangst. De in §8.7.1.3 genoemde alternatieven zijn van toepassing op zowel bont van pelsdierhouderijen als bont uit wildvangst. Dierenwelzijnsrisico's worden te allen tijde vermeden indien geen bont wordt gebruikt.

8.7.1 Bont van pelsdierhouderijen (vos, wasbeerhond, nerts)

8.7.1.1 Dierlijke materialen inkopen uit laag-risicolanden

Tabel 22 geeft de grootte van de dierenwelzijnsrisico's weer in twee van de grootste bontproducerende landen voor de in §8.3.3, §8.4.3 en §8.5.3 besproken aandachtsgebieden. Een - (min) duidt op hoge risico's, een + op lage risico's. Op basis hiervan kunnen dierenwelzijnsrisico's bij huisvesting, faciliteiten, management, transport en doden worden verkleind door bont in te kopen uit Finland. Ondanks dat de leefomstandigheden op pelsdierhouderijen in andere landen in dit rapport niet worden besproken, lijkt op basis van het onderzoek het niveau van dierenwelzijn op Chinese pelsdierhouderijen structureel lager dan dat op pelsdierhouderijen in andere landen. Bovendien kent China geen regelgeving voor pelsdieren met de status van een wet. Zodoende kunnen bedrijven dierenwelzijnsrisico's verkleinen door geen bont uit China in te kopen. Tegelijkertijd blijkt uit handavingsrapporten dat ook in Europa schendingen van dierenwelzijnswetgeving voorkomen, bijvoorbeeld in Finland waar de de Finse Voedselveiligheidsautoriteit (*Evira*) handhaaft. Bij het selecteren van leveranciers voor bont hoeven bedrijven zich niet te beperken tot onderstaande twee productielanden.

Tabel 22: Dierenwelzijnsrisico's per land bij bont van pelsdierhouderijen

	Huisves- ting	Facilitei- ten	Voeding	Mana- gement	Transport	Doden
China	--	--	+/-	-	-	-
Finland	-	+/-	+/-	+/-	+	+/-

-- zeer hoge dierenwelzijnsrisico's - hoge risico's +/- middelgrote risico's + lage risico's ++ zeer lage risico's

8.7.1.2 Certificeringssystemen toepassen

Er bestaan verschillende certificeringssystemen voor bont met betrekking tot dierenwelzijn. De meeste zijn in het leven geroepen door organisaties die de bontindustrie vertegenwoordigen. Naar verwachting gaat WelFur de komende jaren een grote rol spelen in de Europese bonthandel en zal het de andere Europese certificeringssystemen gaan vervangen. Per systeem is met plussen en minnen aangegeven in hoeverre dierenwelzijnsrisico's (nog) aanwezig zijn bij de gecertificeerde vellen. Een - (min) duidt op hoge risico's, een +/- op een middelgrote risico's en een + op lage risico's.

❖ WelFur (+/-)

WelFur is een op wetenschappelijk onderzoek gebaseerd certificeringssysteem voor Europese nertsen- en vossenhouderijen. In 2009 startte de European Fur Breeders' Association (EFBA) met de ontwikkeling van WelFur. Momenteel is Fur Europe (een paraplu-organisatie van de Europese bontsector) de eigenaar van de standaard. Het certificeringssysteem is begin 2017 officieel ingevoerd en het certificaat zal in 2018 voor het eerst worden toegekend aan Europese nertsen- en vossenhouderijen. De beoordelingsprotocollen en scoringsmethodiek van WelFur voor *nertsen* en *vossen* zijn publiek beschikbaar. Beoordelingsprotocollen voor wasbeerhonden worden momenteel ontwikkeld. Voordat een

pelsdierhouderij het certificaat kan krijgen, wordt het bedrijf gekeurd op drie verschillende momenten in het jaar, zodat de levenscyclus van de dieren kan worden gevolgd. Het bedrijf krijgt een rapportcijfer en raakt op basis hiervan wel of niet gecertificeerd. Na toekenning van het certificaat volgt een jaarlijkse inspectie. Inspectie vindt plaats door Baltic Controls, een onafhankelijke partij.

De beoordelingsprotocollen gaan uit van vier dierenwelzijnprincipes (goede voeding, goede huisvesting, goede gezondheid en passend gedrag) en twaalf bijbehorende criteria. Een bedrijf raakt gecertificeerd als het op ten minste drie van deze principes 20 uit 100 punten scoort en op het overige principe ten minste 10 uit 100 punten. De protocollen zijn opgesteld door onafhankelijke wetenschappers van zeven verschillende Europese universiteiten en organisaties op basis van wetenschappelijk onderzoek naar welzijn bij pelsdieren. Naar verwachting zullen de grootste Europese veilinghuizen vanaf 2020 uitsluitend nertsen- en vossenbont verkopen van gecertificeerde pelsdierhouderijen.⁶⁸³ Dierenwelzijnsorganisaties hebben kritiek geuit op het certificeringssysteem. Zo zou WelFur misleiden: de leefomstandigheden op pelsdierhouderijen die volgens de beoordelingsprotocollen vallen onder 'best current practice' zouden door veel consumenten als onacceptabel worden beschouwd. Ook zou WelFur voorbijgaan aan de welzijnsproblematiek als gevolg van de beperkende en kunstmatige leefomgeving, inhumane dodingsmethodes niet aanpakken en met haar beoordelingsprotocollen de hoeveelheid stereotiep gedrag onderschatten. Ten slotte zou een lage score op een bepaald dierenwelzijns criterium kunnen worden gecompenseerd met een hoge score op een ander criterium middels de formule die WelFur hanteert om het rapportcijfer te berekenen.^{684,685}

❖ **Origin Assured label (-)**

Het Origin Assured (OA) label wordt sinds 2007 uitgegeven door de *International Fur Federation* (IFF) en garandeert dat de vellen afkomstig zijn van een goedgekeurde soort en van een land waar dierenwelzijnswetgeving is voor het houden van pelsdieren. De IFF moet het land goedkeuren voordat het label kan worden toegekend, maar er zijn geen specifieke eisen voor de inhoud en handhaving van de wetgeving. Origin Assured zegt dus niets over het niveau van dierenwelzijn op een specifieke pelsdierhouderij. Bont uit China mag het label niet dragen.⁶⁸⁶ Cotecna, een onafhankelijke partij, ziet toe op correct gebruik van het label.

❖ **FURlab label (+/-)**

Dit label is in het leven geroepen door *FURlab*, een initiatief van het Nederlands Bont Instituut, en biedt de zekerheid dat het bont afkomstig is van pelsdierhouderijen waarvoor volgens het Nederlands Bont Instituut hoge dierenwelzijnsstandaarden gelden. Momenteel wordt het label alleen gebruikt voor bont afkomstig van Nederlandse nertsenhouders. FURlab onderzoekt of het label in de toekomst kan worden toegepast voor pelsdierhouderijen buiten Nederland.

❖ **Saga Furs (-)**

Er zijn drie certificeringssystemen van kracht voor bont dat verkocht wordt via het Finse veilinghuis Saga Furs: ProFur, Saga en FarmSert.⁶⁸⁷ De drie systemen hanteren soortgelijke dierenwelzijns criteria. Producten met bont van gecertificeerde pelsdierhouderijen dragen de tekst 'certified farmed fur'.⁶⁸⁸ Een kritiek op de systemen is dat de dierenwelzijnseisen niet substantieel verschillen van de Finse wetgeving voor pelsdierhouderijen.⁶⁸⁹ De eisen van

⁶⁸³ <http://www.fureurope.eu/news/welfur-the-bridge-between-responsible-farming-and-fashion/>

⁶⁸⁴ Respect for Animals. (2015). The Case Against Fur Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'WelFur'.

⁶⁸⁵ Respect for Animals. (2015). The Case Against Fur Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'WelFur'.

⁶⁸⁶ NOAH, Animalia. (2015). Casa Saga Furs: Nordic fur trade.

⁶⁸⁷ Saga Furs. (2015). Corporate Social Responsibility Report 2015.

⁶⁸⁸ Saga Furs. (2014). Saga Furs Oyj Corporate Social Responsibility Report 2014.

⁶⁸⁹ NOAH, Animalia. (2015). Casa Saga Furs: Nordic fur trade.

ProFur veranderen bovendien regelmatig en zijn niet publiek beschikbaar.⁶⁹⁰ Ook de beoordelingsprotocollen en scoremethodiek van Saga en FarmSert kunnen niet op het internet worden gevonden.

1. **ProFur:** *ProFur*, dat voorheen bekend stond als de Finish Fur Breeders' Association hanteert sinds 2005 een certificeringssysteem voor Finse pelsdierhouderijen. Inmiddels wordt 99% van de vossen, 99% van de wasbeerhonden en 90% van de nertsen in Finland gehouden op een ProFur gecertificeerde pelsdierhouderij. Na de initiële certificering wordt ieder jaar 10% van de gecertificeerde pelsdierhouderijen aan een inspectie onderworpen. Na drie jaar ondergaat een houderij opnieuw een certificeringsaudit.
2. **Saga:** Saga Furs heeft kenbaar gemaakt het Saga certificeringssysteem, geïnspireerd op ProFur, te willen introduceren in alle landen die vellen produceren voor het veilinghuis. Momenteel hanteert het veilinghuis het Saga Traceability System, waarmee zowel consumenten als bedrijven de pelsdierhouderij van herkomst kunnen traceren door middel van een barcode op het bontproduct.⁶⁹¹
3. **FarmSert:** FarmSert is een initiatief van de 'Noorse vereniging voor pelsdierhouderijen' (Norges Pelsdyrslag), dat verbintenis aan het certificeringssysteem verplicht stelt voor haar leden. Het FarmSert certificaat is drie jaar geldig vanaf de datum van uitgifte.⁶⁹² Volgens een *overheidsrapport uit 2014* voeren alle Noorse pelsdierhouderijen het certificaat.

❖ **China Wild Animal Commercialization Management Mark (-)**

De State Forestry Administration doet melding van de invoering van dit keurmerk in een *rapport uit 2009*. Vellen met het keurmerk zouden verkregen zijn door middel van dodingsmethodes in overeenstemming met de 'Regulation on the Farming and Breeding Technologies of Wild Fur Animals'. Verder is geen informatie beschikbaar over het label. Gezien het feit dat het keurmerk zich beperkt tot het doden, zegt het niets over het niveau van dierenwelzijn op de pelsdierhouderij.

8.7.1.3 Kiezen voor alternatieven

Bedrijven kunnen kiezen voor de volgende alternatieven voor het verkleinen (dierlijke alternatieven) en vermijden (niet-dierlijke alternatieven) van dierenwelzijnsrisico's bij bont van pelsdierhouderijen en wildvangst.

8.7.1.3.1 Dierlijke alternatieven

❖ **Hergebruikt bont**

Hergebruikt bont uit oude kledingstukken is een alternatief voor nieuw bont. Hiervoor gelden nog steeds dierenwelzijnsrisico's. Er hoeven echter geen nieuwe dieren voor te worden gehouden en gedood.

8.7.1.3.2 Niet-dierlijke alternatieven

❖ **Imitatiebont**

Imitatiebont (ook wel *fake fur* of *faux fur* genoemd) wordt gewoonlijk gemaakt van synthetische vezels en lijkt qua kleur en textuur in meer of mindere mate op echt bont. De synthetische vezels van imitatiebont worden samengesteld uit polymeren, waaronder acrylaten, modacrylaten en polyester. In imitatiebont worden soms ook dierlijke vezels zoals wol en zijde verwerkt.⁶⁹³

Goed imitatiebont is soms nauwelijks te onderscheiden van echt bont. Soms wordt echt bont verkocht als imitatiebont. Zo bleek in april 2017 uit een onderzoek van Sky News dat in verschillende Britse modewinkels producten van nertsen-, konijnen-, katten- en

⁶⁹⁰ NOAH, Animalia. (2015). Casa Saga Furs: Nordic fur trade.

⁶⁹¹ Saga Furs. (2014). Saga Furs Oyj Corporate Social Responsibility Report 2014.

⁶⁹² Saga Furs. (2014). Saga Furs Oyj Corporate Social Responsibility Report 2014.

⁶⁹³ <http://www.madehow.com/Volume-3/Fake-Fur.html>

wasbeerhondenbont werden verkocht als nepbont.⁶⁹⁴ Het is dus belangrijk voor zowel consumenten als bedrijven om zeker te weten of het om nep- of echt bont gaat. Bont voor Dieren beschrijft hoe een voeltest, kijktest, priktest of vuurproef duidelijkheid kan verschaffen.⁶⁹⁵ Daarnaast pleiten dierenwelzijnsorganisaties die samenwerken in de Fur Free Alliance voor duidelijkere etikettering van bont in hun rapport '*Mislabelled and misleading* – Fur labelling problems in the EU-market'.

In verschillende Europese landen bestaat een vrij sterke anti-bont lobby. Bedrijven die beleid hebben opgesteld dat bont uitsluit, kunnen er voor kiezen om dit publiek kenbaar te maken via het *Fur Free Retailer Program*. Dit is een internationaal initiatief van de Fur Free Alliance met als doel om consumenten te informeren over het bontbeleid van bedrijven in de kleding- en textielsector. In Nederland wordt het initiatief vertegenwoordigd door Bont voor Dieren met de *Bontvrijlijst*.

8.7.1.4 Samenwerken in de keten

Voor deze oplossingsrichting wordt verwezen naar de algemeen geldende informatie in §11.4.

8.7.2 Bont van wildvangst

Ook bij bont van wildvangst zijn de dierenwelzijnsrisico's hoog. Er zijn geen certificeringssystemen voor deze bontsoort en het is niet duidelijk of de risico's lager zijn in bepaalde landen. Bedrijven kunnen door middel van due diligence (zie Hoofdstuk 10) en samenwerking in de keten (zie §11.4) de dierenwelzijnsrisico's in hun keten proberen te verkleinen of zelf op zoek gaan naar bont van wildvangst waarbij dierenwelzijn beter geborgd is. Zo gebruikt het Duitse bedrijf *WE PREFUR* vellen die een bijproduct vormen van de jacht op wilde dieren voor vleesconsumptie. De dierenwelzijnsrisico's bij bont van wilde dieren kunnen worden vermeden door geen bont of imitatiebont te gebruiken (zie §8.7.1.3.2).

⁶⁹⁴ <http://news.sky.com/story/real-animal-fur-sold-as-fake-on-british-high-street-10832370>

⁶⁹⁵ <https://www.bontvoordieren.nl/echt-of-nep-doe-de-bonttest/>

9 Zijde

9.1 Samenvatting

9.1.1 Materiaal

Zijde is een natuurlijke substantie die wordt afgescheiden door de larven van bepaalde insecten en stolt bij contact met de lucht. In de zijde-industrie wordt vrijwel uitsluitend gebruikgemaakt van de zijderups (meestal *Bombyx mori*). Zijde wordt verwerkt in onder andere japonnen, sjaals, pyjama's, kussens, dekbedovertrekken, gordijnen, tapijten en bruidskleding. Zijden producten zijn geliefd vanwege hun glans, soepelheid en zachte textuur. Wereldwijd wordt jaarlijks ongeveer 168 miljoen kg ruwe zijde geproduceerd. De top-drie productielanden van zijde zijn China (75%), India (14%) en Vietnam (4%).

9.1.2 Zijdeworm

Zijderupsen voor de zijde-industrie worden bijna altijd gekweekt op houderijen. Soms worden ook lege cocons verzameld van wilde, niet gehouden zijderupsen. De meest gekweekte soort is de *Bombyx mori*, een gedomesticeerde zijderups die wordt gevoed met bladeren van de moerbeiboom. Voordat de zijde wordt geoogst worden zijderupsen gedood of ingevroren om te voorkomen dat ze als mot de cocon verlaten en deze beschadigen. Zijderupsen worden in India meestal gedood door de cocons in de zon te laten drogen, in heet water te gooien of bloot te stellen aan stoom. In China worden de cocons geconserveerd door ze – met zijderups en al – in te vriezen. Hierbij raken de zijderupsen in een toestand van bewusteloosheid. Ze sterven pas na het oogsten van de zijde. Voor het oogsten van de zijde wordt de cocon in heet water geplaatst om de zijdelijm die de zijdedraad bij elkaar houdt te laten oplossen. Daarna wordt handmatig het begin van de draad gezocht en wordt deze afgewonden op een spoel.

Bij zijderupsen zijn er dierenwelzijnrisico's op de houderij, bij het doden en conserveren en door mutaties. Op de houderij kunnen zijderupsen verzwakt raken of doodgaan als gevolg van de kunstmest en pesticiden die gebruikt worden voor de teelt van de moerbeibomen waarvan ze de bladeren eten. Verder worden netten geplaatst op de houderij om te voorkomen dat de zijdemotten, die worden gebruikt voor de reproductie, wegvliegen. De motten worden hiermee beperkt in hun natuurlijk gedrag. Bij het doden en conserveren lijden zijderupsen mogelijk pijn wanneer hun cocon wordt gedroogd in de zon, in heet water wordt gegooid, wordt blootgesteld aan stoom of wordt ingevroren, maar dit is niet wetenschappelijk aangetoond. Het is onduidelijk of insecten een negatieve psychologische of emotionele ervaring van pijn kunnen hebben. Door genetische selectie bij zijdewormen zijn er spontane mutaties ('flügellos') ontstaan, motten zonder vleugels die niet in staat zijn om te vliegen of voedsel te zoeken. Deze motten zijn beperkt in het uitvoeren van hun natuurlijk gedrag.

9.1.3 Oplossingsrichtingen

Het is onduidelijk of de dierenwelzijnrisico's bij zijde lager zijn in bepaalde landen. Er bestaan geen certificeringssystemen voor zijde met betrekking tot dierenwelzijn. Bedrijven kunnen dierenwelzijnrisico's verkleinen door een van onderstaande typen zijde in te kopen.

1. **Ahimsa:** Ahimsa zijde wordt gewonnen nadat de zijderups *mori* als mot de cocon heeft verlaten. De zijderups sterft hierbij dus niet. Ahimsa zijde is bijna altijd afkomstig van de *Philosamia ricini* zijderups. Zijde van deze rups wordt ook wel 'Eri silk' of 'peace silk' genoemd.

2. **Biologische zijde:** Bij deze vorm van zijde wordt geen gebruik gemaakt van kunstmest en pesticiden bij de teelt van de moerbeibomen die als huisvesting dienen voor de Bombyx mori.
3. **Wilde zijde:** Deze zijde is afkomstig van in het wild levende zijderupsen en wordt meestal geoogst nadat de mot de cocon heeft verlaten.
4. **Bourette/tsumugi:** Deze zijde wordt gemaakt van de restanten van de cocon van de Bombyx mori die overblijven nadat de binnenste draad is afgewonden en de ruwere buitenste draden tot zijde zijn gesponnen. Door deze zijde te gebruiken hoeven minder nieuwe zijderupsen te worden gehouden en gedood.

Bedrijven kunnen dierenwelzijnsrisico's vermijden door geen zijde te gebruiken en te kiezen voor niet-dierlijke alternatieven zoals rayon en lyocell. Rayon is een semisynthetische vezel en wordt gemaakt op basis van cellulose. De stof is soepel en voelt zijdeachtig aan. Lyocell wordt net als rayon gemaakt op basis van cellulose, maar met behulp van een ander oplosmiddel dat na de productie wordt teruggewonnen. Ook nylon, bepaalde typen polyester en gemercceriseerd katoen kunnen dienen als alternatief voor zijde.

9.2 Materiaal

Definitie: Zijde is een natuurlijke substantie die wordt afgescheiden door de larven van bepaalde insecten en stolt bij contact met de lucht. Insectenlarven maken er hun cocon van.

Bronnen van herkomst: Zijde wordt meestal gewonnen van op houderijen gekweekte zijderupsen. Soms worden ook lege cocons verzameld van wilde, niet gehouden zijderupsen. De zijde afkomstig van de cocons is het hoofdproduct van de zijderups. De zijde-industrie kent verschillende bijproducten (zie 'Toepassingen').

Dieren: In de zijde-industrie wordt vrijwel uitsluitend gebruikgemaakt van de zijderups (meestal *Bombyx mori*). Zijde wordt ook geproduceerd door onder andere wespen, bijen, zilvervissen, kevers, vliegen, vlooiën en mieren en door bepaalde spinachtigen die er hun web van maken. Spinnenzijde is bijzonder sterk en tegelijkertijd elastisch; momenteel worden toepassingen voor het Amerikaanse leger onderzocht.

Toepassingen: Zijde wordt verwerkt in onder andere japonnen, sjaals, pyjama's, kussens, dekbedovertrekken, gordijnen, tapijten en bruidskleding. Poppen⁶⁹⁶ worden na het oogsten van de zijde vaak gebruikt in de voedselindustrie en in de veevoederindustrie. Zijdelijm (sericine) wordt gebruikt in cosmetica. Van het vliesje om de pop wordt zijden perkament gemaakt.

Eigenschappen: Zijden producten zijn geliefd vanwege hun glans, soepelheid en zachte textuur.

Productie: De zijdedraad waaruit een cocon bestaat wordt afgewonden op een spoel en kan vervolgens tot een weefsel worden gesponnen. Voor 500 gram weefsel zijn 2000-3000 cocons nodig, voor een zijden das ca. 110, voor een zijden blouse 630, voor een shirt 900, voor een japon 1700 en voor een zware zijden kimono 3000.⁶⁹⁷

Classificatie: Verreweg de meeste zijde wordt geclassificeerd als moerbeï of mulberry zijde, afkomstig van de commercieel gekweekte *Bombyx mori*. Andere bekende soorten zijde zijn Tussah, Eri en Muga zijde. Deze soorten worden door andere soorten zijderupsen geproduceerd en zijn meestal afkomstig uit India.⁶⁹⁸ Daarnaast kan bij zijde onderscheid worden gemaakt op basis van het deel van de cocon dat voor de productie is gebruikt. 'Reeled silk' wordt gemaakt van het binnenste deel van de cocon en heeft de meeste glans. 'Spun silk' wordt gemaakt van het buitenste, ruwere deel van de cocon. 'Bourette silk' wordt gemaakt van de restanten van de cocon en heeft de minste glans van de drie soorten.⁶⁹⁹

⁶⁹⁶ De term pop wordt gebruikt om de zijderups aan te duiden in het stadium voordat deze als mot de cocon verlaat.

⁶⁹⁷ Van Hall Larenstein, University of Applied Sciences. (2016). Importproducten van dierlijke oorsprong.

⁶⁹⁸ <http://www.csb.gov.in/silk-sericulture/silk/>

⁶⁹⁹ <https://thesilkyweave.com/2017/02/02/understanding-silk/>

9.3 Zijderups

9.3.1 Inleiding

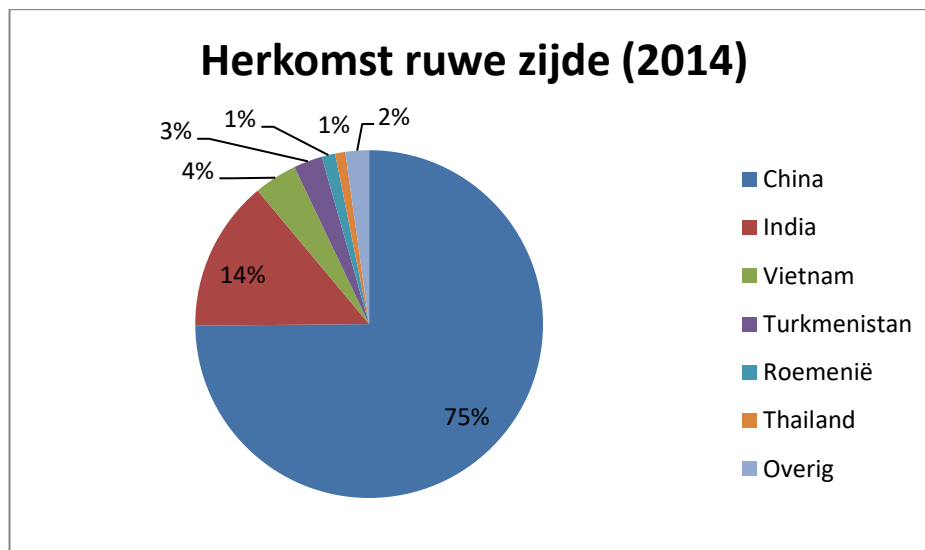
Er zijn wereldwijd 400-500 soorten zijdeproducerende rupsen, maar slechts enkele soorten worden commercieel gekweekt. Verreweg de meest gekweekte zijderups is de *Bombyx mori* (Figuur 27⁷⁰⁰), een gedomesticeerde soort die alleen moerbeiboombladeren eet. Ook de *Philosamia ricini* en verschillende soorten van het geslacht *Antheraea* worden commercieel gekweekt voor de productie van respectievelijk Eri en Tussah zijde. Daarnaast worden soms lege cocons verzameld van wilde, niet gehouden zijderupsen zoals de *Antheraea assamensis*, die wordt gebruikt voor de productie van Muga zijde.⁷⁰¹

Figuur 27: *Bombyx mori* zijderups
 Figuur 27: *Bombyx mori* zijderups
 Figuur 27: *Bombyx mori* zijderups

9.3.2 Aantallen en herkomst

In 2014 werd wereldwijd ongeveer 168 miljoen kg ruwe zijde geproduceerd (het is niet duidelijk hoeveel van deze zijde afkomstig is van de *Bombyx mori*).⁷⁰² Voor het produceren van 500 gram weefsel zijn 2000-3000 cocons nodig.⁷⁰³ Hiermee komt het totale aantal zijderupsen dat in 2014 werd gebruikt voor de productie van zijde op ongeveer 800 miljard. De grootste zijdeproducerende landen zijn China (75%) en India (14%), gevolgd door Vietnam (4%), Turkmenistan (3%), Roemenië (1%) en Thailand (1%) (Figuur 28).⁷⁰⁴

Figuur 28: Herkomst ruwe zijde (2014)

9.3.3 Dierenwelzijnsrisico's

De hieronder beschreven dierenwelzijnsrisico's zijn van toepassing op de gekweekte *Bombyx mori*.

In deze sectie worden de dierenwelzijnsrisico's voor zijde-wormen besproken op basis van drie specifieke aandachtsgebieden. Bij elk aandachtsgebied is er een risico op schending

⁷⁰⁰ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bombyx_mori_Caterpillar_30days_02.jpg

⁷⁰¹ <http://www.csb.gov.in/silk-sericulture/silk/>

⁷⁰² <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QP>

⁷⁰³ Van Hall Larenstein, University of Applied Sciences. (2016). Importproducten van dierlijke oorsprong.

⁷⁰⁴ <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QP>

van een of meerdere van de Vijf Vrijheden zoals beschreven in de Nederlandse Wet dieren. Tabel 23 geeft weer op welke van de Vijf Vrijheden elk aandachtsgebied van toepassing is.

Tabel 23: Dierenwelzijnsrisico's voor zijdewormen in relatie tot Vijf Vrijheden

	Dorst, honger en onjuiste voeding	Fysiek en fysiologisch ongerief	Pijn, verwondingen en ziektes	Angst en chronische stress	Beperking van hun natuurlijk gedrag
Houderij			x		x
Doden en conserveren		x	x	x	
Mutaties					x

x = risico op schending 'Vrijheid'

- ❖ **Houderij:** Zijderupsen kunnen verzwakt raken of doodgaan als gevolg van de kunstmest en pesticiden die worden gebruikt voor het kweken van de moerbeibomen waarvan de bladeren als voedsel dienen voor de *Bombyx mori*.⁷⁰⁵ Vaak worden netten geplaatst op de houderij om te voorkomen dat de zijdemotten, die worden gebruikt voor de reproductie, wegvliegen. De motten worden hiermee beperkt in hun natuurlijk gedrag.
- ❖ **Doden en conserveren:** Zijderupsen lijden mogelijk pijn als gevolg van de methodes waarmee ze worden gedood – het in de zon laten drogen, in heet water gooien of aan stoom blootstellen van de cocons (zie §9.3.4) – maar dit is niet wetenschappelijk aangetoond. Daarnaast kan worden betoogd dat zijdewormen fysiek ongerief en stress ervaren door deze dodingsmethodes, maar ook dit is niet wetenschappelijk aangetoond. Ook is niet duidelijk in hoeverre het welzijn van zijderupsen wordt aangetast bij het invriezen, waarbij ze in een toestand van bewusteloosheid terechtkomen. Wetenschappers zijn verdeeld over de kwestie of insecten pijn kunnen ervaren. Enerzijds hebben insecten zoals zijderupsen een centraal zenuwstelsel en een brein⁷⁰⁶ en kunnen ze potentieel schadelijke prikkels registreren door signalen af te geven aan de hersenen. Anderzijds ontbreekt bij hen de neocortex, het gebied dat bij zoogdieren een belangrijke rol speelt bij de pijnbeleving. Het is dus onduidelijk of insecten ook een negatieve psychologische of emotionele ervaring van pijn kunnen hebben. De grote fysiologische verschillen tussen zoogdieren en insecten roepen de vraag op in hoeverre de twee groepen met elkaar kunnen worden vergeleken. De volgende link bevat een veel geciteerde definitie van het begrip pijn: <https://www.iasp-pain.org/Taxonomy>.
- ❖ **Mutaties:** Voor de voortplanting worden steeds de dikste zijdevlinders geselecteerd, omdat deze ook de meeste zijde produceren. Door deze selectie zijn er spontane mutaties ('flügellos') ontstaan, motten zonder vleugels die niet in staat zijn om te vliegen of voedsel te zoeken. Deze motten zijn beperkt in het uitvoeren van hun natuurlijk gedrag.⁷⁰⁷

9.3.4 Leefomstandigheden

De hieronder beschreven leefomstandigheden zijn van toepassing op de gekweekte *Bombyx mori*.

- ❖ **Productie:** De *Bombyx mori* wordt gekweekt op houderijen. Een deel van de rupsen wordt gebruikt voor de zijdeproductie, een ander deel ontwikkelt zich tot vlinder voor de productie van de eitjes.⁷⁰⁸

⁷⁰⁵ <https://alkena.de/en/bioseide-bio-seide-neurodermitis-2>

⁷⁰⁶ D. L. A. Underwood. (n.d.). Internal anatomy and physiology

⁷⁰⁷ Van Hall Larenstein, University of Applied Sciences. (2016). Importproducten van dierlijke oorsprong.

⁷⁰⁸ Van Hall Larenstein, University of Applied Sciences. (2016). Importproducten van dierlijke oorsprong.

- ❖ **Levenscyclus:** De mot van de Bombyx mori legt ca. 500 eitjes. Deze eitjes worden verzameld en bij een temperatuur van 20-25 graden gedurende 10-11 dagen bebroed. Als de eitjes uitkomen worden de zijderupsen geplaatst in bamboe manden en gevoed met blad van de moerbeiboom. Als de rupsen 25 dagen oud zijn, zijn ze klaar om een cocon te spinnen. Voor het spinnen worden de rupsen verhuisd naar gepartitioneerde bamboe of papieren bakken waar ze individueel en ongestoord een cocon kunnen spinnen, alvorens te verpoppen. Binnen 2-3 dagen is de cocon gereed. Het gewicht van een cocon is 1-2 gram en bevat ca. 1000 meter draad. Binnen de cocon verpopt de rups zich tot zijdemot. Indien de zijde niet wordt geoogst, kauwen de motten zich een weg uit de cocon. Binnen 24 uur na het verlaten van de cocon paren ze. Het mannetje sterft hierna direct, het vrouwtje nadat ze eitjes heeft gelegd.⁷⁰⁹
- ❖ **Doden en conserveren:** Als de oogst plaatsvindt nadat de mot de cocon heeft verlaten, zijn de verkregen zijdedraden aanmerkelijk korter en minder waardevol, aangezien de cocon dan deels kapot gekauwd is door de mot. Om langere zijdedraden te kunnen oogsten, worden vaak maatregelen getroffen om de cocons te conserveren. Dit kan op twee manieren.
 1. De zijderupsen kunnen worden gedood door de cocons in de zon te laten drogen, in heet water te gooien of bloot te stellen aan stoom.⁷¹⁰ De cocons blijven hierbij intact en de zijde kan in een later stadium worden geoogst. Tot vijf jaar geleden werden vrijwel uitsluitend deze methodes gebruikt om de cocons te conserveren. In India zijn dit nog steeds de meest toegepaste methodes.
 2. De cocons kunnen worden ingevroren in een vriezer. De zijderupsen gaan hierbij niet dood, maar raken in een toestand van bewusteloosheid. De cocons blijven hierbij intact en de zijde kan in een later stadium worden geoogst. Dit is tegenwoordig de meest toegepaste methode in China. Door het invriezen blijven de zijderupsen vers, zodat ze na het oogsten van de zijde voor de voedselindustrie kunnen worden gebruikt.
- ❖ **Oogst:** De standaardmethode om zijde te oogsten is om een cocon gedurende 3 à 4 minuten in heet water te plaatsen.⁷¹¹ De lijmstof die de zijdedraad bij elkaar houdt lost hierdoor op. Hierna wordt handmatig het begin van het zijdedraadje gezocht en wordt de draad afgewonden op een spoel.⁷¹²
- ❖ **Na de oogst:** Zijderupsen die middels de methode van invriezen zijn geconserveerd, kunnen na het oogsten van de zijde voor de voedselindustrie worden gebruikt. Deze zijderupsen worden na de oogst van de zijde opnieuw in een vriezer geplaatst; ze blijven in een toestand van bewusteloosheid en sterven pas wanneer ze worden geconsumeerd. Zijderupsen die niet voor de voedselindustrie worden gebruikt worden weggegooid en sterven nadat de zijde geoogst is.

9.3.5 Wetgeving

Insecten zoals zijderupsen vallen meestal niet onder de dierenwelzijnswetgeving. Of ze hieronder vallen, hangt af van de reikwijdte van de wetgeving. In de twee grootste zijdeproducerende landen geldt geen wetgeving die van toepassing is op zijderupsen. China heeft geen algemene dierenwelzijnswet. India heeft de Prevention of Cruelty to Animals Act, maar deze is alleen van toepassing op gewervelde dieren.

⁷⁰⁹ Van Hall Larenstein, University of Applied Sciences. (2016). Importproducten van dierlijke oorsprong.

⁷¹⁰ http://wikieducator.org/Silkworm_Rearing

⁷¹¹ http://wikieducator.org/Silkworm_Rearing

⁷¹² Van Hall Larenstein, University of Applied Sciences. (2016). Importproducten van dierlijke oorsprong.

9.4 Oplossingsrichtingen

De in deze paragraaf besproken oplossingsrichtingen zijn van toepassing op zijde van gekweekte zijderupsen. Dierenwelzijnsrisico's worden te allen tijde vermeden indien geen zijde wordt gebruikt.

9.4.1 Zijderups

9.4.1.1 Dierlijke materialen inkopen uit laag-risicolanden

Het is onduidelijk of de dierenwelzijnsrisico's bij zijde lager zijn in bepaalde landen. Zijderupsen worden overal ter wereld ongeveer op dezelfde manier gekweekt. Er bestaan verschillen tussen de manieren waarop zijderupsen worden gedood en geconserveerd. In India worden de zijderupsen voorafgaand aan de oogst gedood door de cocons in de zon te laten drogen, in heet water te gooien of bloot te stellen aan stoom. In China worden de cocons voorafgaand aan de oogst ingevroren, waardoor de zijderups in een toestand van bewusteloosheid terechtkomt. Het is niet duidelijk bij welke methode de dierenwelzijnsrisico's het laagst zijn.

9.4.1.2 Certificeringssystemen toepassen

Er bestaan geen certificeringssystemen voor zijde met betrekking tot dierenwelzijn. Wel worden bepaalde soorten zijde geassocieerd met een hogere mate van dierenwelzijn (zie §9.4.1.3.1).

9.4.1.3 Kiezen voor alternatieven

Bedrijven kunnen kiezen voor de volgende alternatieven voor het verkleinen (dierlijke alternatieven) en vermijden (niet-dierlijke alternatieven) van dierenwelzijnsrisico's bij zijde.

9.4.1.3.1 Dierlijke alternatieven

- ❖ **Ahimsa:** Ahimsa zijde wordt gewonnen nadat de zijderups een volledige metamorfose heeft ondergaan en als mot de cocon heeft verlaten.⁷¹³ Ahimsa zijde is bijna altijd afkomstig van de *Philosamia ricini*, een in India gekweekte zijderups die een gaatje openlaat in de cocon, waardoor de mot naar buiten kan komen zonder de cocon te beschadigen. Zijde van deze rups wordt ook wel 'Eri silk' of 'peace silk' genoemd. Bij dit type zijde worden de risico's bij het conserveren, doden en oogsten voorkomen. Een kritiek op deze manier van zijde winnen is dat veel van de ca. 500 eitjes, die gelegd worden door een in leven gelaten mot, vervolgens sterven omdat het op termijn niet mogelijk is om dergelijke aantallen te voeden.⁷¹⁴
- ❖ **Wilde zijde:** Deze zijde is afkomstig van in het wild levende zijderupsen en wordt meestal geoogst nadat de mot de cocon heeft verlaten. Tasar (ook wel Tussar genoemd) en Muga zijn twee Indiase zijdesoorten afkomstig van in het wild levende rupsen.⁷¹⁵ Ook Eri zijde wordt soms verkregen van in het wild levende exemplaren van de *Philosamia ricini* (zie boven).
- ❖ **Biologische zijde:** Bij biologische zijde wordt geen gebruikgemaakt van kunstmest en pesticiden bij de teelt van de bomen en planten die worden gebruikt om de zijderupsen te voeden. Hiermee worden de gezondheidsrisico's door het gebruik van kunstmest en pesticiden voorkomen.
- ❖ **Bourette/tsumugi:** Deze zijde wordt gemaakt van de restanten van de cocon van de *Bombyx mori*. Het gaat om kortere draden van minder hoge kwaliteit die overblijven nadat

⁷¹³ Van Hall Larenstein, University of Applied Sciences. (2016). Importproducten van dierlijke oorsprong.

⁷¹⁴ <http://www.wormspit.com/peacesilk.htm>

⁷¹⁵ <http://www.csb.gov.in/silk-sericulture/silk/vanya-silk/>

de binnenste draad is afgewonden en de ruwere buitenste draden tot zijde zijn gesponnen.⁷¹⁶ Dit type zijde is een alternatief, omdat door het gebruik van restanten van cocons minder nieuwe zijderupsen hoeven te worden gehouden en gedood. Niettemin gelden dierenwelzijnsrisico's net als bij gewone zijde.

9.4.1.3.2 Niet-dierlijke alternatieven

- ❖ **Rayon:** Rayon is een semisynthetische vezel en wordt gemaakt op basis van cellulose, een natuurlijke grondstof die wordt gewonnen uit onder andere houtpulp. Ook bamboevezels worden gebruikt voor de productie van rayon. Rayon is zacht en soepel en voelt zijdeachtig aan. Vanwege deze eigenschappen stond het vroeger bekend als kunstzijde. Rayon wordt ook dikwijls gebruikt in combinatie met andere stoffen zoals katoen, zijde, polyester en lycra.
- ❖ **Lyocell:** Deze vezel wordt net als rayon gemaakt op basis van cellulose, maar verschilt door het gebruik van een ander oplosmiddel (N-methylmorpholine-N-oxide), dat wordt teruggewonnen na de productie. Lyocell staat ook bekend onder de gepatenteerde naam Tencel.⁷¹⁷
- ❖ **Nylon:** Nylon is de algemene benaming voor een familie polymeren die behoren tot de groep van polyamiden. Nylon werd oorspronkelijk ontwikkeld als synthetisch alternatief voor zijde en kent momenteel ook andere toepassingen.
- ❖ **Polyester:** Polyester is een polymeer met een keten van esterbindingen. Bij de productie van polyestervezels kan de glans van zijde worden nagebootst.⁷¹⁸
- ❖ **Gemerceriseerd katoen:** De term merceriseren verwijst naar de chemische behandeling van cellulosevezels met natriumhydroxide die de vezels sterker maakt en meer glans geeft. Door de hogere glans kan het materiaal gaan lijken op zijde. De behandeling wordt meestal toegepast op katoen en in sommige gevallen op linnen en hennep.⁷¹⁹

9.4.1.1 Samenwerken in de keten

Voor deze oplossingsrichting wordt verwezen naar de algemeen geldende informatie in §11.4.

⁷¹⁶ <https://thesilkyweave.com/2017/02/02/understanding-silk/>

⁷¹⁷ <https://www.lenzing.com/en/press/press-releases/detail/article/2017/9/09/lenzing-paresentiert-tencelTM-luxe.html>

⁷¹⁸ <http://www.theveganwoman.com/is-silk-vegan-and-silk-alternatives/>

⁷¹⁹ <https://oecotextiles.wordpress.com/2012/12/05/what-does-mercerized-cotton-mean/>

DEEL III:

Due diligence en algemene oplossingsrichtingen

10 Due diligence stappenplan voor dierenwelzijn

Due diligence (letterlijk: gepaste zorgvuldigheid) verwijst in deze context naar het proces waarin bedrijven de risico's op negatieve effecten van bepaalde activiteiten in hun keten identificeren, beoordelen, voorkomen en verminderen. Due diligence heeft ook betrekking op de communicatie over dit proces, zowel binnen het bedrijf als daarbuiten. Due diligence is geen eenmalige verrichting maar een continu proces waarbij bedrijven risico's blijven monitoren en inspanning blijven verrichten om deze te vermijden of te verkleinen.

In dit hoofdstuk wordt een raamwerk geboden voor het toepassen van due diligence op het thema dierenwelzijn. Bedrijven kunnen de informatie in dit rapport toepassen op hun due diligence middels de volgende zeven stappen:

1. Formuleer een visie op dierenwelzijn en op het gebruik van dierlijke materialen voor de productie van kleding en textiel
2. Stel een beleid op m.b.t. de productie en het gebruik van dierlijke materialen
3. Analyseer de keten
4. Bepaal en prioriteer dierenwelzijnsrisico's in de keten
5. Pas oplossingsrichtingen toe om dierenwelzijnsrisico's te verkleinen
6. Communiceer je beleid m.b.t. dierenwelzijn
7. Monitor de dierenwelzijnsrisico's

De stappen, die hieronder verder worden uitgewerkt, zijn gebaseerd op de [OESO richtlijnen voor duurzame ketens in de kledingindustrie](#)⁷²⁰. Stap 2 heeft betrekking op het vermijden van dierenwelzijnsrisico's. Stap 3-7 hebben betrekking op het verkleinen van dierenwelzijnsrisico's.

10.1 Formuleer een visie op dierenwelzijn (stap 1)

- ❖ Formuleer een visie op dierenwelzijn en op het gebruik van dierlijke materialen voor de productie van kleding en textiel. Communiceer deze visie binnen je bedrijf. Zie het kader voor enkele vragen die als leidraad kunnen dienen bij het opstellen van zo'n visie.

Vragen bij het opstellen van een visie op dierenwelzijn en het gebruik van dierlijke materialen:

1. Welke waarde/morele positie kennen wij toe aan dieren? Hebben dieren alleen een instrumentele waarde of erkennen we ook de intrinsieke waarde van het dier?
2. Vinden we het als bedrijf moreel acceptabel om dieren te houden voor de productie van dierlijke materialen die worden toegepast in kleding en textiel zoals leer, wol, dons en veren, bont en zijde?
 - a. In welke gevallen vinden we dit moreel acceptabel en in welke gevallen niet?
 - b. Maakt het hierbij uit of de dieren ook voor andere producten (bijv. vlees) worden gehouden?
 - c. Maakt het uit of het dier voor het verkrijgen van het dierlijke materiaal moet worden gedood (bijv. bij bont) of niet (bijv. bij wol)?

⁷²⁰ OESO: Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling.

3. Hoe definiëren wij dierenwelzijn? Denk hierbij bijvoorbeeld aan de Vijf Vrijheden voor dierenwelzijn of aan andere definities waarin rekening wordt gehouden met diergezondheid, de emotionele status van het dier en het kunnen uitoefenen van natuurlijk gedrag.
4. Aan welke dierenwelzijnsnormen moet een productiesysteem in onze optiek voldoen? Hierbij kan bijvoorbeeld worden gekeken naar fokkerij, huisvesting, voeding, ingrepen, gezondheidsmanagement, voortplanting, transport en slacht.
5. Hanteren we dezelfde dierenwelzijnsnormen voor alle dieren in de kleding- en textielsector (nertsen, runderen, schapen, ganzen, zijdemotten etc.) of kunnen deze verschillen per diersoort?
6. Bij welke praktijken vinden wij dat onze dierenwelzijnsnormen worden overschreden?

10.2 Stel een beleid op m.b.t. dierlijke materialen (stap 2)

- ❖ Maak op basis van de in stap 1 geformuleerde visie een bewuste en weloverwogen keuze voor het wel of niet gebruiken van (bepaalde) dierlijke materialen.
- ❖ Kies je niet voor het gebruik van (bepaalde) dierlijke materialen? Leg dit vast in beleid, communiceer dit binnen je bedrijf en zorg ervoor dat inkopers, ontwerpers, leveranciers en winkelpersoneel hiervan op de hoogte zijn. Maak eventueel gebruik van niet-dierlijke alternatieven.
- ❖ Kies je wel voor het gebruik van (bepaalde) dierlijke materialen? Formuleer een inkoopbeleid en beschrijf op basis van je visie aan welke dierenwelzijnsnormen moet worden voldaan. Onderneem vervolgens stappen om de dierenwelzijnsrisico's in je keten in kaart te brengen en te verkleinen (zie stap 3-7).

10.3 Analyseer de keten (stap 3)

- ❖ Probeer te achterhalen hoe de keten in elkaar steekt. Wie zijn de ketenpartijen? Wie levert er aan wie?
- ❖ Stel de ketenpartijen vragen om de herkomst en productiewijze van de dierlijke materialen te achterhalen. Probeer uiteindelijk te achterhalen wie de producent van de dierlijke materialen is en, indien van toepassing, hoe de dieren worden gehouden, vervoerd en gedood (zie kader met vragen voor leveranciers). Ga indien mogelijk ook bij leveranciers op bezoek om te praten en te kijken.
- ❖ Toets de informatie over de herkomst en productiewijze (voor zover je die hebt kunnen achterhalen) aan je visie op dierenwelzijn.

Vragen voor leveranciers over de herkomst en productiewijze van dierlijke materialen:

1. Wat is de bron van het dierlijke materiaal (is het afkomstig van een houderij specifiek gericht op de productie van dierlijk materiaal, is het een bij- of coproduct van de vleesindustrie, is er sprake van wildvangst, is er sprake van hergebruik of is de herkomst onbekend)?
2. Waar wordt het dierlijke materiaal geproduceerd en wie is de producent van het dierlijke materiaal?
3. Hoe worden de dieren gehouden en onder welke omstandigheden (huisvesting, voeding, ingrepen, gezondheidsmanagement etc.)?
4. Hoe worden de dieren vervoerd?
5. Hoe worden de dieren gedood en onder welke omstandigheden?

10.4 Bepaal en prioriteer dierenwelzijnsrisico's in de keten (stap 4)

- ❖ Bepaal op grond van de verzamelde informatie de dierenwelzijnsrisico's per dierlijk materiaal in je keten. De grootte van de risico's kun je bepalen op basis van de kans op een negatieve gebeurtenis en de impact van deze gebeurtenis (een negatieve gebeurtenis is in dit geval bijvoorbeeld pijn of stress door het onverdoofd uitvoeren van ingrepen).
- ❖ Maak hiervoor gebruik van de informatie in het rapport in combinatie met andere bronnen zoals de *Sustainable Material Guide* van Modint of de SAC Higg MSI en de diverse in dit rapport genoemde bronnen en praat met (lokale) experts zoals dierenwelzijnsdeskundigen of maatschappelijke organisaties.
- ❖ Toets de ingeschatte dierenwelzijnsrisico's aan je visie op dierenwelzijn. Zijn de dierenwelzijnsrisico's acceptabel of onverenigbaar met deze visie?
- ❖ Prioriteer de dierenwelzijnsrisico's op basis van grootte en je visie op dierenwelzijn.

10.5 Pas oplossingsrichtingen toe om risico's te verkleinen (stap 5)

- ❖ Stel inkoopcriteria voor de herkomst en productiewijze van dierlijke materialen. Overweeg dierlijke materialen in te kopen uit landen of van houderijen waar ze worden geproduceerd in overeenstemming met je geformuleerde visie op dierenwelzijn.
- ❖ Overweeg dierlijke materialen in te kopen die gecertificeerd zijn volgens een standaard met criteria voor dierenwelzijn (bijv. Responsible Wool Standard).
- ❖ Overweeg over te stappen naar gerecyclede dierlijke materialen.
- ❖ Vergroot de producttraceerbaarheid en transparantie van de dierlijke materialen in je keten. Werk samen met leveranciers, implementeer traceerbaarheidssystemen of ga directe

samenwerkingen aan met boeren/dierhouderijen.

- ❖ Sluit je aan bij initiatieven die werken aan een betere traceerbaarheid of diervriendelijkere productiesystemen.

Zie Hoofdstuk 11 voor een uitgebreide toelichting op verschillende oplossingsrichtingen.

10.6 Communiceer je beleid (stap 6)

- ❖ Maak je aanpak om dierenwelzijnsrisico's te verkleinen kenbaar binnen je bedrijf (inkopers, ontwerpers, winkelpersoneel etc.) en aan ketenpartijen.
- ❖ Overweeg om je dierenwelzijnsbeleid en risicoaanpak publiek kenbaar te maken (bijv. via je website, sociale media etc.) en om deel te nemen aan initiatieven waarmee je je keuze voor bepaalde materialen kunt uitdragen.
- ❖ Overweeg om je klanten voor te lichten over het gebruik van bepaalde (gecertificeerde) materialen van dierlijke oorsprong.

10.7 Monitor de risico's (stap 7)

- ❖ Monitor je inspanningen om dierenwelzijnsrisico's in je keten te verkleinen door doorlopend contact te houden met je leveranciers, door rapporten van certificerende en/of controlerende instanties te bestuderen en door bij te houden hoeveel textiel van dierlijke oorsprong je gebruikt en hoeveel daarvan op een diervriendelijke(re) manier is geproduceerd.
- ❖ Zorg ervoor dat je je inzicht in de keten steeds verder vergroot. Streef ernaar dat je op termijn van elk dierlijk materiaal de herkomst en productiewijze weet.
- ❖ Blijf nieuwe kennis opdoen. Bezoek houderijen, praat met andere bedrijven en met dierenwelzijnsdeskundigen.
- ❖ Onderzoek nieuwe certificeringssystemen en bepaal welk systeem het best de geïdentificeerde risico's afdekt.
- ❖ Blijf de dierenwelzijnsaspecten in je keten toetsen aan je visie op dierenwelzijn.

11 Oplossingsrichtingen (algemeen)

In dit hoofdstuk worden de volgende vier generieke oplossingsrichtingen beschreven voor bedrijven in de kleding- en textielsector om dierenwelzijnsrisico's in de productie- en toeleveringsketen te vermijden of te verkleinen:

1. Dierlijke materialen inkopen uit laag-risicolanden
2. Toepassen van certificeringssystemen
3. Kiezen voor alternatieven
4. Samenwerken in de keten

Een dierenwelzijnsrisico verwijst hierbij naar een risico op het plaatsvinden van een praktijk of misstand waarbij inbreuk wordt gedaan op een of meerdere van de Vijf Vrijheden voor dierenwelzijn. De eerste, tweede en vierde oplossing dienen om dierenwelzijnsrisico's te verkleinen. De derde oplossingsrichting dient om deze risico's te verkleinen (bijvoorbeeld door hergebruik/recycling van dierlijke materialen) of te vermijden (door het gebruik van niet-dierlijke alternatieven). Onder het verkleinen van risico's valt ook het voorkomen van risico's door dierlijke materialen in te kopen waarbij een bepaald risico niet aanwezig is. Zo worden de dierenwelzijnsrisico's bij dwangvoeding bij eenden en ganzen voorkomen door dons en veren in te kopen uit een land waar dwangvoeding niet is toegestaan.

Per oplossingsrichting worden de mogelijkheden, aandachtspunten en beperkingen aangestipt. Deze oplossingsrichtingen zijn per dierlijk materiaal verder uitgelicht in Deel II (hoofdstuk 4 t/m 9) van het rapport. Bovengenoemde vier oplossingsrichtingen zijn niet allesomvattend: bedrijven kunnen ook andere maatregelen treffen om dierenwelzijnsrisico's in hun keten te vermijden of te verkleinen. Dierenwelzijnsrisico's in de keten (indirecte effecten van bedrijfsactiviteiten uitgezonderd) worden te allen tijde vermeden indien geen dierlijke materialen worden gebruikt.

11.1 Dierlijke materialen inkopen uit laag-risicolanden

Een bedrijf in de kleding- en textielsector kan dierenwelzijnsrisico's verkleinen door dierlijke materialen in te kopen of door leveranciers in te laten kopen uit 'laag-risicolanden'. Dit zijn landen waar dieren op een relatief diervriendelijke wijze worden gehouden en de risico's op aantasting van dierenwelzijn relatief laag zijn. Om deze oplossing te kunnen toepassen dienen de leefomstandigheden en dierenwelzijnsrisico's bij productiesystemen in verschillende landen in kaart te worden gebracht. Als dit niet lukt, kunnen de dierenwelzijnswetgeving in een land en de handhaving ervan als indicator worden gebruikt voor het niveau van dierenwelzijn. In deze sectie worden verschillende factoren besproken die van invloed zijn op de kwaliteit en effectiviteit van dierenwelzijnswetgeving. Ook wordt de [Animal Protection Index](#) gepresenteerd om deze kwaliteit en effectiviteit in te kunnen schatten.

11.1.1 Onder welke omstandigheden kan deze oplossing worden toegepast?

Inkopen uit laag-risicolanden als oplossingsrichting kan alleen worden toegepast als de dieren die gebruikt zijn voor deze materialen ook in deze landen worden gehouden en als het voor een bedrijf mogelijk is om te bepalen in welk land de dierlijke materialen worden ingekocht. Door de geringe transparantie van kleding- en textielketens is deze oplossingsrichting niet altijd toepasbaar voor bedrijven die zich meer aan het eind van de keten bevinden zoals retailers. Om deze oplossingsrichting toch te kunnen benutten moeten

vaak eerst stappen worden genomen om de transparantie in de keten te vergroten (zie §11.4).

11.1.2 Wat maakt een land tot 'laag-risicoland'?

Welke landen tot de laag-risicolanden behoren, hangt af van het materiaal, van de diersoort en van de visie op dierenwelzijn die het bedrijf hanteert. Hiervoor dient te worden gekeken naar de productiesystemen in een land en naar het voorkomen van dierenwelzijnsrisico's. Zo komt de ingreep mulesing bij merinoschape voornamelijk voor in Australië, in beperkte mate in Nieuw-Zeeland en niet of nauwelijks in andere landen. Als de productieomstandigheden en dierenwelzijnsrisico's in een land onvoldoende in kaart kunnen worden gebracht, kunnen de dierenwelzijnswetgeving en de kwaliteit van handhaving in dat land worden gebruikt als indicator voor het niveau van dierenwelzijn.

11.1.3 Waar moet je op letten bij het bestuderen van de inhoud van een dierenwelzijnswet?

De inhoud van een wet bepaalt welke praktijken wel en niet toegestaan zijn. Aandachtspunten bij het bestuderen van een wet zijn het aantal gereguleerde dierenwelzijnsthema's, de reikwijdte van bepalingen, de mate van detail in de wet en de aanwezigheid van uitzonderingen. Op deze punten bestaan grote verschillen tussen landen. Nieuw-Zeeland heeft bijvoorbeeld zowel een algemene dierenwelzijnswet met een verscheidenheid aan thema's als specifieke regelgeving voor een reeks individuele diersoorten. In China daarentegen is helemaal geen algemene dierenwelzijnswetgeving – bepaalde wetten zoals de Animal Husbandry Act voor voedselveiligheid kunnen slechts indirect het welzijn van dieren ten goede komen.

De bepalingen en begrippen van sommige wetten in landen zijn duidelijk en in detail geformuleerd; bij andere wetten is de inhoud onderhevig aan persoonlijke interpretatie, wat de handhaving ervan bemoeilijkt. Ook kennen sommige wetten vele uitzonderingen of worden hele diergroepen uitgesloten. Zo is de US Animal Welfare Act niet van toepassing op productiedieren.

11.1.4 In hoeverre wordt een dierenwelzijnswet nageleefd?

De aanwezigheid van een gedetailleerde dierenwelzijnswet betekent niet dat de bepalingen in de wet te allen tijde strikt worden nageleefd. In hoeverre naleving plaatsvindt, is deels afhankelijk van handhaving van de wet door de bevoegde handhavingsinstanties. Handhaving verwijst naar de mechanismen, procedures en middelen in een land om naleving van de wet te waarborgen. Men kan een hoger niveau van naleving verwachten in landen waar regelmatig inspecties worden uitgevoerd op productiebedrijven en waar bij overtreding van de wet gepaste maatregelen worden getroffen zoals het opleggen van boetes en gevangenisstraffen en het opschorten van activiteiten. India is een voorbeeld van een land met relatief uitgebreide dierenwelzijnswetgeving maar een zwakke handhaving.

Naast de handhaving kunnen ook culturele en maatschappelijke factoren de naleving van de wet in een land beïnvloeden. Men kan hierbij denken aan de rol van dieren in religies, de normen en waarden in een land en de maatschappelijke kennis en opvattingen over dierenwelzijn. Ten slotte kan een hoger niveau van naleving worden verwacht wanneer een wet voldoende toegankelijk en begrijpelijk is voor productiebedrijven.

11.1.5 Animal Protection Index

De World Animal Protection (WAP) heeft in 2014 de *Animal Protection Index* ontwikkeld. Deze index betreft een beoordeling door World Animal Protection (WAP) van de kwaliteit en effectiviteit van de dierenwelzijnswetgeving in 50 verschillende landen (zie Bijlage C) op een schaal van A (hoogste score op kwaliteit en effectiviteit) tot G (laagste score op

kwaliteit en effectiviteit). WAP heeft ook samenvattingen van de wetgeving voor dierenwelzijn in deze landen gepubliceerd.

Bedrijven wordt geadviseerd om naast het bestuderen van de Animal Protection Index ook zelf onderzoek te doen naar de kwaliteit en effectiviteit van de dierenwelzijnswetgeving in landen waar dierlijke materialen (kunnen) worden ingekocht.

11.2 Toepassen van certificeringssystemen

Een certificeringssysteem heeft betrekking op het uitgeven van een certificaat waarmee de naleving van bepaalde eisen wordt bevestigd. Het toepassen van een certificeringssysteem als oplossingsrichting houdt in dat bedrijven materialen en producten inkopen waarbij een certificaat of keurmerk aangeeft dat de productie van de ruwe dierlijke materialen aan bepaalde dierenwelzijns- en/of traceerbaarheidseisen voldoet. Op deze manier kunnen dierenwelzijnsrisico's worden verkleind. In deze sectie worden verschillende factoren besproken die van invloed zijn op de kwaliteit en effectiviteit van certificeringssystemen.

11.2.1 Hoe werkt een certificeringssysteem?

Een certificeringssysteem heeft betrekking op één of meerdere partijen in de keten. Bij systemen waar dierenwelzijn een thema is gaat het doorgaans om de dierhouderijen en soms ook om de slachthuizen. Deze bedrijven moeten aan bepaalde dierenwelzijnseisen voldoen om gecertificeerd te raken. Indien ze voldoen krijgen ze van de certificerende instelling een certificaat. Om de zoveel tijd worden de bedrijven onderworpen aan een inspectie (meestal uitgevoerd door een onafhankelijke, deskundige partij) waarbij bepaald wordt of ze nog steeds aan deze eisen voldoen en dus gecertificeerd mogen blijven. De materialen van gecertificeerde bedrijven worden doorgaans herkenbaar gemaakt door middel van een keurmerk of door het bijsluiten van een verklaring of certificaat.

Bij sommige systemen moeten ook bedrijven verder in de keten (meestal tot aan de kledingproducent of retailer) gecertificeerd zijn om de gecertificeerde materialen als zodanig te mogen verkopen. In dit geval is het naleven van dierenwelzijnseisen niet van toepassing, maar moeten bedrijven hun administratie en logistiek hebben ingericht op het gescheiden houden van de gecertificeerde materialen. Om ervoor te zorgen dat de identiteit van deze materialen bewaard blijft langs de productie- en toeleveringsketen, wordt gebruik gemaakt van transactiecertificaten. Dit betekent dat bij iedere business-to-business transactie een certificaat moet worden opgesteld met de gegevens van de leverancier en afnemer en het gewicht en/of volume van de materialen. Meestal wordt zo'n certificaat uitgegeven door een onafhankelijke certificerende instantie (bijv. Control Union).

11.2.2 In hoeverre garandeert een certificeringssysteem dat aan de voorgeschreven dierenwelzijnseisen is voldaan?

Een certificeringssysteem is zodanig opgezet dat bepaalde dierenwelzijnsrisico's worden verkleind. Bedrijven sluiten zich op vrijwillige basis aan bij een systeem, zijn doorgaans goed op de hoogte van de voorgeschreven dierenwelzijnseisen en worden regelmatig gecontroleerd op naleving hiervan. Zodoende kan een hoog niveau van naleving worden verwacht bij een certificeringssysteem ten opzichte van wetgeving, waarbij bedrijven niet of alleen steekproefsgewijs worden gecontroleerd.

Desondanks kunnen niet alle praktijken op een dierhouderij continu worden gemonitord. Zodoende is het mogelijk dat de dierenwelzijnseisen niet te allen tijde worden nageleefd. Ook bestaat het risico dat materialen van niet-gecertificeerde bedrijven als gecertificeerd worden aangemerkt als gevolg van fraude of een administratieve fout. Het kan per certificeringssysteem verschillen in hoeverre deze risico's aanwezig zijn. Ondanks dat een

certificeringssysteem een relatief krachtig instrument is voor het verkleinen van dierenwelzijnsrisico's, is het dus van belang voor bedrijven om kritisch te zijn bij de keuze van een systeem, de beperkingen van systemen te onderkennen en indien nodig aanvullende maatregelen te treffen. Bij het gebruik van een systeem is het van belang om goed de voorwaarden voor het verhandelen van gecertificeerde materialen op te volgen (bijv. het gebruik van transactiecertificaten).

11.2.3 Waar moet je op letten bij de keuze van een certificeringssysteem?

Er zijn verschillende aandachtspunten bij het kiezen van een certificeringssysteem met als doel om dierenwelzijnsrisico's zo effectief mogelijk te verkleinen. Allereerst dient gekeken te worden naar de voorgeschreven dierenwelzijnseisen. Sommige systemen verbieden uitsluitend het uitvoeren van bepaalde notoire praktijken (bijv. mulesing bij merinoschapevellen of dwangvoeding bij eenden en ganzen), terwijl andere uitgebreide protocollen voorschrijven voor het waarborgen van dierenwelzijn volgens de Vijf Vrijheden. Op basis van een risicoanalyse kunnen bedrijven inschatten bij welk systeem de dierenwelzijnsrisico's in theorie het laagst zijn.

Ten tweede kan gekeken worden naar de frequentie van inspecties, of deze inspecties aangekondigd of onaangekondigd plaatsvinden en door welke partij deze worden uitgevoerd. Dierenwelzijnsrisico's zijn naar verwachting lager bij een hoog aantal inspecties, bij onaangekondigde in plaats van aangekondigde inspecties en de uitvoering van inspecties door een onafhankelijke certificerende instantie in plaats van door het bedrijf zelf.

Daarnaast kan onderscheid gemaakt worden tussen systemen met dierenwelzijnseisen die voor een langere periode zijn vastgelegd en systemen waarbij bedrijven ieder jaar moeten verbeteren om gecertificeerd te mogen blijven.

Een laatste aandachtspunt is de initiatiefnemer van het certificeringssysteem en het achterliggende doel van het systeem. Sommige systemen zijn in het leven geroepen met als doel om de duurzaamheid in de textielketen te vergroten. Andere systemen zijn mogelijk opgezet met de bedoeling om bepaalde product(groep)en op een positieve manier in de markt te zetten. Dierenwelzijn is in dit laatste geval geen doel maar een middel. Dit kan leiden tot een verminderde effectiviteit en transparantie van het certificeringssysteem.

11.3 Kiezen voor alternatieven

Bedrijven kunnen ervoor kiezen om de reguliere dierlijke materialen in hun producten te vervangen door gerecyclede dierlijke materialen of door niet-dierlijke materialen. In het eerste geval worden dierenwelzijnsrisico's verkleind, in het tweede geval worden deze risico's vermeden.

11.3.1 Wat zijn alternatieven voor dierlijke materialen?

Een voorbeeld van een gerecycleerd dierlijk materiaal is gerecycleerd leer als vervanger van nieuw leer. Voor het gebruik van dergelijke materialen hoeven niet opnieuw dieren gehouden en gedood te worden.

Niet-dierlijke materialen kunnen worden opgesplitst in natuurlijke en synthetische materialen. Natuurlijke materialen zoals katoen zijn gemaakt op basis van plantaardige vezels. Synthetische materialen zoals polyester en acryl worden kunstmatig vervaardigd door bepaalde stoffen en elementen te vermengen.

Bij niet-dierlijke alternatieven kan ook onderscheid worden gemaakt tussen imitaties van dierlijke materialen (bijv. imitatiebont of kunstleer) en materialen met vergelijkbare eigenschappen (bijv. fleece als vervanger van wol). Deze kunnen een andere look of feel hebben. De verschillende dierlijke en niet-dierlijke alternatieven worden individueel besproken in de secties 'Kiezen voor alternatieven' van de hoofdstukken per dierlijk materiaal in Deel II van het rapport (hoofdstuk 4 t/m 9).

11.3.2 Alternatieven in relatie tot duurzaamheid

Bij de keuze voor een alternatief kunnen behalve dierenwelzijn ook andere duurzaamheidsaspecten een rol spelen. Bedrijven kunnen materialen vergelijken op de duurzaamheidsaspecten in relatie tot mens, dier, natuur en milieu in de gehele productieketen. Het vergelijken van materialen van verschillende grondstoffen vraagt een uitgebreide analyse. Hiervoor komt steeds meer informatie beschikbaar, bijvoorbeeld via de [MADE-BY Environmental Benchmark for Fibers](#) en de [Higg Materials Sustainability Index \(MSI\)](#). Een levenscyclusanalyse (LCA) ondersteunt bij het vergelijken van de milieudruk van materialen. De Higg MSI is op LCA gegevens gebaseerd.

Het is sterk afhankelijk van het materiaal en van het productieproces welk materiaal als het meest duurzaam kan worden beschouwd. Materialen van verschillende grondstoffen dragen bij aan verschillende duurzaamheidsaspecten. Synthetische materialen worden geproduceerd van niet-herwinbare grondstoffen (bijv. aardolie) waardoor ze een heel ander milieuprofiel hebben dan bijvoorbeeld conventioneel katoen, waarvoor veel pesticiden worden gebruikt die schadelijk zijn voor mens, dier, milieu en natuur, en wol, dat kan bijdragen aan erosie en klimaatverandering (door methaanuitstoot), maar dat ook dierenwelzijnsrisico's heeft.

11.4 Samenwerken in de keten⁷²¹

Ketenmanagement verwijst naar het op elkaar afstemmen van afzonderlijke organisaties binnen een logistiek proces. Bedrijven in de kleding- en textielsector kunnen – direct of indirect – de welzijnsrisico's bij het gebruik van dierlijke materialen verkleinen door bepaalde maatregelen te treffen in hun productie- en toeleveringsketen. Deze maatregelen kunnen bestaan uit:

1. Het benaderen van ketenpartijen om met hen samen te gaan werken
2. Het implementeren van traceerbaarheidssystemen
3. Het herinrichten van de keten

Het implementeren van deze ketenmanagement oplossingen stelt bedrijven niet alleen in staat om dierenwelzijnsrisico's te verkleinen, maar ook om zich te profileren op het gebied van duurzaamheid. Tevens biedt het kansen om de efficiëntie in de keten te vergroten en de kwaliteit van producten beter te waarborgen.

11.4.1 Waar moet je op letten bij het benaderen van ketenpartners?

Om dierenwelzijnsrisico's te verkleinen zal moeten worden samengewerkt met leveranciers en andere ketenpartijen. Deze partijen kan bijvoorbeeld worden gevraagd om:

1. Materialen in te kopen die voldoen aan bepaalde dierenwelzijnseisen
2. Mee te werken aan een due diligence onderzoek
3. Materialen in te kopen uit een bepaald land
4. Gecertificeerde materialen in te kopen

⁷²¹ De inhoud van deze paragraaf is grotendeels gebaseerd op interviews.

5. Zich aan te sluiten bij een certificeringssysteem

Hierbij dient de vraag zich aan hoe ketenpartijen het beste kunnen worden benaderd om welwillendheid te creëren en om de eventuele samenwerking zo soepel mogelijk te laten verlopen.

Het creëren van betrokkenheid en intrinsieke motivatie bij ketenpartijen vergroot de kans dat dierenwelzijnsrisico's op een effectieve manier worden verkleind of vermeden en het verkleint de kans dat de investeringen en lasten van het implementeren van oplossingsrichtingen onevenredig over de keten worden verdeeld. Een samenwerking met ketenpartijen staat of valt daarom met het opstellen van een duidelijk, gezamenlijk doel met betrekking tot dierenwelzijn waaraan alle partijen zich committeren. Een oriënterend gesprek met een ketenpartner over dierenwelzijn is een goede eerste stap richting het opstellen van zo'n doel. Hiermee kan bewustzijn worden gecreëerd bij de partner over de mogelijke dierenwelzijnsrisico's in de keten. De informatie in dit rapport en de uitkomsten van door bedrijven zelf uitgevoerde due diligence onderzoeken kunnen hierbij als leidraad dienen. Ook het sturen van vragenlijsten aan leveranciers over dierenwelzijn en de herkomst van hun product kan houvast bieden. Uit interviews die voor dit onderzoek zijn afgenomen is gebleken dat lange, complexe vragenlijsten zelden tot nooit worden ingevuld – het is dus van belang om een beperkt aantal vragen te stellen en deze duidelijk en beknopt te formuleren.

Indien samenwerking tussen meerdere partijen in de keten nodig is, kan een ketenregisseur worden aangesteld. Dit kan iemand zijn van buitenaf of een lid van een van de betrokken partijen. De ketenregisseur fungeert als de verbinder van de verschillende belanghebbenden en draagt de eindverantwoordelijkheid voor het realiseren van de gemaakte afspraken en doelen met betrekking tot dierenwelzijn.

11.4.2 Welke technische oplossingen kunnen worden toegepast om producten te kunnen traceren?

Een traceerbaarheidssysteem maakt het mogelijk de locatie van een materiaal of product te volgen van grondstofleverancier tot consument. Het draagt bij aan transparantie in de keten. Wanneer bedrijven weten waar hun materialen vandaan komen, zijn ze beter in staat om de bijbehorende dierenwelzijnsrisico's in kaart te brengen en indien nodig te verkleinen.

Een traceerbaarheidssysteem bestaat uit de automatische identificatie van een product of partij goederen en het delen van deze gegevens met partijen in de keten. Er zijn meerdere technieken die automatische identificatie mogelijk maken, waaronder barcodescanning, RFID (identificatie met radiogolven) en biometrische identificatie (identificatie op basis van unieke kenmerken van het materiaal). Een identificatiecode of -kenmerk kan worden toegekend aan verschillende soorten logistieke eenheden, zoals een individueel product (bijv. een stuk leer of ruwe huid), pallet of vrachtwagenlading. Hoe kleiner de eenheid, hoe preciezer een product kan worden getraceerd. Op hogere niveaus van aggregatie (bijv. pallet of vrachtwagenlading) is automatische identificatie momenteel al zeer goed toepasbaar. Op het niveau van een individueel product is dit lastiger en kostbaarder, maar ook hierin is technisch gezien steeds meer mogelijk. Het delen van gegevens over goederen met ketenpartijen vereist een geautoriseerd en beveiligd systeem dat bovendien aansluit op de huidige informatiesystemen die partijen gebruiken.

De implementatie van traceerbaarheidssystemen vereist dat het technisch mogelijk moet zijn, vraagt om investeringen van de betrokken partijen en staat of valt met een goede samenwerking in de keten. Uit interviews die voor dit onderzoek zijn afgenomen blijkt dat technologie niet het grootste struikelblok is en dat de implementeerbaarheid van

traceerbaarheidssystemen in de afgelopen jaren sterk is verbeterd. De verscheidene ketenpartijen moeten echter allen bereid zijn om dergelijke oplossingen te implementeren en moeten het eens worden over de verdeling van investeringen, baten en lasten. Dit vraagt om een goede organisatie en een goed verdienmodel. Ook in dit geval kan het aanstellen van een ketenregisseur uitkomst bieden.

11.4.3 Hoe kan een bedrijf zijn keten herinrichten?

Naast het zoeken van samenwerkingen met huidige ketenpartijen en het implementeren van traceerbaarheidssystemen kan een bedrijf ook meer verstreckende ketenmanagement oplossingen toepassen om dierenwelzijnsrisico's te vermijden of te verkleinen. Een voorbeeld hiervan is (achterwaartse) verticale integratie: hierbij gaat het bedrijf een voorgaande productiefase in de keten zelf uitvoeren in plaats van de desbetreffende producten of materialen in te kopen bij een leverancier. Hiermee wordt het aantal schakels in de keten verkleind en de producttraceerbaarheid, transparantie en invloed van het bedrijf op voorgaande productiefasen vergroot.

Een andere oplossing is om zelf de ruwe materialen in te kopen bij een boer, slachthuis of handelaar en leveranciers en andere partijen in de keten op te dragen om hiermee te werken. Een bedrijf heeft zo de kans om dierlijke materialen te gebruiken van bepaalde landen, gebieden en houderijen met lagere dierenwelzijnsrisico's. Het bedrijf Organic Leather werkt bijvoorbeeld samen met biologische, gecertificeerde veehouderijen (zie §5.7.1.4.3). Bedrijven die de controle over dierenwelzijnsrisico's in de keten nog verder willen vergroten kunnen hun productieketen in eigen beheer nemen of zelf een nieuwe keten samenstellen. Zo is door Janine Caalders het initiatief *Van gras tot tas* opgestart met als doel om een transparante, 100% Nederlandse leerketen te creëren met leer van koeien die ook in natuurgebieden grazen (zie §5.7.1.4.3). Bij deze oplossing fungeert het gehele bedrijf als ketenregisseur en gaat het een directe samenwerking aan met alle partijen in de voorgaande productiefasen vanaf de boer. Bedrijven die deze oplossing toepassen weten precies waar hun producten en materialen vandaan komen en kunnen dierenwelzijnsrisico's gemakkelijk monitoren. Bij eventuele misstanden kan direct worden gecommuniceerd met de boer en kunnen gepaste maatregelen worden getroffen.

12 Conclusies en aanbevelingen

Dit hoofdstuk bevat de voornaamste conclusies van het onderzoek en enkele aanbevelingen voor bedrijven, overheden, maatschappelijke organisaties en wetenschappelijke instanties.

12.1 Conclusies

Dit rapport laat zien dat aan elk van de dierlijke materialen leer, wol, dons en veren, bont en zijde dierenwelzijnsrisico's kleven. Voorbeelden zoals het houden van dieren in kleine en prikkelarme kooien, het levend plukken van ganzen voor dons en veren, het verwijderen van stukken huid rond het staartstuk van merinoschapen (mulesing) en het onverdoofd doden van dieren laten zien dat bij sommige productiesystemen een grote inbreuk wordt gedaan op het welzijn van dieren in de kleding- en textielsector en dat economische belangen veelal zwaarder wegen dan de belangen van het dier.

Het begrip dierenwelzijn wordt gebruikt in het kader van de omgang van mensen met dieren en het effect van menselijke activiteiten op het welzijn van dieren. Internationaal wordt uitgegaan van de Vijf Vrijheden voor het borgen van dierenwelzijn. Ze bieden als startpunt belangrijke handvatten in het oordeel over dierenwelzijn. Het niveau van welzijn van dieren in de kleding- en textielsector verschilt sterk per land, per diersoort en per productiesysteem. Dit hangt samen met de grote wereldwijde verschillen in het niveau, de reikwijdte en de naleving van de wetgeving met betrekking tot dierenwelzijn.

Volgens meer recente inzichten en wetenschappelijke onderzoeken gaat dierenwelzijn niet alleen om het vrijwaren van dieren van negatief welzijn (zoals honger en pijn), maar ook om de aanwezigheid van positief welzijn. Daarmee wordt meer recht gedaan aan de belangen en de intrinsieke waarde van het dier in het algemeen.

Er komt steeds meer aandacht onder bedrijven, overheden, consumenten en maatschappelijke organisaties voor het welzijn van dieren in de kleding- en textielsector, onder andere omdat er meer bekend wordt over de wijze waarop dieren worden gehouden. Dit heeft zich vertaald in een toename van het aantal certificeringssystemen en (traceerbaarheids)initiatieven in relatie tot dierenwelzijn. Dit biedt bedrijven de mogelijkheid om dierenwelzijnsrisico's in hun keten te vermijden of te verkleinen. De groeiende aandacht heeft zich ook vertaald naar de bewuste keuze van bedrijven om bepaalde dierlijke materialen niet te gebruiken (bijv. bont en exotisch leer). Beide ontwikkelingen bieden bedrijven kansen om zich te profileren op het gebied van duurzaamheid.

12.2 Aanbevelingen voor bedrijven

Alle bedrijven in de kleding- en textielsector die dierlijke materialen gebruiken dragen verantwoordelijkheid voor de hieraan gerelateerde dierenwelzijnsrisico's. Met dit rapport zijn enkele handvatten geboden voor het vermijden en verkleinen van deze risico's. Bedrijven in de kleding- en textielsector wordt aanbevolen:

- ❖ Om een visie op te stellen op dierenwelzijn en het gebruik van dierlijke materialen.
- ❖ Om inzicht te verwerven in de productie- en toeleveringsketen.

- ❖ Om adequate oplossingsrichtingen te implementeren voor het vermijden of verkleinen van dierenwelzijnsrisico's. Hierbij wordt aangeraden om ook naar andere duurzaamheidsaspecten van materialen te kijken zoals milieu.
- ❖ Om hun dierenwelzijnsbeleid en keuzes voor bepaalde materialen kenbaar te maken aan werknemers, leveranciers, klanten en de media.
- ❖ Om voorlichting te geven aan consumenten (bijv. in de winkel of op het kledingstuk) over het gebruik van dierlijke materialen in de collectie, zodat deze bij de aankoop van producten een weloverwogen keuze kunnen maken om al dan niet te kiezen voor dierlijke materialen..

Zie Hoofdstuk 10 (Due diligence stappenplan voor bedrijven) en Hoofdstuk 11 (Oplossingsrichtingen (algemeen)) voor verdere aanbevelingen en richtlijnen voor bedrijven.

12.3 Aanbevelingen voor overheden

De Nederlandse overheid en overheden daarbuiten wordt aanbevolen:

- ❖ Om een actieve bijdrage te leveren aan het verbeteren van dierenwelzijn in de kleding- en textielsector, zowel binnen de eigen landsgrenzen als daarbuiten.
- ❖ Om het belang van het respecteren van dierenwelzijn in productieketens uit te dragen, te onderbouwen en in het kader te plaatsen van maatschappelijk verantwoord ondernemen naast respect voor mens, natuur en milieu.
- ❖ Om onderzoek en initiatieven op het gebied van dierenwelzijn te faciliteren en financieel te ondersteunen.
- ❖ Om zich in te spannen voor het ontwikkelen van nieuwe (EU) wetgeving om dierenwelzijn tijdens de productie van dierlijke materialen te waarborgen en om landen die nauwelijks dierenwelzijnsregelgeving hebben te stimuleren om deze op te stellen (en te handhaven).
- ❖ Om te overwegen de import van bepaalde dierlijke materialen met hoge dierenwelzijnsrisico's te verbieden.

12.4 Aanbevelingen voor maatschappelijke organisaties

Maatschappelijke organisaties in Nederland en daarbuiten zullen zich blijven inzetten om het thema dierenwelzijn op de agenda van bedrijven en overheden te krijgen en te houden en om transparantie in de keten te bevorderen. Maatschappelijke organisaties wordt aanbevolen:

- ❖ Om bij te dragen aan de ontwikkeling van gedegen certificeringssystemen en (traceerbaarheids)initiatieven voor dierlijke materialen in de kleding- en textielsector.
- ❖ Om het gebruik van niet-dierlijke materialen en het hergebruik/recycling van dierlijke materialen te stimuleren en om de ontwikkeling van alternatieven voor dierlijke materialen te ondersteunen.

- ❖ Om voorlichting te geven over dierlijke materialen aan bedrijven en consumenten, zodat deze zich bij de aankoop van producten meer bewust zijn van de dierenwelzijnsrisico's die kleven aan de productie van deze materialen.

12.5 Aanbevelingen voor wetenschappelijke instanties

Met dit rapport is informatie van verscheidene bronnen over de leefomstandigheden en welzijnsrisico's van dieren in de kleding- en textielsector bij elkaar gebracht. Desondanks konden bepaalde aspecten niet in kaart worden gebracht wegens een gebrek aan publiek toegankelijke informatie over de productiesystemen in bepaalde landen, waaronder China. Ook kon de frequentie van bepaalde praktijken en misstanden (bijv. slacht zonder bedwelmingsmiddelen) in veel gevallen niet worden vastgesteld. Wetenschappelijke instanties in Nederland en daarbuiten wordt aanbevolen:

- ❖ Om verder onderzoek te doen naar de leefomstandigheden en het welzijn van dieren in de kleding- en textielsector, bijvoorbeeld door productiebedrijven zelf te bezoeken.
- ❖ Om verder te onderzoeken hoe productiesystemen kunnen veranderen, opdat het welzijn van dieren verbetert.
- ❖ Om verder onderzoek te doen naar de handelsstromen in de bontsector. In het onderzoek kwam naar voren dat bont afkomstig is van drie bronnen: pelsdierhouderijen, wildvangst en de vleesindustrie. Momenteel is zeer weinig bekend over de handel in bont (met name konijnenbont) als bijproduct van de vleesindustrie. Verder onderzoek zou de herkomst en hoeveelheden van deze categorie bont in kaart kunnen brengen. Ook de herkomst van bont van wildvangst kan verder worden onderzocht; momenteel is onbekend in hoeverre wilde dieren die worden gebruikt in de bontindustrie exclusief voor hun pels worden gevangen en gedood of dat hun pels een bijproduct is van plaagbestrijding, wildbeheer of de vleesconsumptie.
- ❖ Om onderzoek te doen naar de pijnbeleving van zijderupsen, om zo beter te kunnen bepalen hoe dierenwelzijnsrisico's bij de zijdeproductie kunnen worden verkleind.
- ❖ Om onderzoek te doen naar nieuwe technieken en oplossingen om dierlijke materialen beter traceerbaar te maken in de productie- en toeleveringsketen.
- ❖ Om een sociologisch onderzoek te doen naar maatschappelijke visies op het gebruik van dieren in de kleding- en textielindustrie.
- ❖ Om te onderzoeken hoe de intrinsieke motivatie bij (productie)bedrijven om dierenwelzijn in hun houderij of toeleveringsketen te waarborgen kan worden vergroot.

Bijlagen

A. Namen werkgroepleden

In onderstaande tabel staan de namen van de leden van de Werkgroep Dierenwelzijn betrokken bij de totstandkoming van dit rapport vermeld en de organisatie die zij vertegenwoordigen. Het rapport is geschreven door Dok Kunnenman als onderdeel van zijn stage voor het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Naam	Namens organisatie
Bakker, Lonneke	Four Paws
Bont, Joost de	de Bijenkorf
Dijken, Jeroen van	Vereniging van Grootwinkel- bedrijven in Textiel (VGT)
Hoogduin, Chanel	Just Brands
Lacroze, Victoria	Control Union
Moonilal, Merunisha	Goosecraft
Rij, Henny van	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Tilstra, Frans	MVO Nederland
Vaars, Whitney	Claudia Sträter / Espresso Fashion
Vries, Annemieke de	MADE-BY
Weerdestijn, Marieke	Secretariaat Convenant duurzame Kleding en Textiel

B. Lijst van geïnterviewden

In onderstaande tabel staan de namen van de experts die voor dit onderzoek door de student zijn geïnterviewd, geassocieerd per onderwerp.

Onderwerp	Naam	Organisatie	Datum
Leer	Frans van den Heuvel & Frank Brouwer	Stahl	18 augustus 2017
Leer	Janine Caalders	Van Gras tot Tas	22 augustus 2017
Leer	Mattea van Staden	ADUU MAL	23 augustus 2017
Leer	Adan Maldonado	Organic Leather	20 oktober 2017
Leer (exotisch)	Richard Fergusson	NILO Group	15 december 2017
Wol	Dalena White	International Wool Textile Organization	12 september 2017
Wol	Hanna Zedlacher	Vier Pfoeten	18 september 2017
Dons en veren	Nina Jamal	Vier Pfoeten	18 september 2017
Dons en veren	Juliane Hedderich	European Down Feather Association	3 januari 2018
Bont	Ron Haarman	FURLab	28 juli 2017
Bont	Nicole van Gemert & Barbara Slee	Bont voor Dieren	6 december 2017
Zijde	Mir Viauddin	Central Silk Board of India	20 november 2017
Zijde	Chiara Ferrero	MADE-BY	4 december 2017
Dierenwelzijn	Maite van Gerwen	CENSAS	16 oktober 2017
Dierenwelzijn	Dirk-Jan Verdonk	World Animal Protection	21 november 2017
Certificering	Hanna Denes	Textile Exchange	3 oktober 2017
Certificering	Martijn Scheltema	Erasmus University Rotterdam	4 oktober 2017
Certificering	Vicky Lacroze	Control Union	25 oktober 2017
Ketenmanagement	Cor Verdouw	Wageningen University Research	31 augustus 2017
Ketenmanagement	Philippe van Hees	De Processpecialisten	1 september 2017
Ketenmanagement	Greg Sturmer	WikiProcess.org	13 december 2017

C. Animal Protection Index

Onderstaande tabel geeft de beoordelingen door World Animal Protection van de dierenwelzijnswetgeving in 50 verschillende landen op een schaal van A (hoogste score op kwaliteit en effectiviteit) tot G (laagste score op kwaliteit en effectiviteit) (zie [Animal Protection Index](#)).

Land	Score	Land	Score
Oostenrijk	A	Uruguay	D
Zwitserland	A	Japan	D
Verenigd Koninkrijk	A	Korea	D
Nieuw-Zeeland	A	Indonesië	D
Nederland	B	Kenia	D
Duitsland	B	Tanzania	D
Denemarken	B	Zuid-Afrika	D
Zweden	B	Oekraïne	E
Chili	B	Turkije	E
Frankrijk	C	Venezuela	E
Spanje	C	China	E
Italië	C	Thailand	E
Polen	C	Nigeria	E
Australië	C	Myanmar	E
Brazilië	C	Rusland	F
India	C	Pakistan	F
Maleisië	C	Vietnam	F
Filippijnen	C	Algerije	F
Roemenië	D	Egypte	F
Verenigde Staten	D	Ethiopië	F
Canada	D	Marokko	F
Mexico	D	Niger	F
Argentinië	D	Azerbeidzjan	G
Colombia	D	Belarus	G
Peru	D	Iran	G

D. Links naar beeldmateriaal

Deze bijlage bevat links naar filmpjes die een indruk geven van de productieprocessen van de verschillende dierlijke materialen en van de leefomstandigheden en dierenwelzijnsrisico's van de in dit rapport besproken diersoorten.

Leer

- ❖ **Leerproductie:** Dit filmpje toont het gehele productieproces van leer, van de ruwe huid tot aan het eindproduct: https://www.youtube.com/watch?v=9vbTCeYwt_g
- ❖ **Rund feedlots:** In dit filmpje wordt een bezoek gebracht aan twee Amerikaanse feedlots voor runderen: <https://www.youtube.com/watch?v=nuebl7po70>
- ❖ **Rund misstanden:** Dit is beeldmateriaal op basis van een undercover operatie van dierenwelzijnsorganisatie PETA in India, waarbij misstanden bij het management, transport en de slacht van koeien en buffels werden aangetoond: <http://action.petaindia.com/ea-action/action?ea.client.id=111&ea.campaign.id=2856>
- ❖ **Krokodilachtige:** Dit is een filmpje van een krokodillenfarm in Cambodja: <https://www.youtube.com/watch?v=hQQQwUU8E-w>
- ❖ **Slang:** Dit filmpje gaat over de productie van en handel in slangenhuiden in Maleisië: <https://www.youtube.com/watch?v=lzNm2IF1UUE&t=309s>
- ❖ **Koploper:** In dit filmpje is te zien hoe het invoeren van dierenwelzijnseisen op de São Marcelo ranches in Brazilië heeft geleid tot hogere opbrengsten en een betere kwaliteit vlees: https://www.youtube.com/watch?v=4_ExkGX7MG8
- ❖ **Gekweekt leer:** Dit is een TED Talk over het kweken van leer door Andras Forgacs (CEO van Modern Meadow): https://www.ted.com/talks/andras_forgacs_leather_and_meat_without_killing_animals?language=nl

Wol

- ❖ **Wolproductie:** Dit filmpje toont het gehele productieproces van wol, van het scheren van het schaap tot aan het fabriceren van het eindproduct: <https://www.youtube.com/watch?v=uEYsmzophTA>
- ❖ **Schaap leefomstandigheden:** Dit filmpje van een 'sheep station' in Australië geeft een impressie van de leefomstandigheden van schapen in extensieve productiesystemen: <https://www.youtube.com/watch?v=ZnFkUfaVC50>
- ❖ **Schaap scheren:** In dit filmpje uit Australië is te zien hoe schapen worden geschoren met een handscheermachine: https://www.youtube.com/watch?v=Ft_CORI5fs8
- ❖ **Schaap misstanden:** Dit is beeldmateriaal van een undercover operatie van dierenwelzijnsorganisatie PETA in Australië waarbij verschillende misstanden aan het licht werden gebracht. Ook is te zien hoe de ingreep mulesing wordt uitgevoerd: <https://www.youtube.com/watch?v=ObDulDpR22k>

- ❖ **Merinowol:** Dit filmpje van TV-programma Radar (2014) gaat over de vraag hoe diervriendelijk merinowol is: <https://radar.avrotros.nl/uitzendingen/gemist/14-10-2014/hoe-diervriendelijk-is-merinowol/>
- ❖ **Angorageit:** Dit filmpje is gemaakt op een angorageitenhouderij in Texas en bevat achtergrondinformatie over de angorageit en de wolsoort mohair: <https://www.youtube.com/watch?v=uTCbnWsQ9kU>
- ❖ **Angorakonijn:** Dit is beeldmateriaal van een undercoveroperatie van dierenwelzijnsorganisatie PETA in China dat het levend plukken van angorakonijnen toont. https://www.youtube.com/watch?time_continue=17&v=PtAFHyXS31M. Het TV-programma Radar maakte in 2013 het volgende gerelateerde item over angorawol: <https://radar.avrotros.nl/uitzendingen/gemist/25-11-2013/angorawol/>

Dons en veren

- ❖ **Dons- en verenproductie:** In dit filmpje is te zien welke processen dons en veren ondergaan alvorens als opvulmateriaal te worden gebruikt: <https://www.youtube.com/watch?v=M78656KPPz8>
- ❖ **Eend leefomstandigheden:** Dit filmpje uit India geeft een indruk van de leefomstandigheden van eenden op een eendenhouderij: <https://www.youtube.com/watch?v=i-22fcPkXrw&t=184s>
- ❖ **Gans levend plukken:** In dit filmpje is te zien hoe ganzen levend worden geplukt: <https://www.youtube.com/watch?v=ivUOLW1MTkg>
- ❖ **Eend en gans dwangvoeding:** Dit is beeldmateriaal op basis van een undercover operatie van Animal Equality op vier Franse eenden- en ganzenhouderijen waarin te zien is hoe dwangvoeding wordt toegepast: <https://www.youtube.com/watch?v=SzwV2ZwV1g4>

Bont

- ❖ **Bontproductie:** Dit filmpje toont het productieproces van bont: https://www.youtube.com/watch?v=lo2BpzG_thQ
- ❖ **Nerts leefomstandigheden:** In augustus 2017 werd het leven van een nerts op een Europese nertsenhouderij gedurende 24 uur vastgelegd. Het volledige beeldmateriaal is te vinden op: https://www.youtube.com/channel/UCH-EYM61_DYk4LbwvTrpAHA
- ❖ **Vos leefomstandigheden:** Dit filmpje is gemaakt op een vossenhouderij in Finland: <https://www.youtube.com/watch?v=p6G9mS5jF5g>
- ❖ **Chinese bontindustrie:** Dit is beeldmateriaal op basis van de undercover operatie van Swiss Animal Protection op Chinese pelsdierhouderijen: <https://www.youtube.com/watch?v=sLcgxIGTFRs>
- ❖ **Noorse bontindustrie:** Inside Fur is een documentaire over de Noorse bontindustrie. <http://www.insidefur.com/>

- ❖ **Wildvangst leg-hold trap:** In dit filmpje is te zien hoe een coyote wordt gevangen met een leg-hold trap: <https://www.youtube.com/watch?v=0YY-Dloe370>
- ❖ **Wildvangst conibear trap:** In dit filmpje is te zien hoe een bever kan worden gevangen met een conibear trap: <https://www.youtube.com/watch?v=40WvRRUrUSQ>

Zijde

- ❖ **Zijdeproductie:** Dit filmpje toont het gehele productieproces van zijde, van het kweken van de zijderupsen tot aan het fabriceren van het eindproduct: https://www.youtube.com/watch?v=eqFm_7KyfHI
- ❖ **Zijderups levenscyclus:** Dit filmpje volgt de zijderups vanaf het uitkomen van de eitjes tot aan het verpoppen: <https://www.youtube.com/watch?v=bvLghveYDIk>. In deze animatie is de levenscyclus van de zijderups overzichtelijk weergegeven: <https://www.youtube.com/watch?v=uJ10pwO7UVg>.
- ❖ **Oogst:** In dit filmpje is te zien hoe de cocons van zijderupsen in heet water worden geplaatst om de zijde te kunnen oogsten: https://www.youtube.com/watch?v=K_A96oIZsbY
- ❖ **Insecten pijnbeleving:** Dit filmpje gaat over de pijnbeleving van insecten: <https://www.youtube.com/watch?v=AsJreKgyhbY>

Dankwoord

Hierbij wil ik alle mensen die direct of indirect betrokkenen zijn geweest bij dit onderzoek hartelijk danken voor hun bijdragen en ondersteuning. Het uitvoeren van dit onderzoek was voor mij een leerzame ervaring en ik hoop met de resultaten een bijdrage te kunnen leveren aan het vergroten en verspreiden van de kennis over dierenwelzijn onder bedrijven in de kleding- en textielsector.

Ik wil de leden van de Werkgroep Dierenwelzijn bedanken voor de onderzoeksopdracht, voor het meedenken tijdens het onderzoeksproces, voor het aanleveren van informatie en het aandragen van experts en voor hun feedback op de onderzoeksresultaten. Ik wil het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit bedanken voor het faciliteren van mijn onderzoeksstage. In het bijzonder gaat mijn dank uit naar mijn stagebegeleidster Henny van Rij. Ten slotte wil ik alle geïnterviewden bedanken voor hun tijd en voor hun bijdrage aan dit onderzoek.

Dok Kunneman